

14th International Silk Road Conference

Globalization: Trends and Perspectives

(Silk Road - 2019)

Conference Proceedings

აბრეშუმის გზის მე-14 საერთაშორისო კონფერენცია
თემაზე: „გლობალიზაცია:
ტენდენციები და პერსპექტივები“

**14th International Silk Road Conference on
Globalization: Trends and Perspectives**

**აბრეშუმის გზის მე-14 საერთაშორისო
კონფერენცია თემაზე: „გლობალიზაცია:
ტენდენციები და პერსპექტივები“**

SILK ROAD 2019

Conference Proceedings

October 11-12, 2019

Tbilisi, Georgia

Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Arslan

Editor's Assistant

Givi Amaglobeli, Ph.D.c.

Publisher

International Black Sea University, LLC

Designer

Giorgi Tsamalashvili

Printed by

Print P

International Black Sea University, LLC

e-proceedings are available at www.silkroad.ibsu.edu.ge

Contact: silkroad@ibsu.edu.ge

ISBN: ISBN 978-9941-8-2211-7

ORGANIZERS

International Black Sea University

Constantine the Philosopher University in Nitra

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Caucasus University

Vistula University

Georgian Institute of Public Affairs

SILK ROAD-2019

Organizing Committee

Prof. Dr. Ilias Chiloglu, Rector, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Wojciech Huebner, Vistula University, Poland

Prof. Dr. Roman Kralik, University of Constantine Philosopher in Nitra, Slovakia

Assoc.Prof. Dr. Milan Fiľa, University of Constantine Philosopher in Nitra, Slovakia

Assoc. Prof. Dr. M. Murat Erguvan, International Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Arslan, International Black Sea University, Georgia

Dr. Natia Chigvaria, Georgian Institute of Public Affairs, Georgia

Dr. Mariam Jinchelishvili - Caucasus University, Georgia

Givi Amaglobeli, Ph.D.c., International Black Sea University, Georgia

Scientific Board

Prof. Dr. Ilyas Ciloglu, International Black Sea University, Georgia

Prof. Dr. Tea Kbiltsetskhlishvili, International Black Sea University, Georgia

Assoc.Prof. Dr. Marta Urbanikova, Uni. of Constantine Philosopher in Nitra, Slovakia

Assoc.Prof. Dr. Milan Fiľa, University of Constantine Philosopher in Nitra, Slovakia

Dr. Martina Pavlikova, University of Constantine Philosopher in Nitra, Slovakia

Prof. Dr. Ilyas Ustunyer, International Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Vakhtang Zaalishvili, Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Metin Mercan, International Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Kakhaber Djakeli, International Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Azer Dilanchiev, International Black Sea Uni., Georgia

Assoc. Prof. Dr. Besik Dundua, International Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Giorgi Shaduri, International Black Sea University, Georgia

Assoc. Prof. Dr. Nana Macharashvili, Georgian Institute of Public Affairs, Georgia

The SR-2019 organizing committee will not be held responsible for the originality of the papers nor the accuracy of the information provided therein.

Contents

ENGLISH	7
Use of Artificial Neural Networks in Risk Management.....	8
Maritime Cooperation under MSR Initiative and its Implications on Iran' role in Maritime Convergence.....	14
Economic Basis of the Competition. The Role of Competition in the Formation of the Food Market, Special Features And Scientific Basis.....	19
Lack of Food in Global World And Ways of its Solution	24
The State Investment in The Industry and Innovation Policy.....	28
Globalization and Development of Shared Service Centers in V4 Countries	32
High Performance Work Systems and Shared Leadership as Success Factors for Startup Development	37
Business environment of family businesses in Slovakia	46
Importance of Beekeeping and its Current State in Slovakia.....	51
Formal Education Vs Life-Long Learning: Challenges for Alma Mater.....	56
Comparison of Development of Selected Macroeconomic Indicators and Tourism in the Slovak Republic	63
China's New Approach toward the Middle East: Eying to Become a Great Powerbroker.....	68
Kafka's The Metamorphosis as an „Identified Stereophonic Composition“: A Few Notes on the Radio Drama by Josef Henke (in the Context of Some Film and Television Variations).....	72
University's Smart Information Kiosk.....	82
E-Governance Information Systems for Controlling of State-Owned Property	88
Visible and Invisible Problems in Georgian Entrepreneurship.....	91
Bilateral Trade Intensity Between Azerbaijan and Poland in an Aspect of Competitiveness.....	96
Evaluation of Effectiveness of Public Expenditures in Psychiatric Healthcare Treatments in Georgia.....	111
Linguistic Imperialism: The Policy of Bestowing Imperial Dignities/Ranks upon Georgian Kings and Noblemen (Case Study - Transcaucasian Georgia).....	119
Human Resources Aspects of Project Management (Analysis of the Project Team)	122
International Migration – One of the Most Important Global Problems	127
Strengthening the Role of Aviation for Silk Road Connectivity: Challenges and Opportunities	130
Possibility of Global Segmentation through Social Media Marketing.....	134
ქართული.....	140
იდეოლოგიური მიდგომები ადამიანის უფლებათა და საზოგადოებრივი მორალის მიმართ სოციოცენტრულ კულტურაში	141
საჯარო ფინანსების მართვისა და კონტროლის თავისებურებები საქართველოში.....	149
ბრძოლა დისკრიმინაციის წინააღმდეგ, სახალხო დამცველის მანდატის ფარგლებში.....	157
„გაუპატიურების შემადგენლობის“ ქართული მოდელის ცვლილებისთვის.....	166
აინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების სამართლებრივი ასპექტები.....	174
მულტიმედია მონაცემები მონაცემთა ბაზებში.....	188
ტერორიზმი–საქართველოს წინაშე არსებული საფრთხეები და გამოწვევები.....	195
სწავლება. გასვლები საზღვარგარეთ. კარიერა(საგანმანათლებლო ტურიზმი)	205
შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) უსაფრთხოების სტანდარტები და მათი იმპლემენტაციის საჭიროება ქართულ კანონმდებლობაში	208

ლიბერალური საგადასახადო სისტემის შედეგები და სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმების სამართლებრივი რეგულირება.....	216
საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური არსი და საგადასახადო ურთიერთობები, როგორც სოციალური ფენომენი.....	226

ENGLISH

Use of Artificial Neural Networks in Risk Management

Marta Urbaníková

Michaela Štubňová

Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

Abstract

Nowadays, the threats of trade wars and the upcoming Brexit bring uncertainty to the financial markets. Elimination of currency and exchange rate risk is important for companies operating on constantly evolving global market to maintain their competitiveness. The correct prediction of the currency exchange rate is, therefore, an important factor for company success. Modern information technologies and artificial intelligence bring tools capable of quality predictions. The paper aims to analyse the predictive ability of artificial neural networks (ANN). To analyse ANN performance, we examined the accuracy of the prediction of exchange rate EUR / USD currency pair. Dynamic networks were developed and validated with a different number of time delays from one to ten days. The results show that nonlinear autoregressive networks are able to predict the currency exchange rate.

Keywords: artificial neural networks, prediction, exchange rate, risk management

Introduction

The geographical scope of companies is increasing with decreasing transaction costs, efficient communication technologies and the free movement of goods, people and capital. The process of globalization intensifies international trade and overall economic interdependence of the world. Maintaining competitiveness within the transnational scope of companies is also influenced by appropriate risk management. A study by Massa and Zhang (2018) reported that corporate hedging (interest rate hedging and foreign exchange rate hedging) increase foreign investor demand. In a global environment, one of the markets risks attracting management's attention is currency risk. One of the options for managing currency risk is the use of currency derivatives. Companies, with exchange rate risk exposure through exporting and importing, tend to use this type of hedging (Kuzmina, Kuznetsova, 2018). Active currency risk management assumes that a company is able to anticipate exchange rate developments and adjust its hedging strategy. Correct exchange rate forecasting can turn a potential loss into profit. There are several methods to predict the development of financial time series, which include artificial intelligence tools. In this paper, we present a study of the predictive ability of an artificial neural network (ANN).

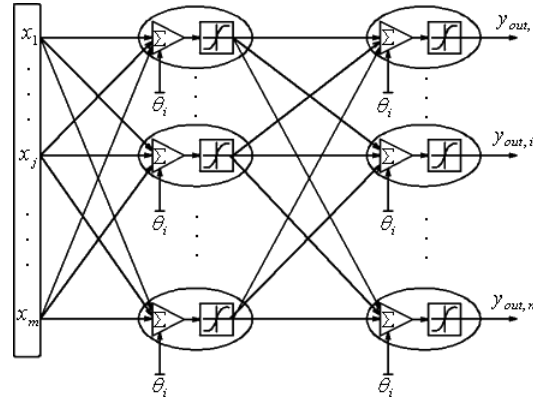
Literature Review

Non-linear ANN prediction models using different network architectures and hybrid models combining ANN models with other non-linear but also linear models are encountered in the literature. Bal and Demir (2017) compared different ANN models for forecasting exchange rate time series. They reported that the best network performance was achieved with Variable Learning Rate Backpropagation learning algorithm. Lahmiri (2017) proposed a simple ANN forecasting model trained with technical analysis indicators. Forecast accuracy of the proposed model was compared with GARCH family models and hybrid GARCH and ANN model. Ni et al. (2019) developed a prediction method for Forex time series based on deep-Convolutional Neural Network and deep-Recurrent Neural Network (C-RNN). Developed method, evaluated on nine foreign exchange currency pairs, achieved high prediction accuracy. Chandar, Sumathi, and Sivanandam (2015) reported high prediction accuracy of ANN models with Levenberg-Marquart training algorithm. They investigated the performance of ANN models with five learning algorithms. Mehreen, Gul, and Sahibzada (2014) investigated Recurrent Cartesian Genetic Programming evolved Artificial Neural Network (RCGPANN) for foreign currency exchange rate prediction. They suggested the improvement of prediction accuracy with increasing in a number of feedback paths in the network. High prediction accuracy for non-linear data was achieved with hybrid model consisting of autoregressive moving average model, exponential smoothing model and recurrent neural network (Rather, Agarwal, Sastry, 2015). Kristjanpoller and Minutolo (2018) developed a hybrid Artificial Neural Network-Generalized AutoRegressive Conditional Heteroskedasticity model for prediction of the price volatility of bitcoin.

Methodology

ANN is a massive, parallel computing system that tends to store information and make it available for further processing. The similarity to the function of the human brain is in the ability of neural networks to learn. The basic building unit of the network is a neuron (node), its structure and functions are simpler compared to a biological neuron. Individual neurons are connected by oriented weighted connections that transmit information processed by neurons. Multilayer neural networks are commonly used to solve time series prediction problems. These layers are: the input layer, where the inputs are the values of independent variables; the hidden layers where the inputs come from the neurons of the previous layers; the output layer whose output gives the values of the dependent variable (Parot, Michell, Kristjanpoller, 2019, Yildirim, 2019). Figure 1 shows a multilayer neural network architecture that consists of an input layer, one hidden layer, and an output layer. In the ANN shown in Figure 1, the signal proceeds through directed connections in one direction - forward, this type of network is called feedforward neural network. In recurrent neural networks, in addition to feedforward connections, there are also feedback connections that allow the network to store information for further use (Mahmud, Meesad, 2016).

Figure 1: Architecture of the multilayer neural network

Source: Elaborated by the authors.

The ability to learn and thereby improve their performance is an important feature of neural networks. ANN learns by adjusting the weights of connections and the thresholds of neurons. Thus, the acquired knowledge is stored in the weights of neural network connections. Several network learning laws can be applied to neural network training. We used Levenberg-Marquart learning algorithm, which is a variation on Backpropagation algorithm. Backpropagation algorithm is a method of backpropagation of error with adjustment of weights and thresholds to optimize network performance. Network performance is optimized by finding a global minimum of performance index using a gradient descent algorithm (Chandar, Sumathi, Sivanandam, 2015). The disadvantage of the Backpropagation algorithm is its slow speed of convergence. To speed up the convergence, there are several variations of Backpropagation such as Levenberg-Marquart, Scaled Conjugate Gradient Descent, Quasi-Newton, One Step Secant, Variable Learning Rate Backpropagation, etc. A numerical solution to the problem of minimizing a non-linear function is provided by the Levenberg-Marquart algorithm, which „combines two minimization methods: the gradient descent method and the Gauss-Newton method“ (Gavin, 2019). According to Yu and Wilamowski (2011), the learning rule of LM algorithm is given by:

$$w_{k+1} = w_k - (J_k^T J_k + \mu I)^{-1} J_k^T e_k, \quad (1)$$

where w_{k+1} and w_k are components of wight vector w ; μ is combination coefficient with positive value; I is the identity matrix; e_k is a vector of training errors defined as $e_k = y_k^{actl} - y_k^{pred}$, where y_k^{actl} are actual values of output vector and y_k^{pred} are predicted values of output vector; J is the Jacobian matrix defined as:

$$J = \begin{bmatrix} \frac{\partial e_{1,1}}{\partial w_1} & \frac{\partial e_{1,1}}{\partial w_2} & \dots & \frac{\partial e_{1,1}}{\partial w_N} \\ \frac{\partial e_{1,2}}{\partial w_1} & \frac{\partial e_{1,2}}{\partial w_2} & \dots & \frac{\partial e_{1,2}}{\partial w_N} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial e_{1,M}}{\partial w_1} & \frac{\partial e_{1,M}}{\partial w_2} & \dots & \frac{\partial e_{1,M}}{\partial w_N} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial e_{P,1}}{\partial w_1} & \frac{\partial e_{P,1}}{\partial w_2} & \dots & \frac{\partial e_{P,1}}{\partial w_N} \\ \frac{\partial e_{P,2}}{\partial w_1} & \frac{\partial e_{P,2}}{\partial w_2} & \dots & \frac{\partial e_{P,2}}{\partial w_N} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial e_{P,M}}{\partial w_1} & \frac{\partial e_{P,M}}{\partial w_2} & \dots & \frac{\partial e_{P,M}}{\partial w_N} \end{bmatrix}, \quad (2)$$

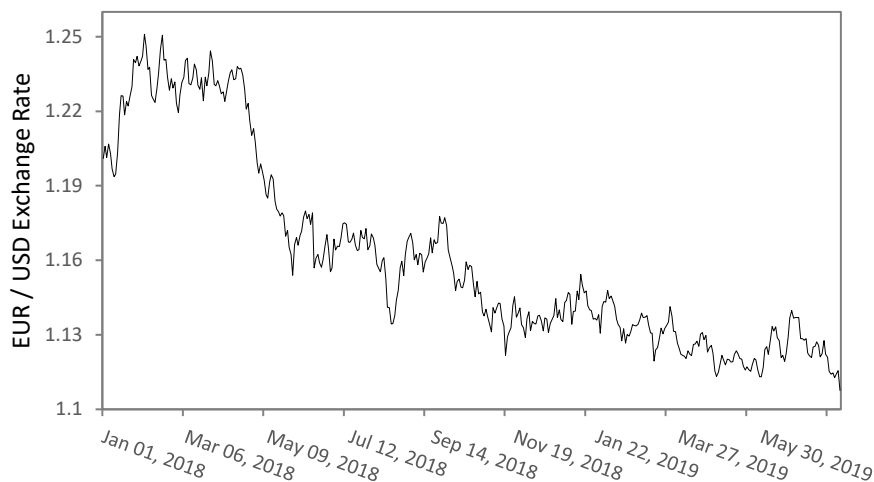
where N is number of weights, M is number of outputs and P is number of patterns.

Since the financial time series values are dependent on its previous values, dynamic neural networks with memory are suitable for its prediction. Dynamic ANNs include recurrent networks. In this study, a nonlinear autoregressive network (NAR) was used. It is a recurrent dynamic network based on a linear autoregressive model (AR). The NAR network architecture consists of feedback connections and tapped delay lines (TDL). The TDL unit returns a vector consisting of input data from current time-step to the required number of time delays (Stokes, Abou-Zaid, 2012). Modified Backpropagation algorithms are used to calculate the gradient when training dynamic networks: real-time recurrent learning and backpropagation-throughouttime (De Jesus, Hagan, 2007). The NAR network for time series prediction is trained by supervised learning. With this type of learning, we know the actual previous values of the time series and can replace the feedback connections, that transmit the network output to its input, with these actual values. After modification of the network to feedforward architecture, static Backpropagation can be used in the network training process. This reduces the time required for calculations. After the network training, it is possible to iterate the prediction of several time steps ahead using the original network architecture containing the feedback connections. A network with a purely feedforward architecture is only capable of one-step-ahead prediction (Shahbazi, Memarzadeh, Gryz, 2016).

Results and discussions

We conducted an analysis of ANN's predictive ability by forecasting the EUR / USD exchange rate. We used daily exchange rate values for the period from 1 January 2018 to 31 July 2019, which represents 413 days. The tracking period is shown in Figure 2.

Figure 2: EUR / USD exchange rate from 1 January 2019 to 31 July 2019

Source: Elaborated by the authors based on data from www.investing.com.

Data were divided into training set, validation set and testing set in a ratio 70:20:10. To train and validate the NAR network with one hidden layer and tansig transfer function, Levenberg-Marquadt learning algorithm was used. The NAR model is defined by the equation:

$$y(k) = f(y(k-1), y(k-2), \dots, y(k-d)), \quad (3)$$

where $y(k)$ is the exchange rate at time k and d is number of time delays.

The architecture of the network was optimized by using different numbers of neurons in the hidden layer and different numbers of time delays. We used time delays from 1 to 10 days and we constructed networks with 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50 neurons in the hidden layer for each value of time delay. Together 100 neural networks were constructed, trained, validated and tested.

The determination coefficient (R^2) and the mean square error (MSE) were used to evaluate network performance.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (y_i^{actl} - y_i^{pred})^2}{\sum_{i=1}^n (y_i^{actl} - \bar{y})^2}, \quad (4)$$

$$MSE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i^{actl} - y_i^{pred})^2, \quad (5)$$

where n is the number of data points, y_i^{actl} are actual values, y_i^{pred} are predicted values and $\bar{y}$ is the mean of actual values.

Table 1 shows neural networks with the best performance for each value of time delay. To select the optimized network, R^2 value of validation set was used as proposed by Moghaddam, Moghaddam and Esfandiyari (2016).

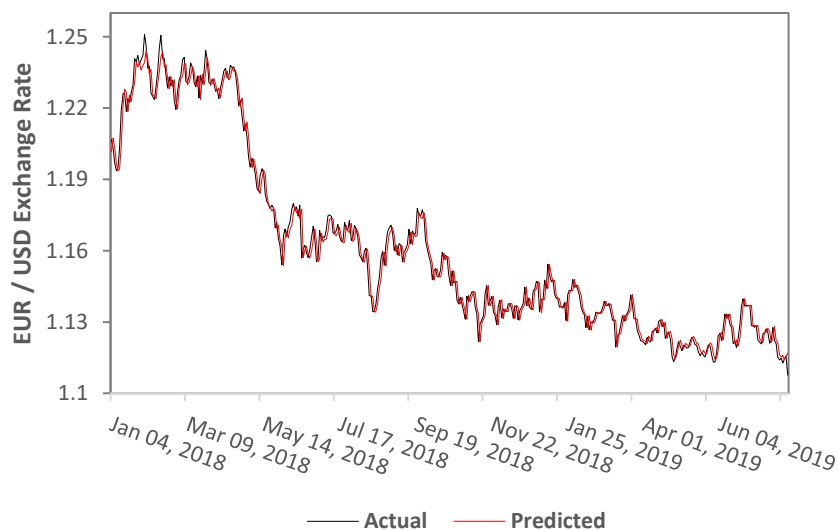
Table 1: MSE and R^2 values for constructed networks with different architecture

Network	Number of time delays	Number of hidden neurons	MSE			R^2		
			Train	Valid	Test	Train	Valid	Test
1	10	15	1.9432E-05	2.5475E-05	2.0971E-05	0.99321	0.99373	0.99073
2	9	10	2.0948E-05	1.9371E-05	2.9839E-05	0.99340	0.99213	0.99320
3	8	10	2.2259E-05	2.2193E-05	2.2605E-05	0.99329	0.99279	0.98946
4	7	40	1.7993E-05	1.9036E-05	2.4381E-05	0.99421	0.99396	0.99142
5	6	40	1.9509E-05	2.1469E-05	2.9625E-05	0.99418	0.99421	0.98146
6	5	5	2.3769E-05	1.7125E-05	1.9857E-05	0.99252	0.99485	0.99279
7	4	15	2.1858E-05	1.7949E-05	2.3164E-05	0.99278	0.99405	0.99292
8	3	5	1.9743E-05	2.1878E-05	3.3997E-05	0.99317	0.99363	0.99006
9	2	5	2.2716E-05	1.4647E-05	3.0899E-05	0.99204	0.99509	0.99324
10	1	20	2.1558E-05	1.8276E-05	2.7938E-05	0.99242	0.99508	0.99195

Source: Elaborated by the authors.

The maximum R^2 value of validation set has the neural network with 2 time delays and 5 neurons in the hidden layer. This network has also the maximum R^2 value of the testing set and the minimum MSE value of the validation set. Figure 3 shows EUR / USD exchange rates predicted with this network compared to actual exchange rates. The second maximum R^2 value of validation set has achieved the network with 1 time delays and 10 neurons in the hidden layer. The third maximum R^2 value of validation set has achieved the network with 5 time delays and 5 neurons in the hidden layer. On this basis, it can be stated that in the case of the EUR / USD exchange rate prediction, ANNs with a lower number of time delays achieved better network performance.

Figure 3: Actual and predicted EUR / USD exchange rates

Source: Elaborated by the authors.

Conclusions

The results of the study indicate that nonlinear autoregressive neural networks are a suitable tool for predicting exchange rates. For the EUR / USD currency pair, the neural network achieved the highest predictive accuracy with a small number of time delays and a small number of neurons in the hidden layer. We can state that it is appropriate to incorporate the prediction models based on neural networks in currency risk management. Such prediction models can be used directly by companies exposed to the currency risk, as well as banks and companies that create the financial analysis.

List of references

- Bal, C., Demir, S. (2017). Forecasting TRY/USD Exchange Rate with Various Artificial Neural Network Models. *TEM Journal*, 6(1), 11-16. ISSN 2217-8309. DOI: 10.18421/TEM61-02.
- Bartram, S. M., Brown, G. W., Fehle, F. R. (2009). International Evidence on Financial Derivatives Usage. *Financial Management*, 38(1), 185-206. ISSN: 1755-053X. DOI: 10.1111/j.1755-053X.2009.01033.x.
- De Jesus, O., Hagan, M. T. (2007). Backpropagation algorithms for a broad class of dynamic networks. *IEEE Transactions on Neural Networks*, 18(1), 14-27. ISSN: 1045-9227. DOI: 10.1109/TNN.2006.882371.
- Gavin, H. P. (2019). The Levenberg-Marquardt algorithm for nonlinear least squares curve-fitting problems. *Department of Civil and Environmental Engineering, Duke University*, 1-15.
- Chandar, S. K., Sumathi, M., Sivanandam, S. N. (2015). Forecasting of Foreign Currency Exchange Rate Using Neural Network. *International Journal of Engineering and Technology*, 7(1), 99-108. ISSN: 0975-4024.
- Kristjanpoller, W., Minutolo, M. C. (2018). A hybrid volatility forecasting framework integrating GARCH, artificial neural network, technical analysis and principal components analysis. *Expert Systems With Applications*, 109, 1-11. ISSN: 0957-4174. DOI: 10.1016/j.eswa.2018.05.011.
- Kuzmina, O., Kuznetsova, O. (2018). Operational and financial hedging: Evidence from export and import behavior. *Journal of Corporate Finance*, 48, 109-121. ISSN: 0929-1199. DOI: 10.1016/j.jcorpfin.2017.10.009.
- Lahmiri, S. (2017). Modeling and predicting historical volatility in exchange rate markets. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 471, 387-398. ISSN: 0378-4371. DOI: 10.1016/j.physa.2016.12.061.
- Mahmud, M. S., Meesad, P. (2016). An innovative recurrent error-based neuro-fuzzy system with momentum for stock price prediction. *Soft Computing*, 20(10), 4173-4191. ISSN: 1433-7479. DOI: 10.1007/s00500-015-1752-z.
- Massa, M., Zhang, L. (2018). Does corporate hedging attract foreign institutional investors? Evidence from international firms. *Journal of International Business Studies*, 49(5), 605-632. ISSN: 1478-6990. DOI: 10.1057/s41267-017-0140-6.
- Mehreen, R., Gul, M. K., Sahibzada, A. M. (2014). Foreign Currency Exchange Rates Prediction Using CGP and Recurrent Neural Network. *IERI Procedia*, 10, 239-244. ISSN: 2212-6678. DOI: 10.1016/j.ieri.2014.09.083.
- Moghaddam, A.H., Moghaddam, M.H., Esfandiyari, M. (2016). Stock market index prediction using artificial neural network. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 21(41), 89-93. ISSN: 2077-1886. DOI: 10.1016/j.jefas.2016.07.002.
- Ni, L. et al. (2019). Forecasting of Forex Time Series Data Based on Deep Learning. *Procedia Computer Science*, 147, 647-652. ISSN: 1877-0509. DOI: 10.1016/j.procs.2019.01.189.
- Parot, A., Michell, K., Kristjanpoller, W. D. (2019). Using Artificial Neural Networks to forecast Exchange Rate, including VAR-VECM residual analysis and prediction linear combination. *Intelligent System in Accounting Finance and Management*, 26(1), 3-15. ISSN: 1099-1174. DOI: 10.1002/isaf.1440.
- Rather, A.M., Agarwal, A., Sastry, V.N. (2015). Recurrent neural network and a hybrid model for prediction of stock returns. *Expert Systems with Applications*, 42(6), 3234-3241. ISSN: 0957-4174. DOI: 10.1016/j.eswa.2014.12.003.
- Shahbazi, N., Memarzadeh, M., Gryz, J. (2016). Forex Market Prediction Using NARX Neural Network with Bagging. *MATEC Web of Conferences*, 68. DOI: 10.1051/mateconf/20166819001.
- Stokes, A., Abou-Zaid, A. (2012). Forecasting foreign exchange rates using artificial neural networks: A trader's approach. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 5(4), 370-394. ISSN: 1752-0479. DOI: 10.1504/IJMEF.2012.052502.

Yildirim, H. (2019). Property Value Assessment Using Artificial Neural Networks, Hedonic Regression and Nearest Neighbors Regression Methods. *Selcuk University Journal of Engineering, Science and Technology*, 7(2), 387-404. ISSN: 2147-9364. DOI: 10.15317/Scitech.2019.207.

Yu, H., Wilamowski, B.. (2011). Levenberg-Marquardt training. In *Intelligent Systems*, chapter 12, pages 1–16.

<https://www.investing.com/currencies/eur-usd-historical-data>

Maritime Cooperation under MSR Initiative and its Implications on Iran' role in Maritime Convergence

Fatemeh Mahrough

University of Tehran, Iran

Abstract

The 21st Century Maritime Silk Road initiative is a turning point for joint actions and strategic cooperation as globalization and regional economic integration progress. Iran as a Communication bottlenecks has played an important role in the ancient Silk Road, and still has a potential to act as a bonding node in the new one. The present study analyzes the role and position of the MSR Initiative in China's new maritime strategy and its potential geopolitical and geo-economic implications in Iran's marine environment. The importance of the issue is that the sea/ocean make countries neighbors beyond the traditionally defined boundaries and associate them together in the commercial and security dynamics. The main dissertation is that the long-distance maritime trade boom in the Persian Gulf in the ancient Silk Road has been subject to the security of the terrestrial Silk Road and it has already kept its position as a complement in new Belt and Road initiative. Following the initiative, it will have strategic security and economic implications for Iran. The research findings show that geo-economically, the MSR is an opportunity to advance its economic development inside and improve its status in the world economy and regional integration as a bonding actor between East-West and North-south. Geopolitically, as it provides the development of China's geo-strategic maritime space from its closed waters to the far sea waters, can make the base for convergence and multilateral maritime governance. However, due to absence of Iran in the MSR initiative, while depriving it of the potential for cooperation and development, the inevitability of power and geopolitical rules raises concerns about its security implications for Iran's marine environment.

Keywords: Maritime Silk Road initiative, geopolitics, geo-economics, multilateral maritime order

1. Introduction

The Ocean is the common natural bond supporting the interaction of different economies, and dependency to it for the dynamics of national and international economy has been always of great powers concerns. The concern was guaranteed by Pax Britannica for a century or more, the role pursued by the US Navy after World War II. Today, it seems that China is challenging this Pax Americana (Cole, 2016: 8). In order to play an active role in maritime order, China by manipulating geopolitical and geo-economic dynamics is changing the dominant maritime position in behalf of its emerging powers. "The 21st century Maritime Silk Road" (MSR) under "Belt and Road" Initiative proposed by China in 2013 is a platform of China's transition power in maritime governance, in which to revive the historical legacy of the ancient silk road. Its important role has been the focus of much research by many scholars and think tanks over many countries.

Most literatures have discussed the understanding and necessity of the MSR (Cigui, 2014; Lin & Gertner, 2015; Fallon, 2015; Ghiasy & Zhou, 2017), it's geopolitical or geo-economic proponents (Blanchard & Colin, 2017; Green et al, 2018), some countries along the MSR or under the Belt and Road as a whole (Lim, 2015; Rolland, 2017). Others have paid attention to China's port systems along MSR and its position in shipping networks (Chen & Hu, 2016; Zhang, Haung & Hu, 2017; Wang et al, 2018). However, among countries have been under discussion, the role of Iran has gained no or less attention on this subject. If there is any, it revolves around Iran's role in the economic Belt initiative (Shahandeh, 2015; Huang, 2016; Shariatnia & Azizi, 2017). Despite the fact that Iran is Part of economic Belt Initiative, has neglected from the MSR. So, the question is that what are the MSR initiative implications and effective proponents on Iran's maritime area?

To answer this question, the paper uses descriptive-analytical Methodology on the subject. So, the paper is split to four main sections. To begin with, an introduction is given in Section 1, includes Literature review and Methodology, Section 2 takes a look at the maritime strategic thinking in China's grand strategy, and the MSR initiative role in it. Then, Section 3 shows main results to describe Iran-China relations under the MSR based on historical records and new strategic calculations. Finally, a brief conclusion is given in Section 4.

2. The Evolution of maritime strategic thinking in China's grand strategy

The evolution of China's strategic thinking in maritime area is a step in redefining maritime strategies. In the early years, due to the priority and dominance of continental strategy thinking, maritime strategy did not appear in the national defense

documents. However, Admiral Liu Huaqing, Navy commander and member of the Central Military Commission, in the 1980s, has started to alter the China's historical continental strategic focus and to bring to the fore the importance of the maritime environment on which China would have to depend on regain its position as a global economic. He expanded the geographical scope of the PLAN activities from green to blue waters, focusing on "offshore waters defense" (Cole, 2016: 93-97). His plan was suspended because of Taiwan issue as the main strategic concern in the mid-1990s.

However, it seems with respect to conquer on obstacles including, long-time continental security perspective, China's PLAN thinking is now moving forward to Huaqing's plan. In 18th National Congress of the Communist Party in 2012, Hu Jintao announced China's readiness to become a strong maritime power (Xie, 2014: 12). While criticizing the lack of a formal maritime strategy, the government was called upon to "formulate and promote a systematic and comprehensive maritime development strategy with all military, economic and national policy factors in mind" (Jakobson, 2015: 300). The result has been the foreign policy strategies declared by Xi Jinping and 2015 National Defense Document.

The main axis of the new maritime strategy is directed to transform from a limited "offshore waters defense" to "open seas protection," in order to protect far sea lines of communications, and introduce the Navy as a global force with far-reaching strategic missions in the future (China's Military Strategy, 2015). This evolution has made the need for a change in China's foreign policy strategy to adapt to the new situation. The MSR initiative under Xi Jinping's "China Dream" is a manifestation of this foreign policy.

2.1. The MSR Initiative role in Chinese grand strategy

The MSR is aimed at borrowing the historical legacy of the Ancient Silk Road in a long-term vision to actively improve global communications and extend cooperation with countries along it. It is focused on establishing port networks by constructing, developing and operating ports industrial parks and Special Economic Zones. It fills the gap in the heterogeneous segments of the Asian and African economies and enhances China's influence across Asia (Green et al, 2018). The MSR covers more than 60 countries, now accounting for more than 35% of the world's merchandise trade and around 30% of global GDP. It would contribute 80% of global GDP growth by 2050 (Wang et al, 2018).

According to Leverett and Bingbing (2016), the Silk Road manifests a grand strategic logic, oriented toward cultivating a more multipolar order, in Asia and globally. This logic complemented by the fact that a belief in the maritime power in global politics continues to be the central theme of the geostrategic thinking of great and growing powers (Modelski & Thompson, 1988; Mahan, 1980). Moreover, Through the Road, China can export its industrial overcapacity to overseas markets and foster new sources of growth for its domestic and local economy, some of which are tied to emerging growth niches in the blue economy.

In this regard, the MSR Initiative has currently three "blue economic passages" that will connect Beijing with economic hubs around the world: The first passage goes from China's coast to Europe through the SCS, the IOR and the Mediterranean Sea into the Atlantic. Its second passage extends from China's coast through the SCS to the South Pacific and then onto greater Australia. The third passage extends through the Arctic Ocean, passing north-west alongside Russia's northern coast to connect with the Nordic region and other parts of Europe, and north-east past Canada (Xinhua, 2017). The initiative, paved the way for expanding China's maritime geostrategic space from its enclosed adjacent waters to the new sea water that gives it more strategic depth. It also gives China and the states along the Road more strategic space for maritime cooperation, deeper mutually benefit, and broader space for development (see the Vision for Maritime Cooperation).

3. Iran-China relations under Maritime Silk Road

3.1. Iran-China relationship under ancient Silk Road

Iran and China as inheritors of the world's oldest civilizations have interacted with each other since ancient times. In pre-Islamic times, they had common borders for more than a thousand years, through The Achaemenid, Parthians and Sasanians empires. What is known as the Silk Road in the 19th century, part of it was actually ancient land-based routes between Iran and China that connected Iran through East and Northeast to Chinese cities. Iran was a hub in trade routes that took Silk, condiments, and other merchandise to Iran and from there to Europe. However, political fluctuations, instability as well as dysfunction of the government in two countries against the invasions of the Chinese Northern ethnic groups (Yuezhi), and consequently lack of security in trade routes, in the long term, caused losses to merchants and their economic interests. So, political backgrounds and common interest made the two empires to make up for this loss by finding other ways. As a result, maritime trade to China and its ports, launched as an alternative route (Vosoughi, 2016). It

was the main reason for prosperous in long-distance maritime trade through Persian Gulf and East and South China Sea. This new situation continued to the 16th century when the Portuguese naval fleet dominate in the East and their presence in important maritime passages including, Hormoz strait, Adan, and Malacca strait caused this historical relation gradually disappear, and Iran lost its role in long-distance trade with China.

3.2. Iran's position in the MSR Initiative

The new MSR Initiative (2013) gained Iran's attention. While is part of the Economic Belt Initiative, Iran's great position and capabilities has been neglected in the MSR Initiative. It's unlike Iran's historical position as a main hub in Silk Road. Accordingly, Opportunities and challenges Iran is facing could be mention as follows.

Opportunities

Geographical reality indicates that among the countries located along the New Silk Road, Iran is one of the leading countries capable of playing a constructive role in the development of interconnection and integration between Central Asia, Southwest Asia, Persian Gulf, EU and Africa through the oceans. The geographical location of Its Southeast coasts in proximity to Afghanistan, Pakistan, being on the shortest route of getting access to open waters for Central Asian countries, as an enclosed countries, and connection bridge at the International North-South Transport Corridor (INSTC), has given Iran a special linking position to extend international and regional interaction. In Iran's Southeast coasts, Makran Sea, is a continuation of Indian Ocean, bounded on the north by the Iranian coast and on the south by Oman. In the northwest, joins the strategic Strait of Hormuz in the Persian Gulf as one of the most important hub in global energy supply (Zarghani & Hojaji panah, 2016). By connecting to the MSR initiative, these Oceanic coasts in Iran could be used as the best route to connect the Belt and Road. They can function as a gateway to sustainable development to reduce regional gap in the country. Because of Geo-economic proponents including, access to liquid energy sources, industrial electricity, Industrial loadable zones and ports, proximity to raw materials, sufficient water for industrial use, major domestic and external consumption markets, human resources, empowered it to improve their connectivity to the hinterland and to shipping lanes, compared to Gwader port (Ezati & Shokri, 2012). China-Pakistan interest Afghanistan, Iran and Russia to join CPEC for mutual benefit. Iran is also interest China-Pakistan to join Chabahar port project. So, the two ports can function as complement.

Strategically, the MSR and China's permanent presence in high seas can help in making a multipolar order in the world's Ocean network, resulting in the decrease in the U.S. dominant position in in the world ocean. It may reduce region's states dependency to the U.S. naval to secure the SLOCs. Iran can consider it as an opportunity for maritime cooperation. It can go further and include high see cooperation between China-Russia- Iran. Russia has recently introduced its "Persian Gulf Security Plan", following intense tension by U.S. quasi-warlike posture against Iran, advocated by China. So, the triangle maritime cooperation can pave the way for multipolar maritime order and counter unilateral measures by the U.S. navy to disturb the security of the SLOCs in favor of its interests.

Challenges

By absence in the MSR, it caused Iran lose its strategic position and being vulnerable to economic and security externalities resulting from China's direct presence around its maritime environment. These challenges are stemmed from global, regional and bilateral levels:

In global level, Iran has been in a geostrategic isolation by the US and its allies, following the revolution in 1979. Over the time, because of multilayered, intertwined sanctions against Iran, Iran has lost gradually its connection with the world's trade network. This situation in turn made trade interactions for other countries risky and vulnerable. Most countries are subject to international consideration, including their relations with the US, resulting taking cautions seriously. So, Iran's absence from the MSR put it in an isolations geo-economically and being marginalized of opportunities could make from sea-born trade under the MSR.

In regional level, Iran may affected by China-India strategic competition. As The MSR, especially Gwader port increases China's influence in Indian Ocean, India considers the initiative as threat to its influence in India Ocean. So. It has approached to Iran to counter China's initiative. Therefore, their economic competition and balancing power may result in Iran-Pakistan competition. Tehran has assured Islamabad that it would not allow Delhi or any other country to use Chabahar against Pakistan (Green et al, 2018). It is clear that Iran's southeastern coasts have not occupy a privileged place in India-China grand strategy, and any probable partnership by the two countries will be more tactically aiming to make weak the other rival.

In bilateral level, China is becoming more and more a geopolitical actor, but, there is difference in type of geopolitical action follows by China-Iran. The two countries have different perception of threat and their security environment so that they take different priorities in regional and international interactions. China and Pakistan are always facing with the common threat known as India, and their strategic relationship have been settled by geo-strategic calculations, stemming from this threat, made them allied and strategic partners. So, Pakistan' Gwader port, along CPEC project, is millstone of China's long-term strategy in the MSR initiative. But, Iran and China have do not have such a common threat so as their relations remain underdeveloped when compared to China-Pakistan. So Iran cannot be China's strategic choice. Moreover, Iran's isolation from world economy, make it difficult for China to put Iran in the MSR, as plans to build a China-centered value chain, as a 21st trade agenda.

4. Conclusion

Both strategic and economic calculations are intertwined so that one can strength or weak the other. Iran has had traditionally a great role in the Silk Road, both in road and belt. It still has kept its geo-economic and geopolitical advantages to bridge the Belt and Road by its Southeastern coasts. So, the MSR initiative can act either as a threat to Iran or by shaping to the multilayered strategic game be in half of Iran's national growth.

Reference

- Blanchard, J. M. F., & Flint, C. (2017). The geopolitics of China's maritime Silk Road initiative. *Geopolitics*, 22:2, 223-245.
- Chen, F. Y., & Hu, Z. H. (2016). Analysis of shipping network of Southeast-Asian route along maritime Silk Road based on complex networks. *Journal of Shanghai University*, 22, 804-812.
- China's State Council Information Office, (27 May. 2015). *China's military strategy*. Retrieved from http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm
- Cigui, L. (2014). Reflections on Maritime Partnership: Building the 21st Century Maritime Silk Road. *China Int'l Stud.*, 47, 5.
- Cole, B. (2016). *China's Quest for Great Power: Ships, Oil, and Foreign Policy*. Naval Institute Press.
- Ezzati, F. & Shokri, S. (2012). Chabahar place in transit north and south, and its role in Developing of neighboring cities. *Territory (Sarzamin)*, 9 (4), 1-14.
- Fallon, T. (2015). The new silk road: Xi Jinping's grand strategy for Eurasia. *American Foreign Policy Interests*, 37(3), 140-147.
- Ghiasy, R., & Zhou, J. (2017). The Silk Road economic Belt. Considering security implications and EU-China cooperation prospects. Stockholm International Peace Institute (SIPRI).
- Ghiasy, R. Su, F. and Saalman, L. (2018). THE 21ST CENTURY MARITIME SILK ROAD, Security implications and ways forward for the European Union, *Stockholm International Peace Institute* (SIPRI).
- Green, M. J., Cooper, Z., Funaiole, M., Gale, J. B., Hillman, J., Kanwal, G., ... & Shearer, A. (2018). *China's Maritime Silk Road: Strategic and Economic Implications for the Indo-Pacific Region*. Center for Strategic & International Studies.
- Huang, Y. (2016). Understanding China's Belt & Road initiative: motivation, framework and assessment. *China Economic Review*, 40, 314-321.
- Jakobson, L. (2015). The PLA and maritime security actors. *PLA Influence on Chinese National Security Policy-Making*.
- Leverett, F., & Bingbing, W. (2017). The New Silk Road and China's evolving grand strategy. *The China Journal*, 77(1), 110-132.
- Lim, A. C. H. (2015). *Africa and China's 21st Century Maritime Silk Road*. East Asian Institute, National University of Singapore.
- Lin, K. C., & Gertner, A. V. (2015). Maritime Security in the Asia-Pacific. *London: The Royal Institute of International Affairs*.
- Mahan, A. T. (1980). *The Influence of Sea power upon History*, 1600-1783, updated ed.
- Modelski, G., & Thompson, W. R. (1988). *Seapower and Global Politics*. In *Seapower in Global Politics*, 1494-1993 (pp. 3-26). Palgrave Macmillan, London.

- Rolland, N. (2017). *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*. National Bureau of Asian Research.
- Shahandeh, B. (2015). New era of two East and West Asia powers cooperation. *The Islamic Republic News Agency* (Irna).
- Shariatinia, M., & Azizi, H. (2017). Iran–China Cooperation in the Silk Road Economic Belt: From Strategic Understanding to Operational Understanding. *China & World Economy*, 25(5), 46-61.
- Stockmann, A. S. (2019). The Effects of Chinese FDI and Infrastructure on Economic Growth across the Belt and Road.
- Vosoughi, M.B. (2016). *The Legacy of Iranian Sailors in Chinese Ports*, Tehran: Institute for Cultural Heritage and Tourism publication.
- Wang, L., Zhu, Y., Ducruet, C., Bunel, M., & Lau, Y. Y. (2018). From hierarchy to networking: the evolution of the “twenty-first-century Maritime Silk Road” container shipping system. *Transport Reviews*, 38(4), 416-435.
- Xie, Z. (2014). China's Rising Maritime Strategy: Implications for its Territorial Disputes. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 3(2), 111-124.
- Xinhua (Jun 20, 2017). Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative. Retrieved from http://www.china.org.cn/world/2017-06/20/content_41063286.htm
- Zarghani, S.H & Hojaji Panah, Z. (2016). The role and position of Oceanic Southeastern coasts in reviving Silk Road plan, Conference on “Geopolitical potential processing and development in the country Oceanic Southeastern coasts” Tehran.
- Zhang, H., Huang, Y., & Hu, J. (2017). Evaluating the hub position of the East Asian port under the Maritime Silk Road. *Journal of Central China Normal University*, 51(2), 208-214.

Economic Basis of the Competition. The Role of Competition in the Formation of the Food Market, Special Features And Scientific Basis

Pusta Farhadi

Baku Business University, Azerbaijan

Abstract

By establishing a market relations framework, economic competition manifests itself in a variety of forms, and it determines the totality of the elements specific to those forms (production costs, pricing, adaptation of existing businesses to market requirements, etc.). In the early stages of commodity production, the main subjects of competition relations were simple commodity producers. Thus, the article seeks to reduce the individual price to a lower level compared to the market price in order to increase its sales as the most obvious and most effective means of competitive struggle in the pursuit of the goal - increasing the revenue mass. The results of competition based on price mechanism are quite effective both from the point of view of paying for individual interests (gaining profit in return for invested capital) and in meeting public needs (demand for availability of commodity choices at different prices). At the same time, society produces both live (necessary and surplus) products, and equipment, raw materials, fuel, and other products to produce goods. The cost of the materialized labor should be In addition to the commodity turnover associated with the commodity turnover, production costs also include the individual costs of inventory. Exactly their reduction allows the producer to create lower prices than average prices.

Keywords: competition, market, quality, trade, capital, conjuncture, operating costs, costs, commodities, tax, manufacturer, production tools.

One of the more pressing problems that agrarian economists focus on is the increasing competitiveness of the agricultural sector, in particular, the possibility of joining the World Trade Organization of the Republic of Azerbaijan.

By establishing a market relations framework, economic competition manifests itself in a variety of forms, and it determines the totality of the elements specific to those forms (production costs, pricing, adaptation of existing businesses to market requirements, etc.). In the early stages of commodity production, the main subjects of competition relations were simple commodity producers. The market model at that time was so close to the perfect model of competition that A. Smith accepted the theoretical foundations as a postulate, and later developed Richard D. Ricardo:

- unlimited number of competitors;
- no barriers preventing new competitors from entering the market;
- equality of commodity producers in relation to the market (assuming that their control area is limited by the scope of individual labor;
- unorganized and spontaneous market forces in the sale of their goods equals all participants of the market competition);
- quality assurance and sustainability of consumer values (ie, not frequently substituting one commodity for another);
- Consistency of consumer values with the demands paid by them).

However, it should be noted that the theoretical model always differs from real economic experience to a number of estimates and assumptions.

Different objective distortions of the theoretical model lead to the success and expansion of some of the manufacturers, and the loss and disappearance of others. The theoretical model of the "ideal competition" market in practice takes the form of a free competition market, which is generally characterized by the prevalence of the "ideal" trends we describe above:

- 1) existence of a large number of independent small producers with the same level of awareness and a large number of the same commodity buyers;

2) freedom of movement of goods and services.

With the development of the capitalist form of commodity production, new opportunities for market competitors are opened to compete for profit in the form of profit. So, under the control of the manufacturer, his / her personal offer is known to him, the current demand for a particular type of product is known, and finally, he has the ability to make a limited impact on the quantity (through lower prices).

Thus, the most obvious and most effective means of achieving the goal - increasing the revenue mass - is to try to lower individual prices as compared to market prices in order to increase their sales.

The results of competition based on price mechanism are quite effective both from the point of view of paying for individual interests (gaining profit in return for invested capital) and in meeting public needs (demand for availability of commodity choices at different prices).

At the same time, society produces both live (necessary and surplus) products, and equipment, raw materials, fuel, and other products to produce goods. The cost of the materialized labor should be In addition to the commodity turnover associated with the commodity turnover, production costs also include the individual costs of inventory. Exactly their reduction allows the producer to create lower prices than average prices.

Competitive pricing methods are able to provide certain advantages of our agricultural products at the present stage and in the near future. However, the nature of these advantages is that the living standards of the population are declining, resulting in degradation of labor resources and scientific personnel, and the normal reproduction process of the agricultural forces. It is quite clear that these types of advantages are neither sustainable nor promising, nor are they able to provide a stable advantage over competitors.

An effective instrument for intra-industry competition is the struggle to improve the quality of the products produced, so that they can win the competition through higher prices for those products. If the buyer is already guaranteed by the high quality of the product by its origin. If they are ready to pay, they can also earn a "reputable rent" that makes them a firm and solid reputable company due to the high quality of their products.

The ideals of perfect competition should be full economic freedom and equality of market entities, lack of consumer preferences and privileges, and use only coherent forms of competition, which are equal to "equal costs" equal to the availability of full information. However, even under this tendency, the theoretical model undergoes various objective distortions. As a result, the overall positive health function of competition is the function of the choice of more efficient economic forms - restorative function. happens.

The term "monopoly" is clearly market-driven (based on Greek words, I sell monos - single, single poleo). Aristotle's monopoly in the famous work "Politics" still belongs to the form of "art of riches"

Note that monopoly theory has not been evaluated as a special section of economic theory until 1838, although critics of the perfect competition model have repeatedly shown that there are monopoly elements that are deeply embedded in the economy and are not reflected in the existing conception. We can draw K.Marksinade from people who have done great work to develop the theoretical model of the monopoly, and then I. Schumpeter, F. Hayek and others have made valuable contributions.

Thus, monopoly is an objective tendency, which aspects do not exclude competition in the development of modern market economy. In addition, pre-monopoly competition is a system of self-regulating sufficiently as a free market form. The emergence of major economic leaders who seek absolute power in the field, while not necessarily influencing them, has led to the creation of principled opportunities to do so consciously that the process influences the use of adequate means of the system, including economic activity. All of its units have also been designed to serve as a way for capital to be coordinated and coordinated. is performed.

Note the two aspects of the monopoly: external and internal. External monopoly is due to the ability to force specific conditions of economic relations to the counterparties through its ability to influence the valuation process. This is a more attractive, yet more transparent, and more obvious aspect of monopoly for a particular commodity producer, which means that it can be influenced by the targeted regulation process by society, state, and international institutions. The imperfection of the foreign monopoly is the distortion of the competition, which results in the reduction of competition, even its total destruction. Such a situation weakens the incentives for renewal of production factors, cheaper products, and increased quality.

Thus, at the beginning of the reforms, the transition to self-regulation of prices in accordance with market laws has led to a significant decline in the demand of rural producers for industrial products of the I sector of the agro-industrial complex, which should be reflected in prices according to market laws. , as a monopoly, pursues and maintains a policy of maintaining and even raising prices, as well as reducing its supply of goods to the villages year by year.

As the prices of agricultural machinery increased, their production volumes declined. This, in the end, was negatively reflected in the reproduction of the agricultural logistics base and the development of agricultural machinery.

Deterioration of agricultural production should be shown as the main reason for the reduction of crop areas and the failure of the entire technological cycle of crops, and, as a consequence, the failure of harvesting. Exterior manufacturers mainly penetrate the agricultural machinery market by supplying vehicles with a life-cycle of 5 to 25 years, which are morally and physically obsolete. As a result, the competitiveness of both the local machine-building industry and the agricultural sector is undermined, as unlike the agricultural enterprises in Azerbaijan, foreign enterprises are able to obtain modern high-tech machinery capable of producing more competitive agricultural produce.

Table 1. Provision of agricultural machinery

	20 10	20 11	20 12	20 13	20 14	20 15	20 16
Sown 1000ha	13 ,4	13 ,3	12, 8	13 ,9	14 ,3	7,7	10, 5
Tracto rs- number of units							
By one tractor hectare	75	75	78	72	70	12 9	96
Number of combines (machines) per thousand hectares of relevant plants, units							
Comb ine harvester	2, 1	1, 9	1,7	2, 1	2, 3	0,7	1,4
The carnation	0, 2	0, 1	0,1	0, 2	0, 2	0,1	0,1
Potat oes	0, 3	0, 3	0,3	0, 6	0, 6	0,1	0,1
Beetr oot	1, 1	1, 2	2,5	1, 8	1, 6	1,2	0,1
Cotto n growers	-	0, 9	1,4	2, 2	3, 7	4,6	1,7
Corresponding plantings per hectare, machine							
Comb ine harvester	48 7	52 6	57 8	48 3	43 4	13 69	73 6
The carnation	59 78	84 09	11 884	55 21	53 85	18 455	17 928
Potat oes	32 90	31 04	36 67	18 14	15 81	15 244	12 558
Beetr oot	94 4	81 1	40 2	54 7	63 4	82 0	70 61

Cotton growers	-	11	71	45	26	21	57
	27	3	1	6	7	7	
1000 tractors, units							
Cotton growers	16	16	16	23	24	5	6
Cultivator	4	4	4	3	3	0,4	0,5
Seeding	9	9	9	9	9	2	2
Brush cutter	4	4	4	6	6	1	1

Based on information from the Main State Technical Inspection Inspectorate of the Ministry of Agriculture.

Favorable conditions for monopolists have arisen at a rise in prices for fuel and energy complex and chemical products. The weakening of the existing demand in the domestic market, including the export of oil and oil products, as well as mineral fertilizers, barter (where prices are difficult to control), offshore zones. and increase the volume of exports through other channels as well as by accumulating currency in foreign bank accounts.

The monopoly (hidden from other businessmen) is an advantage of its own competitive advantages, which is formed by the wider scope of production and the use of expensive scientific and technical achievements that are often inaccessible to ordinary businesses.

Thanks to the use of progressive technologies, the commodity has the opportunity to make a distinction between personal and social costs, and thus redistribute profits.

Thus, agricultural products, which are now obtained through more environmentally friendly production, are now more competitive due to lower economic risks and losses associated with those risks.

Forms of risk:

- * Decrease in value

- * Change in market value

- * NPV-change

- Expected income reduction / loss

- Change in net interest income (balance)

- Reassessment of position

- higher yields compared to traditional crops;

- weaker dependence on the purchase of means of production (fertilizers, plant protection products) and reducing the cost of these products, as well as reducing the number of intermediaries involved in the sale of products;

- higher product quality and higher shipping prices.

When it comes to perishable products, local producers' products can be more competitive than similar products, and more productive and longer-term varieties should be used to develop their market.

Along with the development of the market economy, the tendency of the sellers or buyers to achieve monopoly positions in the market is also beginning to strengthen. As we have already noted, the modern market economy is characterized by the complex penetration and confusion of processes of monopolization of competitive relationships and the emergence of imperfect forms of competition.

Currently, in the context of imperfect competition, economic theory distinguishes it from three types:

- 1) pure (absolute) monopoly, which represents purely abstract model of market where competition is not present;

2) the oligopoly structure of the market, which represents the economic power of several firms over the area, which is partly controlled by prices (typical for oil, electronics, and chemical industries in highly developed market economies);

3) the most common form of imperfect competition - monopoly competition.

In this regard, it is important to pay particular attention to the fact that in any socio-economic system, the main task of production is to meet and constantly develop individual economic needs. In accordance with the Law of Rise, their scope is constantly expanding - both in terms of quantity and quality. At the same time, manufacturers pay special attention to enhancing the diversity of bounties by differentiating the most diverse product parameters - from the type and quality of the brand, the level of service to the individual design, advertising, and even the location of the manufacturer.

Every manufacturer of any commodity (differentiated commodity) strives to maintain its monopoly position. The main feature of this monopoly is that it can be actively developed not only in big business, but also in medium and small business environments, while large-scale capitalization and production is no longer its sole material base, and each seller becomes a monopoly as well as a competitor [Chamberlain E. Theory of Monopolistic Competitiveness: Theory of Stoichiological Theory: Per. Q English \ E. Chamberlain. - M.: Economics, 1996. - 354 p.].

The competition system is not limited to the classification of the major types we are considering. competition between producers and consumer firms, between units that produce interchangeable products (substitute goods) and, finally, between all supply agents.

References:

1. Iblam Ibrahimov Economy of the agrarian sector Baku-2016 p.56
2. A.F. Abbasov "Food safety" Baku-2007, Nasir publishing 194 p.
3. Bogdanov I.Ya. Economic security in Russia. Theory and practice M.2001, 348 c
4. AH Hajiyev "Agrarian-Industry Complex Economy" Baku-2006 176 p
5. Glazyev S.Yu., Lvov D.S., Denisov G.D. The evolution of technical and economic systems: the possibilities and boundaries of centralized regulation.- M.: Nauka, 1992.
6. Mansfield E. Economics of scientific and technological progress. - M.: Progress, 2010.

Lack of Food in Global World And Ways of its Solution

Kavus Eyyubov

Baku Business University, Azerbaijan

Abstract

In poorly developed countries or in developing countries, food problems are largely dependent on food shortages. In these, artificial food products are derived from the most advanced ingredients. In some cases, by using domestic raw materials in developed countries, by applying their production techniques in the countries with weaker developed countries, neighbors that are close to these countries provide artificial food products. In poorly developed countries, there are some reasons why food problems are a problem. These are the main reasons. Lack of food and its poor quality cause a negative impact on people's health, labour force quality, and productivity, i.e. it prevents economic growth. This also causes social and political tension and conflicts both in the regions suffering from food problems and the global world.

Keywords: food, deficit, economic growth, global world.

There are food problems in most of the world today. This problem is manifested in different ways in different ways. Although in countries where there is sufficient food supply, there are problems with the quality of the products. It is known that the majority of the products manufactured in order to provide food to the population in the countries are artificial. It is known that sufficient quantities of harmful substances to human organism are grown as new coded products.

The global food problem consists of the lack of food provision for the Earth's population. It manifests itself primarily in the poorest countries of the Third World and is currently aggravating as their populations grow. The total number of people suffering from a lack of food is over one billion people worldwide. The fact is that population growth outpaces agricultural production and the development of agricultural technologies. However, according to some estimates even the existing level of agrarian and cattle breeding methods would allow us to feed over ten billion people provided these methods use available resources rationally, and there is a just distribution system in place for the resulting products.

According to WHO (World Health Organization) and FAO (Food and Agriculture Organization), human daily norm should be 2,400 – 2,500 kilocalories, while other estimates give a higher figure: 2,700 – 2,800 kilocalories. Undernourishment is visible when a person consumes less than 1,800 kilocalories, while starvation comes when their daily norm drops below the critical mark of 1,000 kilocalories a day.

Lack of food and its poor quality cause a negative impact on people's health, labour force quality, and productivity, i.e. it prevents economic growth. This also causes social and political tension and conflicts both in the regions suffering from food problems and the global world.

What are world food problems? These include climate change, globalization, urbanization, energy prices, and income growth as they are responsible in transforming food production, consumption and markets. According to FAO, there is a possible "food price shock" if the current prices continue to soar.

The global food problem has the following contradictions:

Food production in terms of output, quality and efficiency is unevenly spread over different world regions;

On the whole, in terms of scale, food production worldwide formally meets the current world's requirements;

Food production is lacking in places where food shortages are felt the most;

There is no shortage of land worldwide theoretically suitable for food production to feed even between 14 and 33 billion people; at same time, fertile soil is being destroyed in cultivated land and industrial areas;

Over 1 billion people suffer from starvation and undernourishment worldwide and approximately 1,6 billion people from overeating and obesity.

The production of these products is economically efficient, but also higher in terms of productivity. At the same time these monopolies of food can be stored for a long time and are too late.

However, along with the quality of these foods, they are also used internationally for their use in the body of certain illnesses.

Although the quality of the products grown in natural conditions is high, productivity is less than the duration of storage, which is often frustrated and costly.

The many years of experience of the UN, the Red Cross and other international charitable institutions, and substantial food aid do not solve the food problems of poor countries, because they address symptoms rather than the cause. Special food and charitable programmes, however numerous they may be, have a one-off character. It is not correct either to rely on the resources of industrialized nations. We must: address the poorest countries' scientific-technical and industrial-economic backwardness factors; uproot the barbarically unjust system of benefit distribution; and stimulate the abandoning of archaic forms of agriculture in favor of scientifically sound and technologically modern methods.

It would be incorrect to approach the food problem without taking into account other global problems: political, economic, energy, environmental, social and demographic.

In poorly developed countries or in developing countries, food problems are largely dependent on food shortages. In these, artificial food products are derived from the most advanced ingredients. In some cases, by using domestic raw materials in developed countries, by applying their production techniques in the countries with weaker developed countries, neighbors that are close to these countries provide artificial food products.

In poorly developed countries, there are some reasons why food problems are a problem. These are the main reasons.

1. Insufficient availability of techniques and technologies required for rural development in poorly developed countries.
2. Lack of storage facilities that meet the relevant requirements for the storage of products produced in such countries.
3. Unfavorable activity of logistic systems in the production of weakly developed products.
4. Lack of irrigation systems that are important for crops in these areas.
5. Presence of cutting-edge technologies for agricultural and irrigation.
6. Poor investment in investment in rural areas, or low levels of subsidies or weaknesses, such as low income.
7. In some cases, receipt of foreign goods for the purpose of ensuring the interests of the monopolist in the case of different products in the future.
8. The vulnerability of the counter-neglectors in poorly developed countries to those skilled in the agricultural sector, and the lack of the necessary level of rights
9. Impacts of the full range of sowing areas and the factors that are not inherent to human factors

Table . Prevalence of undernourishment (PoU) in the world, 2005–2018

	Prevalence of undernourishment (%)					
	2005	2010	2015	2016	2017	2018*
World	14.5	11.8	10.6	10.7	10.8	10.8
Africa	21.2	19.1	18.3	19.2	19.8	19.9
Northern Africa	6.2	5.0	6.9	7.0	7.0	7.1
Sub-Saharan Africa	24.3	21.7	20.9	22.0	22.7	22.8
Eastern Africa	34.3	31.2	29.9	31.0	30.8	30.8
Middle Africa	32.4	27.8	24.7	25.9	26.4	26.5
Southern Africa	6.5	7.1	7.8	8.5	8.3	8.0
Western Africa	12.3	10.4	11.4	12.4	14.4	14.7

Prevalence of undernourishment (%)						
	2005	2010	2015	2016	2017	2018*
World	14.5	11.8	10.6	10.7	10.8	10.8
Africa	21.2	19.1	18.3	19.2	19.8	19.9
Asia	17.4	13.6	11.7	11.5	11.4	11.3
Central Asia	11.1	7.3	5.5	5.5	5.7	5.7
Eastern Asia	14.1	11.2	8.4	8.4	8.4	8.3
South-eastern Asia	18.5	12.7	9.8	9.6	9.4	9.2
Southern Asia	21.5	17.2	15.7	15.1	14.8	14.7
Western Asia	9.4	8.6	11.2	11.6	12.2	12.4
Western Asia and Northern Africa	8.0	7.1	9.2	9.5	9.8	9.9
LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN	9.1	6.8	6.2	6.3	6.5	6.5
Caribbean	23.3	19.8	18.3	18.0	18.0	18.4
Latin America	8.1	5.9	5.3	5.5	5.7	5.7
Central America	8.4	7.2	6.3	6.1	6.1	6.1
South America	7.9	5.3	4.9	5.3	5.5	5.5
OCEANIA	5.5	5.2	5.9	6.0	6.1	6.2
NORTHERN AMERICA AND EUROPE	< 2.5	< 2.5	< 2.5	< 2.5	< 2.5	< 2.5

Source: Food and Agriculture Organization, <http://www.fao.org>

In addition to the above mentioned, the development of oil-petrochemical industry in the past century and the development of new technology associated with the development of industrialization have resulted in an increase in ecological contraction and a marked decline in the nutrition of natural conditions.

In the modern world, food problems, such as food security, have two dimensions:

1. The quality of the food produced is negligible and, in some cases, is negatively impacted by the environment.
2. The production of technical equipment in the production process is the creation of an international level of food in many countries as a result of the specialist's right to the base and the attention it needs.

In order to eliminate the first aspect of food problems, food products that damage human organisms should be clarified, meaning that the composition of these products should be analyzed and damaged and its production and production should be strictly enforced by law.

The most serious penalty should be imposed if the law is violated. The second direction is more difficult and complicated, but there is a way out. Each of these has some production potential. It is important that these resources be recycled and used more efficiently. In poorly developed countries, international organizations and developed countries can also provide international food security, by organizing food production in those countries. At this point, the following should be considered.

1. Use of allocated funds for the purpose.
2. Establishment of irrigation systems in these watercourses.
3. Establishment of joint ventures and application of new technologies.
4. Creation of storage tanks and organization of international logistics systems.
5. Preparation of international norms and laws at the UN level.

6. Acceptance and commitment to commitment to environmental protection and ecological clearance at the UN level before each country, and

It is necessary to note that the solution of food problems is a problem at the international level. The food began to run out almost immediately.

Conclusions

This year's report continues to signal the significant challenges that remain in the fight against hunger, food insecurity, and malnutrition in all its forms.

Short- and medium-term policies should aim at achieving a pro-poor and inclusive transformation, but this will not be possible by focusing on economic growth alone. It will require tackling existing inequalities at all levels, through multisectoral policies that keep these inequalities as the central focus.

Ultimately, this kind of transformation will only materialize if policies effectively strengthen the economic resilience of countries to safeguard food security and nutrition at those times when the economy slows or contracts.

References:

1. Journal Global Challenges and Natural Environment.
2. R. Aliyev. Agricultural Market and Food Security.
3. A. Aliyev. Economical list of the state of the economy in the market economy Baki, 2002
4. Uschachev NG Strategy for Progressive Solidarity in Russia.
5. <http://planetaryproject.com>
6. Food and Agriculture Organization, <http://www.fao.org>

The State Investment in The Industry and Innovation Policy

Aliyeva Sabina PhD

Technical University, Azerbaijan

Abstract

The article covers issues related to the establishment of the national economy at the level of modern requirements, possession of underground and surface resources, economic relations with the developed countries, the invitation of entrepreneurs, investors and our country after gaining political and economic independence of the Republic of Azerbaijan. It is also worth noting that the possibilities for using these concepts of investment and innovation, their types and forms, are reflected in the article. In addition, the article examines the possibilities for using public financial and monetary mechanisms through investment policies, and the impact and growth of public production. If the investment policy is innovative, it is called investment-innovation policy. The state plays a leading role in enhancing the investment and innovation activity, which is the main goal of this policy. The state's investment and innovation policy is related to the level of implementation of state intervention in economic processes, such as taxation, finance, credit, depreciation, licensing, pricing and other mechanisms for attracting foreign investments and policy. For effective economic development, it is important to move from a traditional development model to an innovative one. Innovative development is a key prerequisite for the country's functioning as a subject of international relations to keep competition in the foreign market. It is not enough to simply increase the number of innovations, they should become an integral part of all economic processes and include information, financial, social, and so on. should be used in processes. Thus, innovation should be applied not only in technical and technological processes, but also in organizational, management, financial, educational, environmental and other areas.

Keywords: economic policy, investment, innovation, industry.

Introduction

After the political and economic independence of the Republic of Azerbaijan, to establish national economy at the level of modern requirements, to gain underground and surface resources, to enter economic relations with developed countries, to invite foreign businessmen, entrepreneurs, investors and co-operation with them. played a wide field.

The main economic policy of the state is the system of purposeful measures in the field of management of the economy for successful achievement of social goals. Economic policies include production, distribution, exchange, consumption, harvesting, import, export and so on. It is a compilation of government actions in the fields. The economic policy of the state has many directions: budget, tax, monetary, antiquity, structure, depreciation, investment innovation, scientific and technical, regional, environmental, social, pricing, foreign economic, anti-inflation. The existence of the aforementioned directions requires a comprehensive implementation of the economic policy of the state, taking into account their interrelationship and influence. For example, through budgetary and monetary policies, the state promotes all sectors of the economy: stimulating entrepreneurship, impacting the economic cycle, investment activity, ensuring regional development, regulating foreign economic activity, and so on. influences. When it comes to specific investment policies, it is the driving force behind economic growth, through which the country's structural policies are defined, which makes the structure progressive and efficient. There are two approaches to the relationship between investment and economic growth. According to the first approach, investment is a prerequisite for economic growth and the higher the savings in the country, the higher the rate of economic growth. According to the second approach, high demand drives increased production and investment of firms, in other words, investment opportunities increase as firms' incomes increase due to increased production and sales. According to these different approaches, the government has two different positions on capital accumulation. According to the first approach, the government is encouraged to encourage savings and limit consumption. The second approach is to stimulate demand, including consumer demand, and to achieve economic growth through it. Developing economies in market economies confirm the leading role of investment in economic growth. Investment is an integral part of GDP, and high GDP growth is accompanied by an increase in investment. Economic growth, as a rule, is accompanied by an increase in investment, revival. However, increasing savings does not always guarantee economic growth. Thus, the study of the "economic miracle" in the Southeast Asian countries shows that if their development is achieved only by a portion of the economic growth through investment in fixed assets, the same can

happen at the expense of human capital. This means that it is not enough just to increase investment to achieve sustainable growth. In addition to the volume of investments, their quality, efficiency and the creation of a favorable investment climate are more important. A state investment policy with clear goals, objectives and requirements needs to be developed to ensure the effectiveness of investments, the parameters of the long-term development strategy and the appropriate rate of accumulation.

In order to achieve this goal, the next stage is determined by the availability of sufficient investment resources in the economy and, if they are insufficient, incentives for savings and investments to create the required resources through additional measures. At this stage, the tax system and the state budget deficit play an important role. In addition to long-term objectives, current issues within the investment policy need to be addressed. This also needs the stabilization of investment levels and the creation of a stable macroeconomic environment for it, achieving low inflation rates, balanced foreign trade and optimal interest rates. Thus, the investment policy is interconnected with other areas of the economic policy of the state and it has already been established that other economic policies have a mutual impact on each other. In reality, these interactions and interactions are more complex and can be exacerbated by the economic situation of the country, the cycle phase and many factors. In general, the state's investment policy is necessary in order to fully explain its role in the economy and its impact on other areas and processes. Today, in the context of sustainable development of a modernized and competitive economic system, a number of important tasks are set to implement the state's investment and innovation policy, which also exposes the role of these policies. These duties include:

- Encourage the use of ETTs for innovative economic development;
- ensuring the development of competitive industries;
- bringing the country to the level of developed countries in the international division of labor;
- to stimulate the creation of a modern economic system;
- achieving high employment rates throughout the country;
- increase the potential of foreign exports and internal security, etc.

Thus, it is necessary to note that in order to fulfill these tasks it is necessary to clarify the concepts of investment and innovation, the possibilities of their application and forms.

The volume of foreign investments into the Azerbaijani economy is increasing year by year. Nevertheless, US \$ 5-6 billion is required to carry out structural changes in the Azerbaijani industry. According to estimates of the Ministry of Economy, \$ 800-900 million for modernization of the petrochemical industry, \$ 600-700 million for the creation and restoration of several new production facilities in the petrochemical industry of Baku-Cumgayit, and the total cost of reconstruction of ferrous metallurgy. need funding. \$ 500-550 million is required for the machine-building complex, including the manufacture of equipment for the machine-building and petrochemical industries. With the attraction of foreign investments into the Azerbaijani industry, the economy of the republic will develop more rapidly in the near future.

The current socio-economic situation and political stability in the country stimulate the flow of foreign capital into our country. It is necessary to optimize the interaction of various entities of investment activity with the market relations, combining the forms of investment of both the public sector and the private sector.

C.M. According to Caines, "Investment is the amount spent by the firm to increase capital, purchase equipment, and construct buildings and structures."

According to the Law of the Republic of Azerbaijan "On Investment Activities", investments are financial, material and intellectual values invested in entrepreneurial and other activities for the purpose of earning income. According to this law:

- money, investment bank loans, loans, shares, stocks, securities;
- current and real estate, scientific and practical and other intellectual values;
- a set of patented technical, technological, commercial and other knowledge ("know-how") drawn up in the form of technical documentation required for the organization of this or that type of production;
- The right of use of land, water and other resources for buildings, structures, equipment and other values. The investment process is understood as a diversified activity aimed at raising national capital. At the same time, investment by government, legal entities and individuals is called investment activity. Newly established and modified fixed assets,

working capital, land, etc., as investment objects. perform. Investment Sphere is a set of economic sectors in which the product is invested and includes the following areas:

- Major construction area;
- area of innovation;
- area of financial capital turnover;

- area determining the ownership of the subjects. Investors (customers), contractors, banks, investment companies, citizens of the country and foreign countries can act as subjects of investment activity. Forms of investment activity can include public investment, citizen investment, non-governmental investments, foreign and joint investments. Depending on the type of real, financial and intellectual investments are different. Real investments are tangible and intangible. Material investments include funds for buildings, equipment, installations, inventories. Speaking of financial investments, such as securities (stocks, bonds, etc.), target bank deposits, deposits, etc. It is intended. Intellectual investments are investments based on the creative potential of society, intellectual property - copyright, invention and patent law. Direct, indirect and portfolio investments are distinguished by the nature of their participation in the investment process. Direct investment refers to the direct investment by the investor to the investee. Indirect investments are investments made with the help of an intermediary, for example, through investment funds. Portfolio Investment - Equity capital is foreseen.

Innovation activity refers to the practical application of the results of scientific research and experimental design activities that enhance the efficiency of production, commercial, management and social processes. As a result of the innovation process, new or improved products and services are offered. At the same time, innovation can be applied in technological processes, management and organization processes. Thus, innovation is the result of improving the intellectual activity of society. Innovation is divided into two categories:

- strategic;
- inactive.

Strategic innovations provide competitive advantage as a result of innovation. The firm or government that applies it receives a scientific and technical rent. Reactive innovations are aimed at reaching competitors that implement strategic innovation. Innovations by nature of the application are classified as follows:

- development of new goods and services;
- focusing on new technologies and innovations in the organization of production;
- industrial enterprises entering new markets and applying new methods in the market;
- innovations related to the creation and functioning of new social structures.

Innovations can cover industries, economics, law, social, science, culture, education and more. According to the innovation level, innovation is classified into 3 types:

- basic innovations, investments in the creation of new generation of materials, equipment, mainly new techniques and technologies;
- Improved, improved innovation - investments in improving and promoting new generation techniques and technologies, improving the quality of products and services;
- Incorrect innovations - investments in improvement of outdated techniques and technology that produce ineffective or negative effects.

Investments associated with innovation are generally associated with high risk. According to the American scientist Twiss, very few (10%) of innovative projects can be successful, and most investments are lost. If the innovative project is successful, the return on investment may be several times higher. Formulated investment policy is a policy with a complete legal framework governing the basic parameters of the investment process. Parameters of the investment process include tax, price, income, customs tariff system, depreciation period and methods of equipment, accounting for fixed assets, etc. It is intended. Generally, the level of capital investment of the state is high in the formulated investment policy. In the formalized investment policy, the level of government capitalization is low, and the level of private investment is high. In addition, the legal framework for the investment process is not systematized in the formalized investment policy. Depending on the type of management, liberal and centralized investment policies differ. In the liberal investment policy, economic management methods are used, while the investment system is vertical and is classified as follows:

- state;
- financial institutions;
- big business;
- small investors.

Innovative development requires the activation of scientific research. Because the concept of innovation is not the only scientific and legal definition, it is sometimes difficult to determine the criteria for innovation and to encourage this activity. Like other post-Soviet countries, it is important for Azerbaijan not only to intensify scientific research, but also to develop a mechanism for the implementation of these studies and to implement various commercial projects.

References:

1. Hassanova HN Improving Effectiveness of Innovation chewing gum. - M.: GOU Rosaco APC. 2005.
2. Hassanova HN Practical formulation of market mechanism Innovation in Injured Pages.
3. C. Mammadov - Organization of logistics and service in agrarian sector (study aids). Baku 2004.
4. Ogloblin ES, Rybkinkin PN and others. Organizational- Economic formulation and functionalization production and development systems in APC (methodological recommendation in the train station). - M.: VNIESH, 1989.
5. Ogloblin ES Effectiveness of Basic Transactions innovative process. // Intensification and efficiency agropromychlenny production: Unloading trout. M.: GNU VNIESH, 2004.
6. Boutin VM The problem of information economy to set up consultation services in the APC. - M.: Informagrotech, 1997.
7. Andreev PA Developing innovative processes in the services the market. - M.: Kolos, 1993.
8. Ibrahimov IH, Karimov K.S. Investment and innovation activities in the industry. Baku, 2017, 254 pages.

Globalization and Development of Shared Service Centers in V4 Countries

Marta Urbaníková

Michaela Štubňová

Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

Abstract

The development of Shared Service Centers (SSCs) is mainly related to the globalization of the world economy. The SSCs are increasingly focusing on quality and efficiency through process automation. They are constantly developing and providing more comprehensive services. Several factors influence the location and development of the SSCs. Most often it is sufficient skilled workforce, good knowledge of languages, low labor costs, attractive business environment, stability, reliable infrastructure, etc. In this paper, we focus on the quantitative analysis of SSCs in the V4 countries. Based on the results of the analysis, it can be stated that the SSCs in Poland achieved the most significant growth. They are important employers, contribute to education, move the economy of cities. To maintain the competitiveness of Slovakia, it is necessary to ensure sufficient qualified workforce with good foreign languages proficiency, and capability to compete in highly sophisticated activities such as Big Data, behavioral prediction models, ensuring cybersecurity, comprehensive financial analysis, and reporting.

Keywords: globalization, Shared Service Centers, economy, V4 Countries

Introduction

The constant pressure on profitability and the need to increase the effectiveness of business support services have brought interest in global sourcing to a new level. Today's business environment requires companies to maintain and develop their competitive advantage through better service levels, lower costs, and innovation. Globalization is also reflected in the field of information technology outsourcing, business process outsourcing, and voice services. An increasing number of business activities are now outsourced and carried out by other companies operating in different industries. This phenomenon can be observed mainly in the industrial sector, where many of the activities that in the past were carried out in one factory, are being redirected to specialized companies operating mainly in the service sector. "Jobs in mining, manufacturing, and financial services are, by far, the most commonly involved in firm's restructuring processes that suppose their relocation" (Merino, 2017). In this context, there is a decline in direct employment in industry and a gradual abolition of sectoral borders in several countries. In the 21st century, outsourcing is one of the key components of the company's global success strategy. Offshoring of higher-skilled processes has also been reported, aimed to use science and engineering talent globally. Such higher-skilled processes are, for example, IT and product development (Manning, Massini, Lewin, 2008).

Countries' ability to deliver business services to global companies is evaluated by the Global Services Location Index TM (GSLI) released by consulting firm A.T. Kearney. The ranking includes countries that are able to best provide information technology (IT), business process outsourcing (BPO), and voice services. V4 countries - Czech Republic, Poland, Hungary, and Slovakia - were also considered to be attractive for business services.

Literature Review

The community of experts pays great attention to the developing SSC sector. We can see an increasing number of these centers as well as the total number of their employees. Massini and Miozzo (2010) investigated trends and challenges in outsourcing and offshoring of business services. They reported, that increasing trend includes not only large multinational companies but also small and medium-sized firms. Daniel (2017) examined the operation of the SSCs in Slovakia. In his work, he also focused on the government concept of support for the SSCs. Luo and Jayaraman (2013) analysed the SSCs operating in India. They reported that also cost competitiveness and government support are significant locational determinants of the SSCs, complementing information connectivity and human resource competitiveness determinants. ENG Goswami (2018) developed a model of the behavior of companies in an offshore service provider industry. The model explained the choice of the provided services, employment, and wage. Kedziora, Piotrowicz, and Kolasinska-Morawska

(2018) examined the area of personal development and leadership policies from the perspective of employees in Polish SSCs.

Methodology

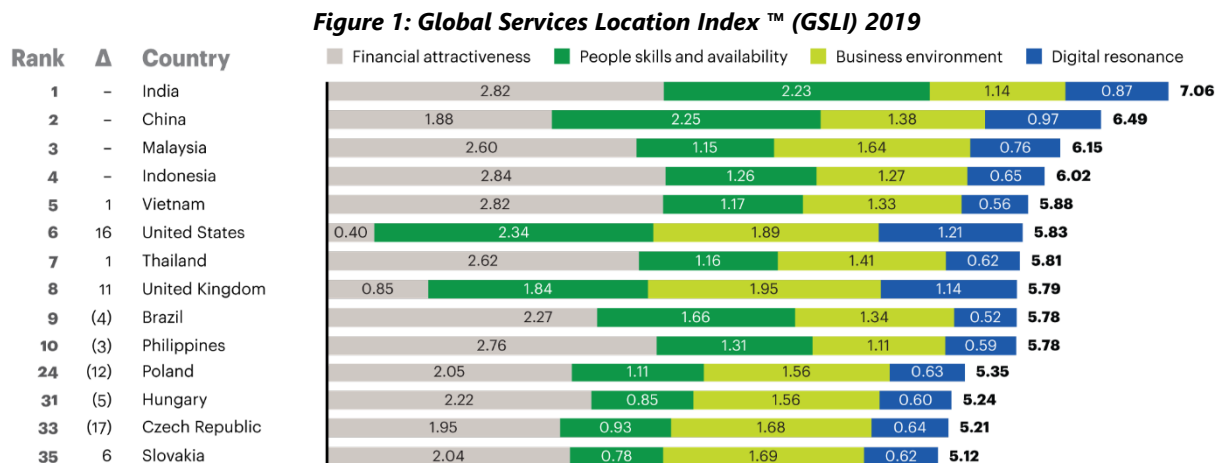
The paper aims to point out Shared Services Centers as an important sector of the economy and to point out factors that influence its growth not only in Slovakia but also in the V4 countries. When solving the subject of research, the systematic application of the knowledge base of the conceptual apparatus and identification of the key factors of destination selection for the SSC were applied. At the applied level, quantitative methods were used to analyze secondary data obtained from the public sources of Statistical office of the European Union Eurostat, Slovak Investment and Trade Development Agency (SARIO), Business Service Centers Forum (BSCF), Association of Business Service Leaders in the Czech Republic (ABSL CZ), Association of Business Service Leaders in Poland (ABSL PL), Hungarian Investment Promotion Agency (HIPA). The strength of linear dependence was measured by a sample correlation coefficient r :

$$r = \frac{-b \sum X_i Y_i - n \bar{X} \bar{Y}}{\sqrt{(\sum X_i^2 - n \bar{X}^2)(\sum Y_i^2 - n \bar{Y}^2)}} \quad (1)$$

where $(X_i, Y_i)', \dots, (X_n, Y_n)'$ is a choice from some two-dimensional distribution, $\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$, $\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i$.

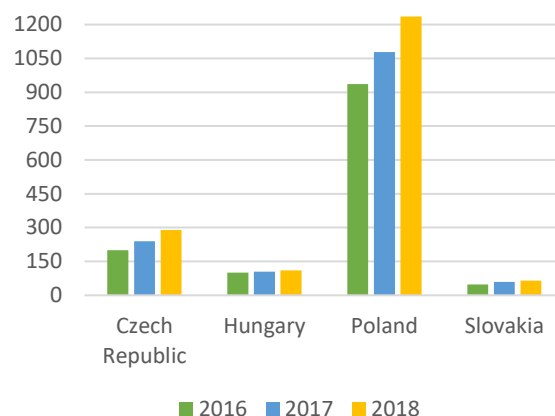
Results and discussions

In the study, we discussed the factors influencing the development of the SSCs. Factors included in countries ranking through Global Services Location Index™ (GSLI) by A.T. Kearney (2019), are countries' financial attractiveness (Compensation costs, Infrastructure costs, Tax and regulatory costs), people skills and availability (ITO/BPO experience and skills, Labor force availability, Educational skills, Language skills), business environment (Country environment, Country infrastructure, Cultural adaptability, Security of IP), and from 2019 also digital resonance (Digital skills, Legal and cybersecurity, Corporate activity, Outputs). Figure 1 shows the ranking of the first 10 countries and the V4 countries according to the GSLI 2019 and the difference in ranking compared to 2017. Seven Asian countries have emerged among the top ten countries. These countries were highly valued in terms of financial attractiveness and people skills. However, the V4 countries, which ranked 24th (Poland), 31st (Hungary), 33rd (Czech Republic) and 35th (Slovakia), also play an important role in the SSC sector.

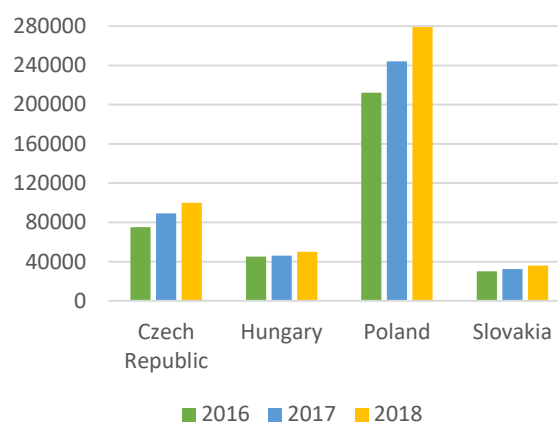

Source: A.T. Kearney, *Digital Resonance: The New Factor Impacting Location Attractiveness: The 2019 A.T. Kearney Global Services Location Index (2019)*.

The development of the SSCs in the V4 countries over the past 3 years is shown in Figures 2 and 3, which show the number of centers and the number of employees in each country. When investigating the correlation between the various factors influencing the development of SSCs and the number of the SSCs in the V4 countries, the highest dependence was shown in the number of active population aged 15-64 with tertiary education (ISCED levels 5-8). The correlation coefficient was 0.9864.

Figure 2: Number of SSCs.

Source: Elaborated by the authors, based on data from BSCF, SARIO, ABSL CZ, ABSL PL, and HIPA.

Figure 3: Number of employees of SSCs.

Source: Elaborated by the authors, based on data from BSCF, SARIO, ABSL CZ, ABSL PL, and HIPA.

Language skills of the population are as well important factors influencing the development of the SSCs. The SCs operating in the Czech Republic use a total of 32 foreign languages (ABSL CZ, 2019), 20 foreign languages in Hungary (HIPA, 2018), 33 foreign languages in Poland (ABSL PL, 2018), 29 foreign languages in Slovakia (SARIO, 2018). Table 1 lists the self-reported language skills of the population for the V4 countries. Data from 2016 represents the percentage of the population aged 25 to 64 who speak no foreign language, one, two, and three or more foreign languages. The best language skills were recorded in the Slovak population, where up to 28 % of the population speak 3 or more foreign languages.

Table 1: Self-reported language skills.

	No language	One language	Two languages	Three or more languages
Czech Republic	21.0 %	44.7 %	26.9 %	7.4 %
Hungary	57.6 %	28.6 %	11.1 %	2.7 %
Poland	32.9 %	45.0 %	19.2 %	2.8 %
Slovakia	11.8 %	24.5 %	35.7 %	28.0 %

Source: Elaborated by the authors, based on data from Eurostat, 2019.

Other important factors affecting the location of new SSCs are infrastructure and the office market. In 2016, ABSL PL surveyed 6 cities from the V4 countries with the highest share of the SSCs in the country. In terms of infrastructure, it is important, that an international airport is located in each of these cities. When investigating the correlation between the

number of SSCs in a given city and the number of countries served by the airport, a small statistical dependence with a correlation coefficient of 0.3081 appeared. We also examined the statistical dependence on the factors office stock, office space under construction, monthly rental costs, and vacancy rate. The values of these factors for the surveyed cities are shown in Table 2.

Table 2: Office market in cities in V4 countries.

City	Office stock in m ²	Under construction in m ²	Monthly rent EUR / m ²	Vacancy rate
Brno (CZ)	483 964	75 258	13	11.8 %
Prague (CZ)	3 224 754	196 176	19.5	12.3 %
Budapest (HU)	3 297 360	267 700	22	10.3 %
Debrecen (HU)	80 000	2 100	11	6.0 %
Krakow (PL)	832 900	303 000	14.5	6.0 %
Wroclaw (PL)	757 000	181 400	14.5	10.1 %
Bratislava (SK)	1 548 000	180 000	15	7.4 %
Kosice (SK)	200 000	12 000	11.5	8.0 %

Source: Elaborated by the authors, based on data from ABSL, 2016.

The highest statistical dependence was observed between the number of the SSCs and office space under construction, the value of the correlation coefficient was 0.872. Furthermore, there was a statistical dependence of the number of the SSCs on monthly rental costs, with a correlation coefficient value of 0.5463, and from office stock, with a correlation coefficient equal to 0.4413. There was only a small statistical dependence on the vacancy rate factor, with a correlation coefficient of 0.1501.

Conclusions

The Shared Services Centers sector is one of the most dynamic sectors of the V4 region with long-term potential and impact on employment. In Poland and the Czech Republic, the expansion of business centers continues to grow rapidly, while the development of this sector in Slovakia and Hungary slowed down a bit. In attracting new business centers and keeping existing ones, V4 countries face increasingly intense competition. The most important factors that affect investors are the availability of qualified, language skilled employees, the quality of the business environment, the degree of digitization and GDPR. Without improving the quality of the business environment and education system, Slovakia will also find it increasingly difficult to compete.

List of references

- ABSL. (2016). EUROPE'S BUSINESS SERVICES DESTINATIONS: A JOURNEY ACROSS 10 COUNTRIES AND 20 CITIES. [online]. [accessed 2019-08-14]. Available at: <https://absl.pl/wp-content/uploads/2017/11/Europes-Business-Services-Destinations-ABSL-Poland-3.pdf>.
- A.T. Kearney. (2019). Digital Resonance: The New Factor Impacting Location Attractiveness: The 2019 A.T. Kearney Global Services Location Index. [online]. [accessed 2019-08-14]. Available at: <https://www.atkearney.com/documents/20152/3026571/2019+GSLI-Digital+Resonance-The+New+Factor+Impacting+Location+Attractiveness.pdf/7a39643a-dc22-87f5-936b-5e734999f57d?t=1560435592684>.
- BUSINESS SERVICE CENTERS FORUM (BSCF), (2017). BSC2017 flyer eng. [online]. [accessed 2019-08-14]. Available at: <http://www.amcham.sk/download.pl?hash=mAfMawCcpGusMtfugcbESbJZa4bwm9wV&ID=4822>.
- Daniel, P. (2017). Finančné centrá zdieľaných služieb – reálne odvetvie ekonomiky SR. *Finančný manažér*, 17(2), 7-15. ISSN: 1335-581.

- EUROSTAT, (2019). Number of foreign languages known (self-reported) by age. [online]. [accessed 2019-09-05]. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_aes_l21&lang=en.
- EUROSTAT, (2019). Active population by sex, age and educational attainment level (1 000). [online]. [accessed 2019-09-05]. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfqsq_agaed&lang=en.
- Goswami, A. G. (2018). Service outsourcing: The home, the host and the provider. *Review of International Economics*, 26(4), 801-825. ISSN: 1467-9396. DOI: 10.1111/roie.12343.
- Kedziora, D., Piotrowicz, W., Kolasinska-Morawska, K. (2018). Employee Development and Leadership Perception in the Polish Service Delivery Centres. *Foundations of Management*, 10(1), 225-236. ISSN 2080-7279. DOI 10.2478/fman-2018-0017.
- Luo, Y. D., Jayaraman, V. (2013). Entry Strategies in Business Process Offshoring. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(4), 448-464. ISSN: 1939-7089. DOI: 10.1177/1548051812471720.
- Manning, S., Massini, S., Lewin, A. Y. (2008). A Dynamic Perspective on Next-Generation Offshoring: The Global Sourcing of Science and Engineering Talent. *Academy of Management Perspectives*, 22(3), 35-54. ISSN: 1558-9080. DOI: 10.5465/AMP.2008.34587994.
- Massini, S., Miozzo, M. (2012). Outsourcing and Offshoring of Business Services: Challenges to Theory, Management and Geography of Innovation. *Regional Studies*, 46(9), 1219-1242. ISSN: 1360-0591. DOI: 10.1080/00343404.2010.509128.
- Merino, F. (2017). Offshoring, outsourcing and the economic geography of Europe. *Papers in Regional Science*, 96(2), 299-324. ISSN: 1435-5957. DOI: 10.1111/pirs.12207.
- SLOVAK INVESTMENT AND TRADE DEVELOPMENT AGENCY (SARIO), (2019). Shared Service & Business Process Outsourcing Centers in Slovakia. [online]. [accessed 2019-08-14]. Available at: <https://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/sario-ssc-bpo-centers-in-slovakia-2018-09-20.pdf>.
- <https://www.absl.cz/>
- <https://absl.pl/>
- <https://hipa.hu/>

High Performance Work Systems and Shared Leadership as Success Factors for Startup Development

Mathias Machnik

University of Salzburg Business School, Austria

Abstract

The objective of this paper is to investigate the link between high performance work systems (HPWS), leadership and startup development. Current literature is used to explain the potential correlation between these disciplines. HPWS and leadership are strongly linked in startup development. The positive characteristics of HPWS have a significant impact on companies and especially on new ventures. HPWS contains seven different components to establish its implementation in companies. Starting with the right selection of staff to the creation of an adequate environment for the employees. Establishing HPWS largely depends on the interaction of managers and leaders. Managers and leaders differ in their characteristics and are both responsible to establish and strengthen HPWS in organizations. The leadership is lived by managers and leaders in different leadership styles, which all have different influences on the development of companies. For startup in in early stage, leadership can be practice in a vertical or shared fashion. From a point where managers and leaders push their vision and goals top-down to the team to a dynamic and agile approach with the team in the lead positions. Digital B2B start-ups are built up based on the foundation of these groups. They are necessary to expand the business and transform a start-up into an economically viable enterprise.

Keywords: HPWS; Leadership; Entrepreneurship; Transformation, Entrepreneurship, JEL Classification: L26 Entrepreneurship; M13 New Firms, Startups

1. Introduction

In today's economy the positive influence of startups on innovation and the economy itself is unique compared to the past years (Nightingale & Coad 2014). This disruption is most noticeable in the United States. The transformation from startups to medium-sized enterprises is classified there in the scale ups category. These new companies can break through existing business models and completely redesign markets. Looking at the contribution of small and medium-sized enterprises (SME) globally, they represent approximately 80% of all companies in a country. This implies that they account for about two-thirds of total employment, the largest part of the economies. (WTO 2018).

It has been empirically proven that a large proportion of startups fail and become bankrupt within the first three years. For example, approximately 90% of startups in Germany do not survive this very critical phase (Sternberg et al. 2017). The companies that survive this phase often have the problem to develop into viable SMEs. This situation entails considerable risks for European countries such as Germany as a business location (Bosma & Donna 2018).

To ensure continued prosperity, small companies and especially digital startups must develop and scale into strong mid-sized enterprises. These mid-sized enterprises, arising from startups, have become an integral part and an essential growth driver of the global economy (Diekhoner 2017). European countries need to promote the transformation process of startup development into medium-sized enterprises (Audretsch & Elston 1997). In this way it can be ensured that the SME's can also contribute sustainably to the country's prosperity.

While interest in Schumpeter's theories of entrepreneurship was relatively low in the 20th century (Landström et al. 2012, p. 1155), new attention has been paid in recent years to the number of startup entrepreneurs, with researchers and the media recognizing the ability to create oversized values for the global economy. More recently, entrepreneurs have attracted attention through their success in business. This has allowed the working methods and procedures to be examined and decrypted e.g. the lean startup approach (Frederiksen & Brem 2017) or the growth hacking method (Deep 2015). Explaining the huge success of startups and their impact on the economy researchers have begun to explore how startups operate with such new instrument's frameworks (Frederiksen & Brem 2017).

In this context, researchers have begun to examine how startups should be set up and what success factors for startup development are crucial. The next stage within a startup lifecycle is still largely unexplored. A review of the literature identified some crucial success factors to develop an established startup into a strong and successful medium-sized

enterprise. These factors can be further divided into categories, one of them is related to human resource management with its sub-disciplines high performance work systems (HPWS) and leadership.

The relevance of this topic is based on the low transformation rate of digital startups into viable enterprises in Germany. However, some companies succeed to transform their business to mature enterprises. This article seeks to explore the theoretical source of successful startup transformation through HPWS and leadership. Since startups are an important part of the economy with their innovation, job creation and the positive effect on new economic growth (Baumol & Strom 2007) the role of HPWS as a necessary aid and component to startups need to be researched.

2. Hpws And Leadership

2.1. The role of HPWS in startups

In the modern world human capital and human resources are valuable to establish organization, startups and new ventures (Hornsby & Kuratko 1990). Human resource management is considered as an essential factor for business success and innovation because it results in a positive contribution to employee performance (Harborne & John, 2003). One subcategory of human resource management is the creation of high-performance work systems for employees to achieve higher business performance (Aryee et al. 2012). It includes in general seven practices such as staffing, self-managed teams, decentralized decision making, training, flexible work assignments, compensation and communication (Evans & Davis 2005).

According to Wright et al. (2003, p. 26) "initial impact of HR practices on employee's commitment to the organization begins with selection and staffing. When firms invest in selecting the most highly skilled people and providing them with increased skills through continuous training and development opportunities". Such workplace filled with well qualified employees and co-workers contains the possibility to enable startups success.

For example, startups can gain competitive advantages by using selective screening of employees and assessment of technical and interpersonal skills (Bendickson et al. 2017, p. 3). It allows to define appropriate job roles and organization fit which enhances the individual and organizational performance. By using selective staffing techniques enterprises can identify applicants who have unique skills and are compatible to the organization (Pfeffer 1998). Potential candidates can be tested on job-related context criteria such as personality and interpersonal skills. These are the basis for the individual's ability to social integration and development of high-quality relationships within teams (Treadway et al. 2004). Selecting employees by the ability to join existing networks can ensure that individuals will join networks of relationships based on common interests and values (Uhl-Bien et al. 2000).

Matching job roles and organization fit the is the base for self-managed teams within HPWS. Such teams are characterized by working autonomously without direct orders from the management. They can decide within the team on the priority of the tasks and assign task to themselves (pull). This pull concept often leads to positive outcomes as well as increasingly motivated employees. By delegating the authority to self-managed teams' employees are empowered to demonstrate initiative and achieve personal growth and development (Heimovics et al. 1993). The environment within such teams empowers the single employee to make decisions which are traditionally reserved for supervisors (Manz & Sims 1987) and seek for ties to others to get access to needed resources (Hansen 1999).

They replace traditional hierarchical control, enabling organizations to eliminate layers of management and facilitate information flows between interdependent persons (Galbrith 1973; Pfeffer 1998). The result is increased productivity and reduced product and service defects which lead directly to greater efficiency and improved financial performance of the enterprise (Evans & Davis 2005, p. 764). Additionally, the created relationships may eventually manifest in increased product innovations (Hansen 1999) and enabling enterprises to more effectively adapt to market changes. According to Brokaw (1991, p. 54) the recognition of market changes is a challenge which often leads to startup failure.

Within established self-managed teams' employees can make decisions decentralized from the startup top management. They possess the control and power in the decision-making process. Top management often overly concerned with centralization and internal policymaking, which decrease the firm performance (Eisenhardt and Bourgeois 1988). Employees with autonomy in decision-making, gain access to internal resources and organizational changes.

The startup management needs to create an environment which enables and encourages employees to take responsibility and ownership for the decisions. It prevents startups from losing momentum due to complex or slow decision-making processes (Kohler 2016) and maintain a spirit of entrepreneurship. For example, the startup management can create tasks

for employees that aren't as clearly defined, granting employees the authority to make decisions, involving employees in the decision-making process and treat them as a collaborator rather than a subordinate (Evans & Davis 2005).

However, there is a difference between international and domestic startups in term of decentralized decision-making and work assignments (Bustamante 2019, p. 359). Especially technology startups differ from their decision-making process when they face greater levels of institutional distance. Normally startups face the challenge to optimize their cost structure and conserve available financial resources (Bhalla & Terjesen 2013). By allowing the decision to be taken decentralized can bring the advantage of low-cost structures due to low bureaucratic processes. The teams stay flexible, can grow fast and adapt to the local market changes without unnecessary decision iteration with the startup management aboard.

This approach requires that entrepreneurs make decisions using context appropriate tools, which will help them to form such independent processes and exploit opportunities more effectively (Alvarez & Barney 2007, p. 19). One concept which includes these tools is the lean startup approach that puts one emphasis to the flexible work assignments of employees. The founder sets a product vision and transforms it into a feasible hypothesis (Eisenmann et al. 2012).

The hypothesis can then be tested in the form of a Minimum Viable Product (MVP) by the team. The artifacts build by the team are used for the fast and quantitative market testing of a product or product feature to test the hypothesis (Ghezzi 2019, p. 947). That approach of translating a product vision into an MVP allows the team to first assign the work packages to themselves and second collect the maximum amount of validated learning about customers with the least effort (Ries 2011) in a short time. In the startup environment timing and speed are instrumental in achieving and sustaining competitive advantage (Ghezzi 2019, p. 950).

The component of HPWS to flexible work assignments can be considered as an advantage for startups. However, research also shows that this approach of flexible work assignment can result in higher lead time because teams need more time to find consensus about the right way to set hypotheses and design an initial business model (Ghezzi 2019, p. 951). One way to reduce the lead time and enhance the process is through training in both technical and interpersonal skills to ensure more competent and reliable behavior (Lawler 1992; Pfeffer 1998). It increased the trust within teams (Lewicki & Bunker 1996) to act reliable and predictable.

By practicing training as part of HPWS to develop trust and relationships within teams, they become are more responsive to rapid change, allow entrepreneurial activity across its boundaries, and increase the effectiveness of communication and problem solving across departments and locations (Lewicki & Bunker 1996). Together with open vertical and horizontal communication channels, employees gain more insights of the competitive position and are able search proactively for solutions (Wright et al. 2003).

Finally, having open communications channels enables employees to both understand the organization's competitive position and proactively improve internal process and overcome obstacles. This creates a positive work environment where employees feel heard and respected (Wright et al. 2003). Within that work environment, employees are unlikely to leave, and they identify themselves with the organization values and pursue company success (Porter et al. 1974). This describes the construct of organizational commitment.

Consequently, employees who are committed to an organization are motivated to exhibit higher performance, complete greater volume of work in better quality and are less engaged in counterproductive behavior relative to those who are not committed (Wright et al. 2003). HPWS companies also increase organizational commitment by paying wages above market average (Pfeffer 1998; Levine 1993).

The practice of compensation structures provides opportunities for organizations to reward employees for great effort and good performance by sharing profits, having work ownership, paying for the performance orientated individually and/or paying team-based (Evans & Davis 2005). As a result, employees feel more valued and are obligated to the collective organization (Rhoades & Eisenberger 2002).

Research shows that compensation structures within HPWS have clearly impacted on employee satisfaction and company turnover (Tekleab et al. 2005). It represents a distinctive and highly visible organizational statement regarding desired employee performance aligned with the individual and/or group goals (Schuster, 1984).

In summary, the seven introduced human resource practice categories are accepted, critical and interdependent categories in High Performance Work Systems (Bendickson et al. 2017, p. 5). Despite the partly use of these practices in organizations, if not all best practices, the true added value of HPWS comes when synergies between the different practices are achieved (Subramony 2009). Research indicates that HPWS used in startups results in positive organizational outcomes.

According to Bendickson et al. (2017, p. 9) human capital is essential for startup success and they should utilize HPWS practices to develop excellent human capital to increase the organizational level outcomes. The startup's management is responsible to ensure that highly qualified human capital is hired and engaged. Managers and leaders as part of the management play a critical role in this human strategy execution (Ateş et al. 2018).

They act as important intermediaries to involve the employees actively beyond the daily business in the strategic development of a company (Sirmon et al. 2011). The role of managers and leaders differs storing in the HPWS implementation. While managers focus on the overreaching firm strategy and translate it into an aligned HPWS, the real adaptation and engagement of employees is ensured by the leader (Weller et al. 2019). Therefore, it is essential to understand the different characteristics between the two individuals for the business success and startup growth.

2.2. Managers and Leaders

The two terms "manager" and "leader" are often used interchangeably in everyday language and are yet not identical. These two roles have different attitudes regarding their goals, work ethic and employee impact. They represent two different organizational principles, management and leadership. Debates on these two principals have been on-going for decades and will become more complex by the dynamics of the new global economy (Dike et al. 2015). Especially in startups these roles play an important part in surviving the first business years. They require leaders and managers who can make quick and effective decisions, learn to utilize the powers of emerging technologies and social media to effectively and efficiently communicate and coordinate actions.

According to Bennis (1989, p.7), managers are careful in planning and maintain constant growth with focus on systems and structures. The task of the managers is to perfectly organize the processes, control and achieve the planned objectives. They lead analytically and with objective distance.

The leader, in contrast, is focused on building up sense of purpose for employees and formulating a meaningful goal. Developing a vision sets a common direction, aligning employees with the common direction of development by communicating the vision to arouse understanding and commitment to that vision. The employees are motivated and inspired to move in this direction. Especially in volatile and turbulent times of the digitalization and industry 4.0, a leader is needed who can engage people. Leaders are focusing on people to understand their feelings and the individual knowledge. Therefore, a leader should radiate kindness and have "social intelligence" (Goleman 2007).

The following table 1.1 compares the main differences between the two management personalities:

Tab: Comparison of the two leaders Manager and Leader

Manager	Leader
Administer & rationalize	innovate & inspire
Control & maintain	trust & develop
focuses on systems and structure	focus on people
makes things right	does the right things
short-range view	long-range perspective
has subordinates	has followers
imitates another person	creates a personality profile

Source: adapted from Bennis 1989, pp. 23-24 and Zaleznik 1977, pp. 74-81.

The main differences for a company are that managers are necessary while leaders are essential. The leadership is the mind to connect with people with personality and vision, whereas management relates to exact calculation, routines and structures (Bennis 2000).

An entrepreneur in contrast, can learn from the variety of approaches on how to operationalize the management styles depending on the stage of development of a startup. In the initial phase, there may be specific requirements, such as the need to formulate the founders' vision and mission and review initial goals, objectives and priorities after contact with the market and ensure that these are understood by new people at launch (Adair 1973). It is true that startup founders need to be a great leader to engage employees and all other stakeholders to establish the spirit to persuade the companies vision and mission.

Yet the fact remains, that founders need also to have the attitudes of classic manager, especially in the first business years like for example, controlling the company's development to take counter measures when strategic target are missed. Or focusing on establishing a defined structure for the team to create a common understanding of the work mode and potential teams' compositions.

While leaders in big companies see the big picture and plan in a long-term range, the same group of people in a startup need also have the short-term view in mind since stakeholders and the market have defined expectations which need to be met. Clearly, it's important to delimit the role of leaders and managers for startups. For this reason, the next chapter will examine the role of leaders for startups success and the variety of leadership in startups.

2.3. *Leadership in Startup*

One cause of startup failure is the inability of the founders to create a functional startup team. Startup founders are considered to practice vertical leadership since in the beginning they define the vision and set the goal for the company. The startup founder's need to have the ability to formulate an original and attractive vision, to inspire co-workers to achieve it, to encourage them in crisis situations and to develop their competence. Through team leadership, founders can create a cohesive team, whose members support each other, has specialized roles and responsibilities (Ljudvigová 2018, p. 162).

In startups, the founding top management teams need to create a vision for their firms and engage others to follow their objectives to attract employees and acquire necessary resources for developing their new ventures (Baum et al. 1998). They establish and manage the initial goals and reward structures for their employees (Williamson 2000). Startup leaders combine required attitudes of classic managers and leaders by doing "the right things in the right way at the right time with the right resources". They see the necessity to set a stable foundation when creating new ventures creation and lead the team goal orientated because there are no standard operating procedures or organizational structures to fall back on when creating a firm from scratch (Bryant 2004).

This differentiates startup leaders from larger, more established corporations which often define feasible short-term goals, can rely on well-functioning structures, and work processes to guide them. They also have considerably more discretion and less bureaucracy to deal with than those established organizations and can imprint with the individual characteristics and behavior the organizational culture (Keats & Hitt 1988). Cunningham & Lischeron (1991, p. 45) state that leadership in general implies setting clear goals, creating opportunities, empowering people developing HR systems like HPWS.

As a result, leaders of new ventures try to influence others to align with agreed objectives, understand what needs to be done and how it can be done effectively. They facilitate the individual and collective efforts to accomplish a shared objective (Yukl 2002). The authors of more recent studies have proposed that there are two potential sources of leadership, which define who engages leadership in enterprises (Gerstner & Day 1997; Schriesheim et al. 1994). Each has different features and benefits when talking about startup leadership. The source of leadership can be first the vertical leader, in startups normally the founder or the team itself.

In the literature the terms vertical and shared leadership are often used to describe the two concepts in enterprises. In this case, it's a question of perspective. Looking at vertical leadership is like analyzing a cube from outside to influence the inside. For example, the inside may be team processes, working procedures or culture.

In contrast, shared leadership views from the inside to the outside to share the leadership throughout the entire company by engaging team members in the decision-making processes. Shared leadership is the result of the team's effort while vertical leadership is carried out by a single designated individual (Ensley et al. 2006).

As a result, enterprises rely on the decision, experience and instinct of an individual leader, whereas shared leadership draws from the knowledge of a collective. Ensley, Hmieleski & Pearce (2006, p. 220) distinguish vertical leadership as a top-down process, whereas shared leadership flows through a collaborative process. The questions what raises is what leadership type suits startups in a way that ensures stability and growth? The next chapter will compare the characteristics and the resulting advantages and disadvantages of vertical and shared leadership in startups.

2.4. Vertical and Shared Leadership in startups

Research has shown that, although new ventures are often formed by startup teams, the founder often acts as the main leader (Ensley et al. 2000). This person's inspiration and vision have often been cited as the driving force behind the enterprise performance (Baum et al. 1998). Additionally, literature emphasizes the importance of the ability of the lead entrepreneur to effectively display empowering leadership behaviors. They need to promote opportunity thinking and foresighted goal setting amongst the team (McGrath & MacMillan 2000).

Therefore, the concept of vertical leadership describes formal and hierarchical top-down leadership of external team leaders (Carson et al. 2007; Morgeson et al. 2010) while sharing leadership can be described as internal, informal team leadership (Morgeson et al. 2010). It requires the distribution of leadership within the team to influence different individuals. "As a leadership approach, shared leadership is not mutually exclusive to other leadership forms and behaviors, but can be engaged in simultaneously, with other leadership approaches, such as vertical leadership" (Hoch 2013, p. 160).

Pearce and Sims (2000) indicate that shared leadership exceeds the effects of vertical leadership in the team results. Literature suggests that both approaches of leadership are important predictors of new venture performance (Pearce et al. 2004). Nevertheless, the decision for vertical or shared leadership may be dependent on the stage in the development of the startup (Ensley, Hmieleski & Pearce 2006). For example, vertical management is important in the pre-start phase of the new business. At first, the founder recognizes an entrepreneurial opportunity and decides to exploit it by starting a new business. The founder must form the initial vision, mission and goals for the new venture, and effectively influence and engage stakeholder like investors and employees to be part of that startup.

Furthermore, vertical leadership has proven to be effective when it comes to extensive change within an organization, especially when scaling a startup (Dunphy & Stace 1993). This approach is generally used to set up the company's foundation or scaling the business model. Once achieved, the startup founder can facilitate shared leadership by, for example, applying the principles of HPWS to increase the innovativeness. Shared leadership mainly emerges in team-based work structures and is effective in dealing with changes and competitive environments (Pearce 2004). These structures can be influenced by HPWS with one possible outcome of team innovative behavior (West & Farr 1989).

Innovational thinking in teams is important as it influences organizational capability to adapt to change and remain competitive in changing environments (West & Farr 1989). By encouraging individuals, vertical leadership can foster shared leadership development in organizations. This vertical or hierarchical external team leadership behavior might result in shared leadership and is known as transformational leadership. Research has shown that transformational leadership is able to motivate employees to go beyond self-interest and focus on group (or organizational) goals (Currie et al. 2009).

According to Kouzes and Posner (2009) transformational leadership can contribute to a shared company vision which increases shared leadership. Having a shared vision is one prerequisite for self-managed in HPWS with team focus. As a result, the development of shared leadership within a startup in the later stage is related to innovation, at the team and organization level (Garcia-Mortales et al. 2008). Therefore, shared leadership empowered by vertical transformation is associated with innovative team behavior (Hoch 2013).

For new ventures, vertical management sets the strategic goals and rely on the HR managers to design the HR system for achieving these goals (Weller et al. 2019). Once the core values are clearly communicated, employee consensus about the vision and goals will develop and build the foundation for shared leadership. Additionally, shared leadership appears to be particularly important in the development and growth of new ventures in combination with vertical leadership (Ensley, Hmieleski & Pearce 2006).

It takes the leadership of a group of talented individuals to develop and grow new ventures. Meaning that the leadership of the founder is only part of the success of startup growth. The key hides in the recruiting and selection of right team members to foster shared leadership within the new venture.

3. Results And Discussion

It has become clear that HPWS and leadership are strongly linked with startup development. The positive characteristics of HPWS have a significant impact on companies and especially on new ventures. HPWS contains seven different components to establish ensure its implementation in companies. Starting with the right selection of staff with the creation of an adequate environment for the employees. Establishing HPWS largely depends on the interaction of managers and leaders.

Managers and leaders differ in their characteristics and are both responsible to establish and strengthen HPWS in organizations. The leadership is lived by managers and leaders in different leadership styles, which all have different influences on the development of companies. For startup in in early stage, leadership can be practice in a vertical or shared fashion. From a point where managers and leaders push their vision and goals top-down for the team to a dynamic and agile approach with the team in the lead position.

Both approaches have their justification for existence and are essential for the growth and further development of young companies. In the end, the right interaction between these leadership styles is key for introducing effective working systems like HPWS with market adaptation, growth and innovation as examples of desired outcomes.

4. Conclusions

In summary, the impact of HPWS and shared leadership on startup success and development is still in an early research stage and needs to be extended in the future.

Therefore, I highly encourage researchers to investigate this topic because it contains added value for research of the human resource, entrepreneurship science and successful startup development which importance will increase in the next five years dramatically.

References

1. Adair, J. E. 1973. Action-centred leadership. London: McGraw-Hill.
2. Alvarez, S.A. & Barney, J.B. 2007. Discovery and creation: Alternative theories of entrepreneurial action. *Strategic Entrepreneurship Journal*, vol. 1, no. 1-2, pp. 11-26.
3. Aryee, S., Walumbwa, F.O., Seidu, E.Y.M. & Otake, L.E. 2012. Impact of high-performance work systems on individual- and branch-level performance: Test of a multilevel model of intermediate linkages. *Journal of Applied Psychology*, vol. 97, no. 2, pp. 287-300.
4. Ateş, N. Y., Tarakci, M., Porck, J. P., van Knippenberg, D., & Groenen, P. J. F. 2018. The Dark Side of Visionary Leadership in Strategy Implementation: Strategic Alignment, Strategic Consensus, and Commitment. *Journal of Management*.
5. Audretsch, DB & Elston, JA 1997, 'Financing the German Mittelstand, in: *Small Business Economics*', vol. 9, no. 2, pp. 97-110.
6. Baum, J. R., Locke, E. A., & Kirkpatrick, S. A. 1998. A longitudinal study of the relation of vision and vision communication to venture growth in entrepreneurial firms. *Journal of Applied Psychology*, vol. 83, no. 1, pp. 43-54.
7. Baumol, W.J. & Strom, R.J. 2007. Entrepreneurship and economic growth, *Strategic Entrepreneurship Journal*, vol.1, no. 2-3, pp. 223-237.
8. Bendickson, J., Muldoon, J., Liguori, E., & Midgett, C. 2017. High Performance Work Systems: A Necessity for Startups. *Journal of Small Business Strategy*, vol. 27, no. 2, pp. 1-12.
9. Bennis, W.G. 1989. Managing the dream: Leadership in the 21st century. *Journal of Organizational Change Management*, vol. 2, no. 1, pp. 7-11.
10. Bennis, W.G. 2000. Managing the dream: reflections on leadership and change. Perseus Publishing, Cambridge, Mass.
11. Bhalla, A. & Terjesen, S. 2013. Cannot make do without you: Outsourcing by knowledge-intensive new firms in supplier networks. *Industrial Marketing Management*, vol. 42, no. 2, pp. 166-179.
12. Bosma, N. & Donna, K. 2018. 'Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Global Report'.
13. Brokaw, L. 1991. The truth about start-ups. In: *Inc. Magazine's Guide to Small Business Success*, pp. 52-67.
14. Bryant, T. A. 2004. Entrepreneurship. in Goethals, G. R., Sorenson, G. J. & Burns, J. M. (Eds.), *Encyclopedia of leadership*, vol. 1, pp. 442-448, Thousand Oaks, CA: Sage.
15. Bustamante, C.V. 2019. Strategic choices: Accelerated startups' outsourcing decisions. *Journal of Business Research*, vol. 105, pp. 359-369.
16. Carson, J. B., Tesluk, P. E. & Marrone, J. A. 2007. Shared leadership in teams: An investigation of antecedent conditions and performance. *Academy of Management Journal*, vol. 50, no. 5.
17. Cunningham, J. B. & Lischeron, J. 1991. Defining entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, vol. 29, no. 1, p. 45.
18. Currie, G., Lockett, A. & Suhomlinova, O. 2009. The institutionalization of distributed leadership: A 'Catch-22' in English public services. *Human Relations*, vol. 62, no. 11.

19. Diekhoner, P.K. 2017. *The Trust Economy: Building Strong Networks and Realising Exponential Value in the Digital Age*. Singapore, Marshall Cavendish Business.
20. Dike, V.E., Odiwe, K. & Ehujor D.M. 2015. *Leadership and Management in the 21st Century Organizations: A Practical Approach*. World Journal of Social Science Research, vol. 2, no. 2.
21. Dunphy, D. & Stace, D. 1993. The strategic management of corporate change. *Human Relations*, vol. 46, no. 8, pp. 905–920.
22. Eisenhardt, K.M., & Bourgeois, L.J. 1988. Politics of strategic decision making in high-velocity environments: Toward a midrange theory. *Academy of Management Journal*, vol. 31, no. 4, pp. 737–770.
23. Eisenmann, T., Ries, E. & Dillard, S. 2012. Hypothesis-driven Entrepreneurship: The Lean Startup, Harvard Business School Entrepreneurial Management Case, no. 812-095.
24. Ensley, M. D. Carland, J. W. & Carland, J. C. 2000. Investigating the existence of the lead entrepreneur. *Journal of Small Business Management*, vol. 38, no. 4, pp. 57–77.
25. Ensley, M. D., Hmieleski, K. M., & Pearce, C. L. 2006. The importance of vertical and shared leadership within new venture top management teams: Implications for the performance of startups. *The Leadership Quarterly*, vol. 17, no. 3, pp. 217–231.
26. Evans, W.R. & Davis, W.D. 2005. High-performance work systems and organizational performance: the mediating role of internal social structure. *Journal of Management*, vol. 31, no. 5, pp. 758–775.
27. Frederiksen, D.L. & Brem, A. 2017. 'How do entrepreneurs think they create value? A scientific reflection of eric ries'lean startup approach', *Int. Entrep. Manag.*, 2017, vol. 1, pp. 169–189.
28. Galbrith, J.R. 1973. *Designing complex organizations*.
29. Garcia-Mortales, V. J., Matias-Reche, F. & Hurtado-Torres, N. 2008. Influence of transformational leadership on organizational innovation and performance depending on the level of organizational learning in the pharmaceutical sector. *Journal of Organizational Change Management*, vol. 21, no. 2, pp. 188–212.
30. Gerstner, C. & Day, D. 1997. Meta-analytic review of leader–member exchange theory: Correlates and construct issues. *Journal of Applied Psychology*, vol. 82, no. 6, pp. 827–844.
31. Ghezzi, A. 2019. Digital startups and the adoption and implementation of Lean Startup Approaches: Effectuation, Bricolage and Opportunity Creation in practice. *Technological Forecasting & Social Change*, vol. 146, pp. 945–960.
32. Goleman, D. 2007. *Social intelligence: The new science of human relationships*. New York: Bantam Books.
33. Keats, B. W. & Hitt, M. A. 1988. A causal model of linkages among environmental dimensions, macro organizational characteristics, and performance. *Academy of Management Journal*, vol. 31, no. 3, pp. 570–598.
34. Kohler, T. 2016. Corporate accelerators: Building bridges between corporations and startups. *Business Horizons*, vol. 59, no. 3.
35. Kouzes, J. M. & Posner, B. Z. 2009. To lead, create a shared vision. *Harvard Business Review*, vol. 87, no. 1, pp. 20–21.
36. Landström, G, Harirchi, H & Åström, F 2012, 'Entrepreneurship: Exploring the knowledge base'. *Res. Policy* 2012, vol. 41, pp. 1154–1181.
37. Hansen, M. T. 1999. The search-transfer problem: The role of weak ties in sharing knowledge across organizational subunits. *Administrative Science Quarterly*, vol. 44, pp. 82–111.
38. Harborne, P. & John, A. 2003. Creating a Project Climate for Successful Product Innovation. *European Journal of Innovation Management*, vol. 6, pp. 118–132.
39. Heimovics, R.D., Herman, R.D., & Jurkiewicz, C.L. 1993. Executive leadership and resource dependence in nonprofit organizations: a firm analysis. *Public Administration Review*, vol. 53, no. 5, pp. 419–427.
40. Hoch, J.E. 2013. Shared Leadership and Innovation: The Role of Vertical Leadership and Employee Integrity. *Journal of Business and Psychology*, vol. 28, no. 2, pp. 159–174.
41. Hornsby, J.S. & Kuratko, D.F. 1990. Human resource management in small business: Critical issues for the 1990s. *Journal of Small Business Management*, vol. 28, no. 3, pp. 9–18.
42. Lawler, E. E. 1992. *The ultimate advantage: Creating the high-involvement organization*. San Francisco: Jossey-Bass.
43. Lewicki, R.J. & Bunker, B.B. 1996. Developing and Maintaining Trust in Work Relationships. in: Kramer, R.M. and Tyler, T.R., Eds., *Trust in Organizations: Frontiers in Theory and Research*, Sage Publications, Thousand Oaks, pp. 114–139.
44. Levine, D. 1993. What do wages buy? *Administrative Science Quarterly*, vol. 38, pp. 462–483.
45. Ljudvigová, I. 2018. 'The Influence of Vertical and Team Leadership on Startup Performance', *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, vol. 8, no. 1, pp. 162–165.
46. Manz, C. C., & Sims, H. P. 1987. Leading workers to lead themselves: The external leadership of self-managing work teams. *Administrative Science Quarterly*, vol. 32, no. 1, pp. 106–129.

47. McGrath, R. & MacMillan, I. 2000. The entrepreneurial mindset. Cambridge, MA: Harvard Business School Press.
48. Morgeson, F. P., DeRue, D. S. & Karam, E. P. 2010. Leadership in teams: A functional approach to understanding leadership structures and processes. *Journal of Management*, vol. 36, no. 1.
49. Nightingale, P. & Coad, A. 2014, 'Muppets and gazelles: political and methodological biases in entrepreneurship research', *Industrial and Corporate Change*, vol. 23, Issue 1, February 2014, pp. 113–143.
50. Pearce, C. L. & Sims, H. P. Jr. 2000. Shared leadership: Toward a multi-level theory of leadership. *Advances in the Interdisciplinary Studies of Work Teams*, vol. 7, pp. 115-139.
51. Pfeffer, J. 1998. The human equation, Boston: Harvard Business School Press.
52. Pearce, C. L., Yoo, Y. & Alavi, M. 2004. Leadership, social work and virtual teams: The relative influence of vertical versus shared leadership in the nonprofit sector. In: R. E. Riggio, S. Smith-Orr, & J. Shakely (Eds.), *Improving leadership in nonprofit organizations*, pp. 180–204, San Francisco, CA: Jossey-Bass.
53. Porter, L.W., Steers, R.M., Mowday, R.T. & Boulin, P.V. 1974. Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, vol. 59, pp. 603-609.
54. Ries, E. 2011. *The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. Random House LLC.
55. Rhoades, L. & Eisenberger, R. 2002. Perceived organizational support: A review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, vol. 87, pp. 698-714.
56. Schriesheim, C.A. Tepper, B.J. & Tetrault, L.A. 1994. Least preferred co-worker score, situational control, and leadership effectiveness: A metaanalysis of contingency model performance predictions. *Journal of Applied Psychology*, vol. 79, no. 4, pp. 561–573.
57. Schuster, M. 1984. The Scanlon Plan: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Behavioral Science*, vol. 20, pp. 23-38.
58. Sirmon, D. G., Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Gilbert, B. A. 2011. Resource orchestration to create competitive advantage. *Journal of Management*, vol. 37, pp. 1390-1412.
59. Sternberg, R., Von Bloh, R., Baharian, A. et al. 2017. *Global Entrepreneurship Monitor Unternehmensgründungen - Im Weltweiten Vergleich Länderbericht Deutschland 2017/18.* GEM Consortium.
60. Subramony, M. (2009). A meta-analytic investigation of the relationship between HRM bundles and firm performance. *Human Resource Management*, vol. 48, no. 5, pp. 745-768.
61. Tekleab, A.G., Bartol, K.M., & Liu, W. 2005. Is it pay levels or pay raises that matter to fairness and turnover? *Journal of Organizational Behavior*, vol. 26, pp. 899-921.
62. Treadway, D.C. et al. 2004. Leader political skill and employee reactions. *The Leadership Quarterly*, vol. 15, no. 4, pp. 493-513.
63. Uhl-Bien, M., Graen, G. & Scandura, T. 2000. Implications of leader-member exchange (LMX) for strategic human resource management systems: Relationships as social capital for competitive advantage. in: *Research in personnel and human resources management*, vol. 18, pp. 137-185.
64. Welfens, P.J.J., et al 1999, *Globalization, Economic Growth and Innovation Dynamics*. Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg.
65. Weller, I., Süß, J., Evanschitzky, H., & von Wangenheim, F. 2019. Transformational Leadership, High-Performance Work System Consensus, and Customer Satisfaction. *Journal of Management*.
66. West, M. A. & Farr, J. L. 1989. Innovation at work: Psychological perspective. *Social Behavior*, vol. 4, pp. 15-30.
67. Williamson, I. O. 2000. Employer legitimacy and recruitment success in small businesses. *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 25, no. 1, pp. 27–42.
68. Wright, P.M., Gardner, T.M. & Moynihan, L.M. 2003. The impact of HR practices on the performance of business units. *Human Resource Management Journal*, vol. 13, no. 3, pp. 21-36.
69. UNWTO 2018 *World Trade Statistical Review 2018*, WTO, Geneva.
70. Yukl, G. 2002. *Leadership in organizations*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
71. Zaleznik, A. 1977. Managers and leaders: are they different? *Clinical leadership & management review. The journal of CLMA*, vol. 18, no. 3, pp. 74-81.

Business environment of family businesses in Slovakia

Michal Levický

Milan Fil'a

Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovak Republic

Abstract

The paper deals with the impact of the business environment on the category of family businesses in the Slovak Republic. In the introductory part we deal with the definition of family businesses and their position and importance in the national economy. Then we assess the business environment in Slovakia through the indicator Business Environment Index as well as based on the results of the questionnaire survey. Based on the results, it can be concluded that entrepreneurs are negatively attuned in the evaluation of the business environment compared to the previous period. Businesses currently see the worst law enforcement, judicial functionality, bureaucracy and the quality and availability of production inputs and labor.

Keywords: business environment, external environment, family businesses, small and medium enterprises, entrepreneurship

Introduction

The success of any business depends not only on the attributes of its internal environment, but is largely influenced by external environment factors. Knowing the factors of the external environment of a business makes it possible to avoid threats and take advantage of opportunities that impact on the business from the external environment. This is a key factor necessary for establishing a suitable business strategy. Since entrepreneurship is an area significantly regulated by the state, it has an essential role in creating the business environment. In creating the business environment, the state must think not only of its interests, but also of the interests of entrepreneurs and other interest groups. Economic policy-makers should bear in mind their main objective of increasing the well-being of society, which can only be achieved if the interests of all participating groups are in harmony.

Methodology

Both primary and secondary data were used to assess the current state of affairs. The primary data were obtained through a questionnaire survey. The sample consisted of 278 respondents after initial adjustment and withdrawal. The survey was conducted in autumn 2018. Respondents answered questions that were segmented by selected business-related topics. The respondents were persons who somehow participated in the management of the business, which can be considered a family business. All participating enterprises belonged to the group of small and medium-sized enterprises. The authors tried to use a stratified proportional sample when including companies in the sample. The basis was the criterion – place of business based on the classification of regions NUTS III level. The obtained information was processed by means of selected statistical methods at the significance level of 0.05. The secondary data consisted of the sources mentioned in the theoretical overview and also an overview of the development and status of the Business Environment Index of the Slovak Republic, which we deal with in the actual part of the paper.

Family businesses and their position in the national economy

An entrepreneur can become economically independent, gain social status, gain freedom and decide on his activities voluntarily and independently. Entrepreneurship allows other family members to be involved in their activities. On the one hand, business provides economic freedom, but on the other hand responsibility for all actions and activities (Papula et al., 2018). Most business units belong to the category of small and medium-sized enterprises and therefore constitute one of the most important components of the whole economy. Small and medium-sized enterprises are often considered as important innovators, especially in the economic sector (Kitching, Blackburn, 1998 According to Solíková (2013), one of the most important positions in the European Union economy is played by small and medium-sized enterprises, especially in

the areas of economic growth and employment. Most small and medium-sized enterprises are active only in their home country. Only a small part of them participate in cross-border activities. At first sight, small and medium-sized enterprises appear to be some space in which enterprises of a particular category operate only temporarily. (Papula, 2015). Naturally, a large part of them tend to grow and gradually move into the category of large enterprises throughout their life cycle. A significant part of small and medium-sized enterprises not only in Slovakia, but also in other countries, consists of family businesses and family business. Family business in the Slovak Republic since the beginning of its existence has problems with legislation, even though the problems of family businesses are quite common nowadays, but in this segment of business is paid little attention (Koráb, Murínová, 2017). The importance of family businesses increases with internationalization and is related to business success in global market conditions. Small and medium-sized enterprises are also important in reducing regional disparities (Odehnalová, Pirožek, 2015). It is very difficult to define a family business. The legislation of Slovak Republic does not know this term. In general, however, we can speak of a family business if the business is owned by a family member, the family business is managed by a family member or descendant of the founder. (Hudáková, Mižičková, Válková, Mikolas, Fialová, 2014). If the family business is also to be legally different, a legislative framework is needed in which the specifics and rules under which family businesses are established and operate are also incorporated. Currently, the legislation does not define the legal forms of family business. Therefore, family businesses in Slovakia are managed according to valid general legislation. However, in developed market economies, family business is associated with the following legal forms (Papula et al. 2018):

- family business of self-employed or self-employed farmer
- a family business type of business company
- family cooperative (family farm)

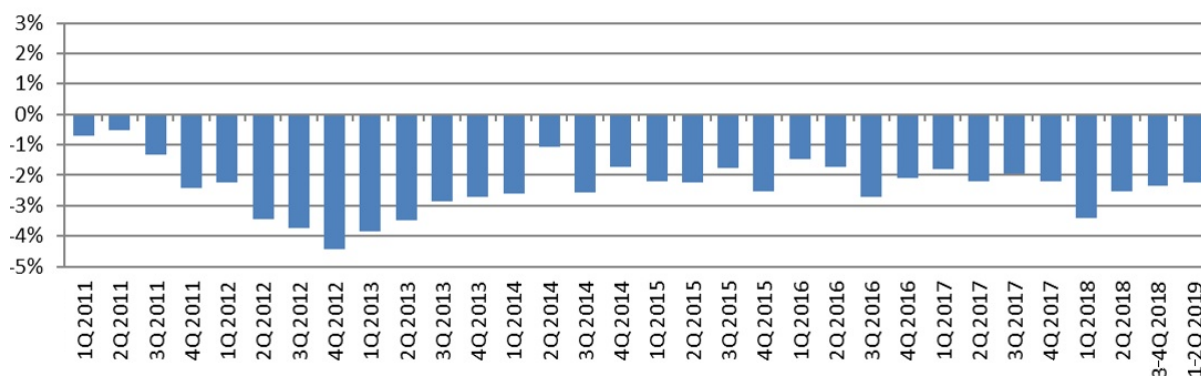
Koráb and Murínová (2018) define family businesses as being owned by a group of people in a family relationship. The basis of family business in Slovakia is a joint business of family members and succession in a family business. From the legal point of view, the rules defined in the Civil Code apply to this joint venture of family members. The situation is different in the Czech Republic, where since 2014 the new Civil Code introduces for the first time the institute of family business (Janků, 2017). Since then, a family business in the Czech Republic is considered to be a business where the spouses or at least one spouse and their family work together up to the third stage. Those, who work permanently for the family business are viewed as family members, who participate in the management of the family business. The provisions on the rights and obligations of family members who take part in the management of a family business shall not apply where such rights and obligations are governed by a memorandum of association, including a memorandum of incorporation, a silent partnership or a contract and provisions of another law on employment, or other similar contract. Given the historical development that did not allow private ownership in the Communist period, entrepreneurs are facing a whole new challenge of transferring their family businesses to the new generation (Hodinkova, Horak, Vincencova, 2016). When moving to the next generation, it is essential to have a plan ready, which in a family business can be complicated because of relationships and emotions. The founder hands on lifelong works and requires great confidence from the younger generation. Perhaps this is one of the reasons why more than 70% of family businesses do not survive the transition from the founder to the second generation.

Current state of business environment in Slovakia

In this part of the paper we analyze the basic aspects of the business environment through the Business Environment Index, which is compiled in Slovakia by the Business Alliance of Slovakia. In the second part we will analyze the results of a questionnaire survey, in which we will focus on the perception of selected aspects of the business environment by family businesses in Slovakia.

The business environment index is an indicator whose value is based on the opinions of entrepreneurs on changes in the business environment in Slovakia over time. The value of the index has been monitored by the Alliance of Entrepreneurs of Slovakia since 2001. Within this metric, entrepreneurs regularly comment on adopted laws in the given period and assess their importance and their benefit for the business sector. As mentioned above, the indicator originated in 2001, when its

initial - reference value was 100. At present (2Q 2019) the indicator reaches the value of 44.69. This implies that entrepreneurs are highly negative in the assessment of the business environment compared to the past.

Source: author's own processing based on the Business Alliance of Slovakia (2019)

Figure 1 Growth rate of the Business Environment Index

Figure 1 shows the percentage changes in the business environment index since 2011. It is clear from the figure that throughout the period under review there was a decline in the index and thus the business environment worsened from the perspective of entrepreneurs. A positive change, and thus an increase in the index, occurred only during the first five years of monitoring this indicator. The most dynamic decline was recorded in 2012 and 2013. It also follows that the recent decline in the rate of decline in the index, which currently stands at - 2.24 %. In the first half of 2019 entrepreneurs identified as the main barrier in business the enforceability of law, the functioning of the judiciary, the bureaucracy and the quality and availability of production inputs, labor. This is followed by the application of the principle of equality before the law, the efficiency of state management, access to state aid, clarity, usability, stability of legislation and the level of corruption in the authorities. (Entrepreneurial Alliance of Slovakia, 2019). Regarding the drafting of legislation, entrepreneurs evaluated most negatively the amendment to the Constitutional Act, which introduces a pension ceiling and a guarantee of the employee's remuneration in the amount of the minimum wage. On the contrary, the law introducing measures to reduce the administrative burden by using public administration information systems was perceived positively by entrepreneurs.

In the framework of the questionnaire survey, which was specifically focused on small and medium-sized enterprises and at the same time family enterprises in Slovakia, we also examined the perception of these enterprises on selected aspects of the business environment. In relation to the issue addressed, the respondents were asked questions related to the problem of the application of certain laws, sources of danger to the family business and the area of assistance in business by state authorities.

In relation to the application of the law, companies reported most of all problems with the Labor Code (10.01%), the Value Added Tax Act (8.63%), the Health and Safety at Work Act (7.19%), Social Laws (6.47%), Income Tax Act (6.12%), and Commercial Code (5.76%). Altogether, 12.59% of respondents said they had problems applying other laws and increased businesses reported that they had no major problems with applying any law. Through Fisher's exact test, we have found that there is no dependence on the perception of application problems and the region in which the business operates. In the next question, we investigated what family businesses perceive as the greatest risk to their business. We did not statistically evaluate this question as it was an open question. We did not make use of the choice in this question as we wanted to get a response from the respondents without being influenced by a limited number of options. We have found that most businesses (up to 52.63%) consider family problems, conflicts, and family tragedies to be the greatest risk to their business. Only 22.51% of respondents cited legislative and / or taxation factors as the greatest danger to the family business. In the third question we were interested in what kind of aid they expect the government to do in their business in the coming years. Through Fisher's exact test we tested the null hypothesis, which expresses the independence of variables. Based on the results (p value = 0.042) of the testing, it can be concluded that there are differences in government assistance requirements for family businesses with respect to the regions of Slovakia. Through further testing we found a level of strong dependence. On the basis of the absolute numbers of individual answers, it can be stated that respondents in the regions of western Slovakia expect, above all, a reduction in taxes and levies, simplification of business conditions, to a lesser extent subsidy assistance or no assistance. In the other regions of Slovakia, companies expect to receive more

aid in the form of tax and levy reductions and, consequently, subsidy aid, which has a greater representation compared to the regions of Western Slovakia and especially the Bratislava region (Vojtech, Mižičková, Levický, 2019).

Conclusion

Despite the importance of enterprises, and specifically small and medium-sized enterprises and family enterprises in every economy, there are many shortcomings in the creation of the business environment by economic policy subjects in Slovakia based on the results achieved. Based on the Business Environment Index, it is clear that entrepreneurs are highly negative in their assessment of business environment development compared to the previous period. The value of this indicator has fallen since 2001, when it reached the reference value of 100, to the current 44.69, and has been steadily decreasing since 2011. In the first half of 2019, entrepreneurs identified the main barriers to entrepreneurship as law enforcement, the functioning of the judiciary, bureaucracy and the quality and availability of production inputs and manpower. This is followed by the application of the principle of equality before the law, the efficiency of state management, access to state aid, clarity, usability, stability of legislation and the level of corruption in the authorities. In view of the objectivity of the assessment of the status and development of that metric, it should be noted that it is created by the sui generis association associating entrepreneurs and the third sector. The above indicator describing the business environment in Slovakia was supplemented by our own survey. On this basis, it can be stated that family businesses have problems with the application of several laws independently of the region in which they are located. To a large extent, they cause problems related to the application of the Labor Code, the Value Added Tax Act and the Act on Safety and Health at Work. In spite of the above, we found that respondents considered the greatest danger to their family business not the legislative environment, but the problems and conflicts in the family, succession and family tragedy. As regards government assistance requirements in the near term, it can be stated that the preferences of family businesses vary depending on the region in which the businesses are located. While in western Slovakia, and in particular the most efficient Bratislava region, businesses expected tax and levy reductions and business simplification, in other regions the proportion of tax and levy reductions and subsidies was higher compared to the requirement to simplify business respectively without expectation.

References

- [1] Business Alliance of Slovakia (2019). Entrepreneurs are dissatisfied with the state of the business environment. [Online]. 2019. [cited 2019-08-15]. Available at: <<https://www.alianciapas.sk/2019/07/30/podnikatelia-su-nespokojni-so-stavom-podnikatelskeho-prostredie/>>.
- [2] HODINKOVA M., HORAK R., VINCENCOVA E. (2016) *Family business succession and its tax effects in the Czech Republic*. Proceedings of the 27th international business information management association conference – innovation management and education excellence vision 2020: from regional developmentsustainability to global economic growth, IBIMA 2016, pp. 1394-1402. ISBN. 1555-1938 doi: 10.1007/s11365-013-0271-6
- [3] HUDÁKOVÁ, M., MIŽIČKOVÁ, J., VÁLKOVÁ, D., MIKOLÁŠ, Z., FIALOVÁ, V., (2014). *Rodinné podnikanie teória a príklady z praxe v knižke*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-207-0.
- [4] JANKŮ, M., (2017) Legal and Economic Context of the Czech Civil Code Rules on Family Enterprises. Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun. 2017, 65, 1945-19. ISSN 2464-8310. DOI: ORG/10.11118/ACTAUN201765061945
- [5] KITCHING J., BLACKBURN R., (1998) *Intellectual property management in the small and medium enterprise (SME)*. In Journal of Small Business and Enterprise Development, Vol. 5 Issue: 4, pp.327-335, DOI 10.1108/EUM000000000006797
- [6] KORÁB V., MURINOVÁ A., (2017). *Family Business: Experience from the Czech Republic*. DOI: 10.5772/intechopen.71020
- [7] ODEHNALOVÁ P., PIROŽEK P., (2015). *Family businesses in the corporate governance of mncs*. Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2015, roč. 63, č. 3, pp. 979-984. ISSN 1211-8516. DOI:10.11118/ACTAUN201563030979.
- [8] PAPULA, J. A KOL., (2015). *Podnikanie a podnikateľské myslenie I*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-950-2.
- [9] PAPULA, J. A KOL., (2018). *Jako začať a úspešne podnikat*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-985-5.
- [10] SCHELL, S., HIEPLERA, P., MOOGA, P. (2018) It's all about who you know: The role of social networks in intra-family succession in small and medium-sized firms. In *Journal of Family Business Strategy*, Volume 9, Issue 4, December 2018, pp. 311-325. ISSN: 1877-8585. DOI 10.1016/j.jfbs.2018.08.003.

- [11] SOLÍKOVÁ V. (2013). Small and medium sized enterprises (SMEs) and transfer pricing. Změny zaměstnanosti ve výzkumu a vývoji v českých krajích. In Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun. 2012, 60, pp. 349-356 ISBN ISSN 2464-8310 DOI doi.org/10.11118/actaun201260020349.
- [12] VOJTECH, F. – MIŽIČKOVÁ, J. – LEVICKÝ, M. (2019). Vplyv faktorov právneho prostredia na rodinné podniky v regiónoch Slovenskej republiky. In 22. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách : konferenční sborník, Velké Bílovice, june 12-14, 2019. Brno : Masarykova univerzita, pp. 117 - 124. ISBN 978-80-210-9268-6.

Importance of Beekeeping and its Current State in Slovakia

Michal Levický

Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovak Republic

Abstract

The article is focused on the diagnosis of the current state in the beekeeping sector in Slovakia. In the first part of the article we focus on the basic characteristics of this sector - the current state and development of the number of beekeepers and bee colonies. We characterize the specifics of business activities in the beekeeping sector. In the next part of the article we draw attention to the importance of this sector in the national economy, with an emphasis on its indirect benefit, which is pollination. Pollination can be considered as a positive externality, ecosystem service or intensification factor in the cultivation of many agricultural crops. Due to the above, beekeeping may be market value (increasing crop yields) but also non-market value (biodiversity conservation). In connection with the achieved results, we draw attention to the need to support the development of this sector as well as to the potential risks for the whole society, which are connected with current developments.

Keywords: bee breeding, pollination, environmental economics

Introduction

The regulation of the Council of the European Union defines beekeeping as an agricultural sector whose main functions are economic activity and rural development, production of honey and other beekeeping products and maintaining ecological balance. This definition, expressing the multifunctionality of beekeeping, indicates its importance to human society. There have been several inexplicable disappearances of entire colonies in the world recently. However, considering that the bee is a sensitive indicator of environmental pollution, it can be assumed that the mysterious loss of bee colonies can eventually see human and his activity. The colonies are thus decimating globally, and in some parts of the world, catastrophic scenarios about nature without natural pollinators older than mankind are fulfilling. Only recently appeared in the daily news that due to the ill-considered use of pesticides, residents in the Chinese province of Sichuan are forced to replace extinct bees with their own hands and brushes made from chicken feathers. Whether in the future areas similar to those in Sichuan will not increase or whether the problem will not extend to global dimensions depends on humanity's approach to the planet on which it lives.

Methodology

We used general scientific methods in this article. As data sources we used available literature sources dealing with the studied issue. Beekeeping characteristics, which are the number of bee colonies and the number of beekeepers, were obtained from the Central Beekeeping Register.

Historical development of beekeeping in Slovakia

Scientific research according to Lampeitl (1995) estimates that the honey bee has existed in our territory for at least 25 million years (compared to homo sapiens for about 100,000 years). The remains of the bees in amber prove that the bees living at that time differed only slightly from those of today. The first written reports of beekeeping of old Slavs began to appear from the 5th century in the reports of the Greek rector Priscus and in the notes of Arab traders. The references to bee culture appear in donation papers from the 11th to 13th centuries, e.g. in the foundation charter of the monastery in Hronský Beňadik (SK) from 1075 (Kopernický - Chlebo, 2002). According to Demo et al. (2001) there has been constant interest in bee breeding and its products (honey, wax) throughout the history of Slovakia. However, it is difficult to find accurate historical data on the number of beekeepers and bee colonies, because beekeepers have kept their colonies in stands and in hard-to-reach places because the beekeeping fees were high.

Kopernický - Chlebo (2002) state that the rational breeding of bee colonies in our territory begins to apply in the mid-18th century. During this period was created the first beekeeping literature. At the end of the 19th century the first association of Slovak beekeepers was founded. This period represented an unprecedented boom in beekeeping in our territory. This

statement is also confirmed by Demo et al. (2001), who writes that the 19th century was characterized by the creative work of beekeepers trying to produce beekeeping for beehives that best match the biological needs of the bee colonies as well as beekeepers' requirements for bee handling in beehives. This effort resulted in the creation of a frame, the design of which simplified the handling of the colony. The main feature of the post-war period was to save the appropriate breeding material of the gene pool of the Slovak Kranian bee, which was also successful and the Slovak Kranian bee succeeded also in foreign comparative experiments. Kopernický - Chlebo (2002) writes that in 1989 the number of bee colonies reached almost 480,000. Slovakia was one of the countries with the largest number of bee colonies in the world per unit area. Toporčák (1999) states that this condition was optimal for our conditions in terms of pollination needs. All authors further agree that after 1989, a large recession occurred in beekeeping due to various negative factors. Demo et al. (2001) specifies that the global beekeeping crisis is a typical phenomenon for the 1990s. Since 1990, the input costs of bee products have increased. The prices of honey bought in fell and consumption decreased. In addition, the health of the bee colonies has deteriorated considerably, which has caused the recession of beekeeping not only in our country, but also throughout Europe and the world. In Slovakia, after a change in the economic system and high entry costs to beekeeping, especially for breeding, the numbers of bee colonies and breeding farms declined year after year.

Current state of bee breeding in Slovakia

In 2018 the beekeeping sector in Slovakia provided a full or partial income source for 18,586 beekeepers. Approximately half a percent of all beekeepers farm their bee colonies as legal entities, personal entities - entrepreneurs or self-employed farmers. The absolute majority of beekeepers breed their bee colonies as individuals - non-entrepreneurs. European legislation refers to the concept of a professional beekeeper. In order to qualify a beekeeper as a professional, the decisive criterion is not the legal form of business but the number of colonies farmed. The breeding range of a professional beekeeper should be 150 or more hives. The proportion of such breeders in the structure of beekeepers is even lower than the proportion of beekeepers doing business. More than 150 bee colonies had approximately 0.34 % of all Slovak beekeepers. Other beekeepers can be described as hobby beekeepers. Their majority representation not only in our country, but also in most European countries is given mainly by tradition. Figure 1 shows the relative abundance of beekeepers in groups by bee count. The largest group consisted of beekeepers with 6 to 20 colonies. On the contrary, the fact that the beekeeping industry is not professionally professional can be confirmed on the basis of the 4% abundance of a group of beekeepers with 100 or more colonies, which is the least numerous of all beekeepers.

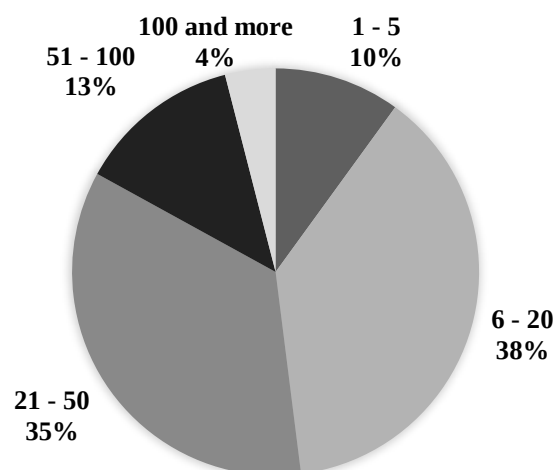

Figure 1: Representation of beekeeper groups by number of bee colonies

Source: National Program of Stabilization and Development of the Slovak Beekeeping

The low level of professionalization is also confirmed by Table 1, according to which the average Slovak beekeeper kept approximately 16 colonies in 2018. The table also shows the numbers of beekeepers, bee colonies, the average numbers of bee colonies per beekeeper between 2002 and 2018. On this basis, we can conclude a decreasing trend in both beekeepers and bee colonies. In 1989, according to the Statistical Office of the Slovak Republic, 474 296 bee colonies were kept in Slovakia. Since that time there has been a significant decline in bee colonies. Currently, there are 301 843 colonies

in Slovakia, which is approximately one third decrease compared to 1989. There are several causes of this decrease. The average beekeeper in Slovakia is 60 years old. The post-productive beekeeping population is gradually abandoning beekeeping and is not finding successors among younger people, mainly because of the change in agricultural production status. Another reason for the decline in bee colonies in the first half of the 1990s was the economic situation of beekeepers, which was exacerbated mainly by price disparity caused by rising input prices, although the price of production remained almost unchanged. At the same time, production sales problems were typical of this period. The decline in the number of bee colonies was also negatively influenced by a change in state policy in support of beekeeping. The beekeepers' payments for the pollination of crops have been canceled, and several payments have been shown to ensure the profitability of bee production. All these factors resulted in a decrease in the number of beekeepers and bee colonies in the period. In the short term, a decline in bee colonies may cause the spread of bee diseases.

Table 1: Trends in the number of beekeepers, bee colonies and the average number bee colonies on the beekeeper

Year	Number of beekeepers	Number of bee colonies	Average number bee colonies on the beekeeper
2002	18 469	258 773	14,01
2003	18 123	193 002	10,65
2004	15 782	224 641	14,23
2005	14 290	276 518	19,35
2006	14 339	246 259	17,17
2007	14 854	247 678	16,67
2008	14 005	221 141	15,79
2009	14 737	226 572	15,37
2010	15 688	252 485	16,09
2011	15 224	257 449	16,91
2012	16 331	250 710	15,35
2013	16 955	255 419	15,06
2014	17 598	273 440	15,54
2015	17 171	278 286	16,21
2016	17 913	292 086	16,31
2017	17 926	278 415	15,53
2018	18 586	301 843	16,24

Source: Central register of hives, own calculations

Commercial beekeepers, whose main activity is profit-making, breed their colonies through portable hives, or in a combined way with a certain number of stable colonies. Use portable hives to achieve higher production. In recent years, the number of portable hives has stabilized, reaching approximately 14% of the total number of kept bee colonies.

The specifics of the business in the field of beekeeping are also proved by the results of a questionnaire survey, which was carried out in 2014 on a sample of 162 bee breeders. (Levický, Gurčík, 2014). Beekeepers, who behaved colonies as personal entities - non-entrepreneurs, had the highest representation in the sample. They accounted for up to 90.7% of all respondents (147 in absolute numbers). These are mostly breeders who manage their colonies in addition to their main employment and breeding is a secondary gainful activity for them. Beekeeping as non-entrepreneurs under the Income

Tax Act, where their activity is defined as occasional agricultural production. In second place, with much less frequency placed beekeepers who are registered with the local authority as a self-employed farmers. Their number was 9 and accounted for 5.6% of the respondents' corpus. Legislative is their legal status as defined in the Private Business Act. Beekeeper in this case means a personal entity who produces agricultural products (bee products) in order to obtain a permanent source of financial income. Four breeders (2.5%) beekept as personal entities- entrepreneurs. The beekeepers who kept their bees as legal entities were two and accounted for 1.2% of all respondents.

Importance of pollination activity of bees for human society

Human society takes the benefits of a number of natural, ecological functions, called ecosystem functions. Such functions include pollination by insects that carry pollen within a single plant or among multiple flowers (Fisher et al., 2009). FAO (2006) considers pollination an important element in the functioning of ecosystems and in the production of a wide range of crops. The value of pollination activity is therefore derived from its contribution to the conservation of ecosystems and biodiversity, as well as from the impact on agriculture. The field of pollination has a permanent and irreplaceable position in beekeeping science in virtually every country that has its beekeeping research. Popovič (2000) mentions the economic aspect as the main reason. Honey bees as an insect vector carry pollen as genetic material from flower to flower, which is necessary for the development of new plants. The positive effect of pollination activity of honey bees on increased hectare yields of seeds and fruits has been experimentally proved in a large number of research works over the last decades. The pollination process and the use of bees in it, in addition to natural biological variability, depend very much on various external factors having a meteorological, agrotechnical, vegetative, apicultural and anthropic character. Bee pollination can be perceived in several interrelated dimensions. From the point of view of agro-industry performance, this is an indirect benefit, as in the present time the primary output of bee farming is the production of honey and other bee products. At the same time pollination activity can be considered as an input into agricultural production and as an insensification factor, as the pollination of some crops increases the quantity and quality of their crops.

Bees play an important role in the pollination process (Lampeitl, 1995). Diemerová (1997) considers bees a rare property of bees. fidelity of the flower. The flowers are not flown by bees without selection, randomly, but always fly to flowers of the same species, which means that they subsequently pollinate the right (same) plant. Lampeitl (1995) considers the fidelity of space to be another important feature of the bee, which means that the bee flies to plants in the same area as long as they provide a source of food for it. Carreck - Williams (1998) states that bees are generally considered to be the most important pollinators in nature. About 80% of the world's pollination of agricultural crops is provided by the European bee (*apis mellifera*). An even greater significance of bees is reported in Allsopp - Lange - Veldtman (2008), which assigns it at least 90% of insect pollination. The fact, that the insect is most suitable for pollinating a particular plant, is determined primarily by the anatomical structure of the plant and insect. Klein et al. (2007) report that pollination brings benefits in the form of increased yields for up to 75% of globally important crop species. As a result of pollination, total world crop production increases by up to 35%. Quantification of the effect of pollination on the increase of crop yields was dealt with eg. Hein (2009). According to his work, the following crops are most dependent on insect pollination: oilseed rape, sunflower, onion, melon, apple, cucumber, pumpkin, melon, mango.

As a result of the fact that in our conditions bee farming is not based on the provision of commercial pollination service to agricultural primary producers, pollination activity can be considered a positive externality from the economic theory point of view. Through pollination of wild plants and non-cultural crops, however, the whole of human society is the recipient of positive externalities. The term ecosystem service originates from environmental terminology and can be defined as a process or resource that provides nature to people (Schutyser - Condé, 2009). Hajdu (2007) considers pollination to be one of the main ecosystem services that also brings effects to society in the form of food production, natural medicines, social and cultural benefits.

Conclusion

Slovak beekeeping is characterized by certain specifics. Most honey production comes from small beekeepers who beekeepers as non-entrepreneurs. In 2018 the average beekeeper in Slovakia kept about 16 colonies, from one colony he managed to produce 16 kg of honey and was almost 60 years old. It can therefore be stated that the Slovak beekeeping has a low degree of professionalization with beekeepers who are in the post-productive age range.

In the future, we expect a steady decline in the number of beekeepers at the expense of an increase in bee colonies per

beekeeper. In connection with these problems, the National Program of Stabilization and Development of the Slovak Beekeeping for 2019/2020 and 2021/2022 has been developed in Slovakia. It is a basic document related to the support of beekeeping in Slovakia prepared by the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic. In line with the problems indicated by us, the document sets out the efforts of economic policy makers to achieve positive changes in the age structure of beekeepers by targeting a comprehensive range of education programs for young people and adults and thereby contributing to the stabilization of rural life. A further objective is to increase the proportion of semi-professional beekeeping establishments with a number of bee colonies above 50 and professional establishments with a number of bee colonies above 150, as well as to increase the number of bee colonies to ensure sufficient pollination of agricultural crops and wild plants.

References

1. ALLSOPP, M.H. – LANGE, J.L. – VELDTMAN, R. 2008. Valuing Insect Pollination Services with Cost of Replacement. In PLoS ONE. [online]. 2008, vol. 3, no. 9. [cited 2019-08-09]. Available on: <http://www.capeaction.org.za/uploads/Microsoft_PowerPoint_-_Veldtman,_R.pdf>.
2. CARRECK, N. - WILLIAMS, I.H. 1998. *Bees The economic value of bees in the UK*. In *Bee World*, 1998, vol. 79, no. 3. pp. 115-123. ISSN 0005-772X
3. Central register of bee colonies. Institute of Beekeeping in Liptovský Hrádok, Animal Production Research Center, Nitra, Slovakia..
4. CHLEBO, Róbert. Podmienky rozvoja včelárstva na Slovensku. 1 st edition. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita in Nitre, 2017. 79 pp. ISBN 978-80-552-1648-5.
5. DEMO, M. et al. 2001. *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. 1 st edition. Nitra : SPU in Nitra, 2001. 652 p. ISBN 80-7137-894-1.
6. DIEMEROVÁ, I. 1995. *Úspešné včelárenie*. 1. vyd. Bratislava :Kontakt plus, 1997. 104 p. ISBN 80-88855-08-X.
7. FISHER, B. et al. 2009. Defining and classifying ecosystem services for decision making. In *Ecological economics*, 2009, vol. 68, issue 3. pp. 643 -653. ISSN 0921-8009.
8. HEIN, L. 2009. The Economic Value of the Pollination Service, a Review Across Scales. In *The Open Ecology Journal*. [online]. 2009, vol. 2. [cited 2019-08-17]. Available on: <<http://www.benthamscience.com/open/toecolj/articles/V002/74TOECOLJ.pdf>>. ISSN 1874-2130/09.
9. KLEIN, A.M. et a. 2007. Importance of pollinators in changing landscapes for world crops. In *Proc. Biol Sci.* [online]. 2007, pp. 303 - 313 [cited 2019-07-11]. Available on: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1702377/pdf/rspl20063721.pdf>>.
10. KOPERNICKÝ, M. – CHLEBO, R. 2002. *Včelárstvo*. 1 st edition. Nitra : SPU in Nitra, 2002. 73 p. ISBN 80-7137-996-4.
11. LAMPEITL, F. 1995. *Bienen halten*. 4. überarbeit. und erweít. Aufl. Stuttgart : Eugen Ulmer, 1995. 190 s. ISBN 3-8001-7305-0.
12. LEVICKÝ, Michal - GURČÍK, Ľubomír. Ekonomické a manažérske faktory chovu včelstiev na Slovensku. 1 st edition. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita in Nitra, 2014. 128 p. ISBN 978-80-552-1165-7.
13. National program of stabilization and development of the Slovak beekeeping
14. POPOVIČ, I. 2000. Prehľad výskumu v oblasti včelej pastvy a opel'ovania na ústave včelárstva. In *70. výročie včelárskeho výskumu na Slovensku : conference proceedings*. Nitra : VÚ ŽV, 2000, pp. 6-11. ISBN 80-88872-14-6.
15. SCHUTYSER, F. – CONDÉ, S.. 2009. Progress towards the European 2010 target. EEA Report No 4/2009. [online]. [cited 2019-08-03]. Available on: <<http://www.eea.europa.eu/publications/progress-towards-the-european-2010-biodiversitytarget>>.
16. TOPORČÁK, J. 1999. *Zdravotné včelárske vademecum*. Bratislava : Štátna veterinárna správa SR, 1999. 115 p. ISBN 80-7148-027-4.

Formal Education Vs Life-Long Learning: Challenges for Alma Mater

Natavan Mammadova

Baku Business University, Republic of Azerbaijan

Abstract

The article discusses key, rather contradictory trends emerging in the corporate education of adults. A holistic vision of adult learning, which existed 10-20 years ago, is lost. Old formats: offline or face-to-face training, mentoring are combined with new ones: online learning, social format (using interactive), mobile technologies. Life-long Learning as a modern approach reduces the value of formal learning. It is no longer necessary to spend 4, 6 or 10 years at the university, when you can start a professional career after the first stage of education and at the same time improve your education, which will be of an applied nature. The long road to knowledge can now be left to philosophers. Universities compete with new forms of education. But on the side of the universities, there are social institutions, which are inseparably link the image of a successful person with a university degree behind. Studying at the university allows young people to pause, gives the opportunity to develop not only mental intelligence, but also to mature emotional intelligence, create a circle of friends and find their place in life. Modern companies use a wide range of education methods. As a rule, they provide for a high degree of freedom for students. Experts face challenges - and the employees themselves decide how to respond to these challenges. A specialist learns when he or she understands that he lacks some knowledge or skills. Employers take the motivation to learn, organize the educational process, advise on the selection of educational methods, and form the knowledge bank of the enterprise.

Keywords: Culture, Globalization, Education, Society, Student, Teacher, University.

Introduction

Modern companies use a wide range of education methods. As a rule, they provide for a high degree of freedom for students. Experts face challenges - and the employees themselves decide how to respond to these challenges. A specialist learns when he understands that he lacks some knowledge or skills. Employers take the motivation to learn, organize the educational process, advise on the selection of educational methods, and form the knowledge bank of the enterprise.

Life-long Learning as a modern approach reduces the value of formal learning. It is no longer necessary to spend 4, 6 or 10 years at the university, when you can start a professional career after the first stage of education and at the same time improve your education, which will be of an applied nature. The long road to knowledge can now be left to philosophers. Universities compete with new forms of education. But on the side of the universities, there are social institutions, which are inseparably link the image of a successful person with a university degree behind. Studying at the university allows young people to pause, gives the opportunity to develop not only mental intelligence, but also to mature emotional intelligence, create a circle of friends and find their place in life. Years at the university, therefore, have an important psychological function. [1, p. 28] Due to these aspects, advocating for universities, they face the task not of survival, but of finding new forms of education that would meet the requirements of today. Today it has become obvious that it is not the personality that must be managed, but the process of its development. The priority in the work of a teacher is given to methods of mediated pedagogical influence: dialogic methods of communication, a joint search for truth, development through the creation of upbringing situations, diverse creative activities. The main methodological innovations are connected today with the use of interactive teaching methods. One Chinese parable says: "Tell me - and I will forget; show me, and I will remember; let me do it, and I will understand." These words reflect the essence of interactive learning. [2, p. 35]

Education and training systems need to keep pace with the new demands of labor markets that are continually challenged by technological disruption, demographic change, shifting business models and the evolving nature of work. This transformation needs to address both short term (35% of the skills demanded for jobs across industries will change by 2020) and long term needs in an urgent but sustainable manner.

Modern companies, educating employees, use a wide range of education methods. As a rule, they provide for a high degree of freedom for students. Experts face challenges - and the employees themselves decide how to respond to these challenges. A specialist learns when he understands that he lacks some knowledge or skills. Employers motivate to learn,

organize the educational process, advise on the selection of educational methods, and form the knowledge bank of the enterprise. . [3]

A holistic vision of adult learning, which existed 10-20 years ago, is lost. Old formats: offline or face-to-face education, mentoring are combined with new ones: online learning, social format (interactive), mobile technologies.

Here are the key, rather contradictory trends that have emerged in the corporate education of adults.

Continuity (life-long-learning, LLL). Lifelong learning is the "ongoing, voluntary, and self-motivated" pursuit of knowledge for either personal or professional reasons. Therefore, it not only enhances social inclusion, active citizenship, and personal development, but also self-sustainability, as well as competitiveness and employability (Wikipedia). The notion of learning throughout life is hardly new, its career started in the 1970ies under the label lifelong education (with UNESCO stressing it as a central idea). The shift from lifelong education to lifelong learning (LLL) as a multidimensional but also an ambivalent concept happened in the 1990ies. LLL, as its precursor lifelong education, transcends schooling (Field and Leicester) and implies a continuous process of learning in formal, informal and non- formal settings. Education becomes an ongoing process that permeates all professional life. At the same time, the formal, institutional stage is decreasing. For example, education in universities in Britain is reduced to three years. This is enough to give basic knowledge and teach a young people to learn.

Further education occurs in the process of work. The main format of education is educational programs lasting from a few days to a month. The format is very different: classroom, practical classes, hackathons, business games. But at the same time, the education is continuing, that is, during the year each employee often participates in one dozen of such short educational formats.

Lifelong learning is being recognized by traditional colleges and universities as valid in addition to degree attainment. . [4, p. 48]

The modern development of education requires a clear understanding of the most important global changes that directly affect the methods, content, education management, student structure, etc. - the formation of the global economy, the global community, the development of intellectual technology [5, p. 19]. It would be a mistake to believe that a country can ignore the "challenges" of globalization or consider them "machinations of the West", this is an objective process of the interpenetration of economies and cultures under the influence of new information technologies. Globalization means the growing interdependence of countries around the world, the creation of a single labor market, goods, capital, including the knowledge market, in connection with which "education can no longer be built solely on a national foundation" [6, p. 58]. Modern education should give both knowledge of one's culture and introduce young people to the problems of modern civilization as a whole, and teach tolerance and openness to everything new. The search for new (global) criteria for the effectiveness of education, the reform of its forms and structure, the introduction of international standards for accreditation of educational institutions - these are just a few urgent tasks in this area. Below we will try to reveal our approach to the problem of changing the role and mission of university education in the 21st century and to identify the accompanying trends, paradigms and basic values. The mission of the 21st century university is to develop the human capital of the country - its citizens, which involves not only training young professionals at universities who are open to innovation, ready for the "challenges" of the new century and able to successfully adapt to globalization, but also creative self-realization those who are called upon to educate the young generation — scientists, teachers, whose intellectual efforts create the necessary creative environment in universities and practically "connect the generations". In our opinion, a university cannot bring up new talents and comprehensively develop the abilities of young people if it does not have the highly intellectual potential of those who are called upon to implement new tasks and social order in life. Developing its potential, the university contributes to the development and self-development of students, and, ultimately, the development of the whole society.

What should be a 21st century university? What conditions and values should be highlighted so that a university can meet new social needs? In order to meet the challenges of modern accelerated scientific, technical and social development, the university as a social institution must quickly change itself, pursuing a more flexible policy of relations with both society and potential students. Society as a whole and citizens separately pose a variety of different, sometimes incompatible tasks for university education, and therefore the development of university education will most likely go in different directions than any one model will follow, because not a single model taken in separately, unable to satisfy the diverse interests of individuals, population groups and the state. . [7, p. 20]

The university will remain multifunctional. On the one hand, a university must teach young people modern knowledge, function as a training institute, and not only give a university diploma to new students, but also organize a continuous

learning process for graduates with higher education. On the other hand, the role of the university to an even greater extent than before is determined by the ability of its employees to create new knowledge needed by society and bringing practical results to society. Finally, the university will retain the role of the mechanism of social promotion, creating the necessary starting level for obtaining prestigious status, well-paid work in modern society. However, the mission of the university in the 21st century is not limited to this.

At the end of the 20th century, education turned into one of the most important branches of human activity, the cost of education in a number of highly developed countries exceeded 10% of their GNP. In countries with a transitive economy, these costs are significantly less than, to a certain extent, due to the general underfunding of the sphere of science and education and the inevitable lag of these countries in scientific and technological development. How will a 21st century university be able to give each student the necessary knowledge, develop his abilities and prepare him for a successful life and competition in a society where lifelong learning becomes part of a generally accepted societal ethos?

In order to more clearly "declare" the new role and mission of the university in the highly developed society of the 21st century, it is necessary to identify the basic ideas and values that underlie the new concept of the university [8, p.12]. Without claiming to fully encompass these values, we dwell on those that seem especially important for the future.

Firstly, universities should provide access to higher education for all who have sufficient knowledge and a desire to study, that is, motivation. This means the rejection of any discrimination on the basis of gender, age, social origin, racial-nationality, place of residence, etc. Only the abilities of applicants should be the criterion for their selection. In this regard, a natural question arises: should the university of the future prepare the intellectual elite for its country, or should it become widespread and open up broad access to education for all segments of the population?

There is no single answer to this question. However, in conditions of mass production it is natural to allow mass university education (of course, subject to the availability of the necessary knowledge and abilities of applicants). Moreover, as practice shows, the massization of higher education, along with positive aspects, leads to new problems - "loss of quality and level of education" [9, p. 57]. What can be opposed today to this trend? If we look at other countries of the world, we will notice that even the United States - the country that is more focused on mass university education and wide access to it for everyone who is able to pay for education - still has several prestigious, elite universities whose purpose is to, having selected the most worthy, prepare from them the most qualified specialists. A graduate of Harvard University, for example, initially receives a salary that is an order of magnitude higher than the salary of a graduate of an ordinary (non-prestigious) university. At the same time, Harvard is open to anyone who is able to reach the highly established "entry level", so among his graduates there are Indians, Chinese, and citizens of other countries, some of whom paid for education themselves, and some received scholarships and grants from the university due to brilliant abilities and excellent results at admission. . [10]

In the 60-80s of the twentieth century, the mass of higher education led to a rapid increase in the number of universities in Western Europe and the United States. In countries with economies in transition, the same trend is now observed: over the past 10 years, many new — public and private — universities have appeared here, along with the process of turning former pedagogical institutes and other less prestigious universities into universities. According to UNESCO, in the CIS countries, from 7% (Kyrgyzstan) to 32% (Georgia) of the total number of students studying in private universities [11]. The selection criteria for elite universities in each country have their own, the most significant of which are the national status, the high competition for admission, the presence of highly qualified personnel working at the university full time (professors, laureates of various awards, academics), scientific achievements of scientists of this university at the international level, international university projects.

Secondly, within the university, the focus should be on a harmonious and inextricable combination of the educational and research process. In some prestigious western universities, venerable professors are completely exempted from teaching, as they are engaged in research work. It is under the famous scientists that scientific programs are created that receive rich funding from the state and private foundations. Universities are very interested in attracting famous scientists, as they receive prestigious research grants, and also attract talented students to this university who dream of devoting themselves to science and working under the guidance of world-famous scientists. No Western prestigious university is limited to teaching: in its plans, research and development occupy a huge place. . [12, p. 38]

Thirdly, the university should be turned "face to the student", that is, provide an excellent level of teaching in all disciplines that are included in the curriculum in order to create optimal conditions for students for the educational process at the university. At the 21st century university, special attention should be paid to the high-quality teaching of non-core disciplines for students specializing in other fields of knowledge, to finding links between these disciplines and the future profession of students. The development of human capital means preparing a young man for a full-fledged life in society,

developing his most diverse talents, creating the conditions for his future professional self-realization in a freely chosen field of activity. Our universities should be dominated by democratic pedagogy, focused on the creative cooperation of the student and teacher. The aim of the training should be to develop the abilities and interests of students themselves, teaching them modern methods of searching and gaining new knowledge. The goals of university education should be in harmony with the goals of the students themselves.

The teaching method itself should be open, aimed at the mutually active activity of the student and teacher as active subjects of activity, at the dialectical connection of the processes of teaching and learning. The slogan of such interaction should be partnership and mutual creativity, and not the instructive dictatorship of the teacher and the student's passivity. . [13]

Fourthly, the educational environment itself is of great importance at the 21st century university, which should stimulate creativity, active communication between students and teachers, create high motivation for learning, which ideally would be preserved for the rest of my life. The educational environment must necessarily help the young man learn to think critically, be receptive to new problems and be able to find innovative solutions to them. The educational environment includes, along with the intellectual creative (human) component, modern equipment for both the educational and the research process at the university. The 21st century university will make extensive use of advances in information technology. Due to the rapid development of the Internet, more and more training courses are available through distance learning. Through the Internet, the educational environment of a university has become available to students from geographically remote regions, as well as to those who continue their studies at full employment. This opens up new educational opportunities for a wide range of individuals. Thus, providing continuing education for students and graduates is one of the facets of the new mission of the 21st century university.

Fifth, the 21st century university should be open to the needs of its society, satisfy its current and future needs, and serve this society. Of course, in the context of globalization of the world community, some of the tasks facing national universities are determined by the needs of global development. At the same time, the regional and local community should also have positive results from the fact that such a university is located in this region, country. The university should be likened to the two-faced god Janus, to be turned simultaneously to the global and local community, to serve both of them.

The classical education system is based on the imperative of preparing a person who knows, while the world more needs a person who not only knows, but understands - understands other people, other cultures, the specifics of modern life, and the interests of nature [8]. In modern conditions, a person who does not know how to fit himself into a complex and rapidly changing world, is not capable of dialogue, overcoming his own egoism, not seeing the integrity of the world, becomes socially dangerous. And the higher such a person takes a place on the steps of the social hierarchy, the higher his danger. What place should a university occupy in the modern education system, society, and culture? . [14, p. 33]

Educational component of the university

Since its inception, the university as a social institution has combined the unity of education, scientific research and upbringing [15]. Violation of this unity was negative for the university, and for society, and for culture as a whole.

Many problems of education did not arise today. Integrity and / or functionality, general and / or individual, knowledge or understanding - it is within the framework of these alternatives that the central axis of many (if not all) problems associated with the reform of the education system is located. If we proceed from the nature of the problems facing society, the modern pedagogical paradigm should start from the task of training not a functionary (and especially not a consumer), capable of only performing standard operations, but of the task of preparing a creative person who is able to quickly respond to the challenges of time, synthesize disparate facts into a single, coherent picture that allows you to make the right decisions at the right time, to see the future and your place in the big picture.

The reform of the education system in the spirit of the Bologna Accords is oriented more toward the training of functionaries, their assimilation of knowledge suitable for individual situations. Ancient Paideia as a universal education proceeded from the understanding of educational activity in the form of the ability to lead a person beyond the existing space and time, linking him to a specific place and time. Aristotle formulated a question from the point of view of which the tasks of the educational system are still being considered: should knowledge be self-valuable or should only knowledge necessary to carry out personal activities that provide a livelihood be given?

The forced imposition of training functionaries without prior testing, diluted by the desire to turn educational institutions into "tenement houses" under the guidance of "effective managers", is a means of debilitating the population. Is it because

half of the country's population, as evidenced by the data of sociological studies, already does not read books? The orientation of the reform of the educational system towards the training of functionaries and consumers contradicts the proclaimed course towards modernization. What modernization can functionaries and consumers make? Such a strategic imbalance in the program of reforming the education system dooms it to the training of not new creators, but performers of auxiliary roles.

In terms of the geopolitical consequences of such a reform, it is turning the country into a second-rate one, which is a direct threat to national security. The expansion of the paid education segment will have the same consequences. Denying access to prestigious universities to people from financially insolvent strata of the population will lead, on the one hand, to a narrowing of the base for identifying talents (which are distributed by social groups according to their numbers), and, on the other, to social segregation, which is fraught with social conflicts. All this is also a component of national security.

In this situation, the university will not be able to effectively carry out the function of an integrator of modern challenges. And therefore, it will not be able to set the vector of development of the educational system that corresponds to the realities of life - what to teach, how to teach and who should teach.

Research component of university

The second component of the university is scientific research. Since the emergence of science as a social institution, Western universities have become an important center for scientific research: the one who conducts scientific research and uses their results in teaching should teach.

Bologna agreements provide for the possibility of obtaining knowledge in different universities. This allows you to get acquainted with different scientific schools, but leads to the loss of sustainable membership in some major scientific school due to the unsystematic nature of the knowledge gained. Therefore, in educational reforms it is important to be guided by the preservation of the fundamental nature of knowledge, because only such knowledge can effectively respond to the challenges of reality. . [16]

In addition to the importance of basic research, knowledge of global dynamics - assessing the main features and mechanisms of the world system and identifying concepts that can help to better understand the changes occurring in the world, is extremely relevant. In the modern world, due to its interdependence, the consequences of triggered processes may no longer be local (as before), but global. In the framework of modern post-neoclassical science, truth loses its completely self-sufficient character. Previously, the scientist considered obtaining the truth his main task without thinking about the consequences of its use, but in modern conditions the question arises of the price of truth. This dictates the need to determine the price of each step on the path of progress (scientific, technical, etc.). And this, in turn, suggests the existence of possible options, in the calculation of the pros and cons of which the decisive role is played by science.

However, the goals that are set for the development of projects are the prerogative of the people themselves. Therefore, when setting goals, one should think not only about the benefits of a project, but also about the consequences of its implementation. At the same time, it is important, if necessary, to be prepared to give up some goals. In other words, the principle of consciously controlled activity should become the basis of educational and scientific activity in the modern world. A modern university should be guided by this principle in fulfilling its role as an integrator of the challenges of reality. . [17, p. 28]

The cultural component of the university

Cultural mission is the third component of the university as a place to consolidate cultural values, develop and consolidate the priorities of education and science, the interaction of cultures, integration with other social institutions.

This component of the university is closely related to education. I.F. Herbart at one time completed the educational idea with the concept of educational education. However, reality shows in abundance examples that the possession of high intellectual qualities does not guarantee virtuous behavior. Education is the assimilation of knowledge, raising awareness and ways to acquire it, and education is following behavior patterns, creating a mechanism for choosing values, preferences, and attitudes.

In its most general form, culture can be represented as knowledge of the measure and the ability to be guided by it in choosing the type of behavior. It follows that the university should act as a model that sets the standards for a humanistic

attitude to reality, cross-cultural literacy. Understanding the culture of other peoples implies an awareness of the differences in ideas, customs, traditions inherent in different peoples, the ability to see the common and different in different cultures, as well as to see their own cultural traditions through the eyes of representatives of other cultures. It is extremely difficult to gain an understanding of a foreign culture, because a person is inclined to see a foreign culture through his own culture, as a result of which there is a false impression of acquaintance with another culture, loaded with various kinds of prejudices and clichés. . [18]

Each culture has its own ideas about good and evil, decency, duty, etc. Therefore, what is good for a representative of one culture does not necessarily mean such for a representative of another culture. From this, the attitude towards a tolerant attitude to representatives of other cultures is important, which is cross-cultural literacy, from the position of which all representatives of different cultures inhabiting the planet are people with the same rights, regardless of what customs they adhere to.

Cross-culture poses a barrier to representatives of any culture on the path of tradition not to consider people who do not adhere to their customs. In other words, cross-culture is manifested in empathy (the ability to imagine oneself in the place of another person and understand his feelings, desires and actions) and transection (the ability to identify with a person of another culture). This, therefore, is about the formation of a person with a "global psyche", breaking the horizon of their own culture and allowing them to get used to the psychological roles of a heterogeneous society. This or that type of personality appears in the context of changing social conditions, when life itself determines its character. Globalization inherently represents the broadest social movement, requiring ever closer contact of people from different cultures. [19]

The crisis of modern technological civilization is a cultural crisis. History gives a lot of evidence that civilizations perish primarily spiritually. This implies the humanization and humanization of education. At the same time, humanitarianization is understood not simply as an increase in the number of taught disciplines of the humanitarian profile and the time allotted to them, but the penetration of values, norms of humanitarian education into the structure of natural science and technical activity, i.e. a change in the internal landmarks of science and technology. Humanization means that science should focus not only on receiving the truth, but also on the possibility of using it only in the interests of mankind. That is why science should necessarily include questions about its meaning-forming activity, the essence of man, his mission, the humanistic sense of human civilization in general, among its external reference points.

Humanitarianization and humanization of education allow solving two vital tasks:

- “ ensure the safety of global livelihoods of society;
- “ increase the real value of each person. . [20]

From this it is clear that humanitarian knowledge is becoming a necessary part of the professional training of specialists in conditions when the proportion of humanitarian knowledge in making various kinds of decisions increases sharply. The harm to the narrowness of the humanitarian training of a specialist is directly proportional to the height of his post.

The problems of humanization and humanization of education are closely interconnected, because not only science is not able to solve a number of problems of cognition of a person if it does not take into account its humanistic essence, but society is not able to continue to function successfully without solving the question of the humanistic ideal of man - which there must be value aspirations of mankind. The effective implementation of the cultural mission of the university is impossible without university autonomy and freedom. . [21, p. 13]

Conclusion

The beginning of the 21st century should be a time of rethinking by the society of the path taken and the implementation of necessary reforms that meet the "challenges" of global development. Higher education cannot remain aloof from this process: it should help the progress of society by training professionals working in all areas of production and services, forming citizens of a democratic society and promoting a cohort of 21st century leaders who take responsibility for the country's future.

References:

1. Armstrong S., Thompson G. & Brown S. Facing up to Radical Challenges in Universities and Colleges. London, 1996.
2. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. New York, 1973.

3. Castells, M. The Rise of the Network Society, vol. 1. Cambridge, MA: Blackwell, 1996.
4. Harvey L. & Knight P. Transforming Higher Education. Buckingham: SHRE and Open University Press, 1990.
5. Hubbard D. Thriving in a Global Education Marketplace // Perspectives in Higher Education Reform. University of Tennessee, 2000, p. 19.
6. Stowe Ch. Fountains for Intellectual Capital: A New paradigm for Institutions of Higher Education // Perspectives in Higher Education Reform. University of Tennessee, 2000, p.50.
7. Toffler A. The Third Wave. New York, 1980.
8. Watkins J. A New Path ((Perspectives in Higher Education Reform. University of Tennessee, 2000.
9. Youth in a Changing Society. UNICEF Report No. 7. Florence, 2000, pp. 50-53.
10. Kondakov A. M. About the main directions of reforming the Russian education system // Sociology. - 2000, No. 1.– P. 58.
11. Protsenko A. Priorities // Labor, June 14, 2001 - P. 2.
12. Strazhev V. I. Education in the 21st century - forecasts and prospects // Sociology. – 2000, No. 1.– P. 54.
13. Earl D., Vann D., Naylor G. Consumerism. A disease threatening the world. - M.: Ultra. Culture, 2003.
14. Clark B.R. Maintaining change at universities. Continuity of case studies and concepts. - M.: HSE Publishing House, 2011.
15. Nikolsky V.S. The philosophical foundations of academic freedom. - M.: MGIU, 2011.
16. Newman JG University idea. - Minsk: BSU, 2006.
17. Ortega, Gasset H. University mission. - Minsk: BSU, 2005.
18. Readings B. University in ruins. - M.: HSE Publishing House, 2010.
19. Sadovnichy V.A. and other University education: the challenge of time and the choice of the university / Philosophy of education. - M.: The New Millennium Foundation, 1996.
20. The philosophy of education. - M.: The New Millennium Foundation, 1996.
21. Jaspers K. The idea of the university. - Minsk: BSU, 2005.

Comparison of Development of Selected Macroeconomic Indicators and Tourism in the Slovak Republic

Milan Maroš

Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia

Abstract

Tourism is an important sector in Slovakia, which has been growing recently, but it also hides untapped potential. Tourism is a phenomenon that is influenced by many factors. These factors include economic development. The performance of the economy certainly has an impact on how much people earmark for travel. Conversely, we can say that tourism also contributes to the overall economy in each country. In this article we deal with the development of selected macroeconomic indicators in the Slovak Republic, such as gross domestic product, inflation or unemployment. From the tourism indicators we were interested, for example, in the development of the number of accommodation facilities, the number of visitors or the number of overnight stays. Subsequently, we compared the development of macroeconomic indicators and tourism in the Slovak Republic.

Keywords: Macroeconomics, Tourism, Comparison, Development, Slovakia.

Introduction/Literature Review

Tourism is often referred to as a complex socio-economic phenomenon. This phenomenon affects a wide range of economic and non-economic areas of society. It can be said to be a multifaceted and cross-cutting phenomenon, hence the complexity of its definition. From the beginning of scientific tourism research, the definition sought to distinguish tourism from the broader notion of travel as such. Other definitions have always sought to describe a particular social or economic aspect of this phenomenon (Palatková, Zichová, 2011).

Tourism is the subject of research from the perspective of several scientific areas. Of these, economics, sociology and geography have the longest tradition. From the first half of the 20th century, tourism began to be explored as an economic activity. Theorists have noticed in particular the relations of demand and supply in tourism. This was also related to pricing, employment, the position of tourism in the domestic and foreign economy, etc. Today, we can talk about the great progress and benefits of tourism for society and the economy. It is difficult to point out the economic benefits of tourism, as tourism is a cross-cutting industry, which means that it links to other services, creates jobs, especially in areas where other industries are not represented (Gúčík, 2011). Changes in the economy and tourism also affect other areas, such as public administration. Changes in socio-economic conditions in countries create changes in the management of their economic and social processes, which results are also in the reform processes in the public administration (Papcunová, Hudáková, Beresecká, 2018). Looking at this from a macroeconomic point of view, the emphasis is on the tourism market, demand, supply and pricing, profits and GDP, employment and regional development, balance of payments and government tourism policy (Freyer, 2009). Among the most important economic factor affecting the tourism market is the economic growth measured by GDP. Among other things, GDP affects the amount of individual's disposable income. It is common knowledge that in countries with high per capita GDP, the intensity of tourism is evidently higher (Palatková, Zichová, 2011).

Tourism employment includes organizations and businesses that meet the needs and / or needs. visitor demand, either directly or indirectly. Satisfying demand is linked to the considerable need for human labor. This concerns the nature of the activities of organizations and businesses dominated by personal services (Sutóris, 1999).

In Slovakia, tourism, thanks to its natural potential, as well as the potential created by man, has the opportunity to engage in the national economy and society. However, the restructuring of tourism development in Slovakia must be implemented through a focused program that will make it possible to make the best use of natural resources, but also to build the capacities of facilities and services provided in them, while respecting the needs of sustainable development (Tökölyová, 2019). Hall and Lew (2009) report that meeting tourism needs is related to visitor spending. Expenditure is incurred at various intervals of participation in tourism, both at the destination, during travel and at the place of residence. They are the basis for the development of tourism and a factor that dynamizes the whole economy. The main contribution of tourism to the prosperity of the economy is the revenue function of tourism.

Methodology

The data were obtained from the database of the Statistical Office of the Slovak Republic. Given the availability of relevant data, we chose a time period of 20 years, from 1999 to 2018. Data for 2019 is not yet available. The time period was chosen for both macroeconomic and tourism indicators so that we could compare.

We wondered if there was any link between the values in the article. For this purpose, we calculated the correlation coefficient values. The domain of the correlation coefficient is from -1 to +1. If the correlation coefficient is +1, then there is a direct functional linear relationship between the variables. On the other hand, the coefficient -1 means that there is an indirect functional linear dependence between the variables. If the coefficient is zero, this indicates the linear independence (non-correlation) of the variables. The closer the coefficient in absolute value is equal to one, the stronger the dependency is. On the contrary, the closer it is to zero, the looser it is.

It should be stressed that a coefficient approaching zero does not necessarily mean a weak dependence. Correlated variables can be strongly dependent but non-linear, for example. A coefficient close to zero is a feature only for the so-called uncorrelated. Furthermore, it should be pointed out that the importance of the coefficient should be evaluated with great care and caution if, for example, we have a small number of observed values. If we want to trust the high values of the coefficient, we must also consider whether the file is too small. We must also be aware of the fact that the high degree of tightness of dependence is not due to the fact that both variables are treated in the same way by a third factor (Hindls, et.al., 2007). Thus, the correlation coefficient expresses the existence of a linear dependence, but this does not necessarily mean causal dependence. Given the smaller number of data (last 20 years), we have chosen the Spearman correlation coefficient, since it is a non-parametric method and is also suitable for smaller sets. We realize that using this coefficient to investigate time series is not ideal, but we just wanted to indicate the possible correlations between the values found. We also used descriptive statistics to compare the data when we graphed and visually compared the data.

Findings/discussions

Figure 1 shows the development of GDP in the Slovak Republic between 1999 and 2018. In this period we see almost constant economic growth, the only highlight is the short period after 2008, when the decline was caused by the economic crisis.

Figure 1: Development of GDP in the Slovak Republic (1999-2018). Source: own processing based on Statistical office of the Slovak Republic (2019).

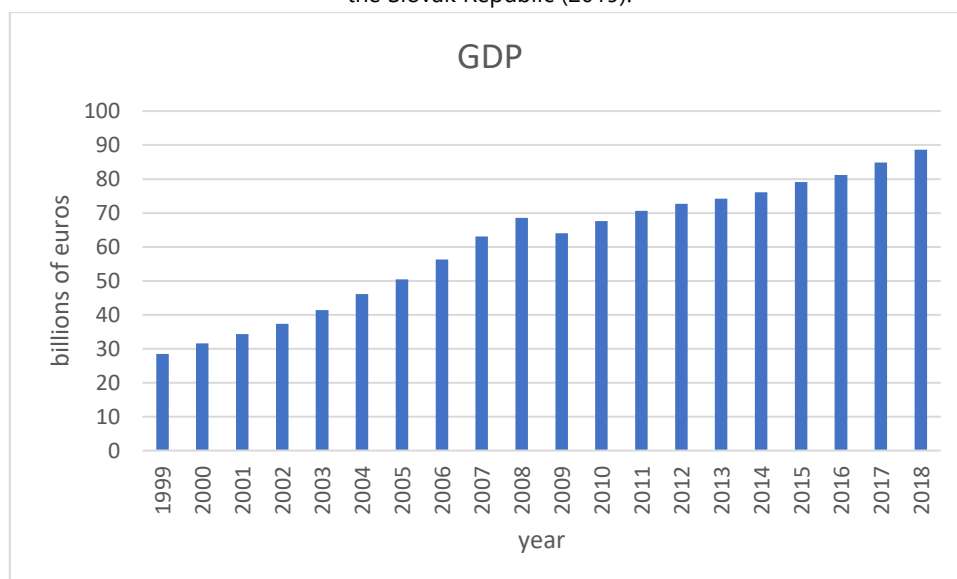

Figure 2 shows the evolution of inflation in the Slovak Republic over the same period. Here we see various trends, there are year-on-year decreases and increases. The decline is clearly more prevalent and even in 2014, 2015 and 2016 deflation can be observed. The decline in inflation is related to the adoption of the new currency, when the Slovak Republic introduced the euro in 2009. In order to meet the convergence criteria, it was necessary to reduce inflation, which was also

achieved in Slovakia. Inflation has been rising slightly again since 2017. One of the reasons is the monetary policy of the European Central Bank in the form of quantitative releasing and very low interest rates.

Figure 2: Inflation in the Slovak Republic (1999-2018). Source: own processing based on Statistical office of the Slovak Republic (2019).

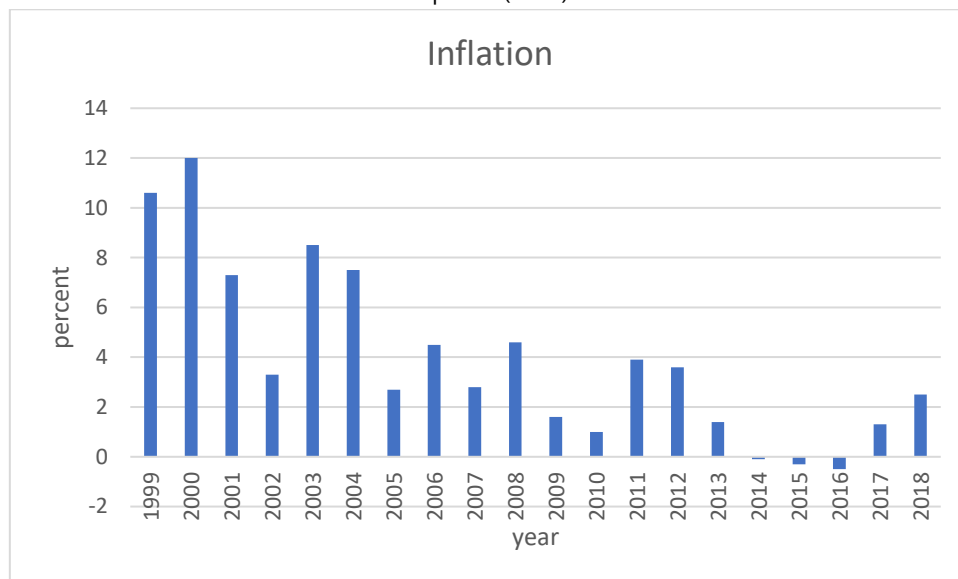

Figure 3 shows how unemployment has developed. As in the case of inflation, we can say that unemployment has mostly fallen. If we compare the development of GDP and unemployment (Figure 1 and Figure 3), we observe the logical trend that economic growth is coming with the fall in unemployment.

Figure 3: Development of unemployment in the Slovak Republic (1999-2018). Source: own processing based on Statistical office of the Slovak Republic (2019).

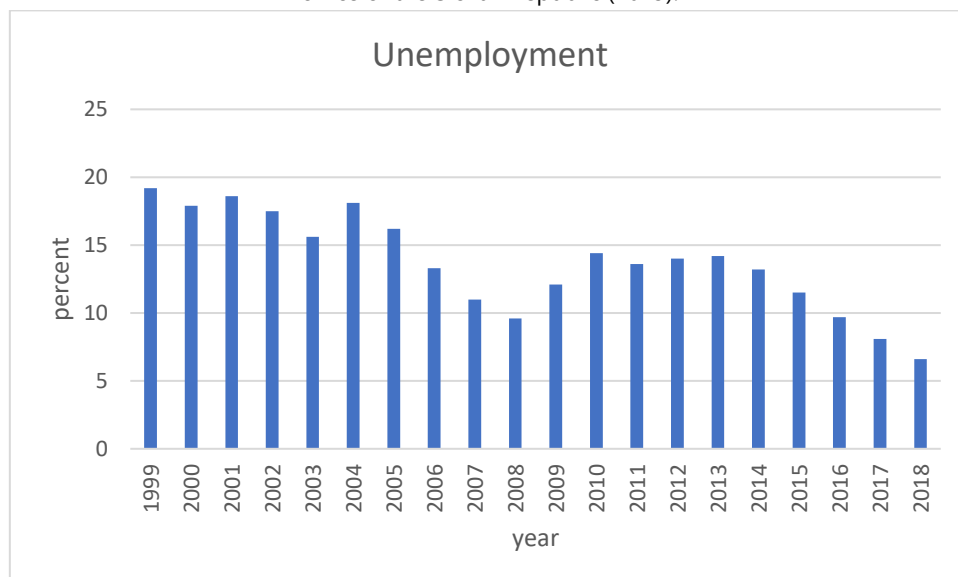

Figure 4 shows the development of the number of accommodation facilities. This development is very similar to that of GDP (Figure 1). The calculated correlation coefficient for these two variables is 0.93, indicating a strong direct linear relationship. We assume that as the number of accommodation establishments increases, it will cause an increase in sales in tourism, which in turn has a positive impact on GDP. We can also explain this in the opposite direction. As GDP grows, people invest more in tourism services and subsequently supply increases. When comparing the development of the number of accommodation facilities with inflation and unemployment we observe indirect dependence. It is particularly strong in the case of unemployment, where the calculated correlation coefficient is -0.82. This suggests that as unemployment falls, people have more funding available to invest in tourism, which in turn will increase supply.

Figure 4: Development of the number of accommodation facilities in the Slovak Republic (1999-2018). Source: own processing based on Statistical office of the Slovak Republic (2019).

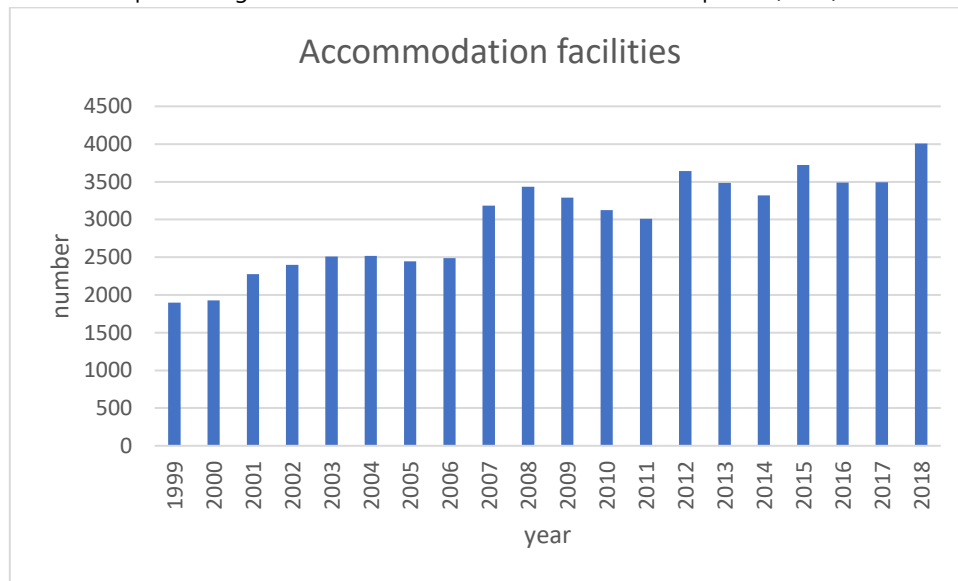
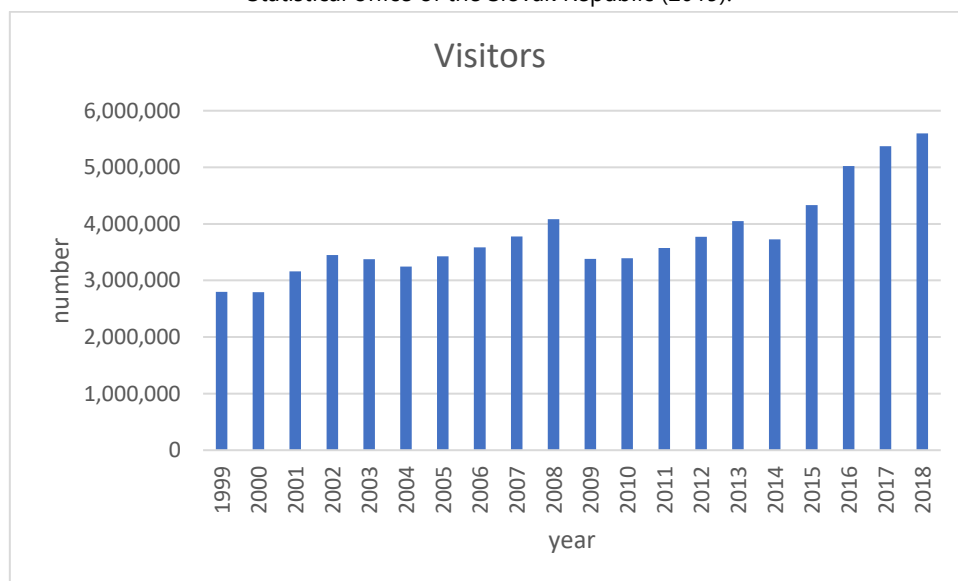

Figure 5 shows the development of the number of visitors in the Slovak Republic. We observe a predominantly increasing tendency. The biggest slump was recorded mainly after 2008, which is related to the economic crisis.

Figure 5: Development of the number of visitors in the Slovak Republic (1999-2018). Source: own processing based on Statistical office of the Slovak Republic (2019).

The number of visitors is very similar to GDP. This is also indicated by the calculated correlation coefficient for these two variables. The value of the coefficient is 0.89, which means a strong direct linear dependence. Indirect dependence can be seen in comparison with inflation and unemployment, as indicated by high negative correlation coefficients. In the case of unemployment it is -0.88.

Figure 6: Number of overnight stays in the Slovak Republic (1999-2018). Source: own processing based on Statistical office of the Slovak Republic (2019).

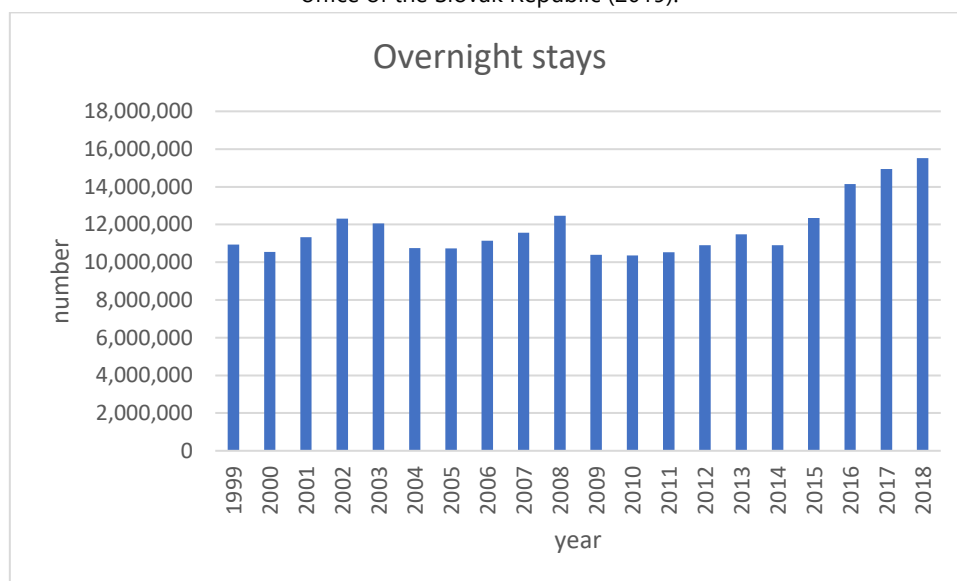

Figure 6 shows the number of overnight stays. Here, too, we calculated a positive correlation coefficient against GDP and a negative coefficient for inflation and unemployment. However, the coefficient values in this case are much lower than in previous comparisons.

Conclusions/implications

In this article we dealt with the comparison of the development of selected macroeconomic indicators (gross domestic product, inflation and unemployment) and tourism in the Slovak Republic. We examined the development from 1999 to 2018, it means 20 years. We found several direct and indirect links, when the development of some indicators was very similar. It would still be necessary and interesting to examine the causal link. We did not investigate causality, this would go beyond the scope of this article, nor was it our goal. We just wanted to indicate a possible link between the development of macroeconomic indicators and tourism.

References

- Freyer, W. (2009). *Tourism*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, Muenchen. 568 p. ISBN 978-3-486-58937-6.
- Gůčik, M. (2011). *Tourism – politics and economics*. Dali – BB, s.r.o. 188 p. ISBN 978-80-89090-98-3.
- Hall, C.M., Lew, A.A. (2009). *Understanding and managing tourism impacts*. New York: Routledge. 284 p. ISBN 0-203-87587-7.
- Hindls, R., et al. (2007). *Statistics for economists*. Prague: Professional Publishing, ISBN 978-80-86946-43-6.
- Palatková, M., Zichová, J. (2011). *Economy of tourism*. Prague: Grada Publishing, 208 p. ISBN 978-247-3748-5.
- Papcunová, V., Hudáková, J., Beresecká, J. (2018). Changes in the local self-government in the conditions of Slovak Republic per 25 years. Conference: 26th International Geographical Conference on Geographical Aspects of Central Europe - Slovakia and Czechia - 25 Years on the Political Map of the World Location: Nitra, Slovakia.
- Statistical office of the Slovak Republic. www.statistics.sk, <http://datacube.statistics.sk/>
- Sutóris, I. (1999). Economic importance of tourism. In *Economic review of tourism*. ISSN 0139-8660, 1999, volume 32, num. 3, p. 127-134.
- Tökölyová, D. (2019). *Analysis of selected macroeconomic indicators in relation to tourism*. Bachelor thesis, Constantine the Philosopher University in Nitra.

China's New Approach toward the Middle East: Eying to Become a Great Powerbroker

Shirzad Azad

Ferdowsi University of Mashhad, Iran

Abstract

Following several decades of trial and error, the Chinese have become more self-assured about the direction of their Middle East policy. They have reappraised their approach toward the region by embarking upon various new policies and strategies aiming to ultimately serve China's omnidirectional orientation in a wider Middle Eastern environment. More important than a change in tone and rhetoric, however, the nature and scope of the Chinese relationship with the Middle East have undergone significant developments. By taking bold initiatives and persuading their counterparts in the region to forge all-out connections, the Chinese are hell-bent on discarding their erstwhile proclivities toward the region. This paper seeks to explain how China's new approach in the Middle aims to vouchsafe its increasingly growing interests by turning the rising Asian country into a great powerbroker in the region.

Keywords: China, Middle East, Belt& Road Initiative, Trade, Energy

Introduction

After several decades of trial and error, the Chinese have become more self-assured about the direction of their Middle East policy. They have reappraised their approach toward the region by embarking upon various new policies and strategies aiming to ultimately serve China's omnidirectional orientation in a wider Middle Eastern environment. It was not long time ago when China was perpetually looking for an excuse to sidestep any deep involvement in the Middle East, but Beijing now proclaims rather assertively that it "has never been an onlooker in Middle Eastern affairs."

More important than a change in tone and rhetoric, however, the nature and scope of the Chinese relationship with the Middle East have undergone significant developments. China's early modern involvement in the Middle East was largely ideological and political without either strong emotional attachment or significant physical presence (Copper 1969). As the Chinese ventured into their open-door and reform policies, they gradually yet quietly abandoned their erstwhile politico-ideological proclivities toward the Middle East by capitalizing more on potentially growing economic gains; a calculated low-key strategy that continued almost until early 2013.

Under the presidency of Xi Jinping, however, the Chinese are obsessively striving to distance themselves from the foregoing unidirectional overtures toward the Middle East (Lampton 2014, 27). By taking bold initiatives and persuading their counterparts in the region to forge all-out connections, the Chinese are hell-bent on discarding their erstwhile proclivities toward the region. This paper seeks to explain how China's new approach in the Middle aims to vouchsafe its increasingly growing interests by turning the rising Asian country into a great powerbroker in the region.

The modus operandi: The BRI as a panacea for all Middle East ills

Among all the plucky initiatives related to Xi Jinping's "striving for achievement" (*fenfa youwei*) agenda nothing came out to be more pivotal than the "One Belt, One Road" (OBOR or *yidai yilu*) plan. As the main plank of Xi's foreign policy, the Belt & Road Initiative (BRI) essentially formed the nucleus of various strategies which were to supply grist to the mills of Chinese drive toward achievement beyond its frontiers. In order to help China move through the gears successfully, the crucial role of the BRI design had to be ineluctably accentuated in every possible way. Besides a proactive participation of the East Asian country's media and press, the relevant Chinese officials and institutions both in public and private sectors all were also given an optimal opportunity to make their pitch. From conveying international conferences to arranging courts of adjudication and from offering academic scholarships to hosting publicity exhibitions, therefore, the Chinese under Xi have left no stone unturned in an effort to vouchsafe a successful outcome of the BRI agenda. Even in the heydays of Maoism, China had probably never engaged in such a passionately nationwide campaign to promote a certain foreign policy objective throughout the world.

The initial idea behind the BRI project was to revive the glorious memory and function of the ancient Silk Road. While the old Silk Road used to be a multinational, multi-pronged, and multi-purpose venture, nevertheless, the Chinese simply ignored their previous partners and unilaterally coined the OBOR (*yidai yilu*) term. A string of nations and regions had previously contributed enormously to that trajectory, while many in China now wanted to hog all the glory (Miller 2017). They soon became more ambitious, carving out several versions of this mega project such as ground Silk Road, maritime Silk Road, aerial Silk Road, polar Silk Road, etc. Experts and pundits from all walks of life, moreover, evaluated various strategic and political as well as economic and cultural ramifications of this Chinese grand design which is going to cover some 66 countries with a combined population of around 4.4 billion people across the world. Some in the United States and Europe considered the OBOR initiative to eventually threaten certain Western interests here and there, while others in India dubbed the whole project a bold move of “Chinese imperialism.” Whether or not such assessments and appraisals stemmed from national jealousy or political realism, the BRI, based on what the Chinese advertised, has been destined to inevitably effect the lives of many people in different parts of the world, including the greater Middle East region.

There has been hardly a single policy or presentation on the OBOR initiative in which the Chinese have not given prominence to the role of the Middle East in a successful implementation of their giant project. In fact, the Middle East occupies a unique place in the OBOR scheme pretty much similar to what the region contributed to the ancient Silk Road (Millward 2013, 49–53). Not only the Middle East lies at the very heart of this huge Chinese enterprise (its ground route in particular) stretching across the giant landmass of the Eurasian continent, it is this region that could eventually make it or break it for China (Sutter 1998, 39–40). Unlike most of their Western and Eastern counterparts, moreover, many Middle East countries have by and large jumped on the bandwagon in support of the Chinese mega plan. They have been rather upbeat about the true intentions of China with regard to the OBOR, promising to do all they could afford in the materialization of the Chinese project. Indeed, part of such optimism and willingness derives from the way the Chinese have promoted their grand program across the region.

The logic through which the Chinese have publicized their BRI has virtually connected the grand project to all Middle Eastern advantages and disadvantages. While the Middle East’s strategic location and resources, as the Chinese often argue enthusiastically, are very vital to the implementation of the grand scheme, the region’s chronic problems would be cured equally and successfully through various phases of this China-initiated project. Like a bolt from the blue, therefore, the Chinese OBOR plan has come to the rescue, offering appropriate solutions for the Middle East’s serious ills. As a panacea of sorts, the OBOR initiative is a timely antidote for the region’s politico-ideological maladies as it is comparably a good remedy for its economic and social malaises. This is a general picture of how the Chinese under Xi have skillfully made close links between their grand foreign policy initiative (i.e., the OBOR plan) and its positive outcomes for the Middle East in one way or another. In spite of this overall approach, nonetheless, China’s sedimented interests in different parts of the region, stretching from Iran to North Africa, and its relevant strategies to safeguard those pivotal interests have never been identical.

Practicing the role of a great powerbroker across the region

China has long designated Iran a key member of its coalition of “like-minded partners,” and Xi’s belt and road initiative was to only augment the Iranian status in Beijing’s broader strategic calculations for the Middle East and the world in general. Iran used to be a pivotal depot in the ancient Silk Road as the country made indispensable contributions to various critical commercial and cultural exchanges taking place on that renowned route. In the same way, the Iranian position could play a very significant role in achieving some major objectives the Chinese had thoughtfully and strategically designed for the modern version of the Silk Road. In fact, if the greater Middle East region was to be the hub of China’s BRI, Iran would virtually function as the nub of this hub (Kaplan 2012, 166). That is why in a number of relevant high-profile policy and academic meetings the Chinese under Xi needed to make overtures to their Iranian counterparts with regard to the justification for and necessity of Sino–Iranian cooperation toward the realization of the BRI aspirations, though luckily for China there happened to be few skeptics and anti-OBOR voices in Iran as compared to many other parts of the world.

To better pave the ground for its BRI in Iran, China under Xi particularly took advantage of Tehran’s nuclear negotiations with the 5+1 party. After all, it was a propitious occasion for the Chinese to practice their tempting leitmotif of “striving for achievement” on the world stage. The protracted negotiations, which lasted for some eighteen months, helped China to chalk up point after point for its diplomatic and political maneuvers; it was a promising time to shine within the prestigious club of great powers, contribute to peace and prosperity in the Middle East by settling one of its menacing problems, and prove how Beijing could be a “constructive partner” for Tehran in hard times (Azad 2019). These significant achievements

subsequently made China more adamant in opposing the Trump administration's desire to pull out of the hardly-gained landmark nuclear deal with Iran.

Besides Iran, China has taken advantage of the Gulf Cooperation Council (GCC) region to put its great powerbroker plan into practice. After some three decades of functioning as a rather united and purposeful regional body, the GCC all of a sudden encountered turbulent circumstances which seriously threatened its very survival. Even when the Arab body was teetering on the brink of disintegration, however, the Chinese under Xi heedfully refrained from taking any politico-diplomatic position inimical to the core interests of either a GCC member or a major stakeholder outside the regional bloc. For the Chinese government, the unprecedented troubles within the GCC were simply an internal affair of the Arab bloc and beyond China's "hands-off" approach toward the region. By walking a tightrope of diplomatic baffle, moreover, the East Asian country strived to maintain, and even boost, its "trustworthy and reliable status" to which all sides in the GCC disputes could ultimately recourse as a "neutral and unprejudiced great power" (Calabrese 1998).

In fact, the Chinese orientation toward the crises in the GCC had a lot to do with its increasingly growing interests in the wealthy Arab body. The existing stakes were enough high, and the prospect of China's connections to the GCC seemed to be just bright. China not only strived to remain a rather impartial onlooker when the internal rift in the GCC between the Saudi-led group of states and Qatar seriously jeopardized peace and stability in the region, Beijing actually refrained to take side with regard to the ongoing Iranian-Saudi Arabian frictions which have dominated various affairs of the Middle Eastern international relations over the past several years. Attaching steadfastly to such a rather non-partisan orientation toward the Tehran-Riyadh antagonism has helped the Chinese to score more points for their great powerbroker aspiration in the region.

Moreover, there are several other examples of how China has tried to practice its new foreign policy agenda across the Middle East. The Chinese have quietly carved out their own roadmap for the post-military conflict in Iraq primarily by pouring their capital and technology into the country's dilapidated industries (Jones and Steven 2015, 132). Beijing has, moreover, paid particular attention to the autonomous region of Kurdistan as a new practicing ground for its heavy lifting in the post-war Iraq. The Kurdish region is actually very alluring for certain politico-economic advantages as compared to the rest of the war-torn country.

In Turkey, China has been rather successful in forging better ties with Ankara in spite of its serious grievances with regard to the Uighur issue. In line with the recent developments in Turkey's grand strategy under the Justice and Development Party, the Chinese government has found a good rationale to come into terms with the Turks simply because Beijing shares some critical parts of those views and policies favored by Ankara toward the outside world (Phillips 2017, 20). On top of that, the Chinese own policies and strategies toward the greater Middle East region, especially Xi's BRI, have become very instrumental in China's rather quiet rapprochement with Turkey as the second most important station, after Iran, on the new Silk Road project; a key country whose strategic location can connect conveniently the two landmasses of Asia and Europe.

Finally, in the Levant region similar to North Africa, the Chinese and Israelis have taken their bilateral connections to new heights by engaging in a whole host of politico-diplomatic, economic, and even military relations. Beijing is no longer abashed about its increasingly growing partnership with the Jewish state, while it has strived cautiously not to ruffle feathers in various Arab capitals across the region through offering to act as an honest broker between Israel and the Palestinians (Shindler 2014). In the same way, the Chinese have so far refrained to play a very strong partisan role during the internecine civil war in Syria in spite of all expectations from Beijing to do so.

Conclusion

The presidency of Xi Jinping has certainly been a watershed in the contemporary history of foreign policy-making in China toward the outside world. The East Asian power's desire for achieving full normalcy in the international system *pari passu* with its recognized status and growing capabilities has essentially inspired a new generation of the Chinese communist leaders led by Xi to fully take advantage of any opportunity in every part of the globe in order to materialize that cherished goal. In particular, the Middle East turned out to be a fortuitously fertile ground in which the Chinese could have more relevant resources and rather propitious circumstances to put into practice their recently-carved out policy of "striving for achievement." This approach for the Chinese was to translate virtually into playing the role of a non-partisan great powerbroker by maneuvering their way through the sticky wicket and tumultuous world of Middle Eastern international relations in which a fair number of capable internal and external stakeholders are rivaling fiercely for their sedimented interests.

As a matter of fact, the Chinese have really craved for a major powerbroker status in the Middle East but they have not wished to achieve this noble objective at a hefty cost. They are not simply in favor of engaging in a Russian-style one-upmanship with other more established and accomplished stakeholders in the region. Adopting such a gratuitous strategy would be tantamount to, as the Chinese put it, “drinking poison to quench a thirst” (*yin zhen zhi ke*). In fact, this adds another peculiar streak to the Chinese foreign policy in the Middle East where the East Asian power has benefited greatly in recent decades without paying corresponding price and penalty. The peculiarity of such a Chinese approach is that Beijing aims to earn the good name of an unprejudiced great powerbroker in the pretty complex region of the Middle East simply without taking sides, standing up for certain tested beliefs and principles, championing for a noble cause, risking reputation, losing face, and shedding blood.

References

- Azad, S. 2019. A Floating Commercial Stronghold: The Increasing Role of Chinese Hong Kong in the Middle East. *Contemporary Arab Affairs* 12 (2): 139–150.
- Calabrese, J. 1998. China and the Persian Gulf: Energy and Security. *Middle East Journal* 52 (3): 351–366.
- Copper, J.F. 1969. Chinese Objectives in the Middle East. *China Report* 5: 8–13.
- Jones, B., and Steven, D. 2015. *The Risk Pivot: Great Powers, International Security, and the Energy Revolution*. Washington, D.C.: Brookings Institute Press.
- Kaplan, R.D. 2012. *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle against Fate*. New York: Random House.
- Lampton, D.M. 2014. *Following the Leader: Ruling China, from Deng Xiaoping to Xi Jinping*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.
- Miller, T. 2017. *China's Asian Dream: Empire Building along the New Silk Road*. London: Zed Books.
- Millward, J.A. *The Silk Road: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Phillips, D.L. 2017. *An Uncertain Ally: Turkey under Erdogan's Dictatorship*. Abingdon and New York: Routledge.
- Shindler, C., ed. 2014. *Israel and the World Powers: Diplomatic Alliances and International Relations beyond the Middle East*. London and New York: I.B. Tauris.
- Sutter, R.G. 1998. *U.S. Policy Toward China: An Introduction to the Role of Interest Groups*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Kafka's *The Metamorphosis* as an „Identified Stereophonic Composition”: A Few Notes on the Radio Drama by Josef Henke (in the Context of Some Film and Television Variations)¹

Alexej MIKULÁŠEK

FCES CPU Nitra, Slovak Republic

Abstract

The study discusses the radio drama adaptation of Kafka's famous story *The Metamorphosis* (*Die Verwandlung*, 1915) by a radio director Josef Henke. This adaptation (Franz Kafka's *The Metamorphosis*, 1967) is defined by one of the main features of his directing style and methods. The drama depicts the connecting line between Franz Kafka as the author and the fictional story. The main theme is alienation as a key crux and key-stone of this drama story and its form as well. The role of Gregor was played by Josef Haničinec: with his numerous monologues and comments on his relatives, his dreams, aesthetic and solely familial needs he not only respects important aspects Gregor's humanity, but also highlights it by an insistent voice. All human rights were destroyed: this human self, abandoned by the family and tormented physically (by hunger, the maid etc.) and namely mentally and so brought to a tragic end (Gregor, inconceivably skinny, dies of starvation).

Keywords: Kafka, Alienation, fictional story

Foreword

The phenomenal work of Kafka² is paradoxical in many ways. Though it is virtually polysemous, every reader and interpreter sees one crucial meaning in it that is important just for themselves. It is also ambiguous, which is partly because of the above-mentioned polysemy, its purpose seems to be running away from us, but still it tempts us to find out an unambiguous meaning. It is fragmental, which is caused not only by the poetics, but also by the fact that many of the works were not finished by the author. It even resemble some kind of a parable, or rather, a coded communication so it evokes a lot of interpretations of the „secret message”. It is an big challenge for the reader – and the artist, who tries to communicate his interpretation of the work by a medium other than the verbal and literal one. It is asking for adaptation, however within itself it seems to be a „perfect structure”. At the same time, the manuscript was „intended” for destruction by the author himself. Among the other paradoxes belongs the fact that although he was verifiably a Jewish author, there are no direct references to Jewishness in his major work³. He grew up, worked and wrote mostly in Prague, the Prague environment became the anticipated „background” of his works, although there are no toponymical remarks or references about any of the stories being situated in the Prague environment, etc.

Josef Henke (1933–2006) belongs to a major representative of the post-war Czechoslovak dramatization. He graduated from the Academy of Performing Arts in Prague, his dramatizations, mainly in the 60s, became part of new art movements and experiments. He was a laureate for the international prize Prix Bohemia two times. It is difficult to highlight some of the extensive radio-, television- and theater works, but let us remind at least prosaic and poetic compositions, „variations” and dramatizations of literary works of Andrei A. Voznesensky (*Antiworlds*), Fyodor M. Dostoevsky (*White Nights*), Miloš Macourek (*One Would Not Believe His Own Eyes*), Karel Čapek (*The Magician and the Detectives*), Jan Schneider (*It Also Depends*), Friedrich Dürrenmatt (*The Malfuction*), Ondřej Sekora (*Stories of Bug Butterfingers*), Charles Dickens (*Great*

¹ The study is partially an outcome of the project „001UKF-2/2016 Internationalization of the Educational Process and the Academic Environment at CPU in Nitra” and the project „VEGA 1/0629/17 Ethnic Stereotypes in the Literature of V4 Countries”

² The work of a Prague native, an author of a Jewish origin, writing in German, Franz Kafka (3rd July 1883 – 3rd June 1924) has a number of specifications. It is possible to interpret it as part of German or Austrian literature, for he wrote and published in German, he preferred this language because he studied at German schools; in brief, he was a representative of the „Prague German literature” in the 1st half of the 20th century. At the same time, he was and still remains a representative of Jewish literature, both his parents were of Jewish origin. He himself identified with the „Jewish fate”, was lively interested in the zionic movement. In his works, he also expressed feelings of a Jewish diaspora member (motifs of loneliness, alienation, communication problems, etc. can be brought up to date as such). He also belongs loosely to the Czech literature, at least from the point of view of area studies or from the receptive point of view – he lived in Prague and was greatly influenced by Prague, his mother came from a Czech-Jewish family, he was inspired by both German and Czech literature, he knew the Czech language relatively well, etc. It is possible to interpret him as a representative of Central European literature, from the point of view of area studies as well, where the key fact of belonging to the cultural region (the Prague area in this case) within a Central European area – or the existence (no matter how problematic) of the Central European feeling seems to be more important than the national point of view. All this has an impact on world literature in terms of its values, in all dimensions of this term as well.

³ That is definitely not the case of Kafka's correspondence, diary records, etc. We mean solely the works published during the author's lifetime and the three unfinished novels published thanks to Max Brod.

Expectations), Vítězslav Nezval (Song about Loretko), Ivan S. Turgenev (First Love), Antoine de Saint-Exupéry (The Little Prince) and many, many more, including The Metamorphosis by Franz Kafka (the date of the premiere was 25th December 1967).

The analysed radio drama is introduced by an impersonal, metallic or mechanical voice of Markéta Mališová, sounding almost robotically, informing the listeners that the work „*was identified as a stereophonic composition*“ and its „*screenplay was written by Josef Henke*“. The sound master was Zdeněk Škopán, music was composed by Marek Kopelent (1932). The adaptation originates from the translation⁴ of Zbyňek Sekal (1923–1998). The director and screenwriter was Josef Henke (1933–2006). The drama had a „star cast“.

The voice of the narrator was performed by Jiří Adamíra (1926–1993), starring: amazing Petr Haničinec (1930–2007) as Gregor Samsa; Miloš Nedbal (1906–1982) as father; Libuše Havelková (1924–2017) as Gregor's mother; Klára Jerneková (1945–2003) as Grete; František Filipovský (1907–1993) as manager; Anna Karolína Slunéčková (1934 – 1983) as servant; Lída (Ludmila) Roubíková (1919–1991) as maid; Jiří Lír (1923–1995), Milan Friedl (1931–2009) and Karel Beníško (1908–1975) as three lodgers. There is no new character that did not appear in the pretext; the area of the play is a rented flat of the Samsas with one exterior scene – the tram ride is brought and dramatized into the living room of the rented flat (performed by dramatical means, i.e. dialogues).

Every literary work is characterized by several layers, leaving a lot of space for various concretizations, explications and interpretations. The reader completes it, concretizes it by his experience, knowledge of literature and culture or his needs. The adaptor is a reader *sui generis*, above mentioned is the same for him. In our study we will focus on how – as Roman Ingarden would say – „undefined spaces“⁵ are filled and the ingarden-like „schematized aspects“ (and images) are represented, taken from the art of a written word to the art of a spoken word, from a „monotone“ monologue to polyphonic dialogues, from „silence“ to music set into space, voices and mainly to a spatial layout of voices. The study is divided into several subchapters according to the „interpretation axes“ of what the screenwriter and director Josef Henke „*identified as a stereophonic composition*“.

I. Kafka's The Metamorphosis as a „biographical fact“

The radio drama adaptation of The Metamorphosis leads a direct connecting line between the fictional world of the novel and the real (or rather, known to the screenwriter) world of the writer. In Kafka's text, the only ones who have a civil (probably a first) name are Gregor Samsa and Grete (or „Gretchen“), his sister. Neither the father nor the mother are called by their names in the text. In the drama adaptation, however, their names are Hermann and Julia, which are the names of Kafka's parents – Hermann Kafka and Julia Kafka, Löwy before marriage. The names were not chosen randomly; it was not motivated by the biographical interpretation of the characters, or their real or presumed „models“, but also by the need to create a space for a natural dialogue, where a familiar addressing of a character requires addressing by their first name. In the text of the novel, as well as in the adaptation, the maid Anna⁶ has a first name. The drama respects the text of Kafka's prose, however, it does not just visualise it, but also broadens it by dramatic means – hypothetically for sure, maybe speculatively – the way the projected author Franz Kafka could prepare and lead the directing process: no matter how

⁴ The translation was published individually for the first time in 1963 in SNKLHU /The State Publishing House of Fiction, Music and Art/ in Prague, for the second time in 1990 in a Prague publishing house called Primus.

⁵ Roman Ingarden, the author of the monography *Umělecké dílo literární /The literary work of art/*, dedicated section 38, a chapter called „Undefined spaces of objects depicted“ (p. 248-256) to this problematics. He gives a narrative sentence „*On the table sat an elderly man*“ as a simple example. It follows that the man sat on the table, not on the chair, „*but it is not stated at all whether it is wooden or iron, whether it has three or four legs etc., so it remains here – unspecified. The material it was made from is not mentioned at all, although it must be made from something.*“ (Ibidem, 251). For the film, television and radio adaptation, the fact that a literary work is a „schematic structure“ (266) has a crucial meaning. Furthermore, it is necessary to say that fragmentation is a construction oddity of Kafka's way and strategy of writing and it can be seen for instance by „missing“ answers to the questions of a curious /naive/ reader, e.g. what caused a metamorphosis like this and why Gregor is at ease as the only one (he does not even search for the cause, does not even think about himself at all, his consciousness is filled with worries about his family, Grete, about losing his job, etc., unlike Joseph K. in the novel The Trial, who searches for the substance of the accusation, but entirely pointlessly, so he ends up accepting his fate in kind of a same way as Gregor Samsa).

⁶ „*Anna! Anna!*“ yelled the father through the hall into the kitchen, clapping his hands, „*fetch a locksmith right away!*“ In Czech: „*Anno! Anno!*“ volal otec skrz předsíň do kuchyně a zatleskal, „*ihned běžte pro zámečníka!*“ (Kafka, 63) Grete is called by her name many times, of course.

unusual it sounds, the projected author is a fact of the creative consciousness of the adaptator, who does not let go of his own imagination though, within the bounds written in the text. In a similar way a Czech director of the „Czechoslovak New Wave“ Jan Němec just visually and acoustically illustrated the text in his film *Die Verwandlung*, a Czech director Josef Henke respects the text in many details as well.

A listener familiar with the biographical facts of the projected author can perceive the drama directly influenced by some of Kafka's traumas or family problems, as a response to his own misery that took a toll on the story or directly determined it. It is hinted that we can rightfully perceive Gregor's situation as somehow associated with particular biographical data and individual biographical facts, with feelings experienced by the creator himself, the author Franz Kafka. So is it legitimate to interpret *The Metamorphosis* as a biographical or even autobiographical fact of its kind, as an impressive „illustrating addendum to the biography“? A window to its inner world? In this aspect, it is impossible to see only one meaning of the „literary existence“ and only one way of its receptive realization. However, on the other hand, we cannot a priori and entirely deny this way of reading it (every listener, spectator, reader creates their own way of reception, no matter how distinctive and limited). Let us realize its limitiness: on the one hand, it is obvious that a work is created within the consciousness of its creator and represents his hyperbolized and transformed world of experience and thoughts of its kind, on the other hand, those connections are not always entirely reliable, they tend to be misleading sometimes; seeing a work as a /possible/ image of its creator (the so-called biographical method) means to undoubtedly reduce its richness and complexity to a few non-literary constants⁷.

II. The interpretation of characters, from figures to characters

In the radio drama adaptation, the Samsas are directly portrayed as a decent town family. Careful with money, obliging to authorities, loyal, family-selfish, „staying out of trouble“. Julia, the mother, is pious and decently obliging, she is a prototype of a „good wife“ of the late Austro-Hungarian society⁸, obedient, altruistic, respecting the authority of her husband and the local authorities. The Lord's Prayer, that she recites out loud in the adaptation, is on the one hand ritualized and conventional, but also definitely motivated by the faith that the Christian God can help in her (their, family) misery and send a miracle (the „curing“ of Gregor). Libuše Havelková interpreted her as very sensitive and caring to all members of the family, „the housewife“, perceptive towards the others and thoughtful, but incapable of acting on her own, limited by her „goodness“ and the father's will, which is a law“. He, on the contrary, is strict, intimidating, unyielding, resolute and highly authoritative, expecting obedience, treating the „subordinates“ (the servant, the maid) almost scornfully and rudely, but is very obliging towards his superiors (he is being almost devoted to the manager, he speaks to him „sweetly with honeyed words“) and partly also towards the customers (the lodgers, if he needs them). He acts like the indisputable „head of the family“. At the same time, he is a „proper“, a bit ill old man, bored with life, without ideals, apparently used to „giving orders“, but after bankruptcy very grumpy. He is able to change roles quickly, e. g. from a caring father to someone who threatens Gregor like a small naughty child, he even is the first one to start questioning Gregor's humanity (by the way he acts towards him and the language he uses) by pointing out his appearance. He is careful with money, to some extent also deliberate and rational. In this adaptation, as „Hermann“, he is depicted in the „most realistic“ way of all the analyzed variations, as a persuasive, animate character and the kind of a „caring despot“ at the same time, very much thanks to the actor Miloš Nedbal. The pattern of a town family, a decent and mentally a middle-class one would not be complete without Grete, representing a girl „from a good family“, who evolves in the adaptation as well as in the novel, she respects her father's authority, but still acts relatively on her own, when taking care of Gregor (she brings him food and cleans up his room as the only one, she also tries to help him, to make it easier for him as „animal“ to climb the walls without being disturbed) or, on the contrary, when she is the first to pronounce the brutal idea that particularly her father appreciates, that Gregor is not a human, but a monster that the family needs to get rid of⁹. But her life horizon is fully embedded in the

⁷ We can notice such „constants“ in different, more suitable sources for this purpose, such as diary records, letters, sketches and preparatory notes, etc.

⁸ The story takes place „in Kafka's present times“, but no specific place or town is apparent (Charlotte's street could be in any Central European town, many houses have a view of hospitals, etc.). If the street was called Valentine's street and the house had a view of a bank instead of a hospital, it would not make any difference from any point of view.

⁹ „Away he must go,“ cried the sister, „that is the only way, father. You must stop thinking of him as Gregor. The cause of our misery, after all, is that we believed it for so long. But how could this be Gregor? If it was Gregor, he would have admitted long ago that people cannot live together with such animal, and would have left voluntarily /.../“ (p. 99-100) The Czech original: „Pryč musí,“ zvolala sestra, „to je jediný prostředek, tatínku. Musíš jen přestat myslet na to, že je to Řehoř. Vždyť naše neštěstí je vlastně v tom, že jsme tomu tak dlouho věřili. Ale jakpak by to mohl být Řehoř? Kdyby to byl Řehoř, dávno by už uznal, že lidé nemohou žít pohromadě s takovým zvířetem, a byl by dobrovolně odešel /.../“ (s. 99-100) No matter how strongly Grete believes (or let

values of a town society and her „family hapiness“ (Kosík, 11–21). Finally, we mention the three lodgers who together with the manager represent the disturbing element; nevertheless they are an existential necessity for the family budget. In Němec's adaptation, these characters are absurd and grotesque at the same time, creating kind of a „group portrait“ (and not only once); in Fokin's adaptation there are three Jews following the ritual customs, in the interpretation of a Spanish director Carlos Atanes there are just two of them, but antisemitic, etc. In Henke's variation, these are „purely realistic“ supporting characters, which applies for the female servant Anna (Karolina Slunéčková), as well as for the rude maid who previously bullied Gregor and, after his death, „takes care“ of what is „left“ from his body.

III. From absurdity to objective realism

The radio drama tries to be as realistic as possible, as far as it is allowed by the symbolic, absurd, fanciful or grotesque motif of a human changing into an insect. The latent symbolic aspects of the text, used for instance in adaptation by Fokin, or tragicomical and absurd ones, used in adaptation by Němec, are replaced by realistic details, making an impression of model realistic situations in Henke's version. The absurd fictional world is presented through realistic creative methods of illusive, psychologically detailed character acting. In Henke's adaptation, they figure as a „record of reality“, using dramatic and realistic style, „imitating“ actual speech, the speed of a dialogue, the lexicon of a character determined by its nature, psyche, social background, education, prejudice, etc. in comparison with an administrative style that is used by the narrator of *The Metamorphosis* and occasionally also by the main character in monologues.

Realistic characters are generally determined this way. The paradoxical way to the „natural world“ consists of dozens of details that do not have a direct basis in the text, do not represent its direct illustration, but create an illusion of reality – such person would probably/likely say this or that, he would react in such a way, this is likely... For instance, in the text of *The Metamorphosis* we can not read the dialogue between Hermann and Julia, „we can not hear“ Hermann's order to his wife, telling her to bring him „the key to the Wertheim¹⁰“, we witness, however, the description of a scene – what Gregor can hear from behind the door of his room (apart from numerous digressions explaining the family situation before the metamorphosis and after), the father getting up from the table and bringing „a document or a notebook from a small Wertheim“ (Kafka, p. 75). Many of the additional dialogues are written with the intention to create an illusion of a lifelike speech, an illusion of a direct dialogue. These illusions are „depicted“ together with emotional expressions, gestures and movements of characters – e. g. arrival of the manager, the conversation with Julia and Hermann, the coffee invitation, the polite apology, the rituals of „paying tribute“, Gregor and his „counting out his pace“ in the room. The text, on the contrary, focuses on Gregor's inner monologue, connected with his effort to get up from the bed and its consequences (the fall, the hit to his head, but also the sudden idea to picture the manager in Gregor's place). In the text, the manager only says one sentence until Grete and the father address Gregor, only one laconic statement from the room on the left: „*Something fell in there*“ (p. 59). In the dramatization, a natural dialogue is created, the father addresses Anna, the maid, she asks him what he wants, and he follows by an order to „fetch a locksmith“ (Kafka, 63). And Anna's response to Hermann's addressing, *what is it that he wants*, is an „undefined space“ in the text, filled, completed, concretized by the adaptation – and in a realistic way, too. As well as the repeated Hermann's order, said in a rough, almost angry voice (there is no repetition in the text) shows Hermann's temper and is „natural“, probable, possible. The mother also asks, Grete this time, to fetch a locksmith. And finally the maid, as if she just now understood what Hermann wanted her to do, repeats the order angrily and says that „*she is going*“. It is one of many „scenes“ of the natural, experiential world as we know it.

IV. Elimination and substitution

As in all adaptations, the role of the narrator is limited in the studied radio adaptation, too. If in the prosaic text, the narrator and the way of the narration is a constructive and essential part of building up the work, it seems to be the only thing that decides what we are (or are not) going to read, or how we are going to read it, then in the adaptations, the narrator is

herself believe?) that Gregor does not understand human words, and „they“ do not understand „his“, these words can be understood as a call to Gregor's self-destruction, his suicide.

¹⁰ The expression would give trouble even to a modern listener, if it wasn't clear from the further conversation that it means a cash box. The name is derived from „Wertheim Company“, an Austrian manufacturer of safes and cash boxes, and it was a folk name (in Czech, of course) for a cash box even in the inter-war era. It is likely that a character of Hermann's kind would say a sentence like that out loud and would use this particular, general-used word for a cash box instead of a neutral or even a technical expression. Also, Kafka's narrator uses the term „wertheim“ in the translation, because in the text of *Die Verwandlung* appears a (maybe more correct) German expression: „Wertheimkassa“.

absent, fulfills only an accompanying, supportive role. The narrator's descriptions, comments and Gregor's inner monologues are presented differently. The simplest form of adaptation, the transmission of the code, is a situation where the narrator's sentences are illustrated by the voice of the character. So when the narrator tells us that „the sister started sobbing“ (Kafka, 60), Grete as a radio drama character actually starts sobbing... Her sobbing is accompanied (and the tragic nature of the situation is completed) by another situation, which is Gregor's ceremonial and administratively correct apologizing for being late and the verbal expression of horror (the manager and parents), reacting to what they heard from the room instead of Gregor's human voice. It is common that a situation represented by the narrator's monologue is turned into a dialogue of characters, that does not go beyond the general verbal instructions¹¹ put into the text, but still is inventional in terms of screenwriting, and motivated by the intention to create an illusion of a realistic, symptomatic, understandable and „typical“ conversation for the captured situation.

All „information“ are given by the narrator as a „perceptive shadow“ of Gregor, although his horizon is not limited by Gregor's (he informs us even about things that Gregor could not see or hear). As a „commentator“ of the story, it is replaced very often (although not always) by a dialogue of the characters in the radio drama, just rarely interrupted by Gregor's monologue. Let us give one example of all. The narrator's statement, according to which „since he was not comprehensible, no one, not even his sister, thought that he might be able to understand others“ (Kafka, p. 74) has, in the drama, a form of Julia's question (*Isn't he listening to us?*) and Hermann's answer (*Oh Julia, you could have noticed he does not understand us, as we do not understand him*). The dialogization of course impacts the whole structure of the work. First, let us cite a few parts of the text that were converted into dialogues in the radio drama adaptation.

„Already during the first day his father laid out all the financial circumstances and prospects to his mother and to his sister as well. From time to time he stood up from the table and pulled out of the small lockbox /TN: „the Wertheim“/ salvaged from his business, which had collapsed five years previously, some document or other or some notebook. The sound was audible as he opened up the complicated lock and, after removing what he was looking for, locked it up again. These explanations by his father were, in part, the first enjoyable thing that Gregor had the chance to listen to since his imprisonment. He had thought that nothing at all was left over for his father from that business; at least his father had told him nothing to the contradict that view and Gregor in any case hadn't asked him about it.

/.../ Gregor found out clearly enough (for his father tended to repeat himself often in his explanations, partly because he had not personally concerned himself with these matters for a long time now, and partly also because his mother did not understand everything right away the first time) that, in spite all bad luck, a fortune, although a very small one, was available from the old times, which the interest (which had not been touched) had in the intervening time gradually allowed to increase a little. Furthermore, in addition to this, the money which Gregor had brought home every month (he had kept only a few florins for himself) had not been completely spent and had grown into a small capital amount. Gregor, behind his door, nodded eagerly, rejoicing over this unanticipated foresight and frugality /.../

At the moment, however, this money was nowhere near sufficient to permit the family to live on the interest payments. Perhaps it would be enough to maintain the family for one or at most two years, that's all. Thus it came only to an amount which one should not really take out and which must be set aside for an emergency. But the money to live on must be earned. Now, his father was a healthy man, although he was old, who had not worked at all for five years now and thus could not be counted on for very much. He had in these five years, the first holidays of his trouble-filled but unsuccessful life, put on a good deal of fat and thus had become really heavy. And should his old mother now maybe work for money, a woman who suffered from asthma, for whom wandering through the apartment even now was a great strain and who spent every second day on the sofa by the open window labouring for breath? Should his sister earn money, a girl who was still a seventeen-year-old child, whose earlier life style had been so very delightful that it had consisted of dressing herself nicely, sleeping in late, helping around in the house, taking part in a few modest enjoyments and, above all, playing the violin? When it came to talking about this need to earn money, at first Gregor went away from the door and threw himself the cool leather sofa beside the door, for he was quite hot from shame and sorrow.“ (Kafka, 75–7).

The monologue of the narrator is transformed into a dialogue between Julia and Hermann, who makes speech (*We have to be honest with each other about our financial situation and possibilities for the future*). He turns to Julia (*Give me the Wertheim keys, Julia*), she answers obediently (*Yes, Hermann*). A short, monological sigh of Gregor follows (*Oh God, how I would love to help them*) and just after that, a sound reminding of a fall from Gregor's room, accompanied by Hermann's angry words (*There he goes on again*) and his question towards Julia (*Do you have the keys, Julia?*), and she answers

¹¹ All adaptations „fill in“ the „undefined spaces“, as a literary theoretician Roman Ingarden defined them in his stratificational theory. One of the important aspects of the effort of an adaptation is to concretize these „spaces“ and create its own version of the fiction world and also the „existence of a meaning“, to bring new view of the text and the work as a whole.

immediately and simply (Yes), Hermann also answers her simply (*Thank you*), then a sound of opening the Wertheim and Hermann's words (*You might have thought that when my business collapsed five years ago...*), interrupted sympathetically and thoughtfully by Julia (*Oh Hermann, you do not have to call it...*), the father carries on vehemently (*Let us call a spade a spade, my dear, so when my business collapsed...*) – here Julia sighs – (*...you thought that there was nothing left, but despite all the misfortune a little amount of money had left thanks to my foresight, that even got bigger a bit thanks to the corresponding interests. And apart from this – the money that Gregor used to bring home every month...*). Julia interrupts Hermann again (*...and he had kept only a few florins for himself, my boy*), but he goes on as if he had not heard anything (*...had not been spent completely, eventually turning into a small capital here.*). Both Grete and Julia give thanks by words of admiration (*Father, father*) and Gregor in his room says as if to himself (*Oh, that is good*). Hermann, however, goes on vehemently (*But this money is not nearly enough to let the family be supported from interests. It might be enough for a year, two years at the most, but not more. So it is a sum which one should not take out.*) And again, Gregor enters (*Great job, father*). Hermann continues (*and which must be set aside for an emergency. The money to live on must be earned*). The listener then hears a long, worried Gregor's monologue, again, making it sound like a real speech (*But how? My father is a healthy man, but he is old now, has not worked for five years, and he certainly cannot overrate himself and he put on a good deal of fat and had become very heavy. And should my old mother now maybe work for money, a woman who suffered from asthma, for whom wandering through the apartment even now was a great strain and who spent every second day on the sofa by the open window labouring for breath? Should my sister earn money, a girl who was still a seventeen-year-old child, whose earlier life style had been so very delightful that it had consisted of dressing herself nicely, sleeping in late... and, above all, playing the violin. Oh God*). We can hear Hermann's voice again (*We will have to think this thoroughly over*). And then he calls Anna, the maid, roughly and impatiently, in order to put the dishes away.

The quoted excerpts of the work implies that the dramatization is realistic, which is also shown by an application of contact words, particles, duplicate linking words, interjections, unfinished sentences and other features of a dialogical speech. The narrator's speech is substituted by dialogues of the characters and is eliminated as the epic principle, although his comments will be used in the play.

IV. Spaciousness, illusion of space

The stereophonic variation of *The Metamorphosis* accoustically uses visual instructions not only latently present in the text. The illusion of space, the location and apperance of the subjects and characters, the illusion of depth, hollow or full, etc. is achieved by Gregor's voice heard from one side (to „listeners“ it sounds human, but the characters hear something different, inarticulate and animal-like, which allegedly gives them the right to think that „it“ cannot understand them and that „it“ is not actually Gregor...). The voices of the family members and other participants of the play is heard from the other side, the narrator's voice is situated in the middle, or changes the „location“. In the literary text there is „left“ and „right“, „up“ and „down“, „in“ and „out“, „in the centre/between“, „in front“ and „at the back“, „far“ and „near“, „in the middle“ and „at the periphery“, etc. The movements are held in specific spatial coordinates and therein described. Even the text is „quasi-realistic“ from this point of view, despite all its vagueness and polysemy. However, specific images do not appear while reading, the word is rather an abstract entity than a particular one, and thus the „identification“ of a „stereophonic composition“ in the work is a contribution of the artistic sight of Josef Henke, who realized that setting the story and its characters into this particular environment is possible and rightful (compare with the narrator's statement: *„An awkward silence set in the room on the left, in the room on the right, the sister started sobbing.“*) (Kafka, 60). The illusion of real space is very „audibly“ suggested when both voices are heard at the same time, for instance when Gregor is trying to get up from his bed, he helps himself with „counting“ (*one-two, one-two...*), the father talks obligingly to the manager (*What a delightful visit, Mr. manager, please come in...*), who asks why Gregor had not left on the train as usual, the mother tries to decrease the awkwardness of the moment and offers the manager a cup of coffee, however he refuses it immediately and bluntly, etc. This entire dialogue is a part of another additional scene supported by the text – „the undefined spaces“ do not exclude such specification. The illusion of a specifically situated model reality, audible and perceived by the „inner sight“, is created by dialogues. The impression of spaciousness suggested by stereophonic means, such as movements „to the left“ and „to the right“, voices of characters¹² divided in space, is also related to this.

¹² Markéta Zajičková states in her diploma thesis (Zajičková 2010, p. 63), with reference to Henke's stereophonic screenplay: *„The spaces of the play are distinguished mainly on the basis of different acoustical characteristics, that is space A (in the middle), space B (to the left) and space C (to the right). Space A is a vague, abstract space of the narrator, whose indifference is also marked by a narratively impersonal tone of Jiří Adamíra's voice. From this place, the listeners can also hear the prologue and epilogue by a broadcaster Hana Brothánková. Space B is Gregor Samsa's vital space, which is situated specifically into his room. This space is divided into several other plans – B 1 (the closer part of*

One of the few shifts in comparison with the book lies in the fact that the whole story of the radio drama is taking place solely and exclusively in the flat of the Samsa family, including the ending scene, which is moved into the interior of the flat (in the text of *The Metamorphosis*, Grete and her parents take a tram out of the city), in both scenes the beauty of spring countryside and awakening Grete's feminine body is emphasized. The stereophonic broadcasting creates more spatial effects, let us name two of all; accelerated sound of footsteps of the maid Anna, leaving the Samsas flat in a hurry and going quickly down the staircase, and the three lodgers, also going down the staircase while being watched by the Samsas.

V. Geographical localization of the story

The radio drama adaptation does not give a specific location, region, country or town where the story takes place. Similarly to Kafka's pretext, it is very difficult, nearly impossible, to tell, although some particular indications (the term „Wertheim“, the wage in „florins“, etc.) could suggest some Central European connections. The cultural niveau is entirely urban, mainly its shared principles and hierarchy. However, neither of the artifacts mention a particular place, a city or town, such as Prague or Vienna. Nevertheless, it is definitely a city with a big hospital, with „banking institutes“ and tram service that leads out of the city... The choice of the names could assume a „shift“ to the Czech environment which is common in the Czech translation tradition (Řehoř /Gregor/, Markéta /Grete/, in the adaptation maybe also the names of both the parents, Hermann and Julia /Julie/, although the Czech version of Her/r/mann is Heřman). An attentive listener could identify Prague as the place of the story, tempted by the „biographical identification“ of Gregor's parents as Franz Kafka's parents. This suggestion would be supported by the above-mentioned term for a cash box („the Wertheim“) or the fact that Gregor always kept a few „florins“ for his personal need („er selbst hatte nur ein paar Gulden für sich behalten“, p. 15). They represent motifs indicating the „Austro-Hungarian“ or „Austro-Bohemian“ area, or at least do not exclude it; definitely close to Kafka's life experience of the last years of the „Habsburg monarchy“ (not mentioned with a single word). Prague is a probable, but not certain location of the prose and its adaptation. The city with electric street lighting, where the gas lamps are lit as well... A question remains if an exact localization in the adaptation would be aesthetically effective. When a Russian director V. V. Fokin set *The Metamorphosis* directly in the early twentieth-century Prague, (respectively the time the text was created) it was a clear receptive signal mostly for the Russian audience (Prague as a mythical Kafka city).

VI. The voices and acoustical effects

The speed, rate and emphasis of speech, the timbre and tone of a character's voice, various emotional expressions while giving a speech, all these are specific and realistic means for the art of a radio dramatization. For instance, the character of Julia, the mother, is faltering, nervous, laughs unnaturally when she is embarrassed, but in the text we can read only what she says, not how she says it, with what diction and emotional condition. We can imagine all that when reading empathically, not literally (Kafka, 60). If a sentence in the prosaic text is presented tearfully by Gregor's mother who speaks about Gregor almost as if he was a child, then it is followed by a natural, immediate reaction, lowering the tone, and the manager does so. Only an adaptation can provide such concretization of „the undefined spaces“ – in a literary epic work only the narrator can tell us about it, or a character that is given the space to do so.

As M. Zajíčková stated in her – in many ways inspiring and in many ways problematic¹³ – diploma thesis, there are numerous illustrative sounds (Zajíčková, 65). We can hear a clock ticking sound, a sound of violin played by Grete several times, knocking and banging on the communicating door, a doorbell sound, a fall on the ground, a sound of a key turning in a

the room), B m (the space where Gregor's inner monologues take place), B 2 (the more distant part of the room) and finally B 3 (the rear room, next door to Gregor's – from there Grete, for instance, talks to Gregor). As space C we can imagine the living room of the family, that is again divided into smaller parts – C 1 (the closer part of the room), C m (the space of Gregor's inner monologues when he is in the living room), C 2 (the central part of the room, there are the clock, the flat door and the bell) and C 3 (the space that is walked into from more distant parts of the flat – the entries of the lodgers, the mother from the kitchen, Grete from her room, etc.) and C 4 (the space of the flat door, the hall and the staircase).“

¹³ Apart from factual errors, Petr Haničinec was able to perform the progressive metamorphosis of Gregor into an insect by vocal means, even from a physiognomical level to a mental level (p. 66). The image that Gregor stopped being human is „a trap for interpreters“, but they seem to avoid it rather successfully (maybe except for the „brutally insect-like“ illustrations e. g. from the television drama *La Metamorfosis*, directed by Josefina Molina, Reino de España, 1969).

keyhole, a tinkle of the cutlery and dishes, shattering sounds of glass, sounds of footsteps with the grumbling sounds of the father, the sound of moving furniture (a dresser and a desk), a door slamming sound and many others.

Mark Kopelent's music tends to be occasionally almost atonal, disharmonical, astringent, rending. Sometimes it creates sound effects (a fall off the bed, a steep fall from the ceiling on the table).

The curtness and administrativeness of the narrator telling the story but also some other characters of Kafka's *The Metamorphosis*, a feature of Kafka's personal style, in this case maybe also an expression of the financial situation of the family (the father, as a former businessman, thrifty man who knows the value of money, Gregor as a travelling salesman and an economical school graduate) is partially lowered by an effort to create the impression of reality in the speech by means of voice with probable and expected responses. It is one of important ways of making the unreal literary fictional reality „more real“. In the text of *The Metamorphosis* Gregor, shortly before he opens the door, which is shortly after turning the key in the keyhole, utters: „*I did not even need a locksmith*“ (Kafka, 64), likely rather to himself than to others, however in the drama adaptation we can find one of the many partial shifts, not against the meaning of the prose. Gregor is addressing his father, as if he is proud of his effort: „*You see, father, I did not even need a locksmith!*“ The long monologue of Gregor, beginning with realizing that he is the only one to stay calm, and ending with his appeal to the manager to let the others know that he at least partly agrees with him (Kafka, 65-66), is accompanied by the narrator's comment in the literary text, from which it is not directly apparent that the manager reacts only with confused gestures and retreat, while in the text of the radio drama, reactions of hysterical sounds (oh, ah, aaah, oh, aa, ah aaaaah), escalated interjections of fear, surprise and terror are dominant. In the text he makes sounds (the interjection „hoo“) just after leaving the room and rushing down the staircase. These heard expressions are truly animal-like, these we hear as inhuman! On the contrary, disconcertion of the father and manager is represented by nervous humming, however, the sighs uttered by Gregor rending. Even the scene of driving Gregor back to his room is accompanied by inhuman sounds, respectively, by the hateful „shoo!“ uttered by the father, as if he drove away something inhuman.

VII. The character of the narrator

In the literary text, the narrator is formally reliable, although he does not answer the questions that are typical for the reader's reception, e.g. why did such an unlikely *Metamorphosis* happen and what this metamorphosis, as a „secret message“, actually means. To be a parabolic is a feature of Kafka's texts, and thus they create an impression that they conceal a „deep meaning“, of a religious nature¹⁴. The narrator is sometimes only a „sight and mind“ of Gregor, he acts as a „perceptive shadow“, for example: „*Meanwhile in the next room it had become really quiet. Perhaps his parents were sitting with the manager at the table and were whispering; perhaps they were all leaning against the door and listening.*“ (Kafka, 64) It is obvious that the sound impression captured verbally, that is not accompanied by another, specifying statement (e. g. by a sentence „if he went out of his room, he would see...“), giving out the narrator's noetic certainty, the narrator's uncertainty (the particle „*perhaps*“ appearing twice) even shows undoubtedly that he is not a „demiurge“ of the depicted world. The uncertainty is recognizable in many places; when comparing the expression „*possible*“ with the sentence that comes before the above-cited – „*In order to get as clear a voice as possible for the critical conversation which was imminent, he coughed a little, and certainly took the trouble to do this in a really subdued way, since it was possible that even this noise sounded like something different from a human cough. He no longer trusted himself to decide any more.*“ (Kafka, 63). The narrator's perspective (and outlook) stays mostly limited by Gregor's point of view, his ability to listen or guess what people behind the door discuss. In the radio drama adaptation, this perspective is partly eliminated, it is not dominant, the adaptation transforms the narrator's world into the point of view of the characters, where Gregor's outlook and words are just one of many, furthermore incomprehensible. The „depicted“ and „depictable“ world, able to be grasped by senses is understandable – apart from the absurd motif of the metamorphosis – in „natural“ reactions to the metamorphosis of a family member. The voice of Jiří Adamíra, the voice of the narrator – occasional commentator – is monotonous, at first describing the metamorphosis of Gregor with surprise, otherwise understanding, even sympathetic.

¹⁴ In his essay *The Castrating Shadow of Saint Garta*, Milan Kundera accuses the so-called kfkology of considering Kafka a visionary, a saint or a salvator as Max Brod did, and of not taking his artistic and aesthetical nature which determines his extraordinariness and brilliance into consideration.

VIII. A human, or animal identity?

The radio drama adaptation as a whole and even its individual parts do not let the listener doubt about Gregor's humanity. The formally precise narrator who represented Gregor's thoughts and feelings, is partially replaced by a monologue of a convincing dramatic character, a character of Gregor Samsa, who speaks „to us“ undoubtedly as a human being. Any possible uncertainties about the „insect-like“ substance of Gregor's existence, temporarily or permanently „discarded“ humanity, changed by some kind of a magic tool or a miraculous spirit, are excluded. The motif of a metamorphosis in fairy-tales, folk legends, or religious and similar texts is always explained somehow, motivated. In Kafka's text, however, we cannot find this „explanation“, not even a sign. The metamorphosis into an animal (a bedbug, perhaps) does not mean neither becoming an animal, nor double existence – Gregor in the drama adaptation is not partly animal, partly human, but he is a human in an alienated body, who expresses his humanity with his voice to all listeners (and occasionally reassures himself, too). A sensitive, thoughtful, self-sacrificing, intelligent human being, longing for a human family environment, thrown to an unhuman reality of an alienated body, alienated family, speaks to us through the voice of Petr Haničinec. Gregor's humaneness and humanity is highlighted by radio-dramatic means. We can only hear his undoubtedly human voice, provided by an excellent actor, an insistent, pleading, sacrificing, perceptive voice. In the text itself, it is apparent and explicit that Gregor's existence is a human existence in an inhuman body. Despite being human, his body is inhuman, which creates different, opposite associations, as if it allowed the members of Gregor's family to kill „it“! Note the solicitude for his family, the strong bond between his family members: *„The confidence and assurance with which the first arrangements had been carried out made him feel good. He felt himself included once again in the circle of humanity and was expecting from both the doctor and the locksmith, without differentiating between them with any real precision, splendid and surprising results.“* (Highlighted by A. M. + Z. V. Kafka, 63) Gregor Samsa speaks to us in a human voice in the drama, no matter if he speaks to the members of his family, to the manager, or „to himself“ (to the listeners). Besides, he uses standard Czech (as well as standard German in the original), always distinctively and out loud (*I cannot hurt myself... I cannot lose consciousness... it is already seven o'clock and still such fog, perhaps even rain...*). On the other hand, the language itself that the father and after him the mother uses to talk about Gregor, shows some shifts in thinking of the Samsas about Gregor. Grete brings him „animal food“, even before that father Hermann noticeably hesitates whether he should describe food for Gregor as food he can „eat“.

Am I an animal that music so seizes me? Gregor asks himself, as if it was a reaction to the idea that he became an animal. Moving furniture out of the room, which is changing from a human dwelling into something alien, makes Gregor uneasy and he refuses to forget about „his human past“. They are taking everything he liked from him, his past...

IX. Religious concretization and its role

As already said, in the text of *The Metamorphosis*, religious motifs such as catechism, rituals and beliefs, do not play a significant part, it is actually the other way around. Judging by a few indicia, the family is oriented to Christianity, not to atheism, Judaism, Islam, or Buddhism. It is definitely rather a cultural orientation than strictly a religious one, they do not act as a „model“ Christian family, the narrator does not say a single word about any services, attending the church, etc. The Samsas, however, do celebrate Christmas¹⁵, Christian phraseology (e.g. interjection „Jesus Christ“ is heard by Julia) is familiar to them. Just after Gregor's death, his father figured out that his family, „can thank God“ for his son's death, then he crossed himself, „and all three women did it after him“. (Kafka, 102) However, the radio drama highlights the religious and cultural family background to some extent, mainly the parents' of the mother. She is depicted here as being religious, she says the Lord's Prayer ostentatiously, clearly out loud, after Hermann had kicked Gregor away to his room, and the latter watches what is happening in the living room through a slit in the doors. This motif of clearly saying a prayer is absent in the text. However, that the characters of the prose are not entirely indifferent in terms of religion, since they, perhaps unwittingly respect and practise conventionally some ritualized acts based on the christial religiosity. In the adaptation, similarly as in the prose, any (direct or indirect) mention of Jewishness is absent (as well as in television adaptation by Nemec, though not in adaptation by V. V. Fokin or C. Atanes, as stated above). In the adaptation is the orientation of one of the minor characters, the maid Anna, undoubtedly Christian, too. She swears „by all saints“ before finishing her duty.

¹⁵ This motif appears in several places, for instance in connection with Gregor's plan to enrol Grete to a drama academy and bankroll her studies just after Christmas Day. Christmas is also a crucial date to provide a timeframe of the story (apart from the mention about the rain, presumably in the autumn, and about the end of March when Gregor dies).

Conclusion

Radio dramatization by Henke, similarly as the television film by Jan Němec, respects the novel so much that we can talk about an effort to create a work that would capture the genius of Kafka's verbal work by means of a different medium than a verbal-literary one. The dramatist partly suppresses the latently symbolical, surreal, parabolical, expressionistic, existential, absurd, etc. aspects of Kafka's poly-dimensional text and presents it by illusively-realistic poetics. He excels in the art of a „lively dialogue“, but still respects the peculiarities of the literary style of *The Metamorphosis*, including the features of administrative expressions in the speeches of Manager and Gregor. The radio drama adaptation creates an illusion of a specific space and „existence“ of presented scenes, which contributes to a realistic impression while listening. Without the crucial motif of a human transformation into an animal (a hideous insect), the depicted characters and their reactions to Gregor's guilt are convincing and probable. It is one of many other paradoxes of a reception of Kafka's work. A crucial role in the adaptation plays an alienation, in many dimensions of this term, particularly a physical (Gregor's „own“ body is „non-self“ and it acts like something hostile, attracting disfavour and hate of others) and a family one (the family should represent safety, background, help in need, but Gregor's nearest ones represent a hostile power that escalates to the call for suicide). Summarizing the findings of our analysis, Gregor's existence in the metamorphosed body is human, Gregor did not stop being human even in an alienated body (which requires different physiognomical needs than a human one).

Bibliography

- Bernard, Jan a kol. 2014, 2016. *Jan Němec: enfant terrible...* Praha: Akademie múzických umění v Praze. 2 sv.
- Czech, Jan. 1987. *O rozhlasové hře: hledání specifiky české rozhlasové inscenace od roku 1945*. Praha: Panorama.
- Danišová, Nikola. 2018. Animal transformation as a deserved punishment in archnarratives. *Ars aeterna* 10, 2: 18 – 31.
- Eco, Umberto. 2015. *Otevřené dílo: forma a neurčenost v současných poetikách*. Přel. Zora Obstová. Praha: Argo.
- Ingarden, Roman. 1989. *Umělecké dílo literární*. Přel. Antonín Mokrejš. Praha: Odeon.
- Jurman, Michal. 2008. *Zvukové umělecké experimenty v českém rozhlasovém vysílání*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně.
- Kafka, Franz. 2009. *Proměna a jiné povídky*. Přel. Vladimír Kafka. Praha: Československý spisovatel.
- Kosík, Karel. 1993. *Století Markéty Samsové*. Praha: Český spisovatel.
- Kundera, Milan. 2006. *Kastrující stín svatého Garty*. Brno: Atlantis.
- Mikulášek, Alexej. 2018. Konkretizace jako forma interpretace: filmová adaptace povídky Franze Kafky *Proměna* (s přihlédnutím k dalším konkretizačním pokusům). In *Česká literatura a film V.*, ed. Stefan Timko, 87–109. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Schmitz, Walter – Udolph, Ludger, eds. 2001. *Tripolis Praga: die Prager Moderne um 1900*. Dresden: Thelem.
- Wichner, Ernest – Wiesner, Herbert, eds. 1995. *Pražská německá literatura od expresionismu po exil a pronásledování: katalog k výstavě*. Přel. Alena Bláhová. Praha: Aula.
- Zajíčková, Markéta. 2010. *Rozhlasové inscenace Josefa Henkeho v 60. letech*. Magisterská diplomová práce. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého. Dostupné online na <https://theses.cz/id/ne7pvm/81215-330853793.pdf>
- Žilka, Tibor. 2015. *Od intertextuality k intermedialite*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Cited films

- Die Verwandlung, r. Jan Němec, BRD, 1975.
- The Metamorphosis of Franz Kafka, r. Carlos Atanes, Reino de España, 1993.
- Prevraščeniye, r. Valerij V. Fokin, RF, 2002.

Cited radio drama adaptation

- KAFKA, Franz. *Proměna* [zvukový záznam]. [Praha]: Radioservis, 2013. 1 zvuková deska (70:20).

University's Smart Information Kiosk

Levan Imnaishvili

Tea Todua

Lasha Shonia

Georgian Technical University, Georgia

Abstract

Using of information and communication technologies in education system has become more and more important recently. Obtaining the information for which student is standing in a turn at the dean office or students and university personnel can receive as a printed copy (for example, a bulletin board, stand, etc.) is greatly simplified by creating of specialized information system (the so-called information kiosks).

Keywords: Information kiosk, university

1. Introduction

The first information kiosk was developed in 1977 at the University of Illinois. It used the PLATO computer system and was delivered through a sensitive, plasma screen. The kiosk provided students and visitors with easy access to information on movies, maps, mini-bus schedules, bus stops, and more. After a six-week statistical analysis, it was discovered that the information terminal was used by more than 30,000 people, including students, teachers, university administrators and visitors.

Picture 1. Interactive kiosk

In 1985, the first successful network of information kiosks was used commercially. The network consisted of 600 kiosks, managed by a centralized system. In the information kiosks were advertisements of different kinds of products, it was possible to inform the users both textual and graphic information. Users were able to see products that were not being sold in the stores, chose the desired color, size and other specific characteristics. One day after ordering, the courier was delivering the product to the customer. In 2007, the company Imperial Multimedia started the global production of information kiosks. The company deployed about 5,000 kiosks in the state of Virginia, so customers could access a variety of information. For example, information about medical facilities, government buildings and their establishment history, maps, etc.

Today, large-sized LED information boards, pointers and a variety of road signs are often found on highways, intersections, bus stops, airports, and in important areas where traffic and tourist information is particularly important. LED displays are used for both informational and advertising purposes.

II. Types of Information Kiosks

A. Telekiosk

The telekiosk can be considered the technical successor to the telephone booth, a publicly accessible set of devices that are used for communication. These can include email, fax, SMS, as well as standard telephone service. The Telekiosk is rarely seen anymore.

Active use of Telekiosks began in the UK in the first half of the 21st century. Some are situated in shopping centres and transport terminals, with the intention of providing detailed local information. Others are in public places, including motorway service areas and airports. The user was able to receive public information in a short time, which was locally loaded in the terminals [1].

The International Telecommunications Union has promoted the use of telekiosks in Africa and Asia, where the local population had not access to modern communication technologies. The project provided poor and rich countries with the opportunity to establish international communication.

B. Financial Services Kiosk

The financial services kiosk allows customers to perform banking transactions without going to the bank, such as transfers, statements, bank account checking, etc. The system was introduced in the 1990s. New multifunctional devices have been deployed by the c-store at various retailers and stores [1].

In 2010, a new model of financial services kiosk was introduced, which enabled banking operations by using mobile phones.

C. Photo Kiosk

The interactive photo kiosk allows users to print digital images of various sizes and quality. Kodak was the first to implement this project and deployed 100,000 photo kiosks throughout the United States.

D. Internet Kiosk

An Internet kiosk is a terminal that allows users to access the Internet. It is often found in hotel lounges, waiting areas, medical offices, various offices or airports to allow users to check email, browse web pages and find the information they need. In many cases, terminals have a device that allows customers to pay for internet access through both a plastic card and a cash payment.

E. Ticketing Kiosk

In many amusement parks you will often find an electronic ticket kiosk. For example, at Disney Park is a kiosk for tickets for outdoor use. Customer can purchase the ticket of their favorite attraction or other entertainment event after paying the ticket price.

Many cinemas around the world have a special ticket kiosk that allows customers to book or buy a session ticket of their choice. Payment is possible by bank or cash. Fujitsu and Radiant [1] provide this kind of service to movie theaters.

F. Restaurant Kiosk

Various European countries are actively using the restaurant kiosk, which allows customers to select the desired dish from a tablet computer, order it and receive information about the estimated time needed to receive an ordered dishes. Customers can enjoy a variety of entertaining and intelligent games if they wish.

III. Smart Information System Architecture

A smart information system will enable university students and staff to receive a variety of information that is interesting to them [2] [3].

The system will be realized in the form of information kiosks (terminals) consisting of the following hardware and software components:

- System Unit
- LCD touch monitor
- Browser
- Web server
- Database
- Web application

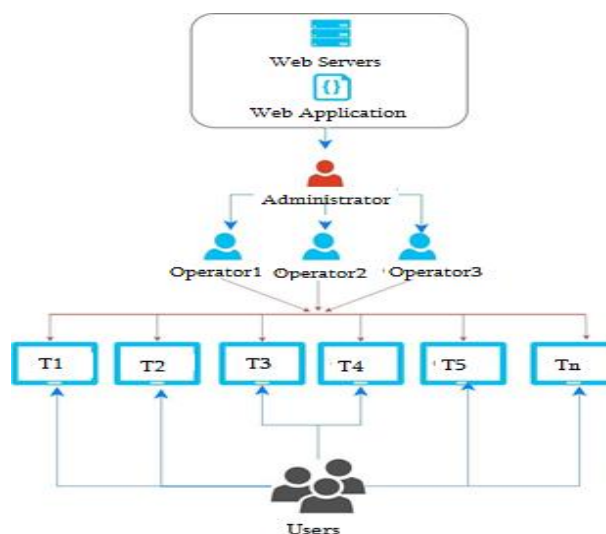
The terminal will be located in the university lobby and corridors. This type of information system will increase the level of awareness of the students, reduce the turns with the dean's office, students will be able to receive interesting information quickly and easily at any time.

The monitor is touch-sensitive, the case is usually made of steel. The system may look like this:

Pic. 2. Smart Information Terminal

The system is built on the principles of client-server architecture (pic 3).

Pic. 3. System architecture

Different types of information will be loaded into the information system. These could be university history, plan of university's academic building (layout of auditoriums, labs, etc.), links to websites of the Ministry of Education and Science, Tech Park Georgia, Sakpatenti, Startup Georgia and more similar web pages, timetables of teachers and academic groups, etc.

Users will be able to view the electronic textbooks on the University website and the electronic resources available on the University library network. The information system will also include information about academic groups (student lists), staff (consultation times, contact information) and alumni. A prominent place on the monitor will take the Announcements and News section, information about educational programs, doctoral and master's degrees and student projects.

If no one is working with the system, it will automatically go to the start page (within 1 minute of the last transition), the home page will show the University logo, current date and time, number of current academic hour or current break. On this and any other pages the user will access while working with the system, links will be displayed to the websites (Ministry of Education and Science, Tech Park Georgia, Sakpatenti, Startup Georgia, etc.) mentioned above.

The News page will contain information about university events, student life, conferences, etc.

The system will also provide feedback between users and university management. It is possible to add a module "Letter to the Rector".

IV.Information System Software

The system is built on a standard Linux web server, below are listed the technologies and methodologies we are using for project implementation purposes.

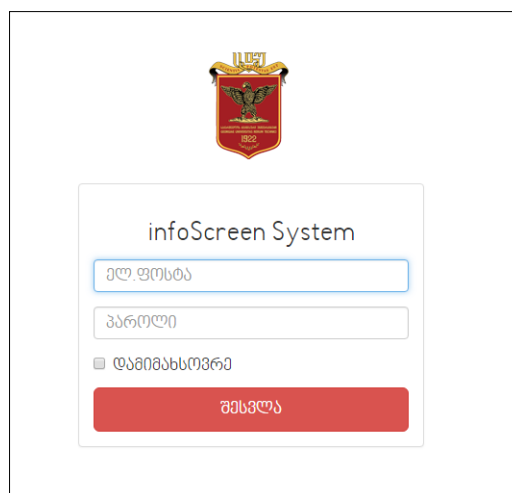
- Apache web server
- MySQL database
- PHP programming language
- PHP Framework : Codeigniter

Different libraries are used for creation of the web interface:Bootstrap

- jQuery
- jQuery UI

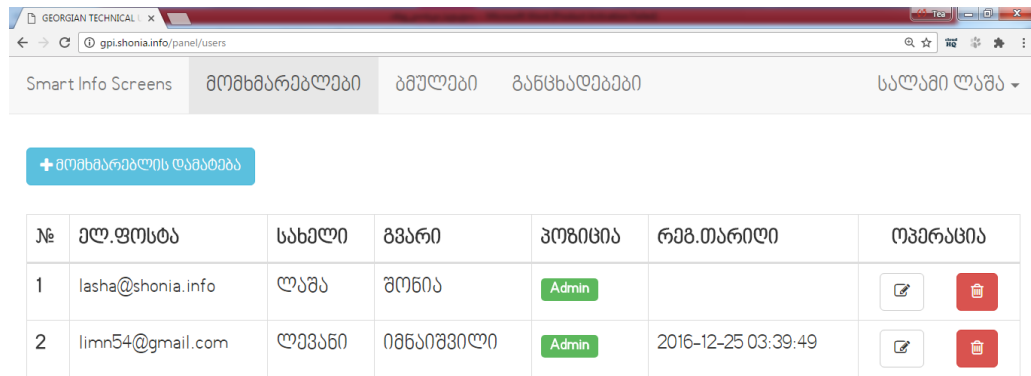
The system has a control panel where user authentication is done via email and password. Once the user correctly inputs data, he / she is given access to the following modules:

- Customer module
- Links module
- Announcements module
- News module

Pic. 4. System Control Panel

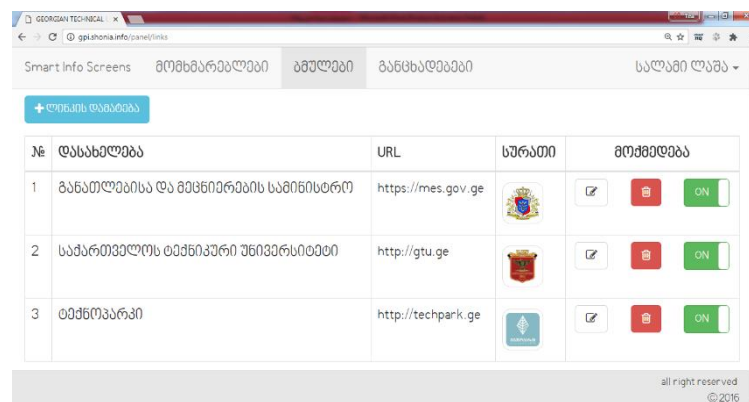
The user module allows the system to be managed by several people at the same time with personal accounts. The module also has the users deleting and editing function.

№	ელ.ფოსტა	სახელი	გვარი	პოზიცია	რეგ.თარიღი	ოპერაციები
1	lasha@shonia.info	ლუგა	შონია	Admin		
2	limn54@gmail.com	ლიმნაძე	იმნაიშვილი	Admin	2016-12-25 03:39:49	

Pic. 5. System users module

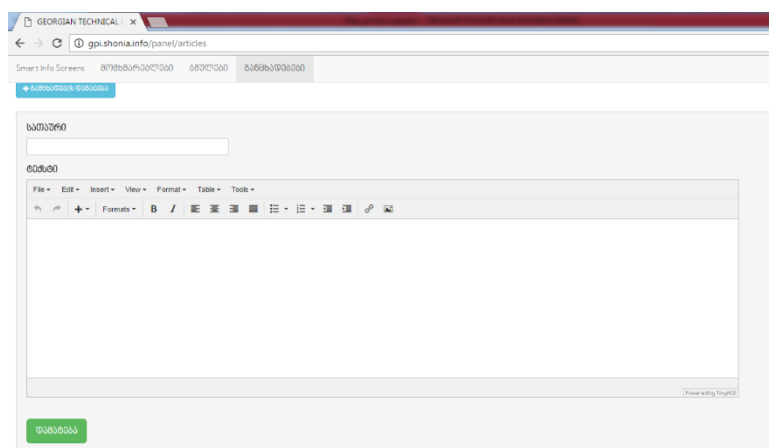
The system has a links control module, which allows the administrator to place easily various educational links in the information terminal. It is possible edit, delete or temporarily remove links also.

№	დასახელება	URL	სურათი	მოქმედება
1	განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო	https://mes.gov.ge		
2	საპარტეზლოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	http://gtu.ge		
3	ტექნოპარკი	http://techpark.ge		

Pic. 6. System Links Module

Announcements module allows the administrator to add the required announcement. This module has built-in text editor that can easily format text, insert images, tables and lists.

სათაური

ავტორი

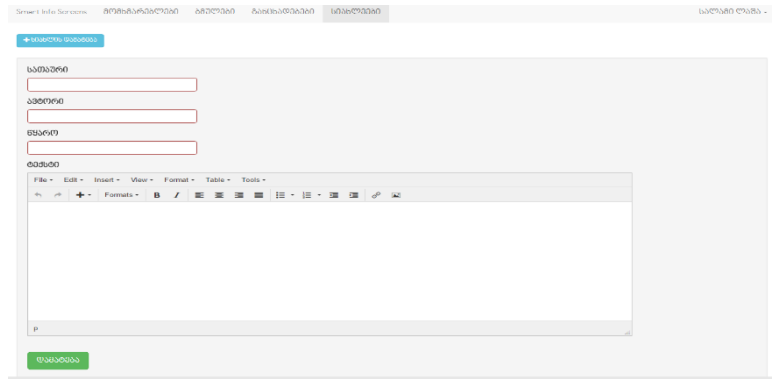
წყარო

მასალა

დასაქმება

Pic. 7. Announcements module

Using the News module, the system administrator can make updates in an unlimited number of times. The module can include title, author, source and text. Web application automatically saves the typed text, which provides additional insurance in case of any unintended problems in the system

Pic. 8. News Module

V. Conclusion

In almost every area of human activity, it is very important to have a high level of communication and awareness. This is especially true in the case of a large organizational unit, such as a university, where due to its scale it is often impossible for the administration to actively communicate with students. In order to provide students with quick information and to provide the necessary feedback, universities are increasingly setting information kiosks. This modern and convenient device helps solve many problems for both students and university management. In addition, the existence of a similar information system underscores the prestige of the university and positively affects its image. A virtual organizational environment can be created on the basis of an information kiosk in order to help solve the problem of communication with students.

References

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Interactive_kiosk
2. <http://advancedkiosks.com/industries/education-student-kiosk/>
3. <http://www.kiosks4business.com/Kiosks-for-University-a-97.php>

E-Governance Information Systems for Controlling of State-Owned Property

Teimuraz Berdzenishvili

Nato Bebiashvili

Mikheil Berdzenishvili

Georgian Technical University, Georgia

Abstract

Effective financial management of state funds serves to improve macroeconomic stability in the country. E-governance Information Systems for Controlling of State-Owned Property is the joint project of the Association of Financiers of the Local Government Units of Georgia (AFLGUG) and local government bodies. The Project is aimed to solve the state-owned property e-governance development problems. According to the Agreement between the AFLGUG and the Consulting-Training Center for Studying Engineering problems and Business Processes at the Technical University of Georgia, students of the University take active participation in fulfillment of the Project E-governance Information Systems for Controlling of State-Owned Property; group of professors are responsible for monitoring the process of implementation of the Project. The Project results can be used in other state projects aimed to e-governance development.

Keyword: E-governance; database; state-owned property

The modern world lives in conditions of the greatest technological shifts. Information and communication services, especially the Internet, made it possible to obtain / disseminate information on the entire planet, which led to the unprecedented global socio-political and economic changes. Nowadays it is possible to connect with practically every corner of the world and rapidly develop integration processes. This has an overriding influence on daily lives of the countries on a local or global level, which in the near or long term will significantly change the principles and content of states governing and organizing.

The technological shifts have changed the social composition of society, which led to new challenges and problems to the political systems of countries and their governing regimes. The result of unprecedented growth of information technology and communications is the establishment of digital democracy and e-governance.

E-governance is digital part of democracy and one of the most important tools of its functioning. E-governance is based on the use of information and communications technologies in a country's management process. It covers both local governance as well as state governance at national level and is directly related to state-to-state relations. Its basic tools are digital technologies and global communication systems that allow creating state organizations websites for placing budget status, information of contests, vacancies, news, etc. All this increases unprecedented growth of people's participation in the country's management [1].

Electronic governance has a huge potential for transformation of state sector. E-governance can make everyday work of the state sector much more rational, closer to people, and much more economical; it saves money, material and human resources; Through this, the relations between the public, the citizens, the regions, the business, and the state structures are much more effective; It facilitates and accelerates office working and consumer services.

The development of modern information and communications technologies has radically changed the overall picture of the demand response. Among the many positive results of the digital revolution, e-governance holds the special place. This opportunity is important for the government to provide the needs of businesses and citizens effectively and in a timely manner, which in turn contributes to the active development of democratic processes in the country.

Generally e-governance is a government's will to use modern information and communications tools to make government services more efficient, flexible, and easily accessible.

Electronic governance includes:

- Easy access to government information;
- Involvement of citizens, through direct communication with state officials;
- Information openness of the Government, through its transparent activity;

- Interactivity that opens the boundaries of different towns and villages and gives them equal access to government services, which saves time and finances.

E-governance is primarily a process that requires detailed planning, reasonable use of information technology resources and political will. E-governance, using information technologies, creates a new modern platform for communication between the state and citizen and allows state structures and citizens to get in touch with each other regardless of their demographic distribution.

As a result of analyzing the projects implemented for the development of e-governance, Georgia was marked as a growing dynamic country. Georgia is a regional leader in this direction and exceeds such countries as Turkey, Azerbaijan, Armenia, and Ukraine.

The fundamental aim of state assets financial management is effective usage of the country's resources. To achieve this goal, the fiscal policy is directed towards strategic placement of state funds, which implies an effective appeal of state funding to the state priorities. Effective financial management of state funds serves to improve macroeconomic stability in the country.

E-governance Information Systems for Controlling of State-Owned Property is the joint project of the Association of Financiers of the Local Government Units of Georgia (AFLGUG) and local government bodies. The Project is aimed to solve the state-owned property e-governance development problems. The Government of Georgia placed an order for the project.

According to the Agreement between the AFLGUG and the Consulting-Training Center for Studying Engineering problems and Business Processes at the Technical University of Georgia, students of the University take active participation in fulfillment of the Project E-governance Information Systems for Controlling of State-Owned Property; group of professors are responsible for monitoring the process of implementation of the Project [2].

As is well known, the stock-taking of municipal property is a difficult and laborious process. This process is complicated by the fact that the properties of the Town Counsels in regions as usual are stock-taken but properties in communities and villages have not been conducted since 70s and 80s of the last century. Accordingly, the government does not have a real picture of its property and possession.

The purpose of the Project is to create a unified electronic database of municipalities' properties, to make actual identification, real accounting, classification, stock-taking, and visualization of target objects.

According to the project, in the first stage, the information about the real estate and movables must be gained; the unique codes must be assigned to the real estates and movables according to their belongings to regions, cities or communities.

In the second stage, the data collected by using the appropriate software, combined with the computer version of the object is sent to the aggregative database and we obtain full, accurate information storage on inventory existence and its displacement.

At the third stage of the project, the results of the stock-taking will join the expanded database of the government's treasury and become part of it, which is the main purpose of its use.

According to the agreement, the duration of implementation of the municipal property stock-taking project is 4 years; the inventory process begins after the contract is concluded with the proper region.

The common picture given as a result of the old stock-taking methodology does not usually coincide with the actual situation, because the census process was not perfect and significantly depended on human errors or misconducts. In the old days, according to the lists provided by the Town Counsels the inventory was assigned by the number, the name, and the data, which were written in the special notebook. According to the Project, Town Counsels must draw up lists where their in-account property is registered at the given instant, then the information is pictured, divided into categories and send to the unified electronic database, which gives an accurate information about the inventory location and significantly reduces the human impact on information accuracy.

The Project results can be used in other state projects aimed to e-governance development. Within the scope of the Project, The results obtained by inventory stock-taking is included in expanded governmental treasury database and become its part; it enables to give us reliable information about the actual existence of government property and its displacement, to simplify an inventory amortization seizing processes; all this gives us a possibility to perceive the possesses easily. The Project results can be used by several subdivisions of local governing bodies and financials, property management and

other departments, as well as any authorized person. They will have the opportunity to get an electronic version of the desired information in any time and in any area where internet service is provided.

References

- [1] Cem Dener, Joanna Watkins, William Leslie Dorotinsky „Financial Management Information Systems“ 25 Years of World Bank Experience on What Works and What Doesn't . World Bank Study 2011
- [2] Nato BEBIASHVILI, Teimuraz BERDZENISHVILI, Alexander ABESADZE. Carry out Innovative Projects with the Help of Business Incubators. 11th Silk Road International Conference PROCEEDINGS "Innovations in Business, Education and sciences" International Black Sea University, 2016

Visible and Invisible Problems in Georgian Entrepreneurship

Medea Shapatava

Tbilisi State University, Georgia

Abstract

The market does not exist independently from the society and reflects all the visible and invisible issues which influence Georgian society economic development. No development is possible without expanding knowledge and sharing neighbors and international experiences. The present topic will be a brief review of invisible problems in Georgian Entrepreneurship market. Since Georgia represents live developing economy example there is a unique opportunity to observe/analyze challenges, new initiatives, real ongoing processes and subsequent endless streams of new knowledge and experiences. Some of these processes yield positive results. Some of them fail. But any result brings an experience. The most important is to identify the priorities, real visible and invisible problems and to follow the goal to achieve a viral result together with experience.

Keywords: Knowledge, entrepreneurship, globalization impact, living standard.

Introduction

Living in the era of progressive capitalism requires progressive thinking and upgrade/upscale to the newest demands of the economic progress.

Entrepreneurship is the engine of production promotion, would it be hand labor or new technology know-how implication and further development.

Below is an overview of only few of hundreds of highlights in global entrepreneurship.

Discussion

Education and particularly in this case entrepreneurial education is doubtlessly the first and the main factor. It is impossible to develop any kind of entrepreneurship without any basic knowledge or some initial experience. There are hundreds of educational organizations which provide support to the beginner entrepreneurs and help them with the basics of entrepreneurship and regulations acknowledgement. Understanding the organizational structure and correct management lead to a success of a separate entrepreneur or a company. Competent opinion of professionals very often is necessary. Some elementary problems and details can be improved due to a reliable advice. Very often it is connected with a new technical equipment or a know-how and in this the very moment it is important to redistribute the responsibilities to competent people in a proper way not to lose an effectiveness during production process. In developing countries like Georgia and mainly in all the post-Soviet countries still persists a problem of outdated mentality of the managers or owners. This is the most important challenge in transition process mentality to modern, constantly changing demands of the free market. This is an invisible but really existing problem which is very often invisible until it becomes visible in developing certain kind of a business. Probably the company structure, technical equipment is perfect, but mentality, foreseeing the problem, the will to proceed in contemporary way, does not exist. Mentality is the most difficult "machine" to be updated, it takes decades to change the way of thinking of generations which were used to a different kind of a working model, hiring process, responsibility delegations, management system and etc. We can discuss this model of Soviet (and post-Soviet also) mentality, where being a relative of the boss (or someone important) sometimes was a bigger advantage rather than a strong knowledge or an education. We still clearly track hiring on the best positions the people who are "closer" to the elites despite their visible incompetency. If we track government changes in post-Soviet countries, we clearly understand how it works. Unfortunately, it works positively only for those who are being hired and who create great careers, but the countries remain in a "developing" country status for decades. And all that story seems so sadly similar from country to the country that all we can do, only smile. Changes should follow but before the changes the mentality and approach to the labor force should change dramatically. I would not like to criticize concrete persons, but if we take a closer look to the policy of Mr President of the United States of America, we would notice the same in his decision regarding appointing his daughter as an adviser and also his son-in-law. Of course, USA is not a developing country in any way, but it is one of the

top-developed countries of the world and the world watches their policies via magnifying glass (so do I). The example does not pretend to be the best, the result will follow.

The second important and main problem in post-Soviet countries entrepreneurship is lack of financial resources. For instance, in Georgia there exist various organizations created by the government which support local production and entrepreneurship development, such as Co-Investment Fund, Partnership Fund, State Program Produce in Georgia and also many other foreign structures with the support of EBRD, USAID financed programs and etc. but still the lack of finances/investments in this sphere is visible. Financial support and stable investments is the engine of the production in compliance with the regulations of the country. Apart from all the technical side, governments should support enterprises and production with the easy tariff and tax system. Fortunately, the modern tax system is the most effective and cost-efficient for the producers. If other factors mentioned above could be improved and hindrances eliminated step by step nothing would stop the development of a high-quality products in Georgia.

Technical equipment problem is visible also. New production means are expensive. Production should follow the demand on the market. We know that supply creates demand and it happens vice versa but with the new technical equipment and know-how the product quality goes higher. We can look through the instance of China – the biggest trade partner for Georgia with which the country has signed Free and Comprehensive Trade Agreement in 2017. With the inheritance of planned economy(similar to Soviet one) today Chinese created companies similar to Silicon Valley companies and China products are being exported in many parts of the world. They create new companies with high-tech technologies and influence each other via enormous competition on their local market. If we compare China model to Georgia the first thing on which we should make an accent would be the lack of innovation technologies and low rate of intellectual development. As several education reforms during transition period has not yielded any positive results and the whole education system needs renovation and update to the contemporary world standards. When the world is smoothly researching and getting obsessed with an Artificial Intellect we may not be stuck in solving elementary problems such as a clearly visible problem of nepotism and hiring insufficiently competent HR. As broader is the intellect of the labor force the opportunities become broader subsequently. This is a law of development and a progress.

Talent discovery is the most important for the country development and should be the governmental-level priority. Support and promotion – this should be the crucial point for the development. Here education stands as an initial apriority condition for success. The society can teach people work, teach them build business, produce some goods, pay taxes, but talent discovery and support is particularly important. Talent support and development means new discoveries in science, technics, arts, culture and etc. it means all that could bring success and progress to the country. That is why gifted, talented people should be sought for, educated accordingly and supported properly. We have hundreds, thousands of examples when talented people go abroad to earn their elementary living and farther their talent is being contributed to the development of other country, not their motherland. In the worst cases the talent is lost and trust in getting any support from the home country is diminished. Difficulties in this sphere are created again and again by the lack of competent and trained people. If you are an entrepreneur and want to get some capital and create an industry you would need an effective business model that would promise future success and profits. The business models do not come without knowledge and funding. We can track positive traces of programs in our country. In Georgia the example of the state program “Produce in Georgia” gives us following: as for the September 2019, within the State Program “Produce in Georgia” 532 businesses were supported with a total investment value amounting to more than GEL 1,228 billion and 18 410 new jobs created. The figure is impressive but still insufficient for the proper development of the entrepreneurship market.

One more real problem is the weakest labor legislation which does not cover the requirements of contemporary labor market: low remuneration. We can take a look to a statistical data for recent years:

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
GDP at current prices, billion GEL	25.5	27.2	28.6	31.1	33.9	35.8	40.8	44.6
GDP at constant 2015 prices, billion GEL	28.6	30.4	31.5	32.9	33.9	34.9	36.6	38.4
GDP real growth, percentage change	7.4	6.4	3.6	4.4	3.0	2.9	4.8	4.8

GDP deflator, percentage change	8.8	0.4	1.4	4.2	5.8	2.6	8.5	4.4
GDP per capita (at current prices), GEL	6 782.7	7 301.8	7 691.1	368.0	109.4	613.9	933.9	11 968.0
GDP per capita (at current prices), USD	4 022.8	4 421.9	4 623.7	738.8	4 012.6	4 062.1	4 358.5	4 722.0
GDP at current prices, billion USD	15.1	16.5	17.2	17.6	14.9	15.1	16.2	17.6

*Geostat.ge

The problem itself is laying in the basics of labor legislation and labor market problems in Georgia. The problem is much deeper rather than we can discuss and solve it at once. As entrepreneurship in the country very much depends on the remuneration level. One of the main impetus and motivation for creation of a strong entrepreneurial market is a remuneration without which it will be impossible to discuss farther development.

Yet another serious problem is gender inequality, the men are still getting the best positions with higher remuneration while women do not work less but get job promotions much less and as an exception sometimes – higher remuneration. Though we are the country where we have a woman as a President elect, the gender inequality problems are still a very sensitive and hardly solvable matter. This is the result for the unadapted and outdated legislation. The moves are being done but still very slowly which delays more important matters connected to this problem.

Employees' problems touch the sensitive matter of over-time working hours. Again we get to the legislation which does not work properly as there are no mechanisms which can control and regulate the working hours. This is very common for many developing countries, though the term 'Contemporary slavery' becomes more and more applicable when we get to this problem. And this is sad if we can name it this way. The problems with health, fatigue, nervousness in a working team lead to an escalation of social problems which result in low-productivity and low rate of job satisfaction. Anyway, regrettably the employees' choice is limited – if the one is not satisfied by the working conditions and quits, the probability of getting a new and better paid job with fair conditions is very low. One more black stain in this market is a big share of shadow economy where the employees' rights almost reach zero, though this topic will be discussed wider in a separate paper. Another very much important problem is the safety conditions at the work place. Hundreds of workers are being tragically dead due to still very weak control in this field. Parallel issue is an underage children labor. But this is a separate and serious problem for the whole world (particularly in underdeveloped and developing countries) and it can be discussed widely in a separate social-economic scope.

Comparison to other Post-Soviet developing countries

There are numerous similarities and differences that we compare and will constantly compare in entrepreneurship markets characteristics to other Post-Soviet (developing) countries with still a little bit "home-grown" capitalism: main similarity between these Post-Soviet countries is still strong institute of "connaissances" and links which help everywhere and Georgia is not an exception. This we discussed above. To establish a company, access effective financial resources/support, get strong qualified individuals and etc. is easier with good and useful connections. The differences mainly are in mentality, cultural diversity, natural resources, geographical location and etc. Corporate culture everywhere still tries to catch-up with western values in corporate behavior though it is mixed with local mentality problems (I mention it many times as this is very disturbing problem). Though Georgia holds geographical and mild climate priority – as we are located very strategically.

Internal and external factors

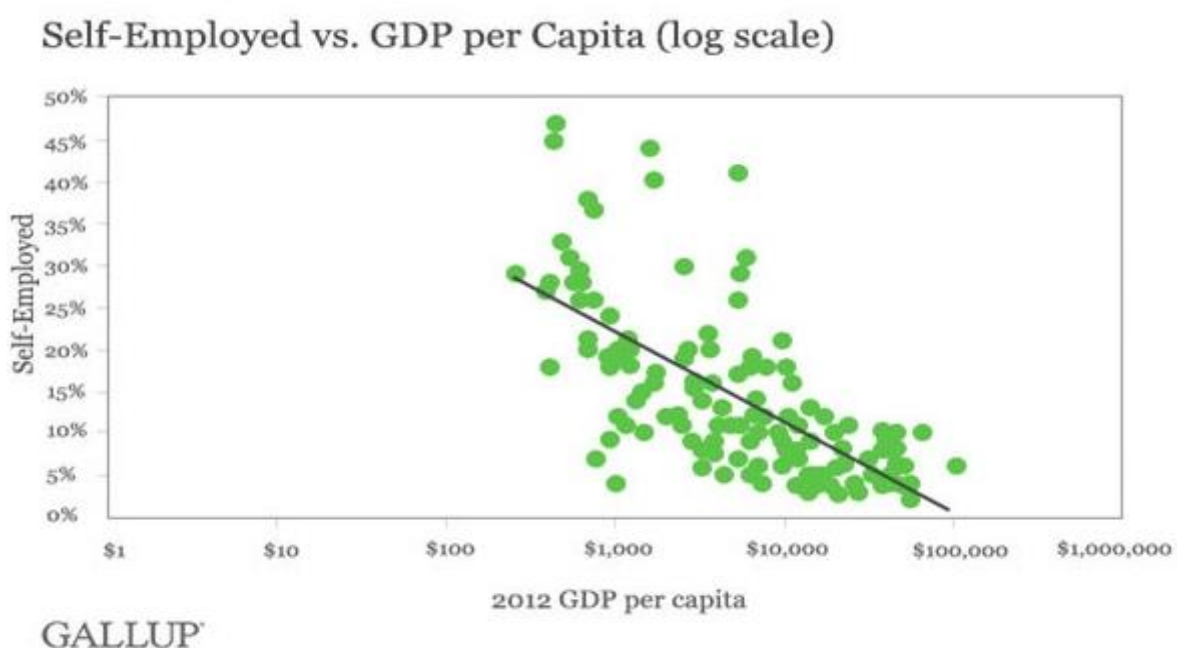
It happens very often that political decisions are not very positively influencing entrepreneurship as it happened recently. The poverty elimination program is named as a priority in the country though recent financial regulations did not support this program much. The credits issue procedures together with the new regulations for the banks came into contradiction with promises to make easier access to the financial resources. Since it has become more difficult to get additional funds

many companies turnover has gone significantly down. Banks have suffered due to the risks management obligations and tightening of the rules by Central Bank of Georgia in regards to the credits withdrawals and limits. These obstacles and hindrances have influenced the market a lot not in a positive way. The previous prime-minister promises have gone vice-versa with his real actions. Again and again, the government has changed; the country has a new prime-minister, and a new cabinet of ministers so more changes will follow. We may not say that this is a negative trend but still the development of the country suffers in regards to time. As we know it takes time to work on the new regulations, to issue them, then to adapt them to the existing market and finally, see the results and trends. Time is the most important factor for the moment as the country economic development is constantly dependent upon political changes and following changes in regulations.

"The private sector is also not generally good at regulating itself, again mainly because of externalities. For example, financial sector firms lobby hard to relax regulation – allowing them to make higher profits but also to take greater risks. No individual firm cares enough about risks to the entire system. Similarly, energy companies want to extract more natural resources. Their CEOs are not paid to worry about climate change" (Simon Johnson, 10.01.2019, Project-syndicate.org). So true for a very long period of time and we will witness this misbehavior until economic geography order does not change, if it ever changes. Usually as I mentioned above, we say one, we do the other or we are forced to do it – as we are dependent on the external factors. And we think of profit, legal ways, employees, risks and etc. all way long.

Our government priority has been inclusive growth and development. What do we do in this direction? If we do not facilitate each and every individual's strive for creation of some goods or services via small or medium businesses, we will not achieve this goal. As the country GDP is not created only by large, mega large and mega rich companies. Individual entrepreneurs and small and medium sized ones are in majority when we discuss the wealth increase and inclusive growth, though to my personal point of view government plays the crucial role in providing "cheaper money" and making entrepreneurship easier. Here comes very important point: consumer opinion: as on this opinion depend the sales and further the trade turnover with following wealth increase. Do we mean external or internal consumer opinion? We know an expression: the consumer is always right. Let's rethink it again on our contemporary entrepreneurship market. We can measure consumer opinion or capability by sales dynamics. While thinking of external opinion – then we measure it by export growth. This is the best tool to measure compatibility of consumer demand and the supply. Though during crisis periods when there is a decline in demand this tool may not provide the most precise answer.

I should refer to an interestingly different opinion due to Gallup's study. Though it is not the only one to indicate a negative relationship between rates of entrepreneurship and levels of per capita income. Data from the U.S. Census Bureau and Bureau of Economic Analysis show a similar pattern. Between 1977 and 2011, real per capita income increased 79 percent in the United States. Over the same period, the number of new employer businesses founded each year declined by 49 percent.

This shows us an interesting correlation. But still, we may not neglect the fact that small or medium and even large-scale entrepreneurship/production creates jobs which is a vital component of healthy economy for any region.

Prospects

There are numerous (though endless) important points which would facilitate improvement of visible and invisible problems in entrepreneurship. Integration into worldwide market experience via sharing it, analyzing mistakes and using all the negative and positive experiences supports effective management. Possibility to foresee plans B with even lower profit but more stable structure provides stable development.

Well-structured system supports all spheres of entrepreneurship – starting from very low cost hand labor up to AI – very cost-effective market with strongest prospects in future.

Competitiveness rate should be aligned to the international quality standard and export oriented. As a flashback and important point to jobs creation: the population cannot consist of only young and qualified individuals. It is natural. Prior to entrepreneurship development the companies should think of education and training courses in order to get more qualified HR even if they are not very young ones. Training abroad and particularly on the site as business is being done here and now and creation of original product of international standard in the country is the main priority. Government should support businesses in obtaining quality standards. For getting more qualified HR there's a need for endless care of increasing the knowledge as in young also in older generation to give them opportunity to get jobs, help production process and increase population wealth. Where goes to work the generation aged 40+, 50+ years? Do we send them home after certain age? They are still very motivated, eager to earn, to learn and to develop. The population of this age can create a strong HR base if we work on re-education and high-quality trainings. Meanwhile physically disabled people labor should be on demand and the companies should support physically disabled people, as we just **MUST BECOME EQUAL OPPORTUNITY SOCIETY OTHERWISE THERE WILL BE NO PROGRESS** and we will stay stuck endlessly in this "transition or developing country" condition.

One more important point: employees' rights and opinion must become a priority for entrepreneurs and governments. As if the employees' satisfaction rate is low it can lead to serious social-political problems. Endless changes in government cause changes in the whole system which takes time and a long adaptation period. Any governments concern should be providing the right result for the expectation as expectations create a social-political weather in the country. Problems whether they are visible or invisible always come on top when they do not get relevant attention and approach. Only hard work will work in this case.

Resources:

- 1.<http://www.enterprisegeorgia.gov.ge/en/export-support>
- 2.https://www.project-syndicate.org/commentary/how-to-rethink-capitalism-by-simon-johnson-2019-10?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=d192f2bc47-sunday_newsletter_6_10_2019&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-d192f2bc47-93567601&mc_cid=d192f2bc47&mc_eid=e9fb6cbcc0
- 3.<https://www.ebrd.com/news/2019/encouraging-sustainable-and-inclusive-tourism.html>
- 4.<https://www.entrepreneur.com/article/237695>
- 5.<https://www.telegraph.co.uk/peoples-daily-online/business/china-post-1990-generation-entrepreneurs/>
- 6.<https://www.nytimes.com/2011/05/15/magazine/paul-krugman-how-the-financial-crisis-was-wasted.html>
7. Joseph Stiglitz People, Power and Profits. W.W. Norton & company, 2019. ISBN: 978-1-3274-00421-9 p. 221; p.122
- 8.<https://www.forbes.com/sites/tseedward/2016/04/05/the-rise-of-entrepreneurship-in-china/#727359033efc>
- 9.<https://www.entrepreneur.com/article/237521>
10. K. Marx. Capital. A Critique of Political Economy. The Modern Library, New York. Giant. G 26. pp. 611-617
11. Л. М. Григорьев, В. А. Павлюшина, Н. М.-А. Кулаева, Е. Э. Музыченко; Вопросы экономики. Экономика Грузии: хрупкая устойчивость роста. 2019. № 10. С. 64—84.

Bilateral Trade Intensity Between Azerbaijan and Poland in an Aspect of Competitiveness

Alig Baghirov

West Pomeranian University of Technology Szczecin, Azerbaijan

Anar Ibrahimov

MP of Nakhchivan Autonomous Republic, Azerbaijan

Abstract

The main purpose of this study is to determine intensity and range of trade between Poland and Azerbaijan in the context of the competitiveness of countries and economies. The study covers strength of bilateral trade during the period from 2003 to 2016 analysis, using such indexes as trade intensity, export intensity and import intensity. We put forward the thesis that there is a large potential for exchange and economic competitiveness will shape the nature and extent of trade between the two countries.

Key Words: economics competitiveness, bilateral trade, export intensity index, import intensity index

Introduction

Bilateral relations between Azerbaijan and Poland have long-established historical roots. Very interesting is the fact that the first commercial contacts dates back to the 15th century when the ruler of Aq Qoyunlu Uzun Hassan established diplomatic relations with Polish king Jogaila (www.wspolnota-polska.org.pl, accessed: 01.05.2018). From that time Polish capital and engineering staff can played a important role in the development of the oil industry in Baku in the late 19th and early 20th centuries (Eliyev, October 2017; 8). Poland recognized the independence of the Republic of Azerbaijan on 27th December 1991 (Arastu Habibbeyli, 2017: 29-48) and then bilateral diplomatic relations between Poland and Azerbaijan were established on 21st February 1992. The Polish embassy was opened in Azerbaijan in 2001 and the Azerbaijani embassy in Poland in 2004 respectively (www.baku.msz.gov.pl, accessed: 01.05.2018). In order to increase development and cooperation between two countries high level visits and meetings has been organised, as well as inter-parliamentary relations, economic and humanitarian cooperation has been conducted. On August 26-28, 1997, while President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev visited officially the Polish President Aleksander Kwasniewski, both of presidents made discussions on the development of bilateral relations and international situation, and then have signed documents named "Declaration on the development of friendly relations and cooperation between the two countries", "Convention on elimination of double taxation and evasion of payment of incomes and estate taxes", "Protocol on cooperation between the ministries of foreign affairs of the two countries", "Agreement on cultural and scientific cooperation", "Agreement on mutual encouragement and protection of investments", "Agreement in the sphere of civil transportation", and "Agreement on cooperation in the sphere of tourism" on friendship and cooperation between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Poland. Later, President of Azerbaijan Ilham Aliyev and President of Poland Lech Kaczynski signed the Regulations of the "Counsel Committee of the presidents of the Republic of Azerbaijan and the Republic of Poland"; subsequently "Protocol of intention" between the State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR) and "Grupa Lotos" joint stock company of Poland, and "Cooperation schedule for 2009-2010" between the Security Council of Azerbaijan and National Security Bureau of Poland were signed as well (<http://lib.aliyev-heritage.org/en/7202360.html>, accessed: 01.05.2018). As the continuation of bilateral economic and trade relations between the two countries, in 2012 An important business event in this period was the signing of a letter of intent in Azerbaijan with KIA Motors representatives, concerning possible sales of LOTOS products through authorised dealers (Grupa LOTOS S.A., 2012: 109; www.lotos.pl, accessed: 01.05.2018). Thus the relationship between both of countries have been continuing all over sectors. On the basis of signed agreements and contracts an extremely important project was created: Odessa-Brodi-Plock-Gdansk oil pipeline, worth 2 million euros, through which from central Asia via Baku to Gdansk crude oil will be carried. So, contacts between the two countries have a long history and have recently gone to the strategic stage of development (Commission of The European Communities, 2008: 20).

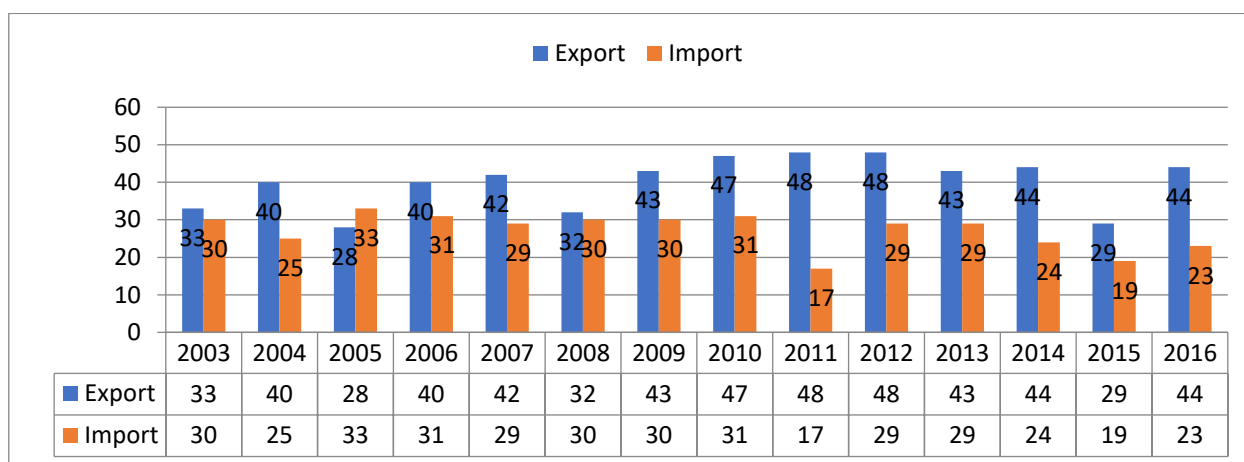
1. View of Azerbaijan – Poland Foreign Trade Relation

Many empirical studies show a strong correlation and positive relationship between a country's trade share and its long-run economic growth performance (Thomas. F, José. G. R, Swarnim. W, 2010: 2). The trade performance of countries tends to be a good indicator of economic performance since well performing countries tend to record higher rates of GDP growth (www.tradecompetitivenessmap.intracen.org, accessed: 02.01.2018).

In 2016 the top 5 countries that have exported to Azerbaijan there were Russian Federation, Turkey, China, the USA and Italy, and the top 5 countries have imported from Azerbaijan there were Italy, Turkey, Taiwan, Israel, and Germany (www.stat.gov.az, accessed: 02.01.2018).

Analyzing trade relations by years, the graph below shows that Azerbaijan did not stay in the top 10 trade partners of Poland in terms of exports or imports during 2003-2016. The details of Azerbaijan's trade partnership ranking with Poland between 2003 and 2016 are shown in the graph below.

Graph 1: Azerbaijan Trade Partnership Ranking with Poland (2003-2016)

Calculated by authors, www.trademap.org, (accessed: 04.01.2018)

Azerbaijan's trade partnership ranking with Poland in terms of import has changed between 17th – 33rd place and in terms of export has changed between 28th – 48th place during the years. Partnership ranking of Azerbaijan's import with Poland has been more export ranking.

According to global competitiveness index and ranking prepared by World Economic Forum Azerbaijan and Poland global competitiveness index and ranking between 2003 and 2017 are shown in the table1.

Table 1: Azerbaijan and Poland Global Competitiveness Index and Ranking

Date	Azerbaijan		Poland	
	Competitiveness Ranking	Competitiveness Index	Competitiveness Ranking	Competitiveness Index
2007	62°	58,80	45°	62,66
2008	66°	58,09	51°	61,18
2009	69°	58,60	53°	61,19
2010	51°	61,43	46°	61,85
2011	57°	61,26	39°	64,41
2012	55°	61,63	41°	63,74
2013	46°	63,01	41°	63,75
2014	39°	64,48	42°	63,67

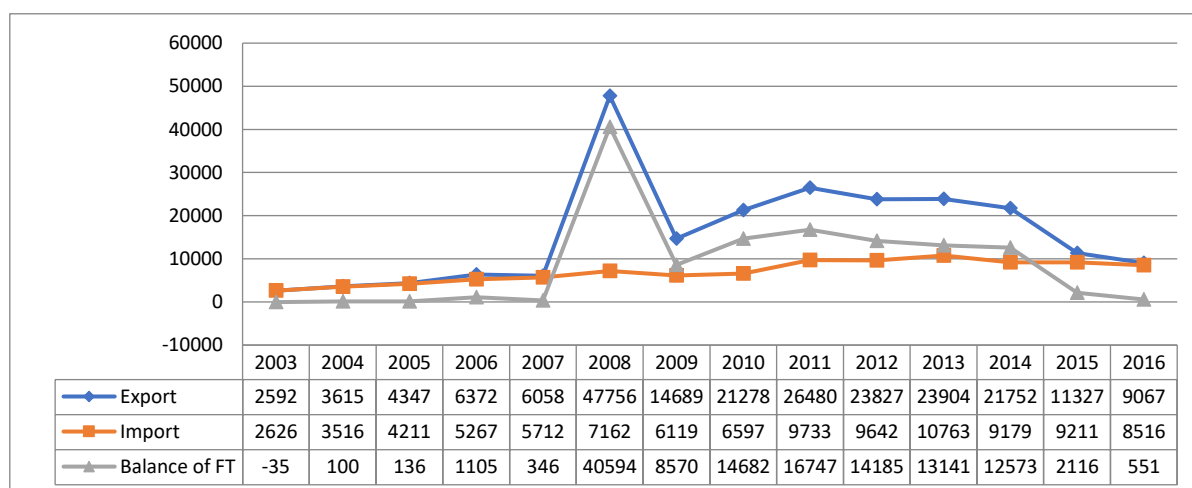
2015	38°	64,72	43°	64,04
2016	40°	64,35	41°	64,19
2017	35°	67,00	39°	65,57

Source: www.countryeconomy.com, (accessed: 02.01.2018)

Covering 140 countries' economies, the Global Competitiveness Index and Ranking 100 measures national competitiveness—defined as the set of institutions, policies and factors that determine the level of productivity. From table 1 above, it's evident that both Azerbaijan and Poland's competitive ranking have been gradually decreasing from 2007 to 2017. However, Azerbaijan has experienced a mega decrease in terms of competitive ranking because Azerbaijan Competitiveness Ranking has moved up 27 spots to rank 35th in 2017 from 62nd in 2007. On the other hand, Poland's competitive ranking has been decreasing but managed to remain steady. Poland Competitiveness Ranking has moved up 6 spots to rank 39th in 2017 from 45th in 2007. Except 2014 and 2015 years, during other years Poland Competitiveness Ranking has kept place higher ranks than Azerbaijan Competitiveness Ranking. Azerbaijan Competitiveness Index has moved up 8,2 score to rank 67,00 score in 2017 from 58,8 score in 2007 and Poland Competitiveness Index has moved up 2,91 score to rank 65,57 score in 2017 from 62,66 score in 2007. From 2007 to 2013, Poland Competitiveness Index has kept place higher ranks than Azerbaijan Competitiveness Index and from 2014 to 2017 and vice versa.

The total export and import and balance of Azerbaijan with the world between 2003 and 2016 are shown in the Fig. 1.

Figure 1: Azerbaijan's Total Foreign Trade with the World (million USD)

Source: Calculated by authors, www.comtrade.un.org (accessed: 02.01.2018)

According to data in Fig. 1, during the period of 2003-2016 Azerbaijan's total export to the world has increased 3.5 times, and the total import has increased to 3.2 times. Moreover total foreign trade turnover has increased 3.3 times over the analysed years. In 2008, Azerbaijan's export to the world has reached the highest level of 47 million USD and There are two reasons of the increase in Azerbaijan's exports in 2008: Firstly, increase in crude oil prices in the world market (www.statista.com, accessed: 01.05.2018) namely that 97% of the export of Azerbaijan has consisted of petroleum oils and oils obtained from bituminous minerals, exported to the USA, Italy, Israel, Indonesia, India, France and Spain. (www.trademap.org, accessed: 01.05.2018). The highest level of import in Azerbaijan was noted in 2011-2012 – it reached \$9.7 million and concerned of machines and electrical machinery, equipment and parts thereof.

List of the 10 products forming the main of import and export of Azerbaijan with the world between 2003- 2016 is shown in the table 2.

Table 2: Azerbaijan's Top 10 Products exchanged with the world (million USD)

Exported Products	2003	2016	Ratio	Imported Product	2003	2016	R a t i o
All products	2592	9067	100%	All products	2626	8516	1 0 0 %
Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral	2229	7956	92,6%	Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers; parts thereof	491	1435	2 0 , 4 %
Edible fruit and nuts; peel of citrus fruit or melons	43	244	0,9%	Articles of iron or steel	386	852	8 ' 8 %
Animal or vegetable fats and oils and their cleavage products; prepared edible fats; animal	41	17	0,8%	Electrical machinery, equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers, television	194	579	8 ' 3 %
Sugars and sugar confectionery	0	62	0,7%	Vehicles other than railway or tramway rolling stock, and parts and accessories thereof	113	252	8 ' 1 %
Plastics and articles thereof	34	99	0,6%	Cereals	116	345	4 ' 1 %
Ships, boats and floating structures	3	44	0,5%	Iron and steel	71	266	3 ' 4 %
Aluminium and articles thereof	26	98	0,4%	Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral	296	274	3 ' 3 %
Edible vegetables and certain roots and tubers	6	129	0,4%	Tobacco and manufactured tobacco substitutes	18	153	2 ' 8 %
Articles of iron or steel	3	57	0,3%	Optical, photographic, measuring, checking, medical precision, surgical	52	183	2 ' 6 %

Commodities not elsewhere specified	3	5	0,3%	Plastics and articles thereof	52	282	2 , 6 %
Rest of Products	204	356	2,5%	Rest of Products	837	3894	3 5 , 7 %

Source: Calculated by authors, www.trademap.org, (accessed: 02.01.2018)

*Total - Total Volume of products between 2003 - 2016

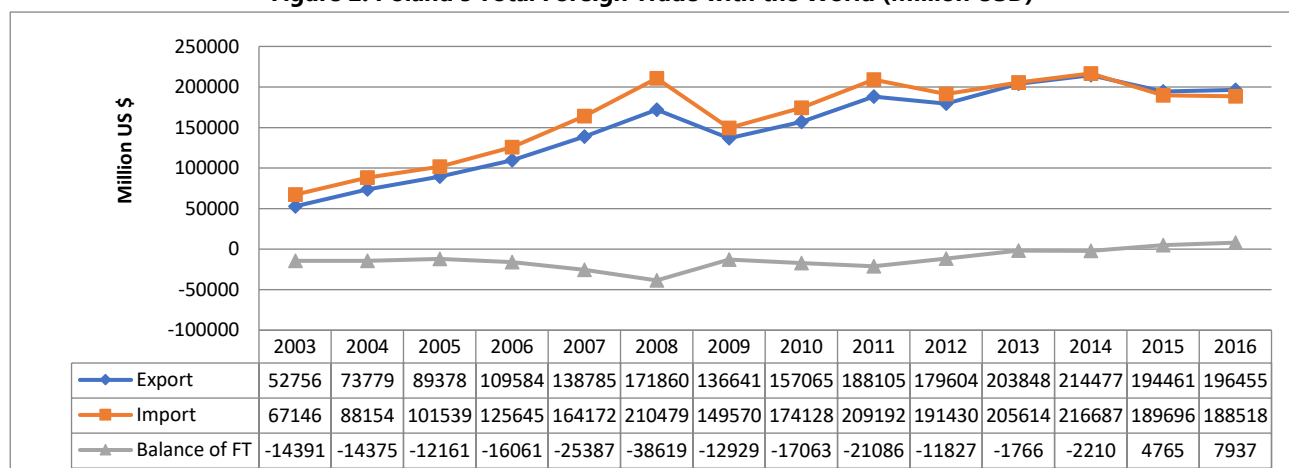
** Ratio - Ratio by product type to Total Volume between 2003 - 2016

Each country offers key export products - in the case of Azerbaijan 97.4% of the top 10 products forming export during period 2003-2016 contained of mineral fuels, mineral oils and products of oil distillation. The data show that except oil products ratio, the rest of top 9 products has been less than 1%. On the other hand, the top 10 products forming the import of Azerbaijan from the world contains in 64% of iron or steel articles and machineries and vehicles; the rest encircles nuclear reactors, appliances, boilers, railways or tramways rolling stock and parts thereof.

The top 5 partner countries that have exported to Poland in 2016 have been Germany, China, Russian Federation, Italy and France, while the top 5 countries which have imported from Poland have been Germany, United Kingdom, Czech Republic, France and Italy (www.stat.gov.pl, accessed: 03.01.2018).

The total export and import and balance of Poland with the world between 2003 and 2016 are shown in the Fig. 2.

Figure 2: Poland's Total Foreign Trade with the World (Million USD)

Source: Calculated by authors, www.comtrade.un.org, (accessed: 03.01.2018)

Poland's export and import has generally followed increase in parallel. According to data in Fig. 3, during the period of 2003-2016 Poland's total export has increased 3.7 times and the total import has increased 2.8 times. Moreover, total foreign trade value have increased 3.2 times over the analysed years. In 2008, Poland's export has ranged between \$52,756 – 214,477 million and import has ranged between \$67,146 – 216,687 million. For many years Poland's import have been bigger than export, but after 2015 we can observe surplus of exports over imports and a positive trade balance.

In case of Poland, the list of the 10 the most valuable products forming import and export between 2003- 2016 is shown in the table 3.

Table 3: Poland's Top 10 Products with the World (Million USD)

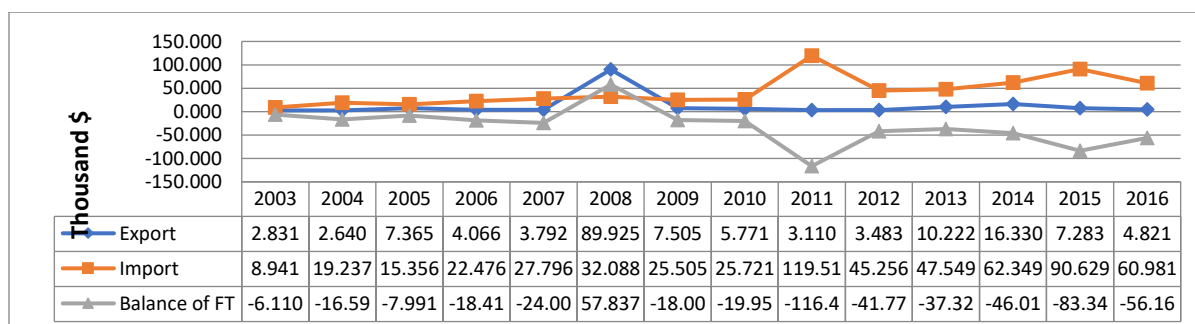
Exported Products	2003	2016	Ratio	Imported Product	2003	2016	Ratio
All products	52,8	196,5	100%	All products	67,1	188,5	100%
Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers; parts thereof	6,0	25,8	12,6%	Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors; parts thereof	10,0	23,7	13,0%
Vehicles other than railway or tramway rolling stock, and parts and accessories	5,3	24,0	12,3%	Electrical machinery and equipment; sound recorders and reproducers...	6,9	23,8	11,3%
Electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders	5,9	22,5	11,8%	Vehicles other than railway, tramway rolling stock, accessories thereof	6,9	18,7	8,8%
Furniture; bedding, mattresses, mattress supports, cushions and similar stuffed	4,1	11,8	5,7%	Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral ...	6,2	11,8	10,5%
Plastics and articles thereof	1,7	9,2	4,2%	Plastics and articles thereof	4,1	11,3	5,7%
Articles of iron or steel	2,2	5,9	3,6%	Iron and steel	1,9	6,6	3,9%
Mineral fuels, mineral oils, products of their distillation; bituminous substances;	2,3	5,0	4,2%	Pharmaceutical products	2,3	5,5	2,9%
Iron and steel	1,3	3,3	2,6%	Articles of iron or steel	1,8	4,6	2,6%
Rubber and articles thereof	1,1	4,6	2,3%	Optical, photographic, medical, surgical measuring, checking, precision ...	1,2	4,2	2,4%
Meat and edible meat offal	0,6	4,3	1,8%	Paper and paperboard; articles of paper pulp or of paperboard	2,0	4,0	2,3%
Rest of Products	20,1	80,7	38,1%	Rest of Products	23,8	74,3	36,7%

Source: Calculated by authors, www.comtrade.un.org, (accessed: 04.01.2018)

It is worth emphasizing that the top 10 products forming export and import of Poland contains about 62-63%. On the other hand, the most often goods imported to Poland were again products from the category machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers.

The total export and import and balance of trade exchange between Azerbaijan and Poland in 2003 - 2016 are shown in the Fig. 3.

Figure 3: Azerbaijan's Bilateral Trade with Poland (in thous. USD)

Source:

Calculated by authors, www.comtrade.un.org, (accessed: 04.01.2018)

According to data in Fig. 3, during the period of 2003-2016 Azerbaijan's total export to Azerbaijan increased about 70% and the total import from Azerbaijan has increased 6,7 times. In turn, total foreign trade value between Azerbaijan and Poland has increased 3.2 times over the last years. Statistical data show that value of Azerbaijan's import from Poland has increased from \$8,941 to \$60,981 thousand and trend curve in 2011 has been maximum by \$119,510 thousand. Azerbaijan's import of machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers and parts thereof have increased from \$6,792 to \$63,12 thousand and of electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers, television have increased from \$0,950 to \$23,746 thousand in 2011 compared to 2010. Azerbaijan's export to Poland has been minimal \$2,640 thousand 2004 and maximum \$89,925 in 2008 thousand. In general Azerbaijan's export to Poland has been less than expected, except 2008. Azerbaijan's export of mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral and organic chemicals have increased respectively from \$0 to \$85,61 thousand and from \$0 to \$2,447 thousand in 2008 compared to 2007 (www.trademap.org, accessed: 01.05.2018). Azerbaijan's trade balance with Poland has been changeable and deficit, except of 2008. In 2008, surplus of Azerbaijan's trade balance has been \$57,837 thousand.

List of the 10 products forming the main trade exchange between Azerbaijan and Poland in 2003- 2016 are shown in the table below.

Table 4: Export of Azerbaijani goods to Poland and import from Poland (in thous. USD)

Exported Products	2003	2016	Ratio	Imported Product	2003	2016	Ratio
All products	2831	4821	100%	All products	8941	60981	100%
Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances...	0	12	51,4%	Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors; parts thereof	1533	6517	27,4%
Organic chemicals	1027	1748	26,4%	Electrical machinery, equipment, sound recorders and reproducers	538	5377	12,1%
Edible fruit and nuts; peel of citrus fruit or melons	1025	2307	15,8%	Pharmaceutical products	216	2569	7,8%
Preparations of vegetables, fruit, nuts or other parts of plants	23	362	3,2%	Articles of iron or steel	637	4755	6,5%
Machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers; parts thereof	746	81	1,1%	Paper and paperboard; articles of paper pulp or of paperboard	301	340	4,6%
Plastics and articles thereof	0	105	0,7%	Preparations of cereals, flour, starch or milk...	776	4403	3,1%
Inorganic chemicals; organic or inorganic compounds of precious metals...	0	0	0,3%	Wood and articles of wood; wood charcoal	1070	1632	2,7%
Furniture; bedding, mattresses, mattress supports, and similar stuffed furnishings...	0	0	0,3%	Miscellaneous manufactured articles	3	1393	2,7%
Beverages, spirits and vinegar	0	31	0,2%	Essential oils and resinoids; perfumery, cosmetic preparations...	220	7284	2,5%
Aluminium and articles thereof	0	91	0,1%	Tools, implements, spoons and forks, of base metal; parts thereof	6	1641	2,3%

Rest of Products	10	84	0,5%	Rest of Products	3641	25070	28,2%
------------------	----	----	------	------------------	------	-------	-------

Source: Calculated by authors, www.comtrade.un.org, (accessed: 04.01.2018)

The top 10 products forming the export from Azerbaijan to Poland constitutes about 99% of the exported volume. On the first place are mineral fuels, mineral oils and products of their distillation, on the the following places there are organic chemicals, edible fruits and nuts, and peel of citrus fruit or melons. The data show that except 3 products, the dynamic of sale (ratio) for years 2003-2016 of the rest of exported products has been about 7%. Definitely the competitive advantage of Azerbaijan comes form oil resources, which is why export is dominated by mineral fuels, mineral oils and products of their distillation.

On the other hand, the top 10 products forming import from Poland constitutes about 81.8%. Most of all these are mechanical appliances, boilers, electrical machinery and equipment, pharmaceutical products, and articles of iron or steel. It is very significant that the ratio of the top 4 products imported from Poland has been about 45%, which means a very big increase.

2. Literature Review

This part of the article is devoted to such issues as trade intensity index, export and import indexes as well as competitiveness of the economy. Starting from the latter, it should be noted that there is no single definition of the country's or economy competitiveness. Taking as an example the definition created by World Economic Forum we can see that economic competitiveness is "the set of institutions, policies and factors that determine the level of productivity of a country" (Klaus Schwab, 2016: 35). And what is the most important, competitive economies are those that are most likely to be able to develop more sustainably and inclusively, meaning more chance that everyone in society will benefit from the results of economic growth. It is quite broad approach that includes such components as institutions, infrastructure, macroeconomic environment and health and primary education.

Cometitivenes may reffer also to other market entities, first of all to a company, and then include customer values, shareholder values and ability to act and react within a competitive environment, but this apprach will be not discusses in our article.

In the study by Anurag Anand and Krishna Garg (2016), it has been analyzed that India's Trade Intensity with UAE between 1991 - 2014 and examined the overview of their trade relations. This study reveals that whether India's trade with UAE is more or less than the world does on average (Anurag Anand, Krishma Garg, 2016: 22-28). Sabaruddinand and Nugrahaningsi has examined Indonesia-Chile bilateral trade intensity and has measured with trade intensity index for 1989-2012 period (Sabaruddinand, Nugrahaningsi, 2013: 49). Lisandra Patrice Colley has examined the evolution of bilateral trade using trade intensity indices between the Caribbean Community (CARICOM) and China between 2004-2013 in order to quantitatively estimate trade potential (Lisandra Patrice Colley, 2015: 104-119). In the study by Bhattacharyay and Mukhopadhyay in 2015, trade intensity between India and Japan has been analyzed using trade intensity index for 1990 - 2009 period (Bhattacharyay ve Mukhopadhyay, 2015: 97). This study has aimed to investigate trend of bilateral trade between Turkey and Israel, with using trade intensity index values for 1995-2014 period. The study has revealed that whether Turkey's trade with Israel is more or less than the world on average (Miraç Yazıcı, 2016: 103-115) The aim of the study examined by Nevzat Şimşek and Others is to represent sector based trade information between Turkey and Russia in order to provide a comprehensive analysis of bilateral trade of the two countries between 1992 - 2010 (Nevzat Şimşek and Others, 2017: 1-26). Trade intensity indices have been calculated bilateral trade between India and Japan for the period from 2001 to 2011. Both countries` bilateral trade relationship described in terms of intensity indices shows to identify how intensively the countries are trading with each other (Sundar Raj & Ambrose, 2014: 1-28).

3. Research Method and Data

In this study, for the period from 2003 to 2016 under İlham Aliyev's presidency bilateral trade relations between Azerbaijan and Poland were investigated. Data was collected from UNCOMTRADE statistics database and trade statistics for international business development for the period from 2003 to 2016. To order to analyze bilateral trade relations between Azerbaijan and Poland, trade intensity index, export intensity index and import intensity index are used in the study. Between 2003 and 2016, trade intensity index, export intensity index and import intensity index by using data of exports and imports of these countries for measuring of intensification of bilateral trade levels and relations between Azerbaijan and Poland are tried to be determined.

In order to analysis trade, import and export intensity indices between Azerbaijan and Poland from 2003 to 2016, data used in the study are seemed in the following table 5.

Table 5: Bilateral trade Volumes between Azerbaijan and Poland

	Azerbaijan's export to Poland	Azerbaijan's import from Poland	Azerbaijan's export to world	Azerbaijan' import from World	Poland's export to World	Poland's import from World	World total export	World total import
2003	4,611	26,712	2,591,719	2,626,427	52,755,502	67,146,113	7,486,202,969	7,701,147,992
2004	7,078	45,337	3,615,450	3,515,861	73,778,928	88,154,397	9,099,996,891	9,392,556,197
2005	11,062	52,533	4,347,151	4,211,207	89,378,069	101,538,809	10,340,808,338	10,608,314,856
2006	6,487	69,896	6,372,165	5,266,744	109,584,113	125,645,308	11,956,245,297	12,260,317,052
2007	4,449	69,361	6,058,319	5,712,178	138,784,983	164,172,482	13,785,800,756	14,099,299,811
2008	167,174	104,925	47,756,229	7,161,847	171,859,898	210,478,513	15,976,458,177	16,348,916,641
2009	10,295	82,892	14,688,728	6,119,060	136,641,305	149,569,836	12,348,789,149	12,628,046,381
2010	10,365	134,277	21,278,420	6,596,797	157,064,948	174,127,590	15,092,232,380	15,316,947,985
2011	4,324	126,3	26,480,189	9,732,869	188,105,090	209,191,546	18,079,139,500	18,303,306,874
2012	4,333	122,826	23,827,186	9,641,724	179,603,599	191,430,112	18,391,910,328	18,494,109,901
2013	20,055	129,365	23,904,108	10,763,392	203,847,918	205,613,793	18,877,617,021	18,881,222,168
2014	31,384	140,309	21,751,737	9,178,588	214,476,794	216,687,292	18,861,782,278	18,878,915,192
2015	14,208	120,851	11,326,841	9,211,126	194,461,157	189,696,474	16,405,186,866	16,561,037,420
2016	41,585	60,458	9,066,506	8,515,807	196,455,270	188,517,819	15,952,214,723	16,053,620,150

Source: Calculated by authors, www.trademap.org, (accessed: 05.01.2018)

3.1. Trade Intensity Index

The simple approach called trade intensity index was developed by Brown (1949) and then was revised and improved by Kojima (1964). The trade intensity index has been used to measure the share of one country comparing their trade with other country. It demonstrates whether the country exports more to its partner country than the world on average (Brown 1949, Kojima 1964: 19).

Mathematical definition

The Trade intensity index used between Azerbaijan and Poland in the analysis (TII_{ijt}) is defined as follows: (Yamazawa, 1970: 62)

$$TII_{ijt} = \frac{(X_{ij} / X_{it})}{(X_{wj} / X_{wt})}$$

TII_{ijt} - Trade intensity index of Azerbaijan with Poland

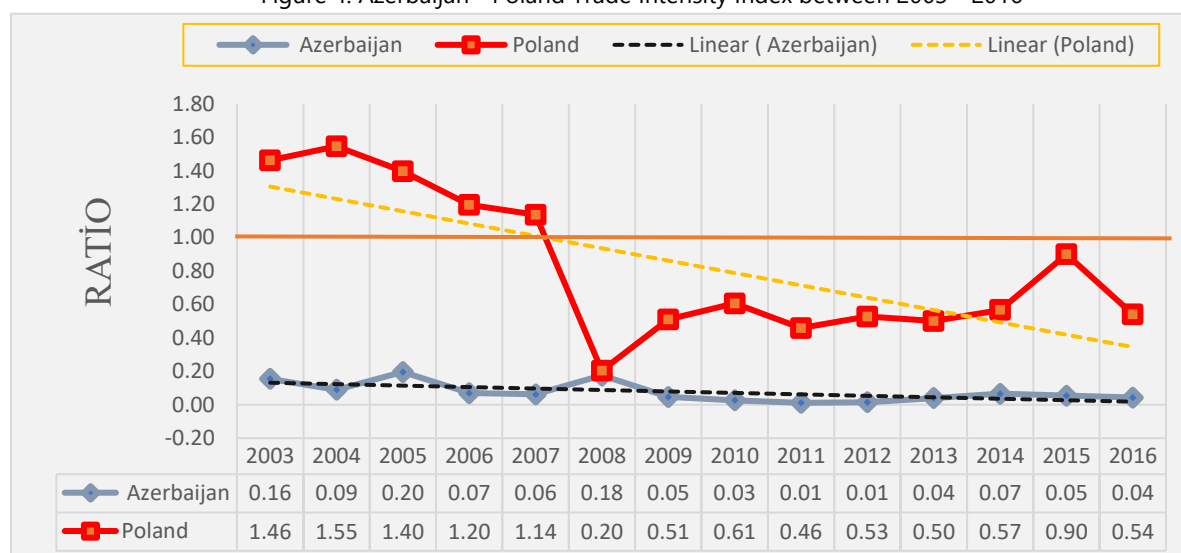
X_{ij} - Exports of country i to country j X_{it} - Total exports of country i to the world

X_{wj} - Total exports of country j to the world X_{wt} - Total world exports

Trade intensity index value varies between $0 < TII < 1$. If the value is $TII = 0$, there is not bilateral relationship between the countries and if the value is $TII = 1$ or near 1, it demonstrates to have balanced trade relations and performance is significant. If the value is between $0 < TII < 1$, it is indicated that country i's trade with other country is less than on the average of the world and vice versa and If TII is higher than 1 ($TII > 1$), it is indicated that country i's trade with other country is higher than on the average of the world and vice versa.

Intensity of trade between Azerbaijan and Poland has calculated by trade intensity index and the results of the analysis from 2003 to 2016 have shown in Fig. 4.

Figure 4: Azerbaijan - Poland Trade Intensity Index between 2003 - 2016

Source:

Calculated by authors, www.trademap.org, (accessed: 07.01.2018)

According to Fig. 4, the trends of Trade intensity index of both Azerbaijan and Poland have declined linearly over the years. Poland's trade intensity with respect to Azerbaijan has declined significantly over the years, which may be seen from the fact that trade intensity index has decreased from 1,46 during 2003 to 0,54 during 2016. In terms of Poland, between 2003-2007 according to the result of the analysis has been $TII > 1$ so that bilateral trade intensity between Azerbaijan and Poland over these years has seemed more than the world average. The following years has been $0 < TII < 1$ so that has seemed less than the world average. In terms of Azerbaijan, according to the result of the analysis of the trade intensity index has been $0 < TII < 1$ between 2003-2016 so that bilateral trade intensity between Azerbaijan and Poland has seemed less than the world average (Kojima 1964 : 16-36).

3.2. Export Intensive Index

Export intensive index illustrates whether the country exports more to its partner country than the world on average. The index is used to measures export intensity and level between two or more countries that export is more or less than the world on average.

Mathematical definition

In the study, the export intensity index, which measures the intensity of exports between Poland and Azerbaijan is formulated as follows:

$$EII_{ijt} = \frac{(X_{ij} / X_{it})}{(M_{jt} - M_{ji}) / (M_{wt} - M_{it})}$$

EII_{ijt} - Export intensity index of Azerbaijan with Poland

X – Export, M – Import

X_{ij} - Exports of country i to country j X_{it} - Total exports of country i to the world

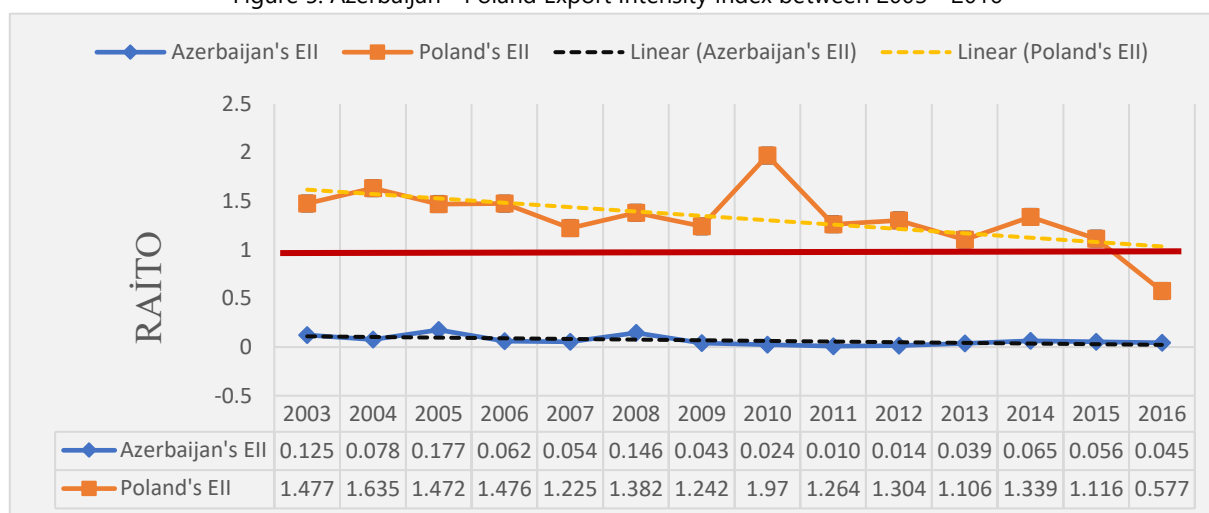
M_{jt} - Total imports of country j from the world M_{ji} - Imports of country j from country i

M_{wt} - Total world imports M_{it} - Total imports of country i from the world

Export intensity index value varies between $0 < EII < 1$. If the value is $EII = 1$ or near 1, it illustrates to have balanced export on average of the world between Azerbaijan and Poland. If the value is between $0 < EII < 1$, it is indicated that county j's export with respect to country i is less than on the average of the world and vice versa and If EII is higher than 1 ($EII > 1$), it is indicated that county j's export with respect to country i is higher than on the average of the world and vice versa. (Dr. Anurag Anand, Krishma Garg 2016 : 26)

Intensity of export between Azerbaijan and Poland has calculated by export intensity index and the results of the analysis from 2003 to 2016 have shown in Fig. 5.

Figure 5: Azerbaijan - Poland Export Intensity Index between 2003 - 2016

Source: Calculated by authors, www.trademap.org, (accessed: 07.01.2018)

According to the results of the analysis at Fig. 5, the trends of export intensity index of both Azerbaijan and Poland have ranged over the years. Poland's export intensity and volume with respect to Azerbaijan has declined significantly over the years, which may be seen from the fact that export intensity index has decreased from 1,477 during 2003 to 0,577 during 2016 and it has been at 1.970 maximum in 2010 and at 0.577 minimum in 2016. In terms of Poland, between 2003-2015 according to the result of the analysis has been $EII > 1$ so that bilateral export intensity between Azerbaijan and Poland over these years has seemed more than the world average. At 2016 year export intensity with 0.577 has been $0 < EII < 1$ so that has seemed less than the world average. In terms of Azerbaijan, according to the result of the analysis of the export intensity index has been $0 < EII < 1$ between 2003-2016 so that bilateral export intensity between Azerbaijan and Poland has seemed less than the world average.

3.3. Import Intensive Index

Import intensive index illustrates whether the country imports more to its partner country than the world on average. The index is used to measures import intensity and level between two or more countries that import is more or less than the world on average.

Mathematical definition

In the study, the import intensity index, which measures the intensity of imports between Poland and Azerbaijan is formulated as follows:

$$MII_{ijt} = \frac{(M_{ij} / M_{it})}{(X_{jt} - X_{ji}) / (X_{wt} - X_{it})}$$

EII_{ijt} - Export intensity index of Azerbaijan with Poland

M_{ij} - Imports of country i from country j M_{it} - Total import of country i from the world

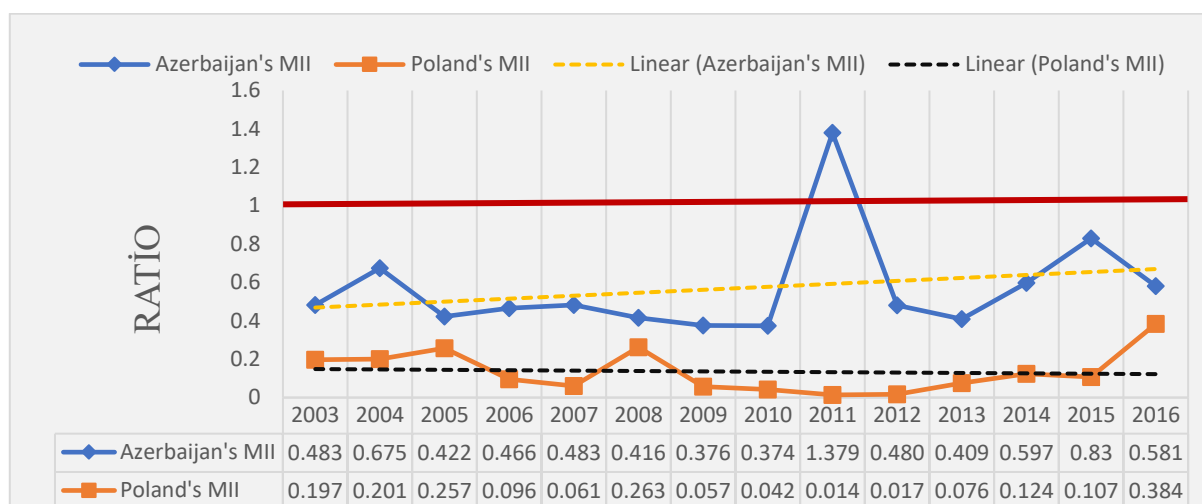
X_{jt} - Total exports of country j to the world X_{ji} - Exports of country j to country i

X_{wt} - Total world exports X_{it} - Total exports of country i to the world

Import intensity index value varies between $0 < MII < 1$. If the value is $MI = 1$ or near 1, it illustrates to have balanced import on average of the world between two and more countries. If the value is between $0 < MII < 1$, it is indicated that country j's import with respect to country i is less than on the average of the world and vice versa and If MI is higher than 1 ($MI > 1$), it is indicated that country j's import with respect to country i is higher than on the average of the world and vice versa. (Dr. Anurag Anand, Krishma Garg 2016 : 26).

Intensity of import between Azerbaijan and Poland has calculated by import intensity index and the results of the analysis from 2003 to 2016 have shown in Fig. 6.

Figure 6: Azerbaijan - Poland Import Intensity Index between 2003 - 2016

Source: Calculated by authors, www.trademap.org, (accessed: 07.01.2018)

Figure 6 has showed us, the trends of import intensity index of both of the countries have almost ranged under 1 between 2003 -2016 years. Poland's import intensity and volume with respect to Azerbaijan has decreased significantly over the years, which may be seen from the fact that it has been at 0,384 maximum in 2016 and at 0.014 minimum in 2011. In terms of Poland, between 2003-2015 according to the result of the analysis has been MII < 1 so that bilateral import intensity between Azerbaijan and Poland over these years has seemed less than the world average. Azerbaijan's import intensity and volume with respect to Poland has increased linearly from 2003 to 2016. Import intensity has been less than the world on average except 2008 over the years, and in 2008 it has been MII>1 so that so that has seemed bilateral export intensity has seemed more than the world average.

4. Evaluation of Findings and Conclusion

This paper analyzes the bilateral trade relations between Azerbaijan and Poland for the period from 2003 to 2016 in order to reveal the current situation of trade relations with an historical background. Analysis showed us that Azerbaijan's import demand for these products:

- machinery, mechanical appliances, nuclear reactors, boilers;
- vehicles other than railway or tramway rolling stock;
- electrical machinery and equipment
- parts thereof being the main export products of Poland are so high.

These 3 products contain of 37% of Polish total exports and 36% of Azerbaijan total imports.

Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation and bituminous substances contain essential share at Azerbaijan's export and even more over 90% of export and that the share of the products in Poland's imports is 10% and 4th place according to the total import volume.

Baku-Odessa-Brodi-Plock-Gdansk oil pipeline has a significant role in the transport of Azerbaijan crude oil to poland and increasing the share in crude oil imports of Poland that there is potential infrastructure pipeline transport the products to export and increase export volume.

The share of edible fruit and nuts, peel of citrus fruit or melons, edible vegetables and certain roots exported Azerbaijan to Poland has been about 19% between 2003-2016 and that being convenient opportunity producing the fruit and vegetables in Azerbaijan situated in the citrus climate zone and also being market for the produced fruit and vegetables to purchase that It is possible to increase the share of products in exports to Poland.

Poland as member of the European Union whether in terms of import and export is one the main and important trading partners of Azerbaijan. The EU is Azerbaijan's main trading partner, accounting for around 48.6% of Azerbaijan's total trade. Although Azerbaijan applied for membership to the World Trade Organisation (WTO) in 1997, the accession negotiations

are still ongoing and the Republic of Azerbaijan is currently not a member of the World Trade Organization (WTO), which does not allow full use of EU trade relations with Poland as well.

The main findings of analysis of trade intensity index, export intensity index and import intensity index by years are as follows.

Table 6: Values of TII, MII and EII of Azerbaijan and Poland by Year

Years	Azerbaijan's TII	Poland's TII	Azerbaijan's MII	Poland's MII	Azerbaijan's EII	Poland's EII
2003	0,160	1,460	0,483	0,197	0,125	1,477
2004	0,090	1,550	0,675	0,201	0,078	1,635
2005	0,200	1,400	0,422	0,257	0,177	1,472
2006	0,070	1,200	0,466	0,096	0,062	1,476
2007	0,060	1,140	0,483	0,061	0,054	1,225
2008	0,180	0,200	0,416	0,263	0,146	1,382
2009	0,050	0,510	0,376	0,057	0,043	1,242
2010	0,030	0,610	0,374	0,042	0,024	1,970
2011	0,010	0,460	1,379	0,014	0,010	1,264
2012	0,010	0,530	0,480	0,017	0,014	1,304
2013	0,040	0,500	0,409	0,076	0,039	1,106
2014	0,070	0,570	0,597	0,124	0,065	1,339
2015	0,050	0,900	0,830	0,107	0,056	1,116
2016	0,040	0,540	0,581	0,384	0,045	0,577
	---	2003, 2004, 2005, 2006, 2007	2011	---	---	2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015

Although the total trade turnover between Azerbaijan and the Poland in 2016 compared with 2003 has multiplied by 3.2 times, the results of analysis of trade intensity index, export intensity index and import intensity index at the table 5 showed that bilateral trade relations' volume between Azerbaijan and Poland has generally been less than the world on average. We can clearly see that there is not a strong trade relationship for Azerbaijan and Poland its intensity is a little lower than expected.

According to the results of analysis of trade intensity index, Azerbaijan's trade intensity with respect to Poland has been less than the world on average over the years. Poland's trade intensity with respect to Azerbaijan between 2003 – 2007 has been more than the world on average and on the following years trade intensity has been less than the world on average.

The results of analysis of import intensity index illustrates us that except Azerbaijan's import intensity with respect to Poland in 2011, in terms of Poland and Azerbaijan between 2003 –2016 import intensity has been less than the world on average.

According to the results of analysis of export intensity index, Azerbaijan's export intensity with respect to Poland has always been less than the world on average over the years. Poland's export intensity with respect to Azerbaijan except 2016 has been more than the world on average.

There is enormous potential opportunity to expand turnover in trade volume between both of countries. Evaluation of enormous potential opportunity, enhancement of relationships and the trade volume between the two countries and development of business possibilities can be realized with business support and encouragement of both of states. There is

wide potential for the enhancement of bilateral trade relations between Poland and Azerbaijan in the framework of the eastern partnership program and also the past soviet and friend countries.

References

- Anurag Anand, Krishma Garg (2016). A Study of India's Trade Intensity with United Arab Emirates: An Overview, International Journal of Electrical, Electronics and Computers, Kanpur, UP, India
- Azerbaijan National Committee for European Integration, (January, 2008), (https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/azerbaijan_20080101.pdf)
- Bhattacharyay B.N. and Mukhopadhyay K. (2015), "A comprehensive economic partnership between India and Japan: impact, prospects and challenges." Journal of Asian Economics, 39
- Brown, Arthur Joseph (1949). Applied Economics: Aspects of World Economy in War and Peace. George Allen and Unwin, London.
- Colley, Lisandra P, (2015). "An Analysis of Trade Potential Between CARICOM and China: What Opportunities Exist for Increased Cooperation?" International Review of Business Research Papers 11
- Feurer, R., Chaharbaghi, K. (1994), Defining Competitiveness: A Holistic Approach, Management Decision, Vol. 32(2), pp.49-58.
- Commission Of The European Communities, (2008), "Oil Infrastructures An assessment of the existing and planned oil infrastructures within and towards the EU", pp.20, Brussels
- Grupa LOTOS S.A. (2012), Integrated Annual Report 2012, pp.109, Gdańsk
- Klaus Schwab. (2016), "The Global Competitiveness Report 2016–2017", World Economic Forum, pp. 35, Geneva.
- Kojima, Kiyoshi. (1964). "The Pattern of International Trade among Advanced Countries". Hitotsubashi Journal of Economics 5.
- Miraç Yazıcı, (2016), "1995-2014 Döneminde Türkiye-İsrail Dış Ticareti", 2nd International Middle East Symposium: State, Non-State Actors and Democracy in The Middle East, At Kırıkkale University, Kırıkkale
- Nevzat Şimşek and Others, (2017), "Analysis of Bilateral Trade Relations between Turkey and Russia Federation", Bilig yayın, volume :83, Ankara
- Rafiq ƏLİYEV, (4th. October 2017), "Polşa və Azərbaycan əlaqələri", 525-ci newspaper, Baku, Azerbaijan
- Sjahril, S. and Nugrahaningsi, H, (2013). "Assesing Indonesia- Chile Bilateral Trade Opportunities: A Revealed Comperative Advantage Approach", Economic Journal of Emerging Markets 5
- Sundar Raj & Ambrose, (2014), "A Brief Analysis Of India-Japan Bilateral Trade: A Trade Intensity Approach" Vol. II, Issue 2, UK
- Thomas.F, José.G.R, Swarnim.W, (2010), Analyzing Trade Competitiveness: Diagnostics Approach, The World Bank Poverty Reduction and Economic Management Network International Trade Department, pp.2
- WB (2015). "Trade Indicators". World Integrated Trade Solutions.
- www.baku.ms.gov.pl
- www.comtrade.un.org,
- www.countryeconomy.com
- www.en.wikipedia.org
- www.ec.europa.eu
- www.library.aliyev-heritage.org
- www.stat.gov.az,
- www.lotos.pl

www.stat.gov.pl

www.trademap.org,

www.tradecompetitivenessmap.intracen.org

www.wits.worldbank.org

www.wspolnota-polska.org.pl

www. www.statista.com

www.weforum.org

Evaluation of Effectiveness of Public Expenditures in Psychiatric Healthcare Treatments in Georgia

Vano Tsertsvadze

Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), Georgia

Lali Khurtsia

Tbilisi Javakishvili State University, Georgia

Abstract

Health care system in Georgia appears to be one of the important priority of the country during last decade and varies within 9-11%. With regard to health care costs, mental health sector, share its funds within 2%. Although mental health financing and resource distribution are characterized by a growing tendency in Georgia, effective allocation of funds directed for psychiatric treatment remains underestimated. Evidence based government policies imply to offer differentiated services for people with mental health problems and are based on cost-effectiveness analysis. Contemporary studies with the cost/benefit/effectiveness analysis, confirm the effectiveness of community services intervention. In particular, under the same expenditures, community services can make far more positive results by improving the quality of life of people with mental disorders rather than ordinary hospital services. Nowadays, costs for the inpatient services are three times higher compared to the ambulance treatments in Georgia. Taking into view the fact that the country spends 100 times less funds in financing of mental healthcare policies then developed countries and 12 times less than Eastern European countries, choosing appropriate policy which remains adequate ratio between treatment approaches on the bases of cost-effective studies arises in the political agenda. Investing funds in community services means taking out the same amount of funds from in patient, which is already scarce and significantly lower in comparison with the similar indicators in other countries. Thus, giving preferences to inpatient or outpatient services seems to be problematic without analysing appropriate data and comparing benefit received from funding one treatment policy to the losses of another treatment policy as a result of finance reducing.

Keywords: psychiatric services, effectiveness, public funds, community, treatment

Methodology

To estimate cost-effectiveness model of psychiatric healthcare model for Georgian environment, we have analysed secondary data from two contemporary research conducted locally. We developed intervention model, which reveals effectiveness of the community based intervention services. On the bases of cross-calculation we defined 10 year forecast of the results when patients are involved in the community services.

As an approach we used World Health Organizations Quality of Life method (WHOQOL) to build the model. This approach considers estimation four domains of human life: Physical health, Psychological, Social relationships and Environment. We calculated one indicator from above mentioned domains, maintaining ratio of each domain in it. According to unified indicator, the provision of community services resulted in a 15% improvement in overall quality of life, and the probability for the need of inpatient care was reduced by 94%. On the other hand we estimate opportunity cost of leisure time of patients and their family members, which are relieved from care as a result of this improvement. The opportunity cost of the leisure time was transferred to the average monthly salary, which allowed us to calculate net profit received from community based treatment in relation to the costs.

Points For Practitioners

In this study we estimated the effect of community based treatment intervention. Our 10 years forecast shows, that community intervention improved Quality Of Life (QOL) of the psychiatric patients, expenses of in-patient services were reduced and the income measured in terms of the opportunity costs of the patients' leisure time, increased.

If we take 10 years as the period for carrying out the community intervention, then on the 7th year of the program implementation, the benefit will exceed the cost of the intervention, whereas on the 10th year, the net outcome of the investment in community interventions, will be more than \$240,000, the QOL will be improved by 21 %, and the total amount of patients' income (involved in the study) will reach \$1,000,000.

Introduction

Considering the variety of psychiatric problems, the State Policy of mental health implies differentiated service for the persons with mental problems, and is based on cost-effectiveness analysis, that depends on the expenditure, related to the interventions and the comparison of results.

On bases of the studies conducted in Georgia and by analysis of the State budget indicators, in this article we are trying to substantiate from the economic point of view the effectiveness of psychiatric community services, by its comparison with hospital services.

At the beginning of this century there was a certain polemics about how to provide the mental health services in the institutions or psychiatric hospitals within the frames of the community. Hence, there was not a common, agreed opinion which models of mental health services are acceptable in developing or developed countries (Thornicroft and Tansella, Components of a modern mental health service: a pragmatic balance of community and hospital care: overview of systematic evidence. 2004)

Nevertheless, the advantage of intervention of community services is clearly confirmed in the recent studies, where the analysis of expenditure/benefit/effectiveness has been used. In particular, within one and the same costs, the community services can bring more positive results for improvement the life quality of the persons with mental problems, than the normal hospital services (Thornicroft and Tansella, What Are the Arguments for Community-based Mental Health Care? 2003) (OECD 2014).

Overview of the conducted studies in Georgia

Analysis, conducted in accordance with the cost-effectiveness method almost do not exist in Georgia, few studies based on this approach investigate economic policy priorities (Erkomaishvili, Economic Policy Priorities for Development of Georgia (in Georgian) 2016), (Bergen-Cico, et al. 2017). In the field of mental health, report of the study published by the Georgian Mental Health Coalition in 2011 is the exception, where by using the cost-effectiveness approach, is presented the attempt to conduct the allocation of expenses of selected policy and the achievement of better results on bases of developing the outpatient model and piloting result (Georgian Mental Health Coalition 2011). The authors of the study assume that, by implementing the community services, it would be possible to make savings of approximately 2 million GEL during a year (\$1.15 million). The low funding of the services and the wrong methodology of financing are also indicated in the next study (Aghapashvili, Geleishvili and Kuratashvili 2017)

In 2014, the Government of Georgia published the "Strategic Plan for Mental Health Development and the Action Plan 2015-2020", which is the progressive document and it represents the starting point, from which the discussion about the reform of the mental institutions can be initiated. This document acknowledges effectiveness of community-based psychiatric services in comparison with the treatments at the institutions (especially, at the big mental hospitals).

Creation of the aforementioned document was preceded by the complex study, held by the Curatio Foundation in 2014, due to which, the high hospital service costs in Georgia make a significant problem in the development of the outpatient services. The main part comes on the system of hospital service, which is reflected in the scarcity of the resources targeted for ensuring the needs defined under the outpatient program; unequal financing is observed and calculations showed insignificant costs spent per one registered beneficiary varied from one to another treatment facilities.

As a summary, Curatio indicates the main problematic context existing in the field of mental health in Georgia: scarcity of financial and human resources, which are inadequately reallocated, fragility of usage of evidences, which is reflected in the weak links between the programs services, improper models of service financing and etc. (Uchaneishvili, Gamkrelidze and Chikovani 2014)

Health Care Financing In Georgia and the Share of Mental Health

Georgian Healthcare and Social Security System presents one of the priority directions in the process of planning the State budget and from 2013, with regard to the overall budget, it ranges from 30-40%. However, it would be more correct, if we talk directly about the financing allocated by the State, without the expenditure of social system. In such case the State funding on the healthcare with regard to the total budget, is within 9-11% (See Figure #1). As for the mental health sector, this field is being carried out by 12 institutions, financing of those is more or less stable during the last few years and it

varies within \$7-8 million. Form the Figure #2 it is clear that in terms of healthcare costs, the share of mental health expenditures in Georgia is within 2 %.

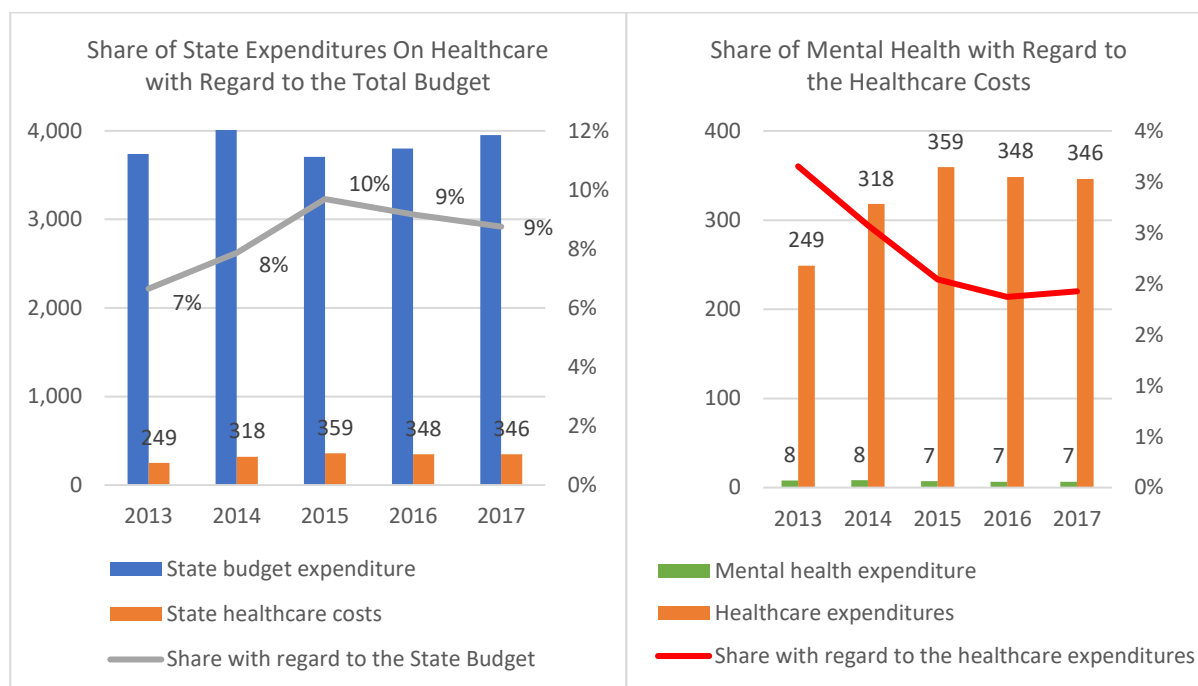

Figure 2. Share of the State expenditure on healthcare with regard to the total budget (costs in mln \$). Source: National Health Reports, the Ministry of Finance of Georgia, the Ministry of Labor, Health and Social Affairs <http://www.moh.gov.ge/ka/464/>, the Ministry of Finance of Georgia, State Budget http://mof.ge/saxelmwifo_biujeti_wlebis_mixedvit

Figure 1. Share of mental health expenditures with regard to the healthcare costs (costs in mln \$). Source: National Health Reports, the Ministry of Finance of Georgia, the Ministry of Labor, Health and Social Affairs <http://www.moh.gov.ge/ka/464/>

According to the statistical information of the year 2014, Georgia has relatively frugal data with regard to the other countries. Comparison of Georgian data even with the countries with average income, gives the following picture - the mental health expenditure per citizen in Georgia is lower than the similar indicators of other countries (11 times lower in comparison with Latvia and Poland, whereas 1,7 times lower in comparison with Moldova) and this difference becomes more visible, if we divide the aforementioned expenditure in stationary and non-stationary expenses - only \$0,78 out of the whole mental service spending (\$2.7) goes per person in Georgia, which is 244 times lower than the similar indicator in Great Britain, 15 times lower than in Latvia and 11 times lower than in Poland (on the other hand, Moldova and Armenia are behind - \$0,76 and \$0.18 respectively). See Figure #3.

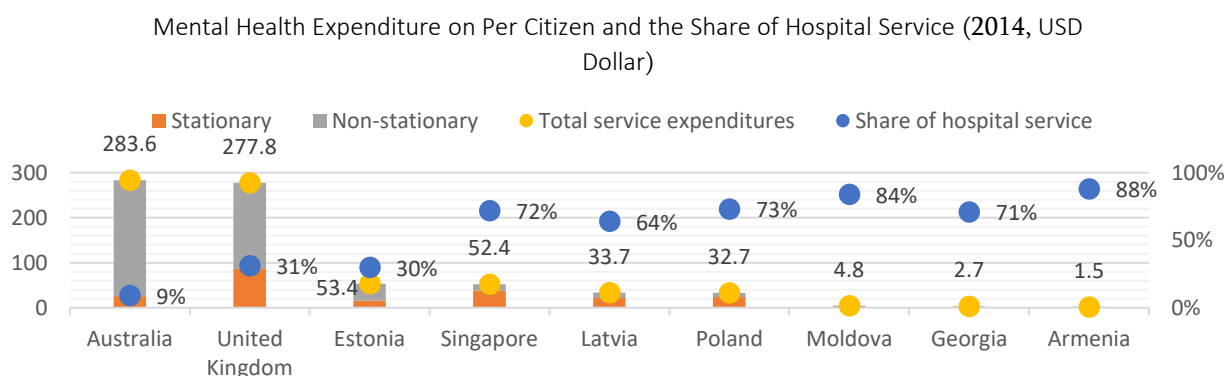

Figure 3. Mental health expenditure on per citizen, share of hospital service (2014, USD Dollar). Source: Mental health Atlas country profile 2014. <http://apps.who.int/nha/database/ViewData/Indicators/en>

It should also be noted that, the partial indicators of hospital service shown on the Figure 3, due to which, distribution of the costs (71%) spent for the service in Georgia, generally fits the world's tendency (blue points. With the exception of the

data of Australia, Great Britain and Estonia shown in the diagram and despite the fact, that the share of the hospital service in European countries decreases, in general it is still high throughout the world (OECD 2014)) and according to the data of the mental health of the World's Healthcare Organization (among those countries, the data of which is shown in the health data), Georgia occupies the 18th place according to the share of expenses incurred on hospital services.

This statistics shows that since 2006, financing of mental health and distribution of resources, have been characterized by the growing tendency in Georgia and the country allocates three times more amount on the hospital service than to outpatient services. It's hard to talk about the selection of the proper policy, about keeping the right balance of the volume in the field of service supply and therefore, on the cost-effectiveness of implementation of the adequate approaches, while in comparison with developed countries, funding of the mentioned sector is nearly 100 times less in Georgia, whereas it is 12 times less than in Eastern European countries.

Making a choice in the direction of increasing the funding of community services, means that financing of hospital services should be reduced to the appropriate amount, which in turn, is scarce anyway and is substantially lower than the similar indicators of the other countries. Therefore, it is hard to make an unequivocal decision on financing psychiatric services in Georgia, on distributing the shares of community and outpatient expenditures in favour of one or the other part, because the results obtained by comparing the benefits received due to growth of funding in one direction, should be investigated and compared with the damages occurred due to reducing the financing in the other direction.

Modelling Of Georgian Mental Health

For modelling Georgian mental health services, we have used the secondary data from two studies, one of them was held by the Georgia's Mental Health Coalition in 2011 and the second was held by Georgian Psychological Association in 2015-16.

The effectiveness of the community services has not been confirmed according to analysis of 2011 data: in 2010 (the year, when the aforementioned study was held) 1.5 million USD was allocated by the State budget directly for the psychiatric outpatient services, while total number of unique ambulatory visitors was 13,258 persons. According to the study report, the model developed by the authors, requires 6.85 million USD for serving 14600 unique patients. If we also take into the consideration, savings due to the decreasing number of hospital visits (which according to the authors of the study is 1.15 million USD), then it turns out that the service per person by the existing service, costs 411 USD, whereas for the outpatient support services it is 665 USD (See Table #1).

	Current	Model
Number of patients	13258	14600
Outpatient funding (\$)	1,500,000	6,900,000
Hospital service funding (\$)	3,962,000	3,962,000
Saving due to the reduction of hospital applying (\$)	0	-1,150,000
Expenditure of one patient (\$)	411	665

Table 1. Comparison of current and hypothetical expenses. Source: Georgia's Mental Health Coalition 2011

Thus, the analysis of the secondary data shows that financing under the current model is much cheaper for the Government, than the design model. However, as it is mentioned in the study, the absolute majority of the benefits obtained from the design model, is non-financial natured and is in connection with the improvement of health and life quality of people with mental disorders, growth of social capital, restoration of social skills of patients, improvement of capability and employment. Aforementioned benefits are quantified neither in terms of quantity and correspondingly, nor their (non-financial results) monetary values are defined.

As for the second study (Georgian Psychological Association 2015-16), apart from the previous one, in combination with various approaches, it uses the method of studying the Quality of Life of the World's Healthcare Organization (WHOQOL). The essence of this method is to evaluate the human's life in accordance with the conditions of four different domains – "Physical", "Psychological", "Social Relationship" and "Environment" and to determine the quality of life. The study during which was examined the health condition of 73 patients before and after implementation of the service, showed that due to the intervention noticeable improvement was obtained (see Table #2). Another significant indicator of the improvement is the probability of applying in-patient services. Before the intervention, the probability of applying for the in-patient services was 100% (in other words, all patients with more or less frequency applied the hospitals) whereas, after the

intervention, the probability of applying for the hospitals which amounted only 6 % (see. Table #3), could be considered as the significant result.

	Study I	Study II	Sig.
How would you evaluate the quality of your life?	2.836	3.217	.002
How satisfied are you with your health condition?	2.800	3.200	.013
How satisfied are you with your life?	1.800	2.500	.000
Have you got enough energy for daily activities?	2.301	2.833	.004
Have you got enough money for your needs?	1.730	2.200	.001
By what quality do you manage to relax and entertain?	1.425	1.750	.028
How satisfied are you with the ability to perform your daily activities?	2.486	2.950	.001
How satisfied are you with the capability?	2.542	2.917	.023

Table 2. Results of the study in accordance with WHOQOL. Source: Georgian Psychological Association

Before service implementation : once /less than 2/ more than 2	15/16/42	20.5%/21.9%/57.6%
After the service implementation: not once /once/ less than 2/ more than 2	68/5/0/0	94%/6%/0%/0%

Table 3. Frequency of applying for the hospital before and after the service implementation: Source: Georgian Psychological Association

We tried to get one indicator from WHOQOL's four domains, in which the volume of each domain would be weighted by its share in person's QOL. This gave us the possibility to measure the effect of intervention of the community services resulted in the improvement of the total level of QOL with 15 %. The indicators of the patients health condition before and after intervention are shown in the below given Figure #4, from which the redundancy of the positive results (improved condition) is visible.

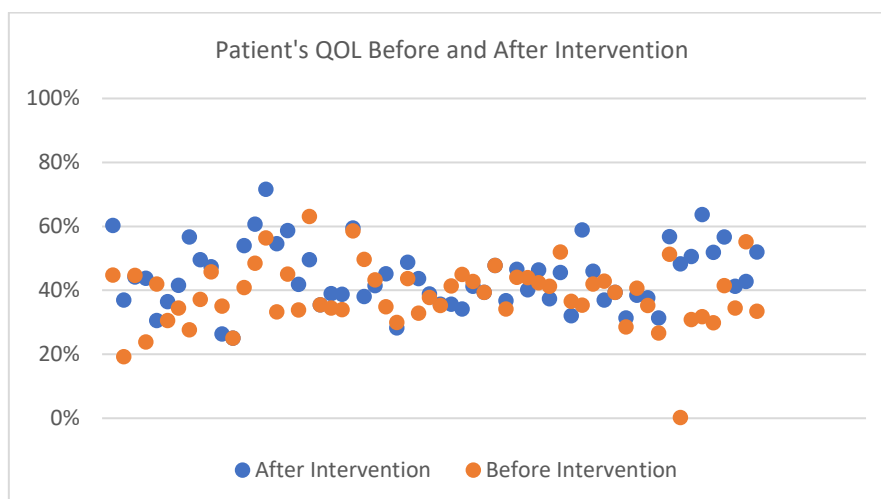

Figure 4. Patient's life quality condition before and after intervention

Model

In order to determine the effectiveness of the community intervention services, our model is based on the initial data and assumptions. In particular: 1. 73 patients were covered by the intervention, 2. as a result of the intervention the QOL was improved by 15%, 3. The number of applying for the in-patient services was reduced by 94%. Expenses necessary for the implementation of the community based treatment for 73 patients amounted - \$100,000.

To create appropriate model, along with the mentioned indicators, we also calculated average number of the days of spent by chronicle patients in Georgian psychiatric facilities - 19 days and the cost of daily services - \$13.2. These data were taken from the in-patient services healthcare budget of the year 2016

First of all we calculated what would cost the hospital service of the aforementioned 73 patients. Due to the results of the study, before the implementation of the intervention, all the patients used the stationary service at least once during a year.

To be more specific, 15 patients from them used the hospital service, 16 –twice and 42- three times. Thus, the number of the hospital applying cases, in the absence of community services could reach up to 173, which as a result of multiplying on the average amount of the days (19) and on daily expenses gives us \$43,500 (Table #4). This is the expenditure, which can be avoided in case of implementing the community service.

Community Service	Patient	Cost of the Service (\$)	Expenditure on per person (\$)
	73	100,000	1,370
Hospital service (if there was not the community service)	Applying for the hospital services	Stationary cost	Expenditure on per person
	173	43,500	251

Table 4. Initial data. Source: Georgian Psychological Association 2015. Budgets of psychiatric service 2016-2017

This results are unsuccessful for the policy determination and the decision making in favour of the community services, because the implementation of this type of intervention is much expensive - investment made in the community treatment exceeds the costs of the in-patient treatment by almost \$57,000.

The next step is to determine whether the improvement of the QOL influences on the patient's well-being and to reflect this in financial terms. If we assume, that the patients participating in the study, who apply for the hospital service at least once a year, are presumptively unemployed persons, then we can suppose, that the improvement of their life quality by 15% and the probability of applying for the in-patient services decreases up to 94%, to some extent it may reflect on the incomes, received by them as a result of employment. According to the National Statistics Office in Georgia, in 2015 the average monthly salary was \$486. Of course we cannot unambiguously think, that the person involved in the community service, who before was unemployed, after the improvement of the QOL will find the job with the average salary. Although, on the other side, it should be considered that besides being employed, due to the improvement of the life quality, the patient will have a leisure time, which he/she can spent on the house affairs. Family members, due to the time released from the care, will have opportunity to use this time in more profitably way and etc. To say in other words, the opportunity cost of the monthly average salary which can be reflected by the use the leisure time in other types of activities (which might not be directly paid), is the obtained benefit and equivalent substitution of the salary.

Such assumption gives us the opportunity to make the forecast for the several years. If we take 10 years as the period for carrying out the community intervention and suppose that nobody dies during this period, then on the 7th year of the program implementation, the benefit will exceed the cost of the intervention, whereas on the 10th year, the difference received due to the benefit obtained from the life with better quality and interventions, will be more than \$345,000. However, it will be better if we take into consideration that during the intervention period there is a probability that some patients might die. During the study the number of dead people throughout the year amounted 8%. In this case, the effectiveness of the intervention after 10 years will be more than \$240,000 (Figure #5), as for the life quality of those who stayed alive, will be improved by 21 %, and after 10 years, the total index of their benefits will reach \$1,000,000 (Figure #6).

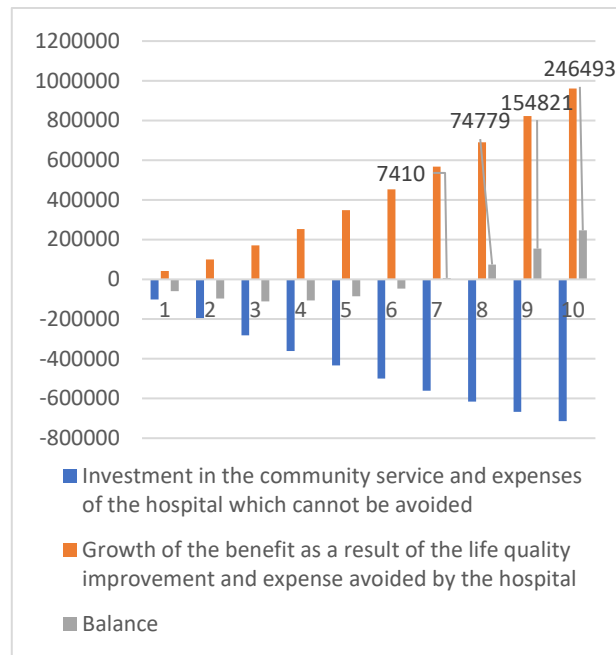

Figure 5. Model of effectiveness of the community service, comparison of expenditure and benefits during 10 years

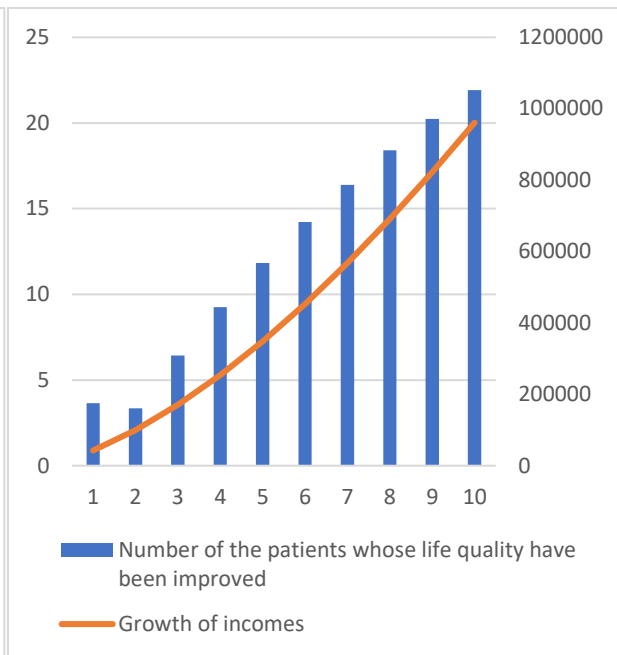

Figure 6. Model of effectiveness of the community service, growth of life quality and incomes during 10 years

Conclusion

Thus, as our models shows, the effectiveness of the community services is clear in the dynamics of years. On the 10th year, the improved quality of life, as well as reduction of the hospital expenses and the growth of incomes caused by the opportunity costs of the patients' leisure time, give the positive effect. However, the main drawback of the aforementioned calculation is the fact that we don't know, how does the investment of the community service impact on the amount of expected years of life (as well as we don't know it in case of the stationary treatment). 6 patients out of 73 died during the study (8%). Although, even in this case it's difficult to connect these data with the expectation of the lifetime years, because the relationship of the psychiatric interventions with the death rate must be determined by well-designed studies.

Despite the aforementioned defects, we think that we tried to mark out the frame direction by the presented model, on bases of which it will be possible to carry out the study oriented to the economic effectiveness in future. In order to perfectly demonstrate a new and economically substantiated, more organized model, it is necessary to define the alternative value of the leisure time; complex evaluation of effectiveness of all possible intervention, including outpatient, shelter or psycho-consultancy services; calculation of the number of expected lifetime years.

References

- Aghapashvili, N, G Geleishvili, and M Kuratashvili. 2017. Study of Outpatient Psychiatric Services-Problems, Needs, the Future Vision (in Georgian). Tbilisi: Georgian Mental Health Coalition.
- Bergen-Cico, D, D Otiashvili, I Kirtadze, T Zabransky, and V Tsertsvadze. 2017. "Cost Analysis of the Country of Georgia's Street Level Drug Testing Policy ." Journal of Drug Policy Analysis 10 (2).
- Erkomaishvili, G. 2016. Economic Policy Priorities for Development of Georgia (in Georgian). Tbilisi: Universal.
- Erkomaishvili, G. 2019. Rational Economic Policy - Driving force from business to social entrepreneurship. Tbilisi: Universal.
- Georgian Government. 2014. "Strategic Document of Psychiatric Health Development and Action Plan of 2015-2020." <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2667876> 31/12/2014.
- Georgian Mental Health Coalition. 2011. Development of the outpatient service model based on the mental health community in Georgia and piloting. Tbilisi: Georgian Mental Health Coalition.
- Gould, R. A., M. W. Otto, and M. H. Pollack. 1995. "A meta-analysis of treatment outcome for panic disorder." Clinical Psychology Review 819-844.

- Hampson, S, T Skinner, and J Hart. 2000. "Behavioural interventions for adolescents with type 1 diabetes: How effective are they?" *Diabetes Care* 416-422.
- Holroyd, K. A., F. J. O'Donnell, M. Stensland, G. L. Lipchik, G. E. Cordingley, and B. W. Carlson. 2001. "Management of chronic tension-type headache with tricyclic antidepressant medication, stress management therapy, and their combination: A randomized controlled trial." *Journal of the American Medical Association* 2208-2215.
- Hunsley, J. 2002. *THE COST-EFFECTIVENESS OF PSYCHOLOGICAL INTERVENTIONS*. Ottawa, Ontario: Canadian Psychological Association.
- OECD. 2014. Improving quality measurement and data collection for mental health", in *Making Mental Health Count: The Social and Economic Costs of Neglecting Mental Health Care*. Paris: OECD Publishing.
- . 2014. "Making Mental Health Count: The Social and Economic Costs of Neglecting Mental Health Care." <http://www.oecd.org>. <http://www.oecd.org/publications/making-mental-health-count-9789264208445-en.htm>.
- Otiashvili, D, V Tsertsvadze, I Kirtadze, M Chavchanidze, and T Zabransky. 2011. "Alternative Georgia." *HOW EFFECTIVE IS STREET DRUG TESTING?* January. <http://altgeorgia.ge/2012/myfiles/narkotestireba%20ENG-1.pdf>.
- Sharpe, L, T Sensky, and N Timberlake. 2001. "A blind, randomized, controlled trial of cognitive-behavioural intervention for patients with recent onset rheumatoid arthritis: Preventing psychological and physical morbidity. ." *Pain* 275-283.
- Thornicroft, G, and M Tansella. 2004. "Components of a modern mental health service: a pragmatic balance of community and hospital care: overview of systematic evidence." *Br J Psychiatry* 283-90.
- . 2003. "What Are the Arguments for Community-based Mental Health Care?" <http://www.euro.who.int>. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/74710/E82976.pdf.
- Thornicroft, M. 2005. *Reorganization of mental health care, Policy Brief*. European Observatory on Health Systems and Policies.
- Uchaneishvili, M, N Gamkrelidze, and I Chikovani. 2014. "Protection of mental health in Georgia: defects and possible ways of settlement, results of the study of financial barrier (in Georgian)." *Curatio International Foundation. Essays of policy*.
- van Tulder, M. W., R. Ostelo, and J. W. Vlaeyen. 2000. "Behavioural treatment for chronic low back pain." *Cochrane Database Systemic Reviews*.
- World Health Organization. 2001. "World Health report 2001: mental health: new understanding, new hope." <http://www.who.int/whr2001/2001/main/en>.

Linguistic Imperialism: The Policy of Bestowing Imperial Dignities/Ranks upon Georgian Kings and Noblemen (Case Study - Transcaucasian Georgia)

M. Murat Erguvan

International Black Sea University, Georgia

Abstract

This study will explore the process that allowed Georgian political state-making under Roman-Parthian-Sasanian imperialism (centuries I AD – 3 AD) and add to the Late Antiquity imperialist discourse. The study contributes to the topic of identity change thus broadening the idea of “becoming” Roman or Persian through the use of titles that came from Rome or Persia. Georgian statehood's political structure, including its governing bodies, royal titles, and power symbols, can be viewed as an example of imperial images and institutions' direct “export” or “outward projection.”

Key words: Linguistic Imperialism, Imperial Languages, The Policy of Bestowing Imperial Dignities, Imperial titles

Introduction

The study of linguistic imperialism focuses on how and why certain languages dominate internationally, and attempts to account for such dominance in a theoretically informed way. This paper will explore the processes of the Georgian political state-making under the Roman-Parthian-Sasanian imperialism (from the 1st century AD to the 3rd century AD) and contributes to the imperialistic discourse in the Late Antiquity. The paper contributes to the discussion of the transformation of identities while widening of the conception of ‘becoming’ Roman or Persian through the policy of bestowing and acceptance imperial dignities and titles by Georgian noblemen. The paper offers reinterpretation and reevaluation of the imperialistic interconnections between the Imperial Metropolises and the Georgian political entities through the designing of an integrated conceptual framework for investigating the role of language policy in empires and the linguistic transfer in the affected state. The author proposes to analyze the imperialistic policy through the investigation of linguistic installations and defines the essence and phases of the extensive imperialistic interference wherein linguistic imperialism has manifested in different forms. However, the most vivid expression of linguistic imperialism become apparent in two cases:

- A) By the adoption of a dominant language by subjugated communities: that is regarded as being of a strategic expression of power through the Language Imperialism, and
- B) By the policy of bestowing imperial dignities, ranks and royal titles upon Georgian kings and noblemen.

As the case study example is represented by bilingual text from Armazi, so-called the princess Serapitis (Seraphita) memorial funeral inscription- epitaph, dated circa I-II AD.

“Serving World Empires”: The Nature and Function of PITIAX/BIDAXŠ and BASILEUS

From the perspective of the political sociology of language de Swaan (1993, p.221) asks himself:

“whether the processes of language spread and language decline reveal dynamics of their own, or rather are completely determined by other processes, such as military conquest, religious, {...} commercial expansion. In the latter case the language system is an epiphenomenon, of descriptive interest certainly, but devoid of explanatory potential.”

Since we do not have any independent sociolinguistic theory of empire, we need to revise concepts of empire, imperialism, and globalization, as well as language spread and language globalization, from the perspective of the reciprocal relationship between the linguistic, the political and the social. The analysis within this article is based upon the idea of “an imperial affiliation”. The concept is connected with the definition provided by Doyle (1986, p. 45) in his seminal work:

Empire [...] is a relationship, formal or informal, in which one state controls the effective political sovereignty of another political society. It can be achieved by force, by political collaboration, by economic, social, or cultural dependence. Imperialism is simply the process or policy of establishing or maintaining an empire.

The imperialistic relationship, formal or informal, is in existence when the dominant power controls the effective political sovereignty of another political society, which can be achieved by force, by political collaboration, by economic, social, or

cultural dependence. The control can be conditioned through the stance of subordinate societies be due to their lack of self-sustainment capability or resources that meet global standards.

On the assumption of the historical context, periods and geographical settings the Georgian political societies with its affected societal structures — are perceived as imperial peripheries or colonial entities. The Transcaucasian Iberian state from the 1st century AD to the 3rd century AD was a country, where the contenders, the hegemonic empires of the West and the Middle East, interfered with and restricted political space. The term “the Great Game” can be used to describe the political and diplomatic confrontation that existed for most of the first, second, and third centuries AD between Rome and Parthia. After the demise of the Parthian Empire, competition arises between Rome and the Sassanids over Iberia and neighbouring territories in the Caucasus and Western Asia. The Roman, Parthian, and Sasanian empires’ attitudes to the state of Iberia and the Iberian attitudes to Rome, Parthia, and the Sassanids were complex as well. The Iberian state-making under the Roman-Parthian-Sasanian “imperialism” (from the 1st century AD to the 3rd century AD) characterized by “bipolarity” as a consequence of interactions with two Empires simultaneously. The subjected states’ (i.e., the satellite state or the periphery) political formation, including administration and types of government, can be perceived as an expression of the unmediated “export” or “outward projection” of imperial forms and institutions. In addition to that, the periphery reveals the capacity, or ability, to accept the coexistence of diverse political ideas and values and recognize their benefits. While considering the specific coexistence of diverse imperial rules in Iberia, the local political governing body itself is the institute of the Satellite rulers (authority) supported by main powers. The satellite ruler is a ruler, but in the bloc, he becomes a servant; he is enslaved by the actual ruler and his authority consists in the fact that he “transmits enslavement” (Nowak, 1991, p.144).

A double and equally strong imperial influence on the local Iberian governing system, the inheritance, and circulation of the most important imperial political institutes is an indication on the decentralization of local political power. Through implantation imperial different institutions as were the Persian the most important imperial political institute *pitiāx* / *bidaxš* and the Roman-Greek term for a king (i.e., a sovereign) *basileus* [Original Word: βασιλεύς, ἕως, ὁ.] these empires aimed to divide the spheres of influence and to spread the imperial languages as the instrument for communication and justification of their power over the local political actors.

Bilingual text from Armazi, so-called the princess Serapitis (Seraphita) memorial inscription is a unique example of linguistic “competition” in the periphery. The tenth-line Greek text is inscribed on the basalt stele, the text occupies the upper part of the stela, and below it is an eleven-line Aramaic text (Tsereteli, 1942, 1948; Shanidze, 1941; Kaukhchishvili 1941).

Translation of the Greek and Aramaic versions:

“Serapeitis, daughter of Zeouach the Younger, *pitiāxēs*, wife of Iodmanganos, son of Publicius Agrippa, *pitiāxēs*, who won many battles as *epitropos* of the great king of the Iberians, Xepharnougos. She died, younger than twenty-one years, who had inimitable beauty”.

“I am Serapit, daughter of Zewah the Younger, *pitiāxēs* of King Pharasmanes, wife of Yodmangan the victorious and winner of many victories, master of the court of King Xepharnougos and the son of Agrippa, master of the court of King Pharasmanes, victorious over the mighty, which Pharnavaz could not accomplish. Serapit was so fine and beautiful that no one was her equal in beauty. And she died in her twenty-first year”. (Rapp, 2014, p. 216)

The term of *pitiāxēs* transliterates in Greek an official title well known in the Iranian world (Altheim, F. Junker, H. and Stiehl, R. 1949). Strabo, the first source evoking the institutions of the Iberian kingdom, does not mention the function of *pitiāxēs*, but evokes the role occupied by the “second” of the royal lineage who “makes justice and command the army” (Strabo, Geography, XI, 3, 6: “ὁ δὲ δεῦτερος δικαιοδοτεῖ καὶ στρατηλατεῖ”). The most important imperial political institute *pitiāx* / *bidaxš* – “The eye of the king” corresponds to the title recorded in Greek: *’ophthalmòs toû basiléōs*; “second ruler”, i.e., “vice king”, “major domus” and the Greek *epitropos* “a provincial governor”. Furthermore, the title is attested in Latin of the 4th century as *vitaxa* (Ammianus Marcellinus, 23.6.14). The institute *pitiāx* / *bidaxš* spread in the subjugated states (e.g., Iberia, Armenia, etc.). The texts reveal other official highest institute of governance that is a king (i.e., a sovereign) *basileus* [Original Word: βασιλεύς, ἕως, ὁ.] held simultaneously by the then contemporary Iberian kings.

Conclusion

Presumably, these titles and offices reflecting the power of the two empires at the local political level and were the signs of the imperial affiliation and “serving”. The idea of affiliation indicated on “bipolarity” status and condition of the local state. Iberia, as a subjected country, was involved in interstate relations, and the ruling élite, i.e., the notables, not only

attempted to avoid the possible unfortunate consequences of imperial rule but actively sought benefits which could be gained from the imperial powers. The benefits were accepted not only in form of gifts but in that of the offices and titles bestowed upon them.

Imperial dignities, ranks and royal titles should have been unfamiliar terminology and unaccustomed governmental offices for the local audience especially when they are presented in a foreign language, incomprehensible to the majority of the population.

But as a result of the imperialistic relationship, the local élites accelerating their interdependence on the imperial metropolis, were prepared to accept proposed linguistic, religious, political, social, etc. patterns from a particular dominant empire. Through the ages Georgian statesmen perceived, displayed, and replicated the imperial core in various ways. The Georgian monarchy sought recognition of its policy, state identity, and dignities from the imperial metropolises. The political formation of the Georgian statehood, including its governing institutions, royal titles, and symbols of power can be perceived as an expression of a direct "export" or "outward projection" of imperial images and institutions.

Reference List

- Altheim, F. Junker, H. and Stiehl, R. (1949). "Inschriften aus Gruzien," *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves* 9, pp. 1-25.
- Ammianus Marcellinus (1939-1950). *The Roman History*. The English translation is by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library edition.
- Doyle, M. W. (1986). *Empires*. Cornell University Press.
- Kaukhchishvili, S. (1941). *Greek inscriptions of Armazi*, V. II, Tbilisi.
- Nowak, L. (1991). *Power and Civil Society: Toward a Dynamic Theory of Real Socialism*. New York: Greenwood Press.
- Rapp, S. H. Jr. (2014). *The Sasanian World through Georgian Eyes: Caucasia and the Iranian Commonwealth in Late Antique Georgian Literature*, Ashgate Publishing, Farnham: Ashgate.
- Shanidze, A. (1941). *Bilinguals from Armazi*, V. II, Tbilisi.
- de Swaan, A. (1993). "The emergent world language system: An introduction", in: *International Political Science Review*, 14, 3, 219-226.
- Strabo, (2000). *Geografia: Caucaso, Asia centrale e Anatolia: libri XI-XII*. Roberto NICOLAI and Giusto TRAINA (ed.), Milan: Biblioteca universale Rizzoli.
- Tsereteli, G. (1942). *Armazi Bilingual*, XIII, Tbilisi.
- Tsereteli, G. (1948). "Èpigrafičeskie nakhodki v Mtskheta—drevnej stolitse Gruzii" in *Vestnik drevnej istorii* 2 (24), pp. 49-57.

Human Resources Aspects of Project Management (Analysis of the Project Team)

Teona Maisuradze

International Black Sea University, Georgia

Abstract

Human resources are no doubt the most important treasure any organization has and nurturing them is the only way to make sure the goal are attained. Our study links human resource management practices with project management and attempts to draw some guidelines in treating this precious resource. Three teams were analyzed during three years and intensive individual as well as group interviews were held with each participant. Recommendations were drawn to the leaders for different team development stages and these recommendations were validated at the exit interviews. Modification were made and finally presented in the paper. We believe that in a specific case of a project, which is time constrained, specific approaches towards human resources should be chosen in order to help the team members move through the stages and work efficiently in each stage. Implementing these approaches will help keep the performance up and therefore increase the productivity of the team.

Keywords: Human resources, Project Management, leaders

Current study is the analysis of three years of observation of three group formations under the same project and reveals the human resources management aspects of project management. The formation of all the three groups was done through the established procedures of the selection process; at storming stage or so called the internship stage the participants were involved in intensive learning; the activities done at the norming stage to help the participants become professionals; the performing stage enabled the participants to demonstrate the learnt knowledge and skills of interaction, some of the participants actually led the project as part time workers of the project; and the final stage of the group formation, which is when the participants had to leave the group and the project was transferred to the newcomers. Individual interviews were held with members at every stage of the project and special attention was given to the exit interviews before they left the project. Recommendations received after individual interviews were gathered, analyzed and discussed in the common meetings after which general and specific conclusions were made on the style and methods of interaction, the working environment and the policies regulating the relationship of the members within the project.

The objective of the project is as follows, "Basics of Business" is Business Faculty project aimed to teach high school students about business. The project in which the students of Business Management are actively involved as the communicators of the quality of teaching university provides as well as social agents helping raise the awareness of society on the difficulties of starting own business.

Business Management Faculty of International Black Sea University took an initiative to educate high school students about business, its essence and start-ups to prevent possible failures in business in future. Letter was sent to the Ministry of Education and Science of Georgia and the ministry agreed to the full support of the educational activity. The program involves 10-15 hours of teaching which will be delivered in the schools. The program is addressed to help students develop business thinking and perceiving and managing business process.

The target of the program is grades 10-11-and 12 and we believe that at the same time our project is an excellent activity to increase public awareness about Entrepreneurship and our university and the teaching service that it offers. We can attract more students by giving them a high quality training, which will be a clear demonstration of the quality of the service of teaching that our university provides. Along with this, students visit our university, view the facilities and see the format of teaching that our university offers.

Project is being held mostly in Georgian, Russian and English languages and there is also a mixed language format provided. Trainings are held in three styles. Students from public and private schools visit International Black Sea University weekly and attend a four-day training on different topics of business; Under the elective subject of "Entrepreneurship" for high schools, our trainers visit a specific school and hold the course of training locally; Representatives of business faculty and the trainers visit the regions of Georgia monthly and they hold weekend trainings for the school students. Project Participants receive certificates.

The implementers of the teaching during training sessions are the students of International Black Sea University. Project is selecting students for training of trainers' program. Trainers are selected from the students according to their academic performance and the skills needed for trainers. After being selected, they undergo an intensive learning program together with team-building activities. Upon the successful completion of the internship stage of the project, the students receive certificates as a proof of trainer qualification. Trainers hold the training hours under the supervision and are given on-job training on the improvement of the teaching skills, methods and approaches. After an intensive four months preparation period, student-trainers gain certificates of a trainer and deliver training hours independently. After having received the certificates, the trainers hold the training independently. Every year, four of the trainers are selected as part-timers for the project last year and are responsible for project development, public relations, marketing and planning activities for the project.

For our study, the members of the projects were divided into three groups, 2014-2016 trainers, 13 members, 2015-2016 trainers 11 members and 2016-2017 trainers, 10 members. The total of 34 participants during three-year observation. Our study will be divided into the standard stages of team formation and the analysis of each stage will be given with the recommendations followed.

Forming stage – the selection process

The Selection process involves the following stages: application form, where students indicate their personal data and the motivation to be part of the BoB team; informational meeting with all the applicants, aimed at explaining the load that students will have in the project, the tasks that they will be performing and the responsibilities and the benefits they will receive if selected to the project; face-to-face meeting interviews, aimed at meeting the candidates in person, asking questions about their experience in life, skills and abilities they believe to be essential for being a member of the team; presentation of the topics, which involves distribution of the topics covered by trainings to the candidates and observing how they have prepared the topic and how are they able to grab the attention of the audience and manage the listeners; working in the team, attending four-day training as a participant and observing the difficulty of being a trainer, offering a helping hand to other potential candidates and becoming attached to the team

Storming stage – internship of four months.

Internship period is a period after being selected for the project among the ten candidates that are to be prepared as future trainers and the part-time workers of the project. The training includes the teaching of the material of the training and the development of communication skills necessary to convey the messages in the most efficient way, management of auditorium, involving the audience in practical activities and making it fun to listen and participate. The internship also provides the development of the skills of assessment of a participant, accuracy in giving the remarks about the work done by the participant and the approach the recommend improvements in the knowledge and work of the participant. During the internship the interns are also given small tasks of visiting the schools and promoting the project, posting some promotional posts on the facebook site of the project and other organizational tasks involving the logistics, and reporting of the project stages.

Norming stage – performing first independent tasks, receiving the certificates of trainers.

By the end of four-month period, the interns are evaluated based on their overall performance during the internship period. The primary criteria of the evaluation is the knowledge acquired during the internship, the knowledge that the intern will be passing onto during the trainings to come. Other criteria for assessment are the skills of class management and communication and teamwork. The combination of evaluation based on the observation of the coordinator, other trainers working with the intern, self-evaluation of the intern and evaluation of other interns is what makes the overall evaluation of the candidate. There have been cases of interns not receiving the certificate due to having demonstrated low performance during the internship. In this case the interns are offered additional internship where they have a chance to improve their performance and a chance to receive the certificate.

Performing stage – being a full time trainer or/and a part-time worker of the project, selecting the next generation and training them.

Apart from being full time trainers and independent performers in the project, the trainers get a chance to select the future generation for the project. Having experienced and undergone the selection stage, the trainers now have the authority of organizing the selection process and choosing the candidates by themselves. After having chosen the candidates, the trainers are in charge of the internship program. They decide on how the new interns are going to be trained and assign tasks for the interns. At the end the trainers are who decides to grant a certificate to an intern.

Adjourning stage – passing the project to the recruits, the new trainers and recommendations for project development.

The hardest stage in the project is the time to let go of the project. At this time the trainers have already developed as professionals, based on their personal experience in the project they have selected and administered the internship for the future generation and it is time to leave the project when they are the most efficient. This decision was made at the beginning of the creation of the project considering different programs of study students were involved in the university. The project of "Basics of Business" only aims at the development of professional etiquette, communication and organization skills and giving the experience of creating and managing a project of your own. At this stage, students are recommended to concentrate on their professional fields of study and build their own careers.

Analysis of each stage based on interviews and observation

Forming stage

The main problem at the stage of formation was uncertainty and the lack of clarity on what was expected from individual member of the newly created team. The members of the group admitted that after the forming of the team, they felt like they were members of the team but they had not yet realized what they were expected to do to perform. The level of uncertainty in the team lead some of the team members to be more reserved and not act. At this stage we analyzed the effectiveness of the actions of the leaders, the trainers, who were responsible for the internship program. As studied, the leaders succeeded in keeping the personal relations apart from the professional relations and this eventually helped the new members realize what was expected from them. We need to note two factors here which made the leaders' job more difficult. One of them was very little age difference between the leaders and the members of the team, and little experience of the leaders, because this was their first time supervising the interns. As a result of the tension in the forming stage, one member from ten left the team, so additional member was recruited to the team.

In literature we talk about the difference between a group and a team and the team spirit that connects the team. This was another case in the forming stage. At this stage, group members mostly focused on personal development, acquiring the knowledge for holding trainings and the skills associated to class management and interaction with the participants. Individual interns developed their skills separately, therefore the members lacked the synergy that would allow them deliver a better result than needed. After the interviews with the participants we concluded that by the end of the forming stage the members started evaluating each other based on their contributions to the team and their usefulness in the overall success of the team. At this stage the benefits of individual member of the team were clear and this helped create the first signs of synergy.

Storming Stage

After the forming stage the members grew in confidence and some "in fighting" as well. This stage witnessed the ups and downs of attempts of individual members to gain leadership power over other members, and the stage was generally characterized as having handful of conflicts, some real, some deliberately created. One of the turning points for three years of three various teams was common, it was the first field trip organized by the members of the team independently, without instructions of the supervision, just being observed on their performance. One of the group compared the period to "home alone disaster, except that they were not even home". As the interviews revealed, the first failure of independent field work revealed the true characters and the skills that the team members lacked in order to create a team worthy of success. The stressed the team members were due to failing the first assignment they had, the less they communicated with one another and all the communication was done without really listening to one another, let alone the understanding. On the assignment the members were given a task of creating a system that would serve for efficient registration of the incoming students for the training courses. Three of the team members were selected to implement the system which was theoretically believed to be well thought and planned. The main reason revealed during the interviews was the failure to communicate and coordinate the activities. Without proper communication system the members could not see how others performed and could not adjust to them and level the tasks. Certain failure was expected and also there was a prediction that the team members realizing the loss due to the failure would sort out the reasons of the failure at the first place. After the completion of the field trip, an extensive discussion was organized which lasted several hours and every team member with supervisors were given a chance to speak up about the concern, about their own interpretation of the events that went wrong and their analysis of what could have possibly be the reasons. After having thoroughly discussed, ways of improving the team coordination and raising the spirit were proposed.

Another tension was created by a surprise decision of team supervisors that they needed to be away for some business and that the trainees would have to take care of the whole process. This came by surprise, but all the team members had

their defined tasks and the responsible areas, so if they did what they were planned to do there should not have been any complications. However, it came to a surprise that instead of everyone following the instructions and doing what they were supposed to, the members started interfering in one another's jobs, controlling each other and trying to show off as a leader of the team. When analyzed in the individual interviews the team members admitted that all they actually cared about was the image of a potential leader they would project at this chance. Unable to realize that the purpose of leaving them alone was to create a familiar atmosphere for them a sense of tension so that the team would become more close, effective with coordinated movements.

As a concluding finding of the storming stage the biggest achievement that every member of the team agreed to was the realization that each individual team member was different from others, and that personalities and feelings were to be considered when working. Members realized that expecting the same exact treatment from others was a mistake to start with. Knowing more about each other led them developing their own norms and eventually would lead them into developing as a team.

The literature here discusses the necessity of creation of false conflicts in order to help the members reveal their characteristics and try to fit them in the team as well. Sometimes the conflicts arise themselves, but it is recommended to create smaller conflicts to make sure that the bigger to come is prevented. When reading about the conflict resolution and techniques we see that members of the team tend to work inefficiently when they lose the ability to see the bigger picture, or the performance of others as a whole. And as a result of failure of the common situation, it is discussed by the authors that conflicts tend to become more personal, where the feelings are hurt and more misunderstanding follows. It is very important to discuss each conflict with the participants and facilitate the discussion of what the possible reasons are, what can the consequences be and what are the ways to prevent similar cases in the future. It is essential for a team to leave the conflict resolved and behind because the specifics of a good team work depend on the trusting relationship which is necessary to be built. Discussions of all members are recommended to ease the tension and let the members express their ideas, feelings and concerns. A facilitator is needed during this process to make sure the discussion of the conflict does not grow into another conflict. As a last remark about the tensions in the team building, literature talks about the necessity of small tensions that help overcome the easy pressures together that is supposed to create the confidence in other members of the teams, therefore the synergy achieved.

Norming Stage

After an extensive discussion of the failed event the team members realized that importance of team output as opposed to the individual achievements made by its members. In order to make sure the failure was avoided, the members decided to distribute the functions very carefully, making sure that everyone agreed to the distribution and that the new responsibilities were well understood as well as well linked to the overall goal that the team wanted to achieve. Important turning point here was when the participants admitted that they started helping each other not because they wanted to be noticed doing so, or to demonstrate the control over others, but because they cared for the overall performance of the team and its success. In seeing each other ready to pitch in and help, the members could realize their own problems and weaknesses and they knew in what particular aspect they needed help in. So, as a result the norms and system of working was established and decision-making was more organized and transparent.

The literature discusses the importance of setting own rules, norms and the decision-making procedures within a team. In order to be fully committed to following them there is a need for participating in the setting of the goals period. When the decisions are made together, the members at workplace commit to its fulfillment. However, there is a risk associated to the distribution of the tasks when it is done on the voluntary basis. Sometimes the employees tend to choose the tasks that are relatively easy and that results in less efficient use of human potential. In this case the literature suggests that correct motivational tools be used to maintain the high performance of employees and their engagement. Especially when the workers are not monitored or immediately supervised, there may be a tendency of working less efficiently opposed to the times when they are closely monitored or supervised. Overall, an opportunity to have a say in decision-making and distribution of the tasks is beneficial to raising the performance.

Performing Stage

In this stage finally the groups became cohesive as a unit and started performing. After setting the rules and distributing the functions at the norming stage the teams were able to focus on implementing their own functions effectively. More respect followed as the roles were distributed and moreover the feedback received was perceived as more a contribution and an advice rather than the criticism or the competition among the group members. This stage was characterized by the change of an old attitude which reflected that asking for help was considered as a weakness and that the person doing so

was incompetent in performing his or her role in the team. At performing stage, it was clear for the members that asking for help was a part of being in the team and mutual help lead to implementing new interesting things in the team. After this understanding there were more volunteers to help others in their functions, as an example of presenting the project to potential participants, and everyone getting involved in development of the demonstrational material, the slides for the project, the texts development and generally in pitching ideas for improvement of the job done.

According to theory this is the stage which is characterized with high involvement and participation. The decisions are made quickly and effectively due to the increased level of participation. In case of disagreement, the team members can work together and come to consensus without interrupting the progress of the job and hurting the feelings of each other. Cooperation level achieved at the stage of performing led to the development of innovative ideas, new registration system, change of the format of the tests used, making the results more customer friendly. This as the participants agreed on made their work more attractive, interesting and better place to be at. After the analysis of the stage based on group interview with the members, we have found out that the key to performing of the team was the understanding between the members. The understanding that was built by the development of a system of communication that was created by the team members themselves and not imposed from the outside. It turned out to be vital to consider the creative autonomy of the participants in establishing the system of communication that fit them the best.

Adjourning Stage

As agreed at the time of formation, the group was to dissolve by the end of semester, leaving the project innovated, modified and more efficient for the next generation, and the members who were the trainees now became the full owners of the project, its trainers. This was the period when former trainees took up the role of the trainers and the total ownership of the project. One group of elders, the trainers left the project, while the second group was looking forward to the new season, new trainings and the new trainees.

International Migration – One of the Most Important Global Problems

Nika Chitadze

International Black Sea University, Georgia

Abstract

In the research paper, main attention is paid to the number of migrants globally and in the different countries of the world, first of all USA, Russian Federation, Germany, several countries from the Middle East etc. There are analyzed the positive and negative sides of the migration and role of this process in the World politics.

Keywords: Migration, remittances, refugees, IDP, population

Introduction

Migration is one of the most important global, and at the same time, complex problem, because it represents not only demographical, but also serious social, economic and political problem and creates many difficulties in many countries of the world. As it is known, there are two types of migration: Internal and external.

Despite of the existence the significant problems in case of internal migration, it is anyway the problems of separate countries and their resolution should be regulated by the conducting the concrete policy of the presented state (adoption of the concrete legislation etc.). Thus, there are much more problems during the external or international (especially illegal) migration, which has already gained the global character and the fighting against illegal one requires the international efforts.

In the contemporary period, there are three main centers of the international migrant's concentration: Western Europe, North America and Arabic states of the Persian Gulf.

Number of Migrants globally and according to the countries

Let's consider the number of migrants according to the separate countries:

According to the estimations of the UN Department of Economic and Social Affairs, in 2017 the world counted 258 million international migrants, which is about 3.4 per cent of global population (United Nations, 2017).

According to the International Migration Report of the United Nation, in 2017 about 50 Million migrants lived in the United States of America (International Migration Report, 2017). People are moving from all over the world towards the state between two Oceans, with the purpose that the "American Dream" will come true.

United States leadership in rankings is no surprise to anyone. As a rule, immigrants leave their homeland for economic hardship or for some reason they have been persecuted in their home countries. No one will go from one poor country to another poor country in the searching for the happiness. The US is the world's largest economy in the world, GDP of which as to the first quarter of 2019 prevails 21, 06 Trillion USD and where Real gross domestic product (GDP) increased at an annual rate of 3.2 percent within the same period – presented in the report of the U.S. Bureau of Economic Analysis (Bureau of Economic Analysis, 2019). Furthermore, if we take into consideration the political factors, USA is the country, where people are not persecuted because of political views or religious beliefs. It was not a matter of much difficulty to enter into the states illegally until recently, but initiative of the building a wall on the Mexican border and determination the new standards for those people – particularly, more requirement in professionalism for those, who are trying to gain the "Green Card" - might change this condition radically.

There is no comprehensive answer to the question whether migrants are good or bad for the recipient country? On the one hand, migrants are cheap labor, which reduces the cost of production and makes a country much more competitive on the world market. On the other hand, criminal rate in migrants is significantly higher, directly affected portion of residents by the crime are added to the increased costs of police and penitentiary institutions.

Based on the Eurasia net report, about 12 million migrants live in Russia (Eurasianet, 2018). Most probably, this number of migrants might seem unbelievable in the country, which is authoritarian and where the standard of living is lower in

comparison with average income in Europe, but people from post-soviet countries are still intensively travelling to this country. In comparison with English, Russian does not represent a language barrier to the migrants in Russia from the former soviet republics. While standards of living in Russia is lower than in USA, Germany, Switzerland or even in Estonia (as former soviet republic), it is higher than in for example Uzbekistan, Moldova, Kyrgyzstan, Ukraine and Tajikistan. At the same time, in comparison with US and European countries, Russia is not a safe country for migrants, many of them have even become victims of racial attack.

About the same number of migrants (12-12 million) have Saudi Arabia and Germany, pointed out in the UN International Migration Report in 2017 (International Migration Report, 2017).

High number of immigrants in Saudi Arabia is a result of the size of this country and income from the export of oil. Those factors are attracting millions of migrants from other Arab countries.

With regard to Germany, immigrants constitute, this country is fourth in the World and first in Europe by the socio-economic development (according to volume of GDP), Germany is attractive for Turks, Russians and people living in the Eastern Europe.

At the same time, the percentage of migrants in each country varies considerably. As it is presented in the material of the International Organization for Migration, which is functioning in Slovakia, the countries with the highest percentage are the United Arab Emirates (88.4%), Kuwait (75.5%), Qatar (65.2%), Liechtenstein (65%), Monaco (54.9%), Bahrain 46%) and Luxembourg (45.3%) (International Organization for Migration, 2019).

Thus, The United Arab Emirates occupy has the absolute championship in terms of percentage data. Migrant in this country are mainly from India, Pakistan, Bangladesh, and the Philippines. Burj Khalifa, Palm Jumeirah and other architectural marvels are built by migrant workers.

Conclusion

In general, it should be mentioned, that there are many serious problems related to the immigration practically in all those countries of the world, where the number of immigrants is more or less significant. In the western Europe, immigrants are mostly from the Near East and Africa. Racial, cultural and religious differences complicate their adaptation, and language barrier and in most of the cases low level of education and qualification and different style of life emerges the new tensions.

It should be mentioned, that the Population in the world is currently (2018-2019) growing at a rate of around 1.07% per year (down from 1.09% in 2018, 1.12% in 2017 and 1.14% in 2016). The current average population increase is estimated at 82 million people per year, reports wordometer (Wordometer, 2019). Thus, as to January 1, 2019, number of populations estimated 7.67 Billion people. From its turn, based on this statistical data, also on the fact, that the world population growth for 90% is coming on the share of the countries of the global South, it can be predicted, that the number of immigrants from the countries of the global South to the countries of the global North will gradually increase in the short-term and long-term perspectives.

At the same time, it is necessary to point out about some positive tendencies of migration for the developing countries. Particularly, according to the World Bank Group report for April 8, officially recorded annual remittance flows to low- and middle-income countries reached \$529 billion in 2018, an increase of 9.6 percent over the previous record high of \$483 billion in 2017. Global remittances, which include flows to high-income countries, reached \$689 billion in 2018, up from \$633 billion in 2017.

The basis for such record growth is the increasing of the employment rate in the US, as well as the growth of industry in the Persian Gulf countries and several EU members states. This factor somehow simplifies the economic conditions in the countries from the Global South and decreases the such global problem, as the existence of the North-South gap.

References:

Bureau of Economic Analysis (2019). Gross Domestic Product, First Quarter 2019 (Advance Estimate). Retrieved from: <https://www.bea.gov/news/2019/gross-domestic-product-1st-quarter-2019-advance-estimate>

Eurasianet (2018). Russia: New migrant registration rules threaten tenuous livelihoods. Retrieved from: <https://eurasianet.org/russia-new-migrant-registration-rules-threaten-tenuous-livelihoods>

International Organization for Migration (2019). FACTS & FIGURES ON WORLD MIGRATION. Retrieved from: <https://www.iom.sk/en/migration/migration-in-the-world.html>

The World Bank (2019) Record High Remittances Sent Globally in 2018. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/04/08/record-high-remittances-sent-globally-in-2018>

United Nations Department of Economic and Social Affairs (2017). The world counted 258 million international migrants in 2017, representing 3.4 per cent of global population. Retrieved from: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/popfacts/PopFacts_2017-5.pdf

United Nations (2017). International Migration Report. Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

Wordometers (2019). Current World Population. Retrieved from: <https://www.worldometers.info/world-population/>

Strengthening the Role of Aviation for Silk Road Connectivity: Challenges and Opportunities

Ioseb Gabelaia

Transport and Telecommunication Institute, Latvia

Abstract

The Silk Road has a huge implication whether it is economic, culture, history or tourism. The Silk Road has been a connecting channel between the east and the west. Globalization has given a cornerstone to developing more Silk Road initiatives. China has a clear goal of becoming the world's most important trade partner and they cannot do it without aviation projects. The government has been heavily investing in land-based projects which are primary targets. They fund projects in highway, railway, maritime and energy services for China's Belt and Road initiatives (BRI). Air is the mode of transportation the most needed with the BRI expansions. Aviation development has held the second role, however, recently, aviation initiatives have seen developments in BRI countries. Countries like Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan have either upgraded terminals or runways. Hualing Group has been investing heavily in Georgia in the aviation sector. Other Chinese State groups overtook other aviation projects in Europe. In the era of globalization, aviation plays a huge role in connecting people and nations. It slowly will become a cornerstone for the Silk Road initiatives. With so many projects and enterprises, people need to move faster and quicker. Therefore, the need for aviation developments is visible. Nothing wrong with land and water-based projects, however, the future is in aviation. The purpose of this study is to review recent developments in the aviation sector for Silk Road. The study will strengthen awareness of aviation in the Silk Road regions. The study will analyze several challenges and opportunities for aviation initiatives in BRI. The study will be based on theoretical knowledge surrounding aviation. The results of the study will showcase and promote challenges and opportunities in aviation that needs attention to strengthen the role of aviation.

Key Words: Silk Road, Aviation, Aviation Management, Belt and Road Initiatives

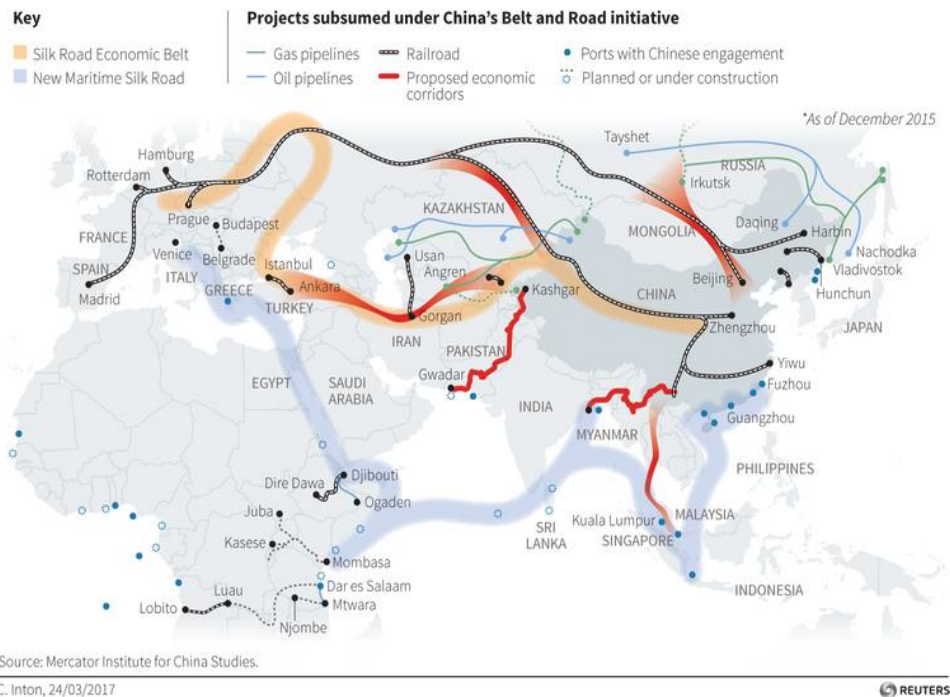
Introduction

Globalization has given a cornerstone to developing more Silk Road initiatives. Today land and sea-based projects help movement between east and west. China strives to become a leader to become the number one trade partner. According to (Johnston, Song, Garnaut, & Fang, 2017, p. 365) the rise of China as a major trading nation is one of the most momentous developments in the post-World War II era, surpassing even the stunning rise of Germany and Japan. Trade makes nations to connect on different levels. The Silk Road has been a connecting channel between the east and the west.

The Silk Road has a huge implication whether it is economic, culture, history or tourism. (Johnston, Song, Garnaut, & Fang, 2017, pp. 1-2) states that China has already made significant progress towards the development of new high-tech industries in high-speed rail (HSR) transportation, high value-added manufacturing including super-fast quantum computing, aviation, and space technologies.

China's Belt and Road Initiative (BRI) is an example of the desire to build a strong silk road between the East and West. If we look at BRI's corridor we see various land and maritime routes.

Announced by Chinese President Xi Jinping in 2013, the Silk Road initiative, also known as China's Belt and Road initiative, aims to invest in infrastructure projects including railways and power grids in central, west and southern Asia, as well as Africa and Europe.

Recent developments in the aviation sector for Silk Road

Beijing understands that role aviation must play to boost Silk Road channels. Recently, there have been many developments in Asia and Europe where Chinese financial groups have been investing in air infrastructure. As an example, Kazakhstan leads the way from the post-Soviet countries. There have been works done on terminals and runways in Astana, Baikonur, Kostanay, Semey, Shymkent, and Oral Ak Zhol. It again shows the significance of aviation for silk road initiatives.

The opening of Turkey's Istanbul airport brings an opportunity for BRI related expansions. It enables further development of routes. On the other hand, in Europe China Everbright Group became the sole owner of Tirana Airport. Another China's investment HNA Group bought rights to operate Bulgaria's Plovdiv Airport. However, there are still some questions about this deal.

Investments flowing in Georgia from the Hualing group. Myway Airlines plan to turn Tbilisi into a hub connecting Asia and Europe. The development in Georgia is part of long-term studies and initiatives from Chinese investments. Not to mention, their involvement in infrastructure projects in Georgia

Aviation provides a lot of new opportunities for BRI route initiatives. It supports business development. It makes travels easy between East and West. More investment in the aviation industry will make connections fast in this ever-changing environment.

Challenges and opportunities for aviation initiatives in BRI

To better understand the challenges and opportunities let's have a look at the 4th Aviation Silk Road International Conference that was held on April 2, 2019. The overview of the conference shows that there are many ideas about the aviation sector and opportunities. Many challenges must be considered and analyzed. (Clifford, 2019) who is Regional Vice president at Asia-Pacific states that there is potential for even larger growth in passenger movement? Digitalization, disruptive technologies, and demographics are the cause. The question is if we are ready to cope with growth when there is a shortage of professional pilots. Today world is challenged to be more diverse, which motivates people to move around. For that purpose, more air crafts are needed, which automatically means a double number of licensed pilots are needed. Everything in aviation development is interdependent.

According to (Rostworowski, 2019) the Deputy Director-General, Programs and Services at ACI world in his reports say that the future requires collaboration to align the vision, be able to develop the required standards, facilitate two-way interactive communication (with staff and passengers), etc. Two-way communication does build relationships. It today's competitive aviation market, airlines, and airports are investing in creative developments to serve passengers better.

(Xiaomei, 2019) the Secretary-General of China Civil Airports Association states that Since the Belt and Road Initiative (BRI) was proposed in 2013, a large number of projects have been put in place, which has effectively enlarged the future market of civil aviation. The construction and operations of new airports along with the BRI countries, in turn, ensure a more solid potential of the BRI. By 2025, China plans to have 370 operational airports. They plan to construct 10 international hubs, 29 regional hubs, and 6 airport groups. China investing a lot in the aviation industry. It is another sign, how long they are willing to go to become the number one trade partners in the world.

(Xiaomei, 2019) continues with that the BRI has accelerated the reform and development of the airport and related businesses in China.

- New policies and regulations put in effect to facilitate the capitalization of private airports with multiple sources
- Private express delivery companies have enlarged their cargo fleets for international markets
- Building Air Cargo for global logistics and distribution

In China civil airports are now considered as part of the national comprehensive transport system and are becoming functional nodes of integrated networks that serve leisure and business travels, together with shopping, amenities, and logistics services.

Literature Review

According to (Johnston, Song, Garnaut, & Fang, 2017, p. 365) the rise of China as a major trading nation is one of the most momentous developments in the post-World War II era, surpassing even the stunning rise of Germany and Japan. The role of aviation in the digital era is increasing. There are demands from customers, that make the aviation industry to invest more. (Upham, Maughan, Raper, & Thomas, 2003, pp. 3-4) explains that aviation is a major direct and indirect employer – it facilitates the expansion of world trade and provides opportunities for travel and tourism.

(Coote, 2012) says that many consider the Silk Road to have been the Information Superhighway of its time. It can be seen as the first real instance of globalization, and to have laid the foundations of the modern world. (Coulbaly, Deichmann, & Dillinger, 2012) explains that big gains could come from better interstate cooperation on land transport corridor management, as borders and bottlenecks hamper trade. Cities could be better connected by introducing less restrictive international aviation policies, encouraging competition in air transport markets, and promoting information and

communication technology connectivity. Developments in the aviation industry brings new ideas. It connects cities and people.

(Coulibaly, Deichmann, & Dillinger, 2012) claim that for centuries the Silk Road connected the Far East, the Middle East, and Europe through an extensive network of overland and maritime trade routes. Since the fall of the Soviet Union, transport costs have fallen. The transport network for the 21st century aims to carry more diverse trade in goods, services, capital, labor, ideas, and information. These changes have made cities within the Silk Road to rethink their planning. Aviation allows cities to be more connected and they are forced to rebuild their cities to meet international standards.

Methodology

The study has used a theoretical approach to analyze existing materials concerning the research problem. Current data from scholarly books, articles, and conferences regarding silk road, BRI initiatives, and aviation has been analyzed. This approach elaborates on challenges and opportunities in the aviation sector for silk road initiatives. The theoretical framework provides different looks on the aviation initiative in BRI and spreads more awareness.

Findings/discussions

The biggest finding of the study is the volume on how much China with its financial groups are investing in infrastructure developments not only land and maritime routes, nevertheless on-air routes. Air routes always hold a secondary role in BRI developments. However, since the emergence of demand on airlines, they have invested millions and have pushed other countries to join initiatives.

The understanding of the BRI role for future trades is vital. As mentioned, silk road influences economic, culture, history or tourism. That allows countries to share the culture, and history which has become a cornerstone of tourism initiatives within the BRI route.

BRI has opened many routes that have attracted people to travel and visit countries they have never heard before. That's what has move air transport development into the front role where every country is investing in airport developments not only for the passenger but for trade purposes.

Conclusions/implications

The study outlines the most important challenges for aviation associated with Silk Road Initiatives. Today we must understand that air transport is the future. There must be land and maritime routes for trade and other activities, however, with emerging technologies many do not want to spend hours on the road.

The study concludes that air is the means associated the most closely to the BRI developments. Challenges must be studied and converted into opportunities. Here are the suggestions on what initiatives need to be emphasized in aviation for BRI;

- Innovation and creativity are parts of today's life. They must be accepted in BRI to better support people's movement between the East and the West, vice versa.
- Network development is a must. BRI must continue investing in developing more airline hubs, and push partner countries to do the same. Today air transportation must connect people easy. The transition between airports must be painless.
- Aviation developments for BRI will improve trades and business markets. A combination of new technologies will allow countries and organizations to do business faster and quicker.
- Air transport is a sensitive field. Countries do not have to rush on building and developing something quickly. No, they need to invest time in quality controls, safety, etc. Safety must be a huge part of any initiative.
- Today air transport and the BRI initiative must accept new technological developments and combine them with what they are investing in. It is essential to have new technologies incorporated as it will keep 21st-century customers happy too.

To conclude, international standards in operation and collaboration must be elaborated and understood between partner countries. One cannot be successful if others are not on board. Better communication for BRI initiatives will create a platform for success and effectiveness.

References

- Clifford, C. (2019). *Emergin Trends in Cilil Aviation* . Hong Kong: The 4th Aviation Silk Road International Conference.
- Coote, T. (2012). *Tearing up the Silk Road : A Modern Journey from China to Istanbul, Through Central Asia, Iran and the Caucasus*. Garnet Publishing (UK) Ltd.
- Coulibaly, S., Deichmann, U., & Dillinger, W. R. (2012). *Eurasian Cities : New Realities along the Silk Road*. World Bank Publications.
- Crane, K., Luoto, J. E., & Harold, S. W. (2014). *Effectiveness of China's Industrial Policies in Commercial Aviation Manufacturing*. RAND Corporation, The.
- Johnston, L., Song, L., Garnaut, R., & Fang, C. (2017). *China's New Sources of Economic Growth : Human Capital, Innovation and Technological Change*. ANU Press.
- Kerr, S. (2015). *The Future of China : The Challenges of Its Asian Neighbors*. Educator's International Press.
- Rostworowski, A. (2019). *Collaborating for the Future*. Hong Kong: THE FOURTH AVIATION SILK ROAD INTERNATIONAL CONFERENCE.
- Upham, P., Maughan, J., Raper, D., & Thomas, C. (2003). *Towards Sustainable Aviation*. Routledge.
- Williams, A. (2009). *Contemporary Issues Shaping China's Civil Aviation Policy : Balancing International with Domestic Priorities* (1 ed.). Routledge.
- Xiaomei, L. (2019). *Serving the Belt and Road Initiative as a Way to Bring Highquality Development in Chinese Civil Aviation*. Hong Kong: THE FOURTH AVIATION SILK ROAD INTERNATIONAL CONFERENCE.

Possibility of Global Segmentation through Social Media Marketing

Lasha Tchelidze

International Black Sea University

Abstract

Globalization is an ongoing process in 21st century and has caused changes in business environment. It has increased importance of global marketing campaigns. Segmentation constitutes the most challenging issue for marketers. Every country is peculiar with local environment and cultural factors. Therefore, global segmentation is concerned with learning process. It is quite difficult to learn consumer behavior in distance and to target the most accurate segment. According to the findings, "Facebook", which constitutes the most popular social media channel, provides tools to target global customers effectively and to attract them. As reported by interviewees, "Facebook" is the way to define targeted audiences and to reach international customers. The platform offers options of detailed segmentation, whereby it is possible to focus on customers with specific interests or behavioral elements. However, international campaigns are more expensive. If the audience is too narrow and specifically segmented, the cost increases. Moreover, it is challenging to reach customers, who live in different countries as the platform offers option to define audience by language they speak, which is not enough to reach customers who do not live in home countries.

Keywords: Marketing Segmentation, Digital Marketing, Advertising, Facebook Campaigns

Introduction

Globalization constitutes a process, which has considerably changed the business environment and has aroused importance of new marketing strategies. Globalization decreases barriers of penetration and increases level of competition. It has become difficult to keep competitive advantage without effective global marketing strategies. Most of the organizations actively focus on local, as well as global customers, in order to keep competitive advantage in the market and to keep development. Global segmentation is substantially complicated issue for marketers. Because of different cultural, mental and environmental factors in every country, marketers have to plan promotional activities carefully and define segmentation to reach the most accurate customers. Global segmentation requires deep analysis and evaluation of environmental, cultural and consumer behavioral factors, which may have substantial impact on marketing campaigns. In other words, this process is called learning process, which is quite difficult for marketers. Internet development has substantially contributed to marketing promotions and has simplified process of segmentation in distance.

Social media channels are actively exploited for international marketing campaigns. The various media sharing platforms are considered as a prolific tool to reach and attract local, as well as global customers. This particular article refers to review of effectiveness of social media channel – "Facebook" as a tool for global segmentation in distance. The major aim of the presented paper is to interview digital marketers and based on their practical experience to evaluate effectiveness of "Facebook" for international marketing campaigns and for global segmentation. Moreover, the article highlights challenges related to international segmentation on the platform.

Globalization

Globalization is a continuous process, which promotes global trade and concentrates on bringing countries together. The process opens gates to international companies and facilitates penetration process. (Rajagopal, 2007) Parker (2015) describes globalization as a process, which promotes investment and increases business competition. As reported by Homann et al. (2008) globalization is very beneficial process to companies. The process is capable to increase number of customers, which results in increase revenues. Kwon (2011) defines the process as a source of "new economy", which contributes to import/export and media communication as well. According to the author, the globalization is a source to trade and operate globally.

However, Smith and Ervin (2007) claim, that the process is not profitable for every organization. Profits from the global processes depend on development of the countries. As it is claimed, globalization is effective in developed countries, instead of developing countries. Furthermore, the global environment requires specific approaches and analysis. Cultural differences play important role in global segmentation. (Rugman et al., 2011)

Global Segmentation

The globalization promotes companies to target international markets and gets benefits from internationally segmented consumers. (Steenkamp and Hofstede, 2002) As regards to global segmentation, it is a process to identify segment that can be a country, group or individual consumer groups and potential customers with different taste and characteristics globally. Segmentation, as well as global market segmentation includes the following segmentation factors; demographics, psychographics, behavioral characteristics and benefits sought. Demographic segmentation consists of variables, which are incomes, age, gender, education and occupation. (Green and Warren 2019) Boone and Kurtz (2009) draw attention to geographical segmentation, which is concerned with different physical location of consumer. In terms of psychographic segmentation, it categorizes population into groups, which have similar psychological individuality, lifestyle, perception and values. According to Ferrell and Hartline (2008) Behavioral segmentation divides consumers into groups in accordance with buying behavior, taste, needs and requirements, brand loyalty and with other important behavioral factors. With reference to benefits sought, it constitutes manifestation of value and needs. Benefit segmentation categorizes consumers, who expect value in exchange for their behavior. (Lantos, 2015)

Global segmentation is ability and strategy to contribute to company's performance and acquisitions. Development of international segmentation has been considered as a linear procedure and portfolio of interconnected decisions. Global segmentation requires analysis at macro level, which includes classification of countries and consumers based on national characteristics. (Craft and Hassan, 2015) Global segmentation is substantially important factor for international marketing. In comparison with local segmentation, global segmentation requires deep analysis, because of mental and cultural differences. Despite the possibility of same behavioral characteristics, consumers may have dissimilar intentions, perceptions and values. Therefore, marketing requires understanding of global segmentation, in order to choose the most appropriate communication source and influence such consumers. Digital media is considered as a tool, which facilitates global segmentation and contributes to communicational activities. Globalization has increasingly decreased barriers of penetration and has increase level of competition in industries. (Mooij, 2019) According to Gillespie and Riddle (2015) global segmentation process is different from selection. Selection refers to decisions based on national countries and national markets, whereas segmentation is used to identify markets based on cultural differences and behavioral characteristics as well. Lemmens et al. (2012) emphasize importance of country segmentation in international marketing strategy. Global segmentation requires analysis of global similarities and differences in consumers. Moreover, global segmentation is concerned with global approach to reach consumers. Marketers need to take into consideration tools and sources, whereby they can reach global markets. Global segmentation requires identification of specific segments, which can be a country, individuals, or group of consumers who share same consumer behavioral values. Analysis of segmentation requires deep understanding of local cultural and mental factors, reactions, aspirations, intentions of consumers. (Hassan and Kaynak, 2014)

However, international market segmentations is challenging for marketers and companies. Investigation of current consumer requirements and targeting constitute the key challenges for companies. After the analysis of customer requirements, targeting becomes one of the major issues for marketers. It requires appropriate methods and strategies to reach consumers in different locations. (Steenkamp and Hofstede, 2002) Therefore, Henrich and Lang (2017) draw attention to importance of segmentation through social media channels. Social media channels provide marketers with techniques, to define consumers easily based on different factors.

Global Segmentation through Social Media Channels

Social media channels constitute facilitated and advanced platforms for marketers to conduct marketing campaigns and digital promotional activities. Social media marketing has substantial influence on consumer behavior. (Erdoğan et al., 2016)

However, despite advantages, Rishika et al. (2016) point to importance of specific understanding of tools provided by social media channels to conduct the most appropriate campaigns and to increase customer awareness. Knowledge of social media audience is very essential. It has become intrinsic factor for digital marketers to have understanding over the possible segmentation options through the channels. (Henrich and Lang, 2017) According to Takran et al. (2015) social media channels are source to focus on customers with different characteristics. Various tools, provided by social media channels,

provide marketers with possibility to conduct international campaigns and target local, as well as international customers, which may become consumers. Effective targeting options on the social media channels simplify acquisition of international customers and reduce geographical barriers. Segmentation, targeting and positioning on social media channel is very possible. (Friedrichsen, 2013) Social media is an example of technological development, which has been modifying international segmentation. Social media marketing consists of direct and indirect marketing techniques to reach international consumers. They are considered as content dissemination platforms. (Gunelius, 2011)

Samli (2012) links social media with possibility of global segmentation. Barbu (2014) emphasizes feasibility of micro-targeting through social media channels. Micro-targeting is a new term, which is concerned with detailed segmentation of the audience. For example one of the most popular channels "Facebook" stores detailed information about users. Moreover, the platform learns users' activities and allows tools to define target based on interests. Targeting tools in social media channels provide placement of advertisements, which meet interests and preferences of the chosen target audience. Multitude of stored information, regarding age, gender, interests, habits, friends and behavioral activities, gives marketer chance to define audience and eliminate customers, who may skip advertisements. Through this way, marketers become able to decrease dissatisfaction caused by advertisements and to focus on the most accurate segment of prospective consumers. Targeting criteria on "Facebook" is very flexible and gives various options to define audience in details and include or exclude specific characteristics of consumers. For example, through "Facebook" ads, marketers can define range of location and reach people who live in specific locations. Moreover, it is possible to define interests and target people who have specific hobbies. Furthermore, "Facebook" gives possibility to define audience based on education level and buying intentions or relationship status as well. (Barbu, 2014)

Methods

Research methodology consists of tools to conduct research and reach objective. Every research is different and requires appropriate methods. Research is concerned with investigation or analysis of issue. (Kothari, 2004) Aim of this particular article is to evaluate effectiveness of social media as a tool to use for international campaigns and to attract customers globally. Thus, qualitative research method was the most appropriate way to collected information and to finalize discussion. The structured interviews were conducted online with digital marketers. Interviewees were employed in companies, which targeted local and global customers through on "Facebook" marketing campaigns.

Because of limited time, the researcher interviewed 5 digital marketers and the questions were related to importance of global segmentation, effectiveness of "Facebook" in this process and challenges. Interviews are always a prolific way to get more information regarding issues and to go beyond discussion. (Anderson and Arsenault 2005) Though, interviews need to be coded and interpreted. Therefore, thematic analysis was considered, in order to make interpretation and highlight key points from the results. According to Guest et al. (2011) thematic analysis provides way to decode large text and make simple interpretations.

Findings and Analysis

According to the findings, interviewees agreed to the fact that globalization has made competition tougher and has increased level in industries. The process has decreased barriers of penetration and therefore, companies have to consider international customers to increase profitability and to keep competitive advantage. However, according to the interviewees, marketing strategy depends on type of product and service. Global segmentation is not decisive for every product or brand. International customers are dispersed throughout the world and the campaigns require detailed analysis to reach them and get the most out of promotional activities through social media channels. Internet and especially social media channels are considered the major techniques to conduct campaigns in distance at low cost and to focus on international segments.

As it has been claimed, "Facebook" is the cheapest way to target global audience easily. "Facebook" provides amazing tools to define segment and to target the customers easily. "Facebook" segmentation gives opportunity to segment the market by country, location, state, region, city and other geographical factors. Moreover, the platform has options to divide markets into groups based on gender, age, occupation, ethnicity, education, interests and so on. In addition, it is very possible to focus on segment, which behaves and reacts specifically towards products or services. Interviewees emphasized the fact that these options allowed them to reach customers and turn them into consumers. "Facebook" gives official statistics after every campaign. The results are reliable and it is becomes very easy to evaluate appropriateness of the

specific marketing campaign. The segmentation options are very simple on "Facebook" and effective. It gives possibility to target the whole world, or exclude the countries, where results may be not as effective as from other ones.

However, in comparison with local segmentation, global segmentation is a little bit challenging on "Facebook". First of all, narrowed population increases cost of campaigns. As it has been reported, minimum 0.07 - 0.10\$ is required to get per engagement on promoted campaign. Moreover, "Facebook" considerably increases "Page Like" campaign costs, if the target is global customer and segmented in details. Though, this result cannot be generalized as it depends on type of promotion and offer. Moreover, in terms of challenges, it is difficult to focus on emigrants through the channel. The platform does not provide precise tool to define segment and reach citizens of specific country located in different one. As reported, option to define speaking language is not enough to reach immigrants and to get the most out of results. Therefore, due to this fact, cost of promotions increases and results are not as effective as expected. Moreover, existence of large number of bots is considered another challenge on "Facebook" by the respondents. Number of bots decreases effectiveness of promotions and increases cost as well. As it has been reported, it is impossible to control or exclude fake accounts while doing segmentation.

Conclusion

To conclude the paper, according to the findings, globalization increases level of competition in industries and facilitates penetration. Therefore, marketers need contemporary approaches and techniques to reach international customers, to keep competitiveness in market and to increase profitability. Social media marketing is considered as one of the most prolific ways to conduct international marketing campaigns and to segment audience globally based on various segmentation factors. "Facebook" offers various factors for detailed segmentation, which increases chances to reach prospective consumers in distance. However, international campaigns in some cases are expensive and challenging. Instead of numerous segmentation options, it is difficult to reach specific national people, who live far from home countries. For example, it is challenging and increases cost of campaigns when company wants to reach emigrants and attract them from different countries. "Facebook" offers option to define audience based on speaking languages that cannot be considered enough while trying to reach emigrants. Such lack of technical options related to segmentation factors, increases cost of campaigns and decreases efficiency of the campaign. Therefore, further research can be done to make comparison between media sharing networks and to evaluate effectiveness of other platforms for global segmentation and international marketing campaigns.

References

- Rajagopal (2007) *Dynamics of International Trade and Economy: An Inquiry Into Emerging Markets 2nd edition* P25, New York: Nova Science Publishers
- Guest, G., MacQueen, K.M. and Namey, E.E., 2011. *Applied thematic analysis*. Sage, pp. 3-12.
- Anderson, G. and Arsenault, N., (2005). *Fundamentals of educational research*. Routledge. P.109.
- Parker B. (2005) *Introduction to Globalization and Business: Relationships and Responsibilities 2nd edition*, P5, London: SAGE Publications Ltd
- Homann K. Koslowski P. Dr Luetge C. (2013) *Globalisation and Business Ethics*, pp 13, Munich: ASHGTE
- Kwon R. (2011) *The causes of trade globalization: A political economy and world systems approach*, P9-10 University Of California Riverside
- Ervin J. Smith Z. A. (2008) *Globalization: A Reference Handbook*, Oxford: ABC-CLIO
- Rugman A. M, Simon Collinson S. (2011) *International business 6th edition*, P5 P14-15 P58 P166, Harlow: Pearson, 2012
- GREEN, M. C. K., & WARREN, J. (2019). *GLOBAL MARKETING*. Pearson.
- Ferrell O.L. & Hartline M. (2008). *Marketing Strategy*. 4th edition, Thomson Learning.
- Boone, L. E., & Kurtz, D. L. (2009). *Contemporary business 2010 update*. John Wiley & Sons.
- Lantos, G. P. (2015). *Consumer behavior in action: Real-life applications for marketing managers*. Routledge.

- Craft, S. H., & Hassan, S. S. (2015). Global consumer market segmentation strategy decisions and managerial assessment of performance. In *Revolution in Marketing: Market Driving Changes* (pp. 26-30). Springer, Cham.
- De Mooij, M. (2019). *Consumer behavior and culture: Consequences for global marketing and advertising*. SAGE Publications Limited.
- Gillespie, K., & Riddle, L. (2015). *Global marketing*. Routledge.
- Lemmens, A., Croux, C., & Stremersch, S. (2012). Dynamics in the international market segmentation of new product growth. *International Journal of Research in Marketing*, 29(1), 81-92.
- Kaynak, E., & Hassan, S. (2014). *Globalization of consumer markets: structures and strategies*. Routledge.
- Steenkamp, J.E., & Hofstede, F.T. (2002). *International market segmentation : Issues and perspectives*.
- Henrich, V., & Lang, A. (2017, April). Audience Segmentation in Social Media. In *Proceedings of the Software Demonstrations of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics* (pp. 53-56).
- Rishika, R., Kumar, A., Janakiraman, R. and Bezawada, R., (2013). The effect of customers' social media participation on customer visit frequency and profitability: an empirical investigation. *Information systems research*, 24(1), pp.108-127.
- Erdoğan, İ.E. and Cicek, M., (2012). The impact of social media marketing on brand loyalty. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, pp.1353-1360.
- Takran, N.Ö. and Yılmaz, R., (2015). *Handbook of Research on Effective Advertising Strategies in the Social Media Age*. IGI Global. P.393.
- Friedrichsen, M. (2013). *Handbook of social media management: Value chain and business models in changing media markets*. Springer.
- Samli, A. C. (2012). *International consumer behavior in the 21st century: impact on marketing strategy development*. Springer Science & Business Media.
- Gunelius, S. (2011). *30-Minute Social Media Marketing*. McGraw-Hill.
- Barbu, O. (2014). Advertising, microtargeting and social media. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 163, 44-49.
- Kothari, C.R., (2004). *Research methodology: Methods and techniques*. India: New Delhi, New Age International. Pp. 1-3

ქართული

იდეოლოგიური მიდგომები ადამიანის უფლებათა და საზოგადოებრივი მორალის მიმართ სოციოცენტრულ კულტურაში

Giorgi Kipiani

Ivane Javakhishvili State University, Georgia

აბსტრაქტი

ნაშრომში კულტურის ფსიქოლოგიისა და ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით განხილულია ადამიანის უფლებათა და საზოგადოებრივი მორალის მიმართ იდეოლოგიური მიდგომები თანამედროვე ქართულ დისკურსში. ანალიზი ეყრდნობა კულტურის ფსიქოლოგიაში ჩამოყალიბებულ დატვირთული აღწერილობის მქონე, „სქელი“, სოციოცენტრული კულტურებისა და დაუტვირთავი, „თხელი“, ინდივიდუალისტური კულტურების შესაბამისი მორალური მატრიცების დიფერენციაციის პრინციპს, რომელიც ადამიანის უფლებებს განსხვავებულ ღირებულებებს ანიჭებს. კვლევა აჩვენებს, რომ ქართული საზოგადოება უპირატესად როგორც სოციოცენტრული კულტურა ხასიათდება, რაც საზოგადოებრივი მორალის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას უნდა გულისხმობდეს კანონმდებლობასა და მედიაში. სტატიაში განხილულია საზოგადოებრივ დისკურსში ძირითადი იდეოლოგიური მიმართულებები და ნაჩვენებია, რომ დომინანტური ნეოლიბერალური დისკურსი ახდენს საზოგადოებრივი მორალის უგულვებელყოფას როგორც მედიაში, ასევე საკანონმდებლო დოკუმენტებში. ანალიზი ასევე აჩვენებს, რომ კანონმდებლობაში პრიორიტეტი ენიჭება ინდივიდუალისტურ და უნივერსალისტურ პრინციპებს, საზოგადოებრივი მორალი, როგორც ლეგიტიმური მიზანი ამ დისკურსში აღიქმება როგორც მედიის თავისუფლების საფრთხე, შედეგად მოსახლეობის კულტურული მახასიათებლების იგნორირება სარისკო შეიძლება აღმოჩნდეს საზოგადოების ეფექტური ფუნქციონირებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანის უფლებები, კულტურის ფსიქოლოგია, საზოგადოებრივი მორალი, სოციოცენტრული კულტურა

Ideological Approaches to Human rights and Public Morality in Sociocentric Culture

Abstract

Article discusses ideological approaches to human rights and public morality from the point of cultural psychology and anthropology in modern Georgian discourse. Analysis is based on the cultural psychology's differentiation of thin description, individualistic and thick description, sociocentric cultures and relevant moral matrices, which differently evaluates human rights importance. Previous research characterizes Georgian culture as predominantly sociocentric, therefore public morality should have high importance in legislation and media discourse. Article analyses main ideological directions in public discourse and concludes that dominant ideology of neoliberal discourse neglects public morality in legislation and media. Analysis shows that in legal framework priority is given to individualistic and universalistic principles, public morality as legitimate aim is seen as a threat to media freedom and therefore neglect of cultural characteristics of population may be risky for effective functioning of society.

Keywords: Human rights, culture psychology, public morality, sociocentric culture

სოციოლოგიური კვლევების მიხედვით, საქართველოში მოსახლეობა ეროვნული ღირებულებების უგულვებელყოფის გამო უარყოფით შეფასებებს აძლევს მედიას (ბოგიშვილი და სხვები, 2014). კერძოდ, 31 წლის შემდეგ ყველა ასაკობრივ ჯგუფში მედიიდან მომავალ ინფორმაციას ეროვნული ღირებულებების საწინააღმდეგოდ მიიჩნევენ და მედია ნაციონალური იდენტობის დაკარგვის საფრთხესთან ასოცირდება. რესპონდენტების აზრით, მედია ამასთან ერთად ხელს უწყობს საზოგადოების გახლეჩას.

როგორც ვხედავთ, კვლევა მიუთითებს, რომ საქართველოში მედია გარკვეულ დაპირისპირებაშია მოსახლეობის მოლოდინებთან. რა განაპირობებს მედიის ასეთ აღქმას, რა იდეოლოგიური მიდგომები

დომინირებს მედიაში და რა ღირებულებებია პრიორიტეტული მოსახლეობისთვის მისი სოციოკულტურული მახასიათებლებისაგან გამომდინარე?

საზოგადოებრივი თანაცხოვრების კულტურული მახასიათებლების აღსაწერად სხვადასხვა მიდგომა ჩამოყალიბდა, რომლებიც საზოგადოებრივი მორალისა და ღირებულებათა სხვადასხვა სისტემაზე აკეთებს აქცენტს სოციოლოგიური თავისებურებებიდან გამომდინარე. რიჩარდ შვედერი აყალიბებს თეორიას, რომლის მიხედვით ადამიანებს აქვთ კონცეფტუალურად დაკავშირებული საკითხების სამი მორალური კლასტერი: პირველ, ავტონომიურობის ეთიკაში ხაზგასმულია, რომ ინდივიდები ძლიერ დამოუკიდებლები არიან (Schweder R., et al., 1997). მეორე, თემის, ჯგუფურ ეთიკაში ხაზგასმულია, რომ ადამიანები არიან ისეთი დიდი ერთობების წევრები, როგორიცაა კლანები, ეთნიკური ჯგუფები, რელიგიები და ერები, რომლებსაც აქვთ თავისი იდენტობა, პოზიცია, ისტორია და რეპუტაცია. მესამე, ღვთაებრივობის ეთიკაში რ.შვედერისა და სხვათა (1997) მიხედვით, ხაზგასმულია ღვთაებრივისა და ადამიანების დამოკიდებულება, აქ ინდივიდები წარმოადგენენ სულიერ მთლიანობებს, რომლებიც დაკავშირებულია წმინდა წესრიგთან და უნდა იქცეოდნენ ისე, რომ პასუხისმგებლობით დაიცვან მემკვიდრეობა, რომელიც ამაღლებულია და ღვთიურია. ეს ეთიკა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს შუა აღმოსავლეთსა და სამხრეთ აზიაში, ასევე დასავლეთის რელიგიურ საზოგადოებებში და მისთვის უმნიშვნელოვანესია ისეთი ზნეობრივი ცნებები, როგორიცაა სიწმინდე და ამაღლება; მისი მიზანია დაიცვას სული, ადამიანის საქმიანობის სულიერი ასპექტები და ბუნება (Schweder R., et al, 1997).

კულტურის ფსიქოლოგიაში ასევე ცნობილია დაყოფა ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ, სოციოცენტრულ საზოგადოებად დაყოფა, რომელიც მთელ ქვეყნებზე განივრცობა: ერთი ფოკუსირებულია მაქსიმალურ პიროვნულ თავისუფლებაზე, მეორე კი ურთიერთობებისა და ინსტიტუციების მარგი ქმედების მაქსიმიზაციაზე. პირველი კონცენტრირებულია ინდივიდზე და მის დამოუკიდებლობაზე, მეორე კონცენტრირებულია მთლიანად საზოგადოების კეთილდღეობაზე, თითოეული პიროვნების ურთიერთდამოკიდებულებაზე ხაზგასმით იმ ჯგუფებში, რომლებსაც ისინი მიეკუთვნებიან. ინდივიდუალისტურ და კოლექტივისტურ, საზოგადოებებში ზნეობრივი ღირებულებების განსხვავებულ პრიორიტეტებს მიუთითებენ: ინდივიდუალისტური საზოგადოებები მაღალ შეფასებას აძლევენ არჩევანს და თანასწორობას, ისინი ხაზს უსვამენ ისეთ ზნეობრივ ღირებულებებს, როგორიცაა უფლებები, თავისუფლება და სამართლიანობა. სოციოცენტრული საზოგადოებები მაღალ ღირებულებას ანიჭებენ ისეთ ცნებებს, როგორიცაა ვალდებულება, პატივისცემა, რეპუტაცია, პატრიოტიზმი, სიწმინდე, იერარქია და ტრადიცია (Markus, H., Kitayama, Sh, 1991).

ინდივიდუალისტურ კულტურებში სოციალურ ინსტიტუციებს მცირე როლი აქვთ, სოციოცენტრულ კულტურებში კი მნიშვნელოვანი როლი. შესაბამისად განასხვავებენ დაუტვირთავ, „წვრილ“ და დატვირთულ, „სქელ“ საზოგადოებებს. ამ ორ წესრიგში ადამიანის უფლებებისადმი სხვადასხვა კონცეფცია ყალიბდება, კერძოდ, ინდივიდუალისტურ საზოგადოებებში ადამიანის უფლებათა ჩარჩო ინდივიდუალური არჩევნის ფართო დაცვას ახდენს და სახელმწიფოს დიდ როლს აკისრებს წესების რეგულირებაში; კულტურული სხვაობები, ტრადიციები და სოციალური ინსტიტუციები თუ კონფლიქტშია ადამიანის უფლებებთან, მეორე ხარისხოვანი ხდება (Kaplan S. 2018). სოციოცენტრული, დატვირთული, „სქელი“ კულტურები უფრო ფართო მორალური მატრიცებით ხასიათდებიან, რომლებიც წარმოადგენს სამი ეთიკის, ავტონომიური ეთიკის, თემის ეთიკისა და ღვთაებრივობის ეთიკის უფრო დაბალანსებულ გაერთიანებას. დასავლური ინდივიდუალისტური „თხელი“ კულტურები ვიწრო მორალურ მატრიცებს იყენებენ, რომლებიც უფრო ძლიერ ხაზს უსვამს ავტონომიურობის ეთიკას შვედერის მიხედვით.

კვლევებმა აჩვენა, რომ კოლექტივისტური, კომუნიტარული კულტურის მქონე ქვეყნების მაღალი კონკურენტუნარიანობა განპირობებულია ეროვნული იდეოლოგიისადმი ინსტიტუციონალური პრაქტიკის შესაბამისობით (Lodge G. Fogel E., 1987). აზიის კომუნიტარულ ქვეყნებში აქტიური, დაგეგმვაზე ორიენტირებული და ძლიერი სახელმწიფოს კონცეფცია განაპირობებს მაღალ ეფექტურობას (დაწვრილებით იხილე გ. ყიფიანი, 2002, გვ.6-12). ამდენად მნიშვნელოვანია სახელისუფლო იდეოლოგია თანხვედრაში იყოს ეროვნულ იდეოლოგიასთან, მოსახლეობის სოციოკულტურულ მახასიათებლებთან.

კულტურათაშორისი შედარებითი სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევა აჩვენებს, რომ საქართველო უნდა მიეკუთვნოს სოციოცენტრულ, კოლექტივისტურ კულტურას კონსერვატიზმისა და იერარქიულობის მაღალი მაჩვენებლების გამო (Schwartz Sh. 1997). ქართველები ყველაზე მაღალი მაჩვენებლებით გამოირჩევიან ოჯახური კოლექტივიზმის თვალსაზრისით სხვა ქვეყნებთან შედარებით, საქართველო მეორე ადგილზეა 60 ქვეყნის შედარებით გამოკითხვაში ამ განზომილების მიხედვით (ყიფიანი, 2002). საქართველო ასევე განიხილება როგორც კოლექტივისტური ტიპის კულტურა, რომელშიც ოჯახური

ცხოვრება წარმართება ძლიერი რწმენის საფუძველზე ახლო ნათესაურ ურთიერთობების მნიშვნელობის შესახებ და ნუკლეარულ ოჯახთან გახანგრძლივებულ ახლო კავშირზე ზრდასრულობის პერიოდშიც (სურმანიძე, 2002). უფრო გვიანდელი სოციოლოგიური გამოკითხვებიც ადასტურებს, რომ საქართველო ტრადიციული კოლექტივისტური ქვეყნების ჯგუფშია (Tausch A. 2015).

საქართველოში ასევე საკმაოდ ძლიერია რელიგიური განწყობები. ბოლოდროინდელი კვლევები აჩვენებს, რომ საქართველოში გამოკითხულთა 99% სწამს ღმერთის არსებობა რაც ევროპაში ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია და მხოლოდ ერთი პროცენტი მიუთითებს, რომ ღმერთის არ სწამს. ქართველებისთვის რელიგია ეროვნული იდენტობის მთავარ კომპონენტად აღიქმება, 81%-თვის ქრისტიანობასთან გაიგივებულია (Pew Research Center, 2017).

რაც შეეხება ხელისუფლებასა და მედიაში დომინირებულ იდეოლოგიას, ხელისუფლების ეკონომიკური პოლიტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში ნეოლიბერალური პრინციპებით წარმართებოდა, მედიაში ეროვნული ხასიათის, ტრადიციების კრიტიკა, რაც მოიცავდა ეროვნული ხასიათის მიმართ სკეპტიციზმს, „მისი ფურთხის ღირსად ჩათვლის პათოსს“, ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობისადმი, ტრადიციისადმი პიეტეტის უარყოფას (ნოდია გ. 2001, გვ.126) არსებითად მემარცხენე რადიკალური იდეოლოგიით იყო განსაზღვრული (ყიფიანი, 2002, გვ. 79, 84). საქართველო 2003-2012 წლებში შეფასებული იყო, როგორც რადიკალური ნეოლიბერალური ექსპერიმენტების სივრცე, როგორც ქართველი ავტორების (Berekashvili B. 2013), ისე უცხოელი მკვლევარების მიერ (Leonardis F., 2016, Appel H, 2018), ხელისუფლების ნეოლიბერალური ორიენტაცია შემდგომ წლებშიც გაგრძელდა (Gabitsinashvili M, 2019, Gugushvili D. 2017), Wade R., 2016).

როგორც ვნახეთ, სოციოცენტრული კულტურებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, თუ რა როლი და დატვირთვა ენიჭება საზოგადოებრივ მორალს მოსახლეობის ცხოვრებაში. უმთავრესი დოკუმენტი, რომელიც ქმნის საერთო საფუძველს კანონებისა და წესებისთვის, გამოკვეთს კოლექტიურ ღირებულებებსა და პრინციპებს, გამოხატავს ქვეყნის ამბიციებს მომავლისათვის და არის ქვეყნის მოქალაქეთა გამაერთიანებელი ფაქტორი, არის ქვეყნის კონსტიტუცია (Aucoin, 2010); კონსტიტუცია არის მაფორმირებელი დოკუმენტი, რომელიც თამაშობს საკვანძო როლს ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებაში (Breslin, 2009). ამდენად ჩვენთვის საინტერესოა, გავერკვეთ რა ადგილს ანიჭებს საზოგადოებრივ მორალს საქართველოს კონსტიტუცია და კანონმდებლობა სამართლებრივ სივრცესა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ამდენად, ჩვენთვის საყურადღებოა, უფრო დეტალურად გამოვიკვლიოთ, თუ რა იდეოლოგია დომინირებს საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროსთვის ფუძემდებლურ დოკუმენტებში - კონსტიტუციასა და კანონმდებლობაში, რომლებიც საზოგადოების მორალურ სტანდარტებს არეგულირებს.

საზოგადოებრივი მორალის დაცვის სტანდარტს ასევე საერთაშორისო შეთანხმებები ადგენს, რომლებიც იმ ვარაუდით არის შედგენილი, რათა მაქსიმალურად გაითვალისწინოს, როგორც ინდივიდუალისტური, ასევე სოციოცენტრული საზოგადოებების ღირებულებანი. ადამიანის სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო კონვენცია შემდეგ მუხლებში განიხილავს საზოგადოებრივ ზნეობას, როგორც ლეგიტიმურ მიზანს: - 12.3, 14.1, 18.3, 19.3, 22. 2; (საერთაშორისო პაქტი, 1994). ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციით მორალის დაცვას უპირატესობა ენიჭება ისეთ უფლებებთან შედარებით, როგორიცაა სამართლიანი სასამართლოს, პირადი და ოჯახური ცხოვრების, აზრის თავისუფლების, ცნობიერებისა და რელიგიის, გამოხატვის თავისუფლება და შეკრების თავისუფლება (ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, 1950). საერთაშორისო შეთანხმებათა ეს დებულებანი, როგორც წესი, გადატანილია მსოფლიოს ქვეყნების კონსტიტუციებში, რადგან სამართლებრივი სისტემის საფუძველს ქვეყნის კონსტიტუცია წარმოადგენს.

საქართველოს მეზობელი ქვეყნების კონსტიტუციები საზოგადოებრივი მორალისთვის მაღალი მნიშვნელობის მინიჭების მხრივ საკმაოდ გამოირჩევა, როგორც ჩანს, ეს განსაკუთრებით დამახასიათებელია კოლექტივისტური ქვეყნებისთვის, კერძოდ, სომხეთის კონსტიტუციაში 12-ჯერაა ნახსენები სიტყვა „მორალი“, როგორც პრიორიტეტული ლეგიტიმური მიზანი (Armenia's Constitution, 1995); თურქეთის კონსტიტუციაში 14-ჯერ (Turkey's Constitution, 2017), აზერბაიჯანის კონსტიტუციაში 3-ჯერ (Azerbaijan's Constitution, 1995). საზოგადოებრივი მორალის მნიშვნელობა ევროპის სხვა ქვეყნებშიც აღნიშნულია, კერძოდ, იტალიის კონსტიტუცია 5-ჯერ აღნიშნავს მორალის მნიშვნელობას (Italy's Constitution, 2012.). ევროპის ქვეყნების უმეტესობის, კერძოდ, საბერძნეთის, პოლანდიის, დანიის, ლატვიის, გერმანიის, ლუქსემბურგის, ბელგიის, ჩეხეთის, ბულგარეთისა და პორტუგალიის კონსტიტუციები

შეიცავენ ჩანაწერებს საზოგადოებრივი ზნეობის, როგორც ლეგიტიმური მიზნის შესახებ (მასალები მოპოვებულია საიტზე www.constituteproject.org).

ადამიანის უფლებათა დამცველი არასამთავრობო ორგანიზაციები საქართველოში და ჟურნალისტები ხშირად ქართული მედიის კანონმდებლობის გამოხატვის თავისუფლების „ამერიკულ“ სტანდარტთან მიახლოებით ამაყობენ, რადგან ევროპული მიდგომა უფრო შემზღუდველად მიაჩნიათ (Proposed Georgian Defamation, 2019). ამ დროს ევროპელი მკვლევარები ამერიკულ მიდგომას უფრო მკაცრად კი მიიჩნევენ ამერიკული პურიტანიზმის გამო (Mendel, 2011, გვ. 30). ამიტომ გავცნოთ უფრო დეტალურად, თუ რას გულისხმობს საზოგადოებრივი ზნეობის დაცვის ამერიკული სტანდარტები.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში აღიარებულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის ის მუხლები, რომლებიც საზოგადოებრივ მორალს გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ლეგიტიმურ მიზნად მიიჩნევენ. აშშ კონსტიტუციის პირველი შესწორება და აშშ უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებანი აზუსტებს იმ პირობებს, რომლის გამოც შეიძლება შეზღუდოს გამოხატვის თავისუფლება. აშშ უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილების შესაბამისად უზამსი მასალა ან გამოხატვა არაა დაცული აშშ კონსტიტუციის პირველი შესწორებით. აშშ უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებაში *FCC v. Pacifica Found.* განმარტებულია, რომ მაუწყებლობას ყველაზე ნაკლები დაცვა უნდა ჰქონდეს კონსტიტუციის პირველი შესწორების შესაბამისად (Holohan, 2005, გვ. 342), რაც შესაძლებლობას აძლევს აშშ ხელისუფლებას გამოიყენოს მაუწყებლობაში სარედაქციო კონტროლისა და შინაარსობრივი რეგულირების სხვადასხვა ფორმები, რომლებიც ბეჭდურ მედიაში აკრძალულია. ასევე აშშ უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილების საქმეზე *Red Lion Broadcasting Co. v. FCC* მიხედვით, მაუწყებლობის შემთხვევაში უმთავრესია მაყურებელთა და მსმენელთა და არა მაუწყებლების ინტერესები (Holohan 2005:., გვ. 342). სატელევიზიო მედიაში ზნეობრივ სტანდარტის დაცვას განაპირობებს ასევე კონგრესის მიერ მიღებული შეურაცხყოფელი, უცენზურო მასალის დღის საათებში 6-დან 22 საათამდე შეზღუდვის პრინციპი (Holohan, 2005:., გვ.342). დარღვევის შემთხვევაში კომუნიკაციების ფედერალურ კომისიას შეუძლია გააფრთხილოს, დააჯარიმოს ან ლიცენზია შეუჩეროს მაუწყებელს. საშუალო მაყურებლის ან მსმენელის აზრით უცენზურო (indecent) ტექსტურ და ვიდეომასალაში (Steiner, 2015). როგორც ვხედავთ ამერიკული სტანდარტი საზოგადოებრივ თვალსაზრისს, პრაქტიკულად საზოგადოებრივი მორალის სტანდარტს ეყრდნობა.

2006 წელს ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჯარიმები სატელევიზიო მედიაში ზნეობრივი სტანდარტების დარღვევისთვის 10-ჯერ გაიზარდა 32 ათასი დოლარიდან 300 ათას დოლარამდე. ცვლილება განმარტებული იყო, როგორც ამერიკულ ოჯახებზე ზრუნვა, რათა ბავშვები დაცული ყოფილიყვნენ პოტენციურად დამაზიანებელი და უზნეო შინაარსისგან (Press Release, 2005). მაუწყებელთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა დანერგა პირდაპირი ტრანსლიაციის დროს მაუწყებლობის გადავადება 5 წამიდან 5 წუთამდე, რომლის დროსაც უზნეობის შემცველი მასალის ამოღება მოხდებოდა (Leon-Guerrero 2015:299).

აშშ ფილმებისა და სატელევიზიო გადაცემების ასაკობრივი კლასიფიკაციის სისტემა (Classification and Rating Rules, 2010, გვ.7) საკმაოდ მკაცრ კრიტერიუმებს აწესებს ქართულ და ევროპულ ანალოგებთან შედარებით. როგორც მიუთითებენ მკვლევარები, ამერიკული სტანდარტები სიშიშვლის შეზღუდვის შესახებ ბევრად მკაცრია და ევროპაში ლიმილსაც კი იწვევს (Mendel, 2011:30), სიშიშვლე აშშ-ში 13 წლის მოზარდებისთვის შეუფერებელ მასალად მიიჩნევა, ხოლო სექსუალური ხასიათის სიშიშვლე კი მხოლოდ 17 წლიდან დასაშვებ მასალად; სექსუალურ სფეროსთან დაკავშირებული ბილწისიტყვაობის ერთზე მეტი სიტყვის შემცველი ფილმი ასევე 17 წლამდე დაუშვებელ კატეგორიას იღებს. საქართველოში კი სიშიშვლე სექსუალურ კონტექსტში გადაცემაში 15 წლიდან დასაშვებად არის მიჩნეული, ასევე ბილწისიტყვაობა მიიჩნევა 15 წლიდან დასაშვებ მასალად (კანონი მაუწყებლობის შესახებ, მუხლი 56-მეორე მუხლი, მეორე პუნქტის ბ) და გ) პუნქტები).

აშშ-ში მხატვრული ფილმის 17 წლამდე ახალგაზრდებისთვის შეუფერებლად ჩათვლა ნიშნავს, რომ მისი რეკლამა ასევე შეზღუდული იქნება დღის საათებში. საქართველოში კი ნებისმიერი ასაკობრივი კატეგორიის ფილმის რეკლამა ხდება დღის საათებში. აშშ-ში ნებისმიერ მოქალაქეს შეუძლია მიმართოს კომუნიკაციების კომისიას სატელევიზიო მაუწყებლობაში უცენზურო მასალის დემონსტრირებასთან დაკავშირებით, შემდეგ კი სასამართლოს საჩივრით, რაც საქართველოში აკრძალულია.

საქართველოს კონსტიტუციის ტექსტის ანალიზი აჩვენებს, რომ მასში საერთოდ არ არის ნახსენები სიტყვები „საზოგადოებრივი მორალი“ და „ზნეობა“ ლეგიტიმური მიზნების ჩამონათვალში, განსხვავებით,

თუნდაც ევროპის ქვეყნებისგან. საყურადღებოა, რა ინტერპრეტაციას აძლევენ ქართველი საზოგადოებამცოდნეები მორალისადმი ასეთ მიდგომას.

ქართველი იურისტების ნაწილმა განსხვავება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასა და საქართველოს კონსტიტუციას შორის საზოგადოებრივი მორალის უფლებელყოფის მხრივ შეაფასა როგორც გამოხატვის თავისუფლების უფრო მაღალი სამართლებრივი სტანდარტი და ეს საზოგადოების განვითარებისთვის სასარგებლო სიახლედ ჩათვალა. მაგალითად, კ.კორკელია მიუთითებს - „ზოგადად შეიძლება აღინიშნოს, რომ კონსტიტუცია ითვალისწინებს უფრო მაღალ სამართლებრივ სტანდარტებს აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების უფლების დაცვის მიმართ, ვიდრე ევროპული კონვენცია.“ (კორკელია, 2004, გვ.263). როგორც ვხედავთ, კორკელია ადამიანის უფლებათა შესახებ ევროპული კონვენციის უფლებელყოფას უფრო მაღალ სტანდარტად მიიჩნევს.

საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარებში ევა გოცირიძე მიუთითებს, რომ საქართველოს უფლება აქვს, დაადგინოს უფლებათა დაცვის განსხვავებული და უფრო მაღალი სტანდარტი, ვიდრე ამას ევროპული კონვენცია მოითხოვს (გოცირიძე ე, 2013, გვ. 169), „სხვათა უფლებებში“ ის გულისხმობს იმ ადამიანთა უფლებები, ვისი უსაფრთხოების, ჯანმრთელობისა და მორალის დაცვის ინტერესებიც დაირღვა, ან საფრთხე შეექმნა ვინმეს მხრიდან რელიგიისა თუ რწმენის გაცხადების შედეგად (გოცირიძე ე, 2013).

სამწუხაროდ, როგორც ქვევით ვნახავთ, გოცირიძის ვარაუდს, რომ „სხვათა უფლებებში“ საზოგადოებრივ მორალის დაცვაც იგულისხმება, არც ის ქართველი იურისტები მოიაზრებენ, ვისაც მორალის დაცვის სტანდარტის კონსტიტუციაში დაფიქსირება საჭიროდ არ მიაჩნიათ და არც ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისია, რომელიც ახდენს ევროპის ქვეყნების კანონმდებლობის საერთაშორისო შეთანხმებებთან შესაბამისობის სამართლებრივ ანალიზს.

არასამთავრობო ორგანიზაცია „ საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა“ ასევე მიიჩნევს, „რომ საქართველოს კონსტიტუცია, განსხვავებით ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლისგან, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ლეგიტიმურ საფუძვლად არ ითვალისწინებს მორალის დაცვას (გამოხატვის თავისუფლება საქართველოში, 2020, გვ.8). შესაბამისად, ამ თვალსაზრისით საქართველოში გამოხატვის თავისუფლების კონსტიტუციური სტანდარტი ახლოსაა გამოხატვის თავისუფლების ამერიკულ მოდელთან და მაღალია ზოგადევროპულ სტანდარტზე (კონსტიტუციური სარჩელი, 2019, გვ.13; სასამართლოს მეგობრის მოსაზრება, 2019, გვ. 22). ამდენად, ნებისმიერი ნორმა, რომლის მიზანი იქნება საზოგადოებრივი მორალის დაცვა, აპრიორი არაკონსტიტუციურად უნდა იქნეს მიჩნეული“ (სასამართლოს მეგობრის მოსაზრება, 2019, გვ.27). როგორც ვხედავთ, ეს ორგანიზაცია მორალის არდაცვას „ამერიკულ“ სტანდარტთან მიახლოვებად და უფრო პროგრესულ მოვლენად მიიჩნევს, მაშინ, როდესაც, როგორც ზევით იქნა ნაჩვენები, ამერიკის შეერთებულ შტატებში მედიის ზნეობრივი სტანდარტები ბევრად უფრო მკაცრია, ვიდრე ევროპასა და საქართველოში.

საზოგადოებრივ მორალთან საქართველოს კანონმდებლობის მიმართება 2006 წელს გარკვეულად დაზუსტდა მას შემდეგ, რაც საქართველოს პარლამენტმა აკრძალა ნებისმიერ ადმინისტრაციულ ორგანოსა და სასამართლოში მიმართვა, თუ მაუწყებელი უარყოფდა საჩივარს არასრულწლოვანთათვის მავნე ზემოქმედების მქონე სცენების, ბილწსიტყვაობის ან სხვა ზნეობრივი სტანდარტებისათვის შეუფერებელი მასალის დემონსტრირებასთან დაკავშირებით (მაუწყებლობის შესახებ კანონი, 2006, 59 პრიმა მუხლი). ადმინისტრაციული ორგანოსა და სასამართლოსთვის მიმართვა ყველა მოქალაქის კონსტიტუციურ უფლებას წარმოადგენს და პარლამენტის ეს გადაწყვეტილება ადამიანის უფლების ანტიკონსტიტუციურ შეზღუდვას წარმოადგენდა. ფაქტიურად ის განხორციელდა მაუწყებლებისთვის, მედიისთვის მაქსიმალური თავისუფლების მინიჭების მიზნით, რომ საჩივრები არ შესულიყო არასრულწლოვანთა მავნე ზემოქმედებისგან დაცვის კანონის დარღვევისთვის.

2009 წელს ეს შეზღუდვა კიდევ უფრო გაფართოვდა მას შემდეგ, რაც საკონსტიტუციო სასამართლომ გამოიტანა გადაწყვეტილება ზნეობის საკითხების სასამართლოში განხილვის მიზანშეუწონლობაზე, იმ არგუმენტით, რომ საქართველოში ზნეობის ნორმების დადგენა სირთულეს წარმოადგენს და სასამართლოებში მსჯელობა დამაბრკოლებელ გავლენას მოახდენს მაუწყებელთა თავისუფლებაზე, საბოლოოდ კი საზოგადოება დაზიანდებოდა: „ზნეობრიობის საკითხების სასამართლო წესით განსჯადობა უარყოფით ეფექტს იქონიებს მაუწყებლის თავისუფლებაზე იმდენად, რამდენადაც, უმეტეს შემთხვევაში, ძნელია ობიექტურად იმის განსაზღვრა, რა შეესაბამება ზნეობრივ ნორმებს და რა – არა. ასეთი საკითხების სასამართლო წესით განსჯადობა გამყინავ ეფექტს იქონიებს მაუწყებლის თავისუფლებაზე და შედეგად დააზარალებს მთლიანად საზოგადოებას“ (გადაწყვეტილება საქმეზე 421, 422, 2009, გვ.17, პარაგრაფი # 20).

საკონსტიტუციო სასამართლოს დადგენილება, რომელსაც კანონის ძალა აქვს, ზნეობის სფეროში ახალ სტანდარტს ამკვიდრებს ქართული სამართლის ისტორიაში, რადგან კრძალავს დისკუსიასაც კი ზნეობრიობის თემებზე სასამართლოებში. აქ უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება ეწინააღმდეგება როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს პრაქტიკას, ასევე საქართველოს კონსტიტუციასაც, რადგან ძალაში ტოვებს სასამართლოში მიმართვის უფლების აკრძალვას.

არასამთავრობო ორგანიზაცია „საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა“ თვლის, რომ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიდგომა, განსხვავებულია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიდგომისგან: „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვას დასაშვებად მიიჩნევს მაშინაც, თუ გამოხატვა ეწინააღმდეგება დამკვიდრებულ მორალურ ნორმებს (კონვენციის მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტი)“ (სიძულვილის ენა, 2014, გვ.14). როგორც ვხედავთ, საქართველოში საზოგადოებრივი მორალის დაცვა კონსტიტუციური სამართლის დონეზე არ სარგებლობს პრიორიტეტით.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის უფლებათა სტრასბურგის ევროპული სასამართლო თვლის, რომ არ არსებობს მორალის საერთო ევროპული კონვენცია და ამიტომ მიიჩნევს, რომ ზნეობის საკითხებზე ევროპის ქვეყნების ეროვნულ სახელისუფლებო ორგანოებს მეტი შესაძლებლობა აქვთ ზნეობის მოთხოვნათა შინაარსის გარკვევისათვის და ეროვნულ ხელისუფლებებს ანდობს მორალის საკითხებზე გადაწყვეტილების პრიორიტეტს. სტრასბურგის სასამართლო პრაქტიკაზე დაყრდნობით ევროპის საბჭო რეკომენდაციას აძლევს ეროვნულ ხელისუფლებებს უზრუნველყონ როგორც დებატების შესაძლებლობა ზემოთ აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით, ასევე კონკრეტული ზომები მედიაში მომხმარებელთა ისეთი მოწყვლადი ჯგუფების დასაცავად, როგორც წარმოადგენენ მოზარდები (Akdeniz Y, 2009). მაგრამ იმის გამო, რომ საქართველოს სასამართლოებში ზნეობის საკითხებზე მსჯელობა უკვე შეზღუდულად ითვლება, ზნეობის ეროვნული სტანდარტის დადგენა უკვე შეუძლებელი ხდება, მითუმეტეს, რომ საქართველოს კონსტიტუციური სასამართლო ზნეობის საკითხებზე მსჯელობასაც კი კრძალავს სამაუწყებლო მედიაში სადავო საკითხების განხილვისას.

საზოგადოებრივი ზნეობის, როგორც ლეგიტიმური მიზნის უგულებელყოფის პოლიტიკა კიდევ ერთხელ დადასტურდა 2017 წელს, როდესაც განიხილებოდა კონსტიტუციის ცვლილებათა პროექტი, ევროკავშირის ვენეციის კომისიამ სამჯერ - 2017 წლის ივნისში, 2017 წლის ოქტომბერში და 2018 წლის მარტში მიმართა საქართველოს პარლამენტს (Georgia Draft opinion, 2017, p.10, Georgia opinion Revised, 2017, p.14, Georgia Opinion on the draft, 2018, p.9), რომ ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო კონვენციათა ტექსტის შესაბამისად ჩაეწერა კონსტიტუციაში საზოგადოებრივი მორალი, როგორც ლეგიტიმური მიზანი იტალიის და ესპანეთის კონსტიტუციათა მსგავსად, რაც არ იქნა გათვალისწინებული.

როგორც ვხედავთ, საზოგადოებრივი მორალის დაცვის ევროპული სტანდარტების არაღიარება საქართველოს ხელისუფლების წლების განმავლობაში განმტკიცებული და პრინციპული პოზიციია, რომელიც ნეოლიბერალური იდეოლოგიის გამოვლინებას წარმოადგენს, რადგან მიზნად ისახავს კომერციული მედია-ორგანიზაციების მაქსიმალური თავისუფლების უზრუნველყოფას, სახელმწიფოს ჩარევაზე უარის თქმას, რაც შედეგად გვაძლევს მოსახლეობის კულტურულ-ფსიქოლოგიურ თავისებურებათა და არასრულწლოვანთა ინტერესების იგნორირებას, საფრთხეს უქმნის არასრულწლოვანთა ფსიქიკურ და მორალურ განვითარებას და წესრიგს საზოგადოებაში.

ლიტერატურა

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, 1950, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_KAT.pdf,

ბოგიშვილი დ., ოსეფაშვილი ი. გავაშელიშვილი ე., გუგუშვილი ნ., ქართული ეროვნული იდენტობა: კონფლიქტი და ინტეგრაცია. სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი 2016,

გადაწყვეტილება საქმეზე 421, 422, გვ.17; http://www.constcourt.ge/act_files/421.422.doc

გამოხატვის თავისუფლება საქართველოში, 2020, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა, <https://gdi.ge/uploads/other/1/1078.pdf>

გოცირიძე ე. „საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი. თავი მეორე, მუხლი 19. საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი“. პეტიტი, თბილისი 2013.

- კონსტიტუციური სარჩელი, 2019, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა.
<https://www.gdi.ge/uploads/other/1/1060.pdf>
- კორკელია კ. მჭედლიძე ნ. ნალბანდოვი ნ. , 2005. საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა კონვენციის მუხლებთან. ევროპის საბჭოს ბიურო, საქართველო.
- მაუწყებელთა ქცევის კოდექსი, 2009 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/82792>, nanaxia 30.11.2019
- საერთაშორისო პაქტი - სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 1994,
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0>
- სასამართლოს მეგობრის მოსაზრება: -აიბ „საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა“, 2019,
<https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1935>
- სიძულვილის ენა, აიბ „საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა“, 2014. გვ.14,
<https://www.gdi.ge/uploads/other/0/190.pdf>
- ყიფიანი გ. ეროვნული ხასიათი და განვითარება, თბილისი, 2002, 202გვ.
- Akdeniz Y, Introduction, in Legal Instruments for Combating Racism on the Internet, Council of Europe Publishing, Human Rights and Democracy Series, 2009, pp 7-37, ნანახია 2012 წლის 30 ოქტომბერს.
- Appel H. 2018, From Triumph to Crisis: Neoliberal Economic Reform in Postcommunist Countries, Cambridge University Press.
- Armenia's Constitution, 1995, https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015.pdf?lang=en
- Aucoin, L. (2010). Introduction. In Miller, L. E. (Ed.), Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making (pp. xii-xvii). Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Azerbaijan's Constitution, 1995, https://www.constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2016?lang=en
- Berekashvili B. The End of Neoliberal Hegemony 2013, <https://dfwatch.net/the-end-of-neoliberal-hegemony-20486-17781>
- Better Legislation Action Plan, 2001, Mandelkern Group on Better Regulation, Final Report, (November 13, 2001)
http://europa.eu.int/comm/secretariat_general/impact/docs/mandelkern.pdf,
- Breslin, B. (2009). From Words to Worlds: Exploring Constitutional Functionality. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Broadcast Decency Act of 2005, Pub. L. No. 109-235, 120 Stat. 491 (amending 47U.S.C. § 503(b)(2)). nanaxia 30.11.2019,
<https://www.congress.gov/109/crpt/hrpt5/CRPT-109hrpt5.pdf> nanaxia 30.11.2019
- Classification and Rating Rules 2010 Motion Picture Association of America, Inc. California
https://www.filmratings.com/content/downloads/rating_rules.pdf nanaxia 30.11.2019
- Gabitsinashvili M. 06.12.2019 Georgia's neoliberal agony, <https://www.ips-journal.eu/regions/europe/article/show/georgias-neoliberal-agony-3924/>
- Georgia opinion Revised Constitution, 19 June 2017.
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2018\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)005-e) nanaxia 30.11.2019
- Georgia Draft opinion on the Draft revised Constitution 22 September 2017 nanaxia 30.11.2019
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2017\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2017)006-e) nanaxia 30.11.2019
- Georgia Opinion on the draft constitutional amendments, 16 March 2018
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2018\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)005-e) nanaxia 30.11.2019
- Heller, B. van Hoboken, J. 2019, Freedom of Expression: A Comparative Summary of United States and European Law, Working paper of the Transatlantic High Level Working Group on Content Moderation Online and Freedom of Expression , https://www.ivir.nl/publicaties/download/TWG_Freedom_of_Expression.pdf
- Holohan Matthew C. Politics, Technology, & Indecency: Rethinking Broadcast Regulation in the 21st Century, Berkeley Technology Law Journal , V20, iss 1 . 2005,
<https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1526&context=btlj>
- Italy Constitution 2012, https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2012.pdf?lang=en
- Kaplan S. 2018, Human Rights in Thick and Thin Societies: Universality Without Uniformity. Cambridge. University press.

Leon-Guerrero A. *Social Problems: Community, Policy, and Social Action*, 2015, Sage.

Leonardis F. 2016, *Memory and Nation Building in Georgia*, in ed. Isaacs .R. *Nation-Building and Identity in the Post-Soviet Space: New Tools and Approaches*, 24-45.

Lodge G, Vogel E. *Ideology and National Competitiveness: An Analysis of Nine Countries* [George C. Harvard Business School Press, 1987.

Matosyan T. *Collectivism/individualism in the South Caucasus: implications for democracy* edited by Alexander Agadjanian *Religion, Nation and Democracy in the South Caucasus* 201-219 2015

Mendel, Toby; Salomon, Eve, *The Regulatory Environment for Broadcasting: An International Best Practice Survey for Brazilian stakeholder*. Unesco, 2011 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000191622> nanaxia 30.11.2019

Markus, Hazel Rose, and Shinobu Kitayama. "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation." *Psychological Review* 98, no. 2 (1991): 224-253.

Pew Research Center , 2017, *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe* <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

Poland Constitution 2009, https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009.pdf?lang=en

Proposed Georgian defamation law 'puts freedom of speech at risk, 2019, <https://oc-media.org/tag/slander/>

Shweder R., Much M., Mahapatra M., and Lawrence Park, "The 'Big Three' of Morality (Autonomy, Community, and Divinity) and the 'Big Three' Explanations of Suffering," in Allan Brandt and Paul Rozin (eds.), *Morality and Health* (New York: Routledge, 1997), 141.

Schwartz Sh. 1997 Bardi A., *Influences of Adaptation to Communist Rule on Value Priorities in Eastern Europe* June 1997 *Political Psychology* 18(2):385 – 410

Tausch A. 2015, *Hofstede, Inglehart and beyond. New directions in empirical global value research* https://mpra.ub.uni-muenchen.de/64282/1/MPRA_paper_64282.pdf

White Paper on European Governance, 2001. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf

საჯარო ფინანსების მართვისა და კონტროლის თავისებურებები საქართველოში

Alexander Mzhavanadze

Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

აბსტრაქტი

საჯარო ფინანსები მნიშვნელოვნად არის დაკავშირებული სახელმწიფო ბიუჯეტის საჯაროობასა და გამჭვირვალობაზე. თავის მხრივ, სახელმწიფო ბიუჯეტი წარმოადგენს ქვეყნისთვის უმნიშვნელოვანეს, ფინანსურ დოკუმენტს. იგი არის ყველა უწყების, იქნება ეს სახელმწიფო სამსახური თუ სამთავრობო პროგრამა, ყველა ფინანსური ინფორმაციის ჩამონათვალის ერთობლიობა. ფინანსური მართვა და კონტროლი საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის ფუნდამენტური ნაწილის საფუძველია - ტერმინი და კონცეფცია შემუშავდა ევროკომისიის მიერ. ასე მაგალითად, საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის კონცეფცია პირველად წარმოდგენილ იქნა ევროკომისიის საბიუჯეტო დირექტორატის (DG Budget) მიერ ბუკლეტში „კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის სამყაროში“, რომელიც 2006 წელს გამოქვეყნდა. საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის ყოვლისმომცველი მიზანია უზრუნველყოს საჯარო ფინანსების ჯეროვანი მართვა, ხარჯების ეფექტური კონტროლი და გადასახადის გადამხდელების მიერ გადახდილი თანხების ეფექტიანი გამოყენება. ის ეხება მთლიანად შიდა კონტროლის სისტემას და მოიცავს ყველა პროცედურას, რომელიც ფუნქციონირებს საჯარო დაწესებულებებში (როგორც ფინანსურს, ასევე არაფინანსურ). ის ასევე იძლევა გარკვეული სახის გარანტიას, რომ საჯარო ფინანსები და სხვა რესურსები იხარჯება სწორად, ეფექტიანობა არის მიღწეული და დანერგილია მმართველობის მაღალი სტანდარტები. ამავდროულად რისკ-ფაქტორების მართვა და კომუნიკაციის კომპონენტები სულაც არ გახლავთ იზოლირებული საჯარო ფინანსების მართვისა და კონტროლთან მიმართებაში. იგი გავლენას ახდენს ორგანიზაციის მუშაობის ყველა ასპექტზე და ხელს უწყობს შიდა კონტროლის სისტემის გამართულ მუშაობას.

საკვანძო სიტყვები: საჯარო ფინანსები, ბიუჯეტი, შიდა ფინანსური კონტროლი, ხარჯების ეფექტური კონტროლი, რისკ-ფაქტორები.

Features of Public Finance Management and Control in Georgia

Abstract

Public finances are closely linked to publicity and transparency of the state budget. In turn, the state budget is the most significant financial document for the country. Therefore, it is a collection of all lists of financial information, whether they are government agencies or government programs. Financial management and control is a fundamental element of public internal financial control - the term and concept developed by the European Commission. For example, the concept of public internal financial control was firstly introduced in the brochure, composed by the European Commission's Budget Directorate (DG Budget): 'welcome to the world of public internal financial control', which was officially published in 2006. Public internal financial control is designed to ensure comprehensive public financial management, appropriate and effective cost control and effective use of taxpayer funds. It covers the entire internal control system and covers all procedures in force in public institutions (both financial and non-financial). It also ensures that public finances and other resources are properly spent, efficiency is achieved and high standards of governance are maintained. At the same time, the risk factor management and communication components are not isolated in terms of public financial management and control. Moreover, it affects all aspects of an organization's performance and promotes the proper functioning of the internal control system.

Keywords: Public finances, budget, internal financial control, effective cost control, risk factor.

შესავალი

საჯარო ფინანსები მნიშვნელოვნად არის დაკავშირებული სახელმწიფო ბიუჯეტის საჯაროობასა და გამჭვირვალობაზე. სახელმწიფო ბიუჯეტი წარმოადგენს სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანეს ფინანსურ დოკუმენტს, იგი ყველა უწყების, სახელმწიფო სამსახურების, სამთავრობო პროგრამების, ყველა ფინანსური ინფორმაციის ჩამონათვლის ერთობლიობაა. მასში განსაზღვრულია მოთხოვნა, რომელიც ექვემდებარება შესრულებას სახელმწიფო ხაზინის მხრიდან, ისევე, როგორც მითითებულია წყაროები და მოცულობა ყველა მოსალოდნელი შემოსავლისა სახელმწიფო ხაზინაში.

ფინანსური მართვა და კონტროლი წარმოადგენს საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის ფუნდამენტურ ნაწილს. ტერმინი და კონცეფცია შემუშავებულია ევროკომისიის მიერ, კარგად განვითარებული და ეფექტური შიდა კონტროლის ჩარჩოს აღქმაში და დანერგვაში დასახმარებლად, ევროკავშირში გაწევრიანების პროცესში.

საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის კონცეფცია პირველად წარმოდგენილ იქნა ევროკომისიის საბიუჯეტო დირექტორატის (DG Budget) მიერ ბუკლეტში „კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის სამყაროში,“ რომელიც გამოქვეყნდა 2006 წელს.

საჯარო შიდა ფინანსური კონტროლის ყოვლისმომცველი მიზანია - უზრუნველყოს საჯარო ფინანსების ჯეროვანი მართვა, ხარჯების ეფექტური კონტროლი და გადასახადის გადამხდელების მიერ გადახდილი თანხების ეფექტიანი გამოყენება. ის ეხება მთლიანად შიდა კონტროლის სისტემას და მოიცავს ყველა პროცედურას, რომელიც ფუნქციონირებს საჯარო დაწესებულებებში (როგორც ფინანსურს, ასევე, არაფინანსურს). ის ასევე იძლევა გარკვეული სახის გარანტიას, რომ საჯარო ფინანსები და სხვა რესურსები იხარჯება სწორად, ეფექტიანობა არის მიღწეული და დანერგილია მმართველობის მაღალი სტანდარტები.

ამავდროულად, რისკ-ფაქტორების მართვა და კომუნიკაციის კომპონენტები, სულაც არ გახლავთ იზოლირებული საჯარო ფინანსების მართვასა და კონტროლთან მიმართებაში. იგი გავლენას ახდენს ორგანიზაციის მუშაობის ყველა ასპექტზე და ხელს უწყობს შიდა კონტროლის სისტემის გამართულ მუშაობას. რისკების იდენტიფიცირება და გამოსწორების ღონისძიებების კარგი დაგეგმარება, ყოველთვის მაღალეფექტიანი შედეგის მომტანია ნებისმიერი ორგანიზაციისათვის. საკომუნიკაციო ქსელის მეშვეობით მიღებული ინფორმაცია, ეხმარება ორგანიზაციას შეაფასოს თუ რამდენად კარგად მუშაობს შიდა კონტროლის სხვადასხვა კომპონენტი.

საჯარო ფინანსების მიზნები და სახელმწიფო ბიუჯეტის მნიშვნელობა - საჯარო ფინანსების მართვის მიზანს წარმოადგენს ფინანსური სტაბილურობისა და საჯარო ფინანსების ეფექტური განაწილების უზრუნველყოფა მთავრობის პრიორიტეტების შესაბამისად.

ბოლოდროინდელი ცვლილებების მიხედვით საქართველოს მიზანმიმართული პოლიტიკა, რომელიც ასახულია „საჯარო ფინანსების მართვის 2014-2017 წლების სტრატეგიაში“ (PFM), გულისხმობს მჭიდრო ურთიერთკავშირს გადაწყვეტილების მიღებისა და ეროვნულ პრიორიტეტებს შორის.

2015 წლიდან დაიწერა ახალი რეგულაცია, რომელიც გულისხმობს ადგილობრივი თვითმმართველობისა და ავტონომიური რესპუბლიკების ბიუჯეტების მართვას საჯარო ფინანსების მართვის ელექტრონული სისტემის მეშვეობით (ელექტრონული ბიუჯეტის სისტემა და სახელმწიფო ხაზინის ელექტრონული მომსახურების სისტემა), რაც უთუოდ სასარგებლოა ზუსტი ანგარიშგებისა და ანგარიშვალდებულებისთვის.

არსებული სიტუაციის ანალიზი - არსებობს საკანონმდებლო აქტები და პოლიტიკის განსაზღვრის დოკუმენტები, რომლებიც ქმნიან საქართველოში საჯარო ფინანსების მართვის სისტემის სამართლებრივ და პოლიტიკურ ჩარჩოს. „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“ ადგენს საჯარო ფინანსების ძირითად ჩარჩოებს, მათ შორის, ხარჯების საშუალო ვადიანი დაგეგმვისა და პროგრამული ბიუჯეტირებისთვის. აღნიშნული ეფუძნება მთელ რიგ ცალკეულ ელემენტებს, როგორიცაა: ბიუჯეტის სტრატეგიული შედგენა, ბიუჯეტის მომზადება და დამტკიცება, რესურსების მართვა, მაგალითად, ფინანსური რესურსების, სახელმწიფო ვალის და ფულადი სახსრების მართვა;

შემოსავლების მობილიზება რეგულირდება „საქართველოს საგადასახადო კოდექსით“, სახელმწიფო შესყიდვებისა - „საქართველოს კანონით სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ“, შიდა კონტროლი, რომელიც განსაზღვრულია „შიდა აუდიტის სტანდარტებით“, საბუღალტრო აღრიცხვა და ანგარიშგება, რაც რეგულირდება საქართველოს კანონით „ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების

რეგულირების შესახებ", გარე აუდიტი და ანგარიშვალდებულება, რაც განისაზღვრება "საქართველოს კანონით სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის შესახებ".

სახელმწიფო ბიუჯეტის მნიშვნელობა და საბიუჯეტო კლასიფიკაციის თავისებურებები - სახელმწიფო ბიუჯეტი, როგორც საბიუჯეტო სისტემის ცენტრალური რგოლი, რომელიც წარმოადგენს სახელმწიფოს ფუნქციონირებისა და ეკონომიკის სტაბილური განვითარების ფინანსურ ბაზას, მჭიდრო კავშირშია სოციალურ პოლიტიკასთან, რადგან ხელისუფლება სახელმწიფო ბიუჯეტის საშუალებით, გავლენას ახდენს ქვეყნის სოციალურ და ეკონომიკურ განვითარებაზე, ეკონომიკური და სოციალური ხასიათის ეროვნული და რეგიონული მიზნობრივი პროგრამების დაფინანსებაზე, ასევე სოციალური და დარგთაშორისი პროპორციების წონასწორობაზე, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევათა დანერგვასა და მთლიანობაში ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისა და მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევაზე.

ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემის ფუნქციონირების სრულყოფის მიმართულებით, ხელისუფლების მიერ განხორციელებულ ერთ-ერთ პროგრესულ ნაბიჯს წარმოადგენს, ქვეყნის საბიუჯეტო კოდექსის საფუძველზე, 2013 წლისათვის, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების პროგრამული ბიუჯეტის ფორმატით მომზადების ვალდებულება.

საბიუჯეტო კლასიფიკაცია არის ბიუჯეტის ინფორმაციის დაჯგუფება ერთგვაროვნების და ერთიანი ნიშნების მიხედვით. საბიუჯეტო ინფორმაციის კლასიფიცირება სხვადასხვა ნიშნით გვაძლევს საშუალებას გავანალიზოთ და კრიტიკულად განვიხილოთ ბიუჯეტის მომზადების, შესრულების და ანგარიშების ეტაპები. საბიუჯეტო კლასიფიკაცია არის ბიუჯეტის შედგენის, შესრულებისა და ანგარიშებისთვის აუცილებელი ატრიბუტი. საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მეშვეობით ხდება ბიუჯეტის საბიუჯეტო ორგანიზაციებში აღრიცხვის წარმართვა.

პროგრამული ბიუჯეტის თავისებურებები - აღსანიშნავია, რომ პროგრამულ ბიუჯეტირებას არსებობის საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია გააჩნია. პროგრამული ბიუჯეტის მთავარ უპირატესობას წარმოადგენს ის, რომ იგი ორიენტირებულია შედეგებზე. ამასთან, პროგრამული ბიუჯეტირებისას, თითოეული პროგრამა წარმოადგენს ქვეყნის ამა თუ იმ პრიორიტეტის განხორციელების საფუძველს. მას აქვს განხორციელების საპროგნოზო პერიოდი, ჰყავს განმანხორციელებელი ორგანო და წინასწარ განსაზღვრული მოსალოდნელი შედეგები და შეფასების ინდიკატორები. შესაბამისად, ამოსავალ წერტილს მისაღები, საბოლოო და შუალედური შედეგები წარმოადგენს.

პროგრამული ბიუჯეტი - საბიუჯეტო კლასიფიკაცია მოიცავს შემოსავლების, ხარჯების ეკონომიკურ, ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივებით ოპერაციების ფუნქციონალურ, არაფინანსური აქტივებისა და მათზე ოპერაციების, ფინანსური აქტივებისა და ვალდებულებების და მათზე ოპერაციების კლასიფიკაციებს, აგრეთვე პროგრამულ კლასიფიკაციას. პროგრამული კლასიფიკაცია არის პრიორიტეტების, პროგრამების/ქვეპროგრამების ერთობლიობა და განისაზღვრება ბიუჯეტით. საქართველოს სახელმწიფო და ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური ბიუჯეტებისათვის პროგრამული კლასიფიკაცია ასევე მოიცავს მხარჯავ დაწესებულებებს და შესაბამისად, საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის და საერთო-რესპუბლიკური მნიშვნელობის გადასახდელებს.

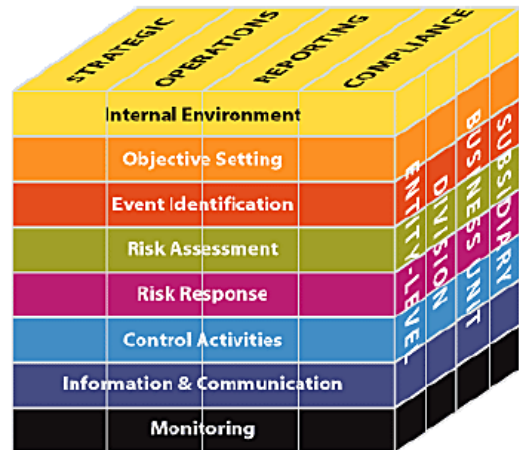
პროგრამა - ბიუჯეტით განსაზღვრული პრიორიტეტების მიზნების მისაღწევად საბიუჯეტო ორგანიზაციის მიერ განსახორციელებელი ღონისძიებების ერთობლიობა, რომლებიც დაჯგუფებულია მსგავსი შინაარსის მიხედვით და ხორციელდება ერთი საბოლოო შედეგის მისაღწევად.

დანახარჯების „პროგრამებში“ გამაერთიანებელი საბიუჯეტო პროცესი, რომელიც რესურსების მიზნებთან ურთიერთკავშირს უფრო მეტად გამჭვირვალეს ხდის და, თავის მხრივ, მეტი ეფექტურობის მიღწევას უზრუნველყოფს. ამ შემთხვევაში ბიუჯეტი ხარჯვის პროგრამულ დონეზე გაწერილი ნაწილებისგან შედგება, რომლებიც კონკრეტული მიზნების მიღწევისკენაა მიმართული. ეს, ბიუჯეტის შესაბამისი პუნქტების შესრულებაზე კონტროლს უწყობს ხელს, რადგან ბიუჯეტის პროგრამული გაწერა უკურეაგირების საკმაოდ მაღალ შესაძლებლობას შეიცავს. პროგრამული ბიუჯეტირება უზრუნველყოფს დასახულ მიზნებთან შესაბამისობის მიღწევას და ამ მიზნით აქტიურად იყენებს მონიტორინგის შესაძლებლობას. ეს სარგებლიანობისა და ეფექტურობის წახალისებასაც გულისხმობს, რათა აღნიშნული დასახული მიზნების მიღწევასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაწყვეტა ეტაპობრივად, პროგრამების განხორციელების პროცესშივე მოხდეს. შესაბამისად, ნაცვლად იმისა, რომ პროგრამული მენეჯმენტი კონტროლისა და მენეჯმენტის ინფორმაციის მთავარ ინსტრუმენტად იქცეს, ის არა მარტო დაგეგმვის დოკუმენტია, არამედ, აგრეგაციის შემცველი ალტერნატიული დანახარჯების

შედარების დამხმარე სახელმძღვანელოდაც გვევლინება და დასახული მიზნების მაქსიმალურად მიღწევის შესაძლო ალტერნატივებს შორის ოპტიმალური ალტერნატივის ამოცნობის საშუალებასაც იძლევა.

ფინანსური მართვისა და კონტროლის თავისებურებანი და მათი კავშირი ფინანსურ მართვასა/კონტროლსა და პროგრამულ ბიუჯეტირებას შორის - ფინანსური მართვა და კონტროლი დაფუძნებულია COSO მოდელზე, საერთაშორისოდ აღიარებულ მართვისა და კონტროლის ჩარჩო-მოდელზე. იგი საქართველოში ცნობილია როგორც „COSO 5“. ევროკავშირი მოითხოვს, რომ ყველა კანდიდატი ქვეყანის ფინანსური მართვისა და კონტროლის სისტემა შეესაბამებოდეს საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკებსა და სტანდარტებს.

ფინანსური მართვისა და კონტროლის ჩამოყალიბების პრინციპია: ხელი შეუწყოს, წაახალისოს და დაწეროს მენეჯერული ანგარიშვალდებულება, როგორც ფინანსური, ისე არაფინანსური პროცესებისთვის, რომელიც დაფუძნებულია რისკებზე.

სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემა დგას 3 „სვეტზე“, რომელთაგანაც ფინანსური მართვა და კონტროლი ყველაზე მნიშვნელოვანია.

ფინანსური მართვა და კონტროლი - კონტროლის სისტემის ნაწილია, რომელსაც ნერგავენ და ახორციელებენ დაწესებულების ხელმძღვანელები, რაც უზრუნველყოფს დაწესებულების მიზნების მიღწევისას სახსრების კანონიერ, გამჭვირვალე, ეკონომიურ, ეფექტიან და პროდუქტიულ გამოყენებას. ნიშნავს მენეჯერთა პროაქტიული მოქმედების აუცილებლობას შიდა კონტროლის პროცესების ადეკვატურობასთან მიმართებაში, რომელსაც გავლენა აქვს მათ მოქმედების სფეროზე.

2015 წელს საქართველოს მთავრობამ ჩამოაყალიბა იმ რეფორმათა სერია, რომელიც საჭიროა ყველა საჯარო სამსახურში. კონკრეტულად, საჯარო ფინანსების მართვის კუთხით. აღნიშნულიდან გამომდინარე საჯარო ადმინისტრირების რეფორმის ფარგლებში განსაზღვრულია შემდეგი სფეროები, რომლებიც საჭიროებენ გაძლიერებას:

- საჯარო ფინანსების მართვასთან პოლიტიკისა და სამართლებრივი ჩარჩოების თანხვედრის ნაკლებობა;
- ფინანსური მართვისა და კონტროლის მნიშვნელოვანი რეფორმის იმპლემენტაციის არასაკმარისობა.

გამოწვევების საპასუხოდ, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს უკვე დამტკიცებული ჰქონდა „საჯარო ფინანსების მართვის სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა“, რომელიც ფარავდა 2014-2017 წლებს. ფინანსურ მართვასა და კონტროლთან მიმართებაში საჯარო ადმინისტრირების რეფორმის ფარგლებში განსაზღვრული იყო შემდეგი ინდიკატორი, რეფორმის პროგრესის შესაფასებლად:

- რამდენად სრულყოფილი, სწორად განთავსებული და გამოყენებითი არის ფინანსური მართვისა და კონტროლის საოპერაციო ჩარჩო.

ფინანსური მართვა და კონტროლი და პროგრამული ბიუჯეტირება ურთიერთკავშირშია და ამავედროს ურთიერთგამაძლიერებელი ფუნქციის მატარებელია. პროგრამული ბიუჯეტი არის ისეთი სახის რესურსების მართვის ინსტრუმენტი, რომელიც ამყარებს კავშირს მიღწეულ შედეგებსა და მოხმარებულ რესურსებს შორის. შედეგების შესახებ ანგარიშგება, შედეგების შეფასების ინდიკატორების მიხედვით,

რომელიც კავშირშია პროგრამებთან და ქვეპროგრამებთან, წარმოადგენს მენეჯერულ ანგარიშვალდებულებას და ასევე, ითვალისწინებს რესურსების ეფექტიან გამოყენებას, ხოლო, ორივე მათგანი განუყოფელი ნაწილებია ფინანსური მართვისა და კონტროლის.

ფინანსური მართვა/კონტროლისა და პროგრამული ბიუჯეტის გამოწვევები საქართველოში და ხარჯების გაუმჯობესების მნიშვნელობა - ამჟამად პროგრამული ბიუჯეტი გამოიყენება ძირითადად როგორც რესურსების განაწილების ინსტრუმენტი. რა თქმა უნდა ეს მიდგომა აუცილებელია, თუმცა, არასაკმარისია საჯარო რესურსების განკარგვისა და ოპერაციული ეფექტიანობის ხარისხის გასაუმჯობესებლად, რომელიც მოითხოვს რესურსების ეფექტიან გამოყენებაზე ფოკუსირებას. ამ ინსტრუმენტის პოტენციალის სრულად ასამოქმედებლად საჭიროა ფინანსური მართვისა და კონტროლის სისტემის დამატებითი განვითარება, რაც შედეგად გამოიწვევს მენეჯერული ანგარიშვალდებულების ზრდას, გამოყოფილი ბიუჯეტის ფარგლებში მიღწეული შედეგების შესახებ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ფინანსური მართვისა და კონტროლის სისტემა ამჟამად თითქმის სრულად არის ფოკუსირებული ბიუჯეტის შესრულებაზე, ეს ნამდვილად მნიშვნელოვანია, თუმცა, მენეჯერული ანგარიშვალდებულების კულტურის გასავითარებლად არასაკმარისია სხვადასხვა თვალსაზრისით (ფიზიკური, ფინანსური, ადამიანური რესურსების).

პროგრამათა ხარჯების მაღალი სიზუსტით დათვლა, ერთდროულად მნიშვნელოვანი და ტექნიკურად რთული დავალებაა. ამიტომ საჭიროა პროპორციული მიდგომის გამოყენება. აქტივობაზე დაფუძნებული დანახარჯების დათვლის მეთოდის გამოყენება მოითხოვს მაღალი საიმედოობის მონაცემებს რაც ყოველთვის არ არის ხელმისაწვდომი ან მოსაპოვებლად ადვილი და შეიძლება მოითხოვდეს გარკვეულ ფინანსურ რესურსებსაც კი. მთავრობამ შესაძლოა ამ შემთხვევაშიც განიხილოს ტექნიკური დახმარების გამოყენება იმისათვის რომ კიდევ უფრო დახვეწოს აქტივობებზე დაფუძნებული ხარჯების დათვლის მეთოდოლოგია.

რისკ-ფაქტორები და კომუნიკაცია, რისკების მართვა და მათი საკვანძო ეტაპები - რისკების იდენტიფიცირება და მართვა მნიშვნელოვანი ელემენტია მენეჯმენტის, თუმცა, პრაქტიკაში სამწუხაროდ, მენეჯერები ყოველთვის ეფექტურად და თანმიმდევრულად არ/ვერ ახორციელებენ მას.

როგორც ცნობილია, რისკი არის ნებისმიერი მოვლენა ან საკითხი, რომელმაც შეიძლება თავი იჩინოს და უარყოფითი ზეგავლენა იქონიოს საქართველოს მთავრობის პოლიტიკური, სტრატეგიული, ან ოპერაციული მიზნების მიღწევაზე.

რისკების სტრატეგიის ეფექტურად მართვა დაწესებულებას საშუალებას აძლევს :

- გაზარდოს მიზნის მიღწევის ალბათობა;
- გადადგას ნაბიჯები რათა გადაწყვიტოს როგორი და რა ზომით მოხდეს რისკების მართვა;
- შეამციროს „უსიამოვნო სიურპრიზების“ შანსები.

რისკების მართვა სულაც არ ნიშნავს ყველა რისკის ერთდროულად აღმოფხვრას, ეს უბრალოდ შეუძლებელია. რისკების მართვა ნიშნავს მათ შემცირებას მისაღებ დონემდე. გარკვეულ გარემოებებში „რისკზე წასვლაც“ შეიძლება იყოს შესაფერისი, თუმცა, ეს იქნება მენეჯერის გაცნობიერებული გადაწყვეტილების შედეგი.

იმისათვის, რომ ვმართოთ რისკი, საჭიროა ვიცოდეთ რა რისკები გვაქვს და შემდეგ მოვახდინოთ მათი შეფასება. რისკის იდენტიფიცირება არის დაწესებულების რისკების პროფილის შექმნისკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი. არ არსებობს რისკების პროფილის დოკუმენტირების მხოლოდ ერთი სწორი გზა, მაგრამ დოკუმენტირება ეფექტური მართვის განსახორციელებლად კრიტიკულად მნიშვნელოვანი პროცესია.

ინფორმაცია და კომუნიკაცია და მათი ძირითადი ელემენტები - ინფორმაცია და კომუნიკაცია შიდა კონტროლის მიზნების მიღწევის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორებია. კომუნიკაცია გახლავთ რელევანტური ინფორმაციის გაცვლის პროცესი ადამიანებს შორის დაწესებულების ყველა დონეზე. ინფორმაციის გაცვლა შეიძლება იყოს როგორც ვერტიკალური, ასევე, ჰორიზონტალური და ორგანიზაციებს შორის. კომუნიკაციის უზრუნველყოფა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია გადაწყვეტილების მიღების ხელშეწყობისთვის და ასევე, ნებისმიერი აქტივობის კოორდინირებულად განსახორციელებლად. მომხმარებელთან, მაკონტროლებლებთან, მომწოდებლებთან, და სხვა გარე

პირებთან კარგი კომუნიკაცია, ასევე, უაღრესად მნიშვნელოვანია ეფექტური შიდა კონტროლის უზრუნველყოფისათვის.

ინფორმაცია - ტრანზაქციებისა და მოვლენების შესახებ მყისიერი ჩანაწერებისა და სათანადო კლასიფიკაციების არსებობა, არის სანდო და რელევანტური ინფორმაციის მნიშვნელოვანი წინაპირობა. საინფორმაციო სისტემები აწარმოებენ ანგარიშებს, რომლებიც შეიცავენ ოპერაციულ, ფინანსურ, არაფინანსურ და შესაბამისობასთან დაკავშირებულ ინფორმაციას. ინფორმაციის ხარისხს გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, რადგან გავლენას ახდენს მენეჯერების გადაწყვეტილების მიღებაზე. შესაბამისად, ინფორმაცია უნდა იყოს სათანადო, ზუსტი, დროული, მიმდინარე და ხელმისაწვდომი.

კომუნიკაცია - მენეჯმენტი საქმის კურსში უნდა იყოს სამუშაოთა შესრულებაზე, განვითარებაზე, რისკებზე და შიდა კონტროლის ფუნქციონირებაზე მიზნებთან მიმართებაში წარმოშობილი რისკის გავლენის პრევენციასთან ან შემცირებასთან დაკავშირებით, ასევე, მენეჯმენტი ვალდებულია ყველა თანამშრომელს თანაბრად გააგებინოს რა ინფორმაციაა საჭირო, რათა უზრუნველყოს უკუკავშირი და მიმართულებების მიცემა. ასევე, საჭიროა განხორციელდეს ეფექტური კომუნიკაცია გარე დაინტერესებულ პირებთან მიმართაც.

კონტროლის ღონისძიებები - მას შემდეგ, რაც იდენტიფიცირებულ იქნა დაწესებულების წინაშე არსებული რისკები, შემდეგი ნაბიჯი გახლავთ გადაწყვეტილების მიღება. კონტროლის ღონისძიებები არიან დინამიურები და შესაძლოა დაექვემდებარონ ცვლილებას მენეჯმენტის ინიციატივით. მაგალითად: შეცვლილი რისკებისა და პრიორიტეტების საპასუხოდ; დაწესებულების პასუხისმგებლობების ცვლილებისას; ტექნოლოგიური განვითარების ან შიდა/გარე აუდიტის მიგნებებისა და რეკომენდაციების საპასუხოდ. კონტროლი მენეჯმენტის პასუხისმგებლობის საკვანძო, მაგრამ არა ერთადერთი ფუნქციაა.

კონტროლის მოთხოვნები და მისი გამოყენება შესაძლოა იყოს მრავალფეროვანი ტიპის, მასშტაბის და სიძლიერის მიხედვით, როგორც დაწესებულებებს შორის ისე დაწესებულების შიგნით. ყველაზე მნიშვნელოვანია ის, რომ კონტროლის ღონისძიებები ხარჯ-ეფექტური უნდა იყოს, ასახავდეს რისკის ბუნებას, წონას და ალბათობას და დამატებულ ღირებულებას. არარეალისტური იქნებოდა გვეფიქრა, რომ კონტროლის ღონისძიებები სრულიად აღმოფხვრიდა რისკებს - რადგან ყოველთვის არსებობს ე.წ. „ნარჩენი რისკი“. მიზანი უნდა იყოს ისეთი კონტროლის ღონისძიებების შემუშავება, რომლებიც უზრუნველყოფენ მენეჯერისთვის საკმარის რწმუნებას შესაძლო დანაკარგებისა და შეცდომების პრევენციაზე.

მნიშვნელოვანია, რომ კონტროლის ღონისძიებების დანერგვის ღირებულებამ არ გადააჭარბოს მიღებულ სარგებელს. კონტროლის ღონისძიებები გულისხმობს შეზღუდული რესურსების გამოყენებას და უსარგებლო კონტროლმა შესაძლოა გამოიწვიოს არაეფექტიანობა, ღირებულების თვალსაზრისით და უკიდურეს შემთხვევებში, წარუმატებლობა ამოცანებისა და მიზნების მიღწევის საქმეში. ისინი უნდა ადაპტირდებოდნენ დროთა განმავლობაში, რათა სათანადოდ უპასუხონ გარე ფაქტორებს, რისკებს, პრიორიტეტების ცვლილებასა და ტექნოლოგიურ განვითარებას.

დასკვნა

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ფინანსური მართვის/კონტროლის და პროგრამული ბიუჯეტის სისტემების ეფექტურად ასამოქმედებლად, საჭიროა არსებული სისტემიდან შედეგებზე და მიღწევებზე ფუკუსირებულ და ორიენტირებულ სისტემაზე გადასვლა. ორივე, ფინანსური მართვის/კონტროლის და პროგრამული ბიუჯეტის მთავარი საზრუნავია, გამოყენებული რესურსებისა და მიღწეული შედეგების ერთმანეთთან დაკავშირება - რაც მენეჯერული ანგარიშვალდებულების არსს წარმოადგენს.

ფინანსური მართვისა და კონტროლის სისტემის ძირითადი სარგებელი -ფინანსური მართვა და კონტროლი აუმჯობესებს სახელმწიფო ხარჯების პროდუქტიულობას ეფექტიანობის, ეფექტურობისა და ეკონომიურობის გაზრდის გზით, შეზღუდული საჯარო რესურსების გამოყენებისას.

ფინანსური მართვა და კონტროლი მხარს უჭერს შედეგზე ორიენტირებულ და ანგარიშვალდებულებაზე დაფუძნებულ რესურსების მართვის სისტემის დანერგვას. იგი ამყარებს ფაქტობრივად მიღებულ შედეგებსა და გამოყენებულ რესურსებს შორის მიზეზ-შედეგობრივ კავშირს.

გვეხმარება უკეთესი საბიუჯეტო შედეგის მიღწევაში 3 მნიშვნელოვან დონეზე:

- მეტი ფისკალური დისციპლინის უზრუნველყოფით;
- რესურსების ეფექტური განაწილებით (რესურსები შეესაბამება პოლიტიკის პრიორიტეტებს);
- ოპერაციული ეფექტიანობის გაძლიერებით (მაღალი ხარისხის მომსახურებების მიწოდება უფრო მცირე ღირებულებით).

ფინანსური მართვა და კონტროლი აუმჯობესებს მმართველობას, მთელდაწესებულებაში ყველა დონის მენეჯერების ანგარიშვალდებულების გაზრდით, ქვემოთ მოცემულ საკითხებთან მიმართებაში:

- შესაბამისი ოპერაციული მიზნების დასახვით;
- იმ რისკების იდენტიფიკაციითა და მართვით, რომლებსაც შეიძლება ჰქონდეთ გავლენა ამ მიზნების მიღწევაზე;
- ანგარიშგების ისეთი სისტემების დანერგვით, რომლებიც საშუალებას იძლევა შეფასდეს მიზნის მიღწევადობის ხარისხი;
- კადრების მართვის პროაქტიული მეთოდების გამოყენებით, იმისათვის, რომ მოხდეს შესრულებული სამუშაოს ხარისხის გაუმჯობესება და საჭიროებიდან გამომდინარე, აუცილებელი უნარების და გამოცდილების განვითარება.

იგი ახალისებს დაწესებულების პერსონალს უფრო აქტიურად იყვნენ ჩართულნი მენეჯერებთან ერთად, როგორც მიზნების დასახვის, ასევე, რისკების იდენტიფიკაციისა და მართვის პროცესში. ეს არის „კარგი მმართველობის“ გაუმჯობესების მნიშვნელოვანი ელემენტი.

იგი ეხმარება საქართველოს მთავრობას მიაღწიოს ფართო მიზნებს ე.წ. „კარგი მმართველობის“ თვალსაზრისით და რესურსების ეფექტიანი გამოყენების უზრუნველყოფით (გადასახადების გადამხდელისთვის მომსახურების მიწოდება ეფექტიანად).

მაღალი რგოლის მენეჯერებს აძლევს მეტ თავისუფლებას, რათა უფრო მეტად იყვნენ დაკავებულნი სტრატეგიულ დონეზე ზედამხედველობით, ვიდრე, ფინანსების მართვისა და კონტროლის დანერგვა/განვითარების ტექნიკური საკითხებით.

ყოველივე ზემოაღნიშნული, აახლოებს საქართველოს მთავრობას დააკმაყოფილოს ევროკავშირის მოთხოვნები სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის ნაწილში, ასოცირების ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვალდებულებების შესაბამისად.

იგი ასევე:

- აძლევს სტიმულს მენეჯერებს, რომ გამოიყენონ უფრო პროაქტიული მიდგომები ადამიანური და სხვა რესურსების მართვის დროს;
- უზრუნველყოფს გადაწყვეტილების მიღების ეფექტურობას და დროულობას;
- იძლევა საშუალებას პერსონალმა მეტად აიღოს ინიციატივა ხელში, ანუ ხელს უწყობს პერსონალისა და მენეჯერების მოტივაციის ზრდას, რითიც საბოლოო ჯამში უმჯობესდება შედეგები;
- წარმოაჩენს თუ ვინ არის ყველაზე ეფექტური მენეჯერი ორგანიზაციაში და შესაბამისად, გვაძლევს მათი უფრო ნაყოფიერად გამოყენების საშუალებას;
- ხელს უწყობს პერსონალის მიერ შესრულებული სამუშაოს ხარისხის გაუმჯობესებას და შესრულებული სამუშაოს შეფასების პროცესებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. განათლება ლიდერებს.

<http://info.knowledgeleader.com/bid/161685/what-are-the-five-components-of-the-coso-framework>

2. დემოკრატიული მართველობა საქართველოში USAID 2013წ. http://csb.gov.ge/uploads/25-11-03_.pdf

3. ევრო კომისია. http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/documents/control/brochure_pifc_en.pdf

4. საქართველოს საჯარო მმართველობის რეფორმის გზამკვლევი 2020; 2015წ. [http://gov.ge/files/423_49307_626772_PAR_Geo_Draft\(1\).pdf](http://gov.ge/files/423_49307_626772_PAR_Geo_Draft(1).pdf)

5. საქართველოს კანონი „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“ მუხლი. 9, 18/12/2009

6. საქართველოს კანონი, „შიდა ფინანსური კონტროლის“ შესახებ მე-14 მუხლით, 26/03/2010

7. სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის შესახებ საქართველოს კანონის მე-13 მუხლი, 26/03/2010
8. 1Shafritz, J. M. (2004). The dictionary of public policy and administration. Boulder, Colo: Westview Press. გვ. [9]

ბრძოლა დისკრიმინაციის წინააღმდეგ, სახალხო დამცველის მანდატის ფარგლებში

Maia Mkhatchvishvili

Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლა ცივილიზებული სამყაროს უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას წარმოადგენს. ევროპარლამენტმა, ჯერ კიდევ 2011 წლის 17 ნოემბრის რეზოლუციის მოუწოდა საქართველოს ხელისუფლებას მიეღო და განხორციელებინა ყოვლისმომცველი და ეფექტური ანტი-დისკრიმინაციული კანონმდებლობა, იგივე რეკომენდაცია აისახა ევროპული კომისიის 2013 წლის 15 ნოემბრის ვიზა-ლიბერალიზაციის სამოქმედო გეგმის განხორციელებასთან დაკავშირებულ ანგარიშშიც. 2014 წლის 02 მაისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო საქართველოს კანონი „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, რომლის მიზანსაც, ნებისმიერი ფიზიკური და იურიდიული პირისათვის, დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრა და საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი უფლებებით თანასწორად სარგებლობის უზრუნველყოფა წარმოადგენს. ამ უკანასკნელის საფუძველზე, დისკრიმინაციის აღმოფხვრისა და თანასწორობის უზრუნველყოფაზე ზედამხედველობის განხორციელება სახალხო დამცველს დაევა. ზემოაღნიშნული ნორმატიული აქტის საფუძველზე საგრძნობლად გაიზარდა მისი უფლებამოსილება, თუ მანამდე ზედამხედველობას უწევდა მხოლოდ სახელმწიფო ხელისუფლებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოთა, საჯარო დაწესებულებათა და თანამდებობის პირთა საქმიანობას, ხსენებული კანონის ძალაში შესვლის შემდეგ, ზემოაღნიშნული მანდატის ფარგლებში, ფიზიკური და იურიდიული პირების საქმიანობის ზედამხედველობა დაევა. კანონს გარკვეული ხარვეზები გააჩნდა, რაც პრაქტიკაში რეალიზაციას მნიშვნელოვნად აბრკოლებდა, მაგალითად, კერძო პირებს საქმის შესწავლისთვის საჭირო ინფორმაციის/მასალის სახალხო დამცველისათვის გაგზავნის ვალდებულება არ გააჩნდათ. 2019 წლის 3 მაისს კანონმდებლობაში განხორციელებული ცვლილებების თანახმად, ეს ხარვეზი აღმოიფხვრა, თუმცა, დარჩა სხვა სახის ხარვეზები, რაც ანტიდისკრიმინაციული მექანიზმის ნაკლებ ეფექტურობას განაპირობებს. წარმოდგენილ ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია თანასწორობის უზრუნველყოფის მანდატის ფარგლებში საქართველოს სახალხო დამცველის უფლებამოსილებაზე, განსაკუთრებით ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ სავარაუდო დისკრიმინაციის განხორციელებისას. თემაში განხილულია არსებული საკანონმდებლო რეგულაციები, წარმოდგენილია როგორც გარკვეული სახის ხარვეზები, ასევე მათი გადაჭრის გზებიც.

საკვანძო სიტყვები: სახალხო დამცველი, თანასწორობა, ანტი-დისკრიმინაციული კანონმდებლობა, კერძო პირები, მანდატი.

Fight against discrimination with the mandate of Public Defender of Georgia

Abstract

Fight against discrimination is crucial challenge for the civilized world. As regards to Georgia, first international calls to adopt effective and comprehensive anti-discrimination legislation dates back in 2011 when the European Parliament passed the resolution and urged Georgian government to create mentioned legislative framework. The very same issue was being highlighted in 2013 by European commission through its report about visa liberalization action plan. Thus Georgian parliament adopted law of Georgia on Elimination of all Forms of Discrimination. The aim of the mentioned normative act is to ensure that every natural and legal person enjoys with their rights on equal basis. Based on the law Public Defender was being designated as overseeing body over elimination of all forms of discrimination. Furthermore it has significantly enhanced the scope of ombudsman's mandate. In fact, before the law came into force the office of public defender had the legal ability to supervise and examine actions from public authorities only. While as a result of the legal reform and in order to exercise its new functions The PDO of Georgia now has the power to oversee actions of natural and legal persons as well. It is noteworthy that the law appeared to have some drawbacks which has its negative impact on practice as well. For instance, natural and legal persons did not have any legal obligation to provide materials/documents necessary to

examine discrimination cases to the PDO. Even though that loophole was successfully been changed in May 2019, the law still requires further sophistication. Equality related mandate of Public Defender especially in cases of alleged discrimination from natural and legal persons is the issue of special focus for the purposes of the present paper. Furthermore, Georgian “anti-discrimination” legislation, including regulations will also be reviewed throughout the paper. Consequently, relevant recommendations will be offered in order to tackle problems and loopholes in Georgian laws and regulations related to fight against discrimination.

Key words: Public Defender, Equality, Anti-Discrimination legislation, private individuals, mandate.

შესავალი

ეფექტური ანტიდისკრიმინაციული კანონმდებლობის მიღების რეკომენდაცია, ჯერ კიდევ, ევროპარლამენტის 2011 წლის 17 ნოემბრის რეზოლუციაში აღინიშნა (ევროპარლამენტის P7_TA-PROV (2011) 0514 რეზოლუცია); საქართველოს ხელისუფლების მიმართ იდენტური რეკომენდაცია გაიცა ევროპული კომისიის ვიზა-ლიბერალიზაციის სამოქმედო გეგმის განხორციელებასთან დაკავშირებულ ანგარიშშიც (REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL First Progress Report on the implementation by Georgia of the Action Plan on Visa Liberalization, Brussels, 15.11.2013 COM (2013) 808 final). ამასთანავე, ეს საკითხი ევროპის კავშირსა და საქართველოს შორის დადებული ასოცირების შესახებ შეთანხმების ნაწილსაც წარმოადგენდა.

ზემოაღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით, საქართველოს პარლამენტმა 2014 წლის 2 მაისს მიიღო საქართველოს კანონი „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ (შემდგომში, ასევე, მოხსენიებულია, როგორც ანტიდისკრიმინაციული კანონი), რაც უდავოდ წინ გადადგმული ნაბიჯია ადამიანის უფლებათა დაცვის კუთხით. ხსენებული კანონის თანახმად, დისკრიმინაციის აღმოფხვრისა და თანასწორობის უზრუნველყოფაზე ზედამხედველობის განმახორციელებლად განისაზღვრა სახალხო დამცველი, (მე-6 მუხლის 1 პუნქტი) ახალ მიღებულ კანონს გარკვეული ხარვეზები გააჩნდა, რომელთა დიდი ნაწილი მიმდინარე წლის 3 მაისის ცვლილებებით აღმოიფხვრა. მიუხედავად აღნიშნულისა, დღეს არსებული რეგულაციებიც საჭიროებს დახვეწას. შესაბამისად, წინამდებარე კვლევის მიზანია დისკრიმინაციასთან ბრძოლის მექანიზმის ანალიზი, სახალხო დამცველის მანდატის ჭრილში. ნაშრომში მიმოხილული იქნება არსებული ნორმატიული ჩარჩო და რეკომენდაციები მისი დახვეწის მიზნით.

ლიტერატურის მიმოხილვა

იურიდიულ ლიტერატურაში ნაკლებად მოიპოვება ინფორმაცია საქართველოს სახალხო დამცველის, როგორც დისკრიმინაციასთან ბრძოლის მექანიზმის, მუშაობასთან დაკავშირებით. შესაბამისად, წინამდებარე კვლევის მიზნებისთვის გაანალიზდა საკანონმდებლო რეგულაციები, სახალხო დამცველის მუშაობის პრაქტიკა და არსებული სასამართლო გადაწყვეტილებები. ამასთანავე, შესწავლილ იქნა ევროკავშირის რეკომენდაციები, დირექტივები და სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტები.

მეთოდოლოგია

კვლევის მეთოდოლოგიად გამოყენებულია იურიდიული მეცნიერებისათვის დამახასიათებელი მეთოდები, როგორებიცაა: ლოგიკური, სისტემური, ქრონოლოგიური, აგრეთვე ნორმატიულ-დოგმატური. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო შედარებით-სამართლებრივ მეთოდს, რომლის საფუძველზეც მოხდა არსებული სამართლებრივი სისტემების შესწავლა; გაანალიზდა როგორც თეორიული მასალა, ასევე, - არსებული სტატისტიკური ინფორმაცია.

თავი I. სამართლებრივი ჩარჩოს მიმოხილვა

თანასწორობის პრინციპი თანამედროვე სამართლის ფუძემდებლური ღირებულებაა. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-7 მუხლის მიხედვით, „ყოველი ადამიანი თანასწორია კანონის წინაშე და განურჩევლად რაიმე განსხვავებისა, ყველას აქვს უფლება თანაბრად იყოს დაცული კანონის მიერ. ყველა ადამიანს აქვს უფლება თანაბრად იყოს დაცული ამ დეკლარაციის დამრღვევი ყოველგვარი დისკრიმინაციისაგან და ასეთი დისკრიმინაციის ყოველგვარი წაქეზებისაგან.“ აღნიშნულის გარდა, თანასწორობის უფლება განმტკიცებულია არაერთი საერთაშორისო ხელშეკრულებაში (ჩამონათვალი იხ. ბიბლიოგრაფიაში) და ევროკავშირის დირექტივაში (Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin). განსაკუთრებით აღსანიშნავია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლი და მე-

12 ოქმის პირველი მუხლი. პირველი მათგანი ადგენს კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებითა და თავისუფლებებით სარგებლობის უზრუნველყოფას, ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე, ხოლო დამატებითი ოქმი კრძალავს დისკრიმინაციას კანონით დადგენილი ნებისმიერი უფლებით სარგებლობისას.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-11 მუხლი, სცდება ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-14 მუხლის ფორმულირებას და კრძალავს დისკრიმინაციას ზოგადად, როგორც დამოუკიდებელ უფლებას და არა მარტო კონსტიტუციაში გათვალისწინებულ უფლებებთან მიმართ.¹⁶ (ჯეფრი ჯოუელი, კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტის ადამიანის უფლებებთან და სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული საკითხების შეფასება, 2017) მნიშვნელოვანია, რომ აღნიშნული მუხლი სავარაუდოდ უფლებადამრღვევ პირად მოიაზრებს როგორც სახელმწიფო უწყებებს, ისე კერძო პირებს.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, “კანონის წინაშე თანასწორობის ფუნდამენტური უფლების დამდგენი ეს ნორმა წარმოადგენს თანასწორობის უნივერსალურ კონსტიტუციურ ნორმა-პრინციპს, რომელიც, ზოგადად, გულისხმობს ადამიანების სამართლებრივი დაცვის თანაბარი პირობების გარანტირებას. კანონის წინაშე თანასწორობის უზრუნველყოფის ხარისხი ობიექტური კრიტერიუმია ქვეყანაში დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების უპირატესობით შეზღუდული სამართლის უზენაესობის ხარისხის შეფასებისათვის.” (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 27 დეკემბრის #1/1/493 გადაწყვეტილება საქმეზე მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებები „ახალი მემარჯვენეები“ და „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II. 3.1.)

1.1. ანტიდისკრიმინაციული კანონმდებლობა და სახალხო დამცველის მანდატის ფარგლები

თანასწორობის ხელშეწყობა და ადამიანის უფლებების დაცვა ევროკავშირის ქვეყნების მნიშვნელოვან მიზანს წარმოადგენს. ევროპის უმეტეს ქვეყანაში შექმნილია თანასწორობის ორგანო/ტრიბუნალი, რომელსაც დისკრიმინაციის მსხვერპლი მიმართავს საკუთარი უფლებების დაცვის მიზნით.

საქართველოში, ანტიდისკრიმინაციული კანონის მიღებამდე არსებული საკანონმდებლო მექანიზმები არაეფექტური იყო, ვინაიდან დისკრიმინაციის ამკრძალავი ნორმების უმეტესობა მოიცავდა მხოლოდ დეკლარაციული ხასიათის ნორმებს და არა დარღვევის სამართლებრივ შედეგებს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, კანონპროექტის განმარტებით ბარათში მიეთითა: „კანონპროექტის მიზანია დისკრიმინაციის აღმოსაფხვრელად შეიქმნას ქმედითი და ეფექტიანი მექანიზმი, რომელიც დისკრიმინაციის მსხვერპლს დარღვეული უფლების აღდგენის რეალურ შესაძლებლობას მისცემს... როგორც შესავალში აღინიშნა, ასეთ მექანიზმად, საერთო სასამართლოებთან ერთად, თანასწორობის უფლების დაცვის სამართლებრივ მექანიზმად სახალხო დამცველი განისაზღვრა. (მე-6 მუხლი, 1 პუნქტი).

კანონის ამოქმედების შემდგომ, საქართველოს სახალხო დამცველის ინსტიტუტმა, როგორც დისკრიმინაციასთან ბრძოლის მექანიზმმა, მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა საერთაშორისო ასპარეზზე; კერძოდ, 2014 წლიდან გახდა თანასწორობის ორგანოების ევროპული ქსელის (Equinet) დამკვირვებელი, ხოლო, 2018 წლის 7 ნოემბერიდან უკვე წევრის სტატუსი მოიპოვა. (2018 წლის სპეციალური ანგარიში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლის, მისი თავიდან აცილებისა და თანასწორობის მდგომარეობის შესახებ, გვ.35). აღნიშნული ორგანიზაცია ხელს უწყობს თანასწორობას ევროპაში, თანასწორობის ეროვნული ორგანოების საქმიანობის მხარდაჭერით. ქსელის მიზანია უზრუნველყოს თანასწორობის ორგანოების, როგორც თანასწორი საზოგადოებების უზრუნველყოფის მნიშვნელოვანი კატალიზატორების, დამოუკიდებლობა და ეფექტურობა.

დისკრიმინაციის საქმეების შესწავლის მიმართულებით გაფართოვდა სახალხო დამცველის მანდატი, თუ კანონის მიღებამდე მისი მოქმედების ფარგლები ვრცელდებოდა მხოლოდ ადმინისტრაციული, სახელმწიფო ხელისუფლების, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, საჯარო დაწესებულებებისა და თანამდებობის პირების საქმიანობაზე. ცვლილებების შედეგად, დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრისა და თანასწორობის უზრუნველსაყოფად საქართველოს სახალხო დამცველის

¹⁶ ჯეფრი ჯოუელი, კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტის ადამიანის უფლებებთან და სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული საკითხების შეფასება, USAID, EAST WEST MANAGEMENT INSTITUTE, 2017 მარტი.

ზედამხედველობის და რეაგირების ფარგლები გავრცელდა ფიზიკური პირებისა და კერძო სამართლის იურიდიული პირების საქმიანობაზეც.

მინიჭებული ფუნქციის უზრუნველსაყოფად, სახალხო დამცველს დაევალა განხორციელოს შემდეგ სახის უფლებამოსილება:

დისკრიმინაციის ფაქტების შესწავლა;

რეკომენდაციებისა და ზოგადი წინადადებების გაგზავნა;

საკანონმდებლო წინადადებების შემუშავება და პარლამენტისათვის წარდგენა;

საქმის მორიგებით დასრულების მცდელობა;

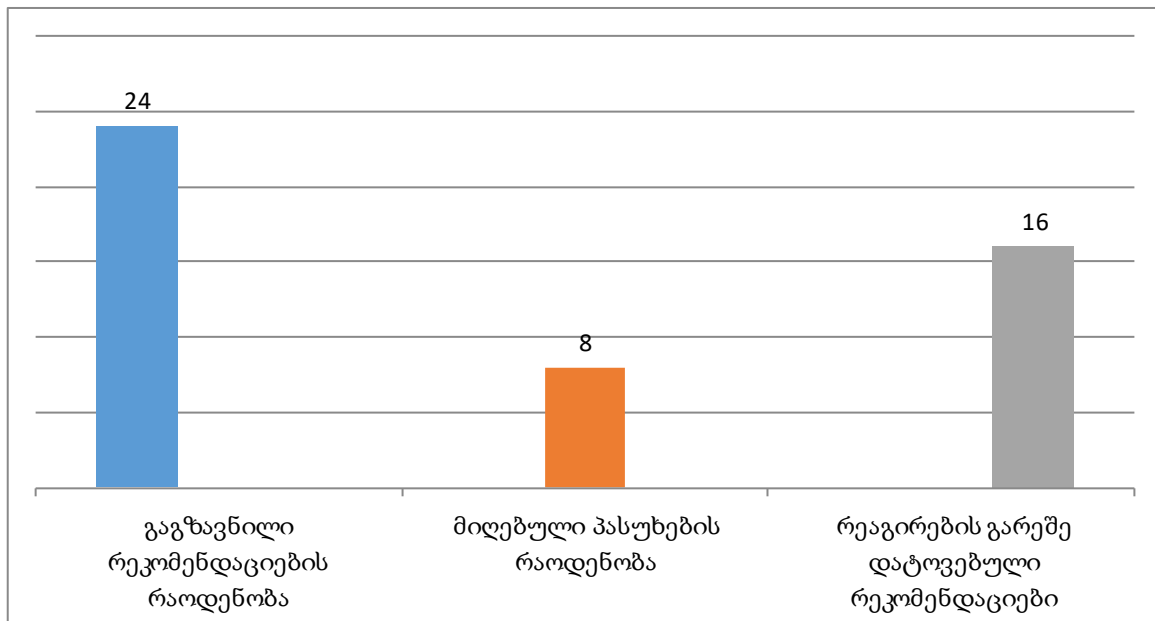
სასამართლოსთვის მიმართვა;

საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების კამპანიების განხორციელება;

დისკრიმინაციის ფაქტების შესახებ სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი და აღრიცხვა.

სახალხო დამცველის ანგარიშების თანახმად, თანასწორობის უფლების სრულფასოვანი დაცვა, ყოველწლიურად მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენს. დისკრიმინაციის გამომწვევ უმეტეს მიზეზად სახელდება დაუცველი ჯგუფების მიმართ საზოგადოებაში არსებული სტერეოტიპული მიდგომა. (სახალხო დამცველის 2018 წლის საპარლამენტო ანგარიში, გვ. 314). მიმართვიანობის დიდი ნაწილი, დისკრიმინაციის ფაქტებზე საჯარო სექტორს უკავშირდება (69%) (იქვე, გვ. 314). მთლიანად, კანონის ძალაში შესვლის დღიდან, აღნიშნულ ინსტიტუტს დისკრიმინაციის საქმეებთან მიმართებაში განხილული აქვს 748 განცხადება აქედან გაიგზავნა 51 რეკომენდაცია, 26 ზოგადი წინადადება და 18 სასამართლოს მეგობრის მოსაზრება (მონაცემები მოცემულია 2019 წლის 12 სექტემბრის მდგომარეობით).

ანტიდისკრიმინაციული კანონის ძალაში შესვლის ეტაპზე, სახალხო დამცველის მოქმედების უფლებამოსილების ფარგლები თანასწორად არ გავრცელდა კანონით დაცულ ყველა სუბიექტზე. მიუხედავად იმისა, რომ რეაგირების უფლებამოსილება გავრცელდა დისკრიმინაციის ნებისმიერი ფორმის განმახორციელებელი ნებისმიერი პირის მიმართ, საქმეების სრულყოფილ შესწავლასა და განხილვას აფერხებდა ის გარემოება, რომ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს, ასევე, კერძო სამართლის სხვა სუბიექტებს არ გააჩნდათ საქართველოს სახალხო დამცველის მიერ გამოთხოვილი ინფორმაციის წარმოდგენის, ასევე, მისი რეკომენდაციების განხილვის ვალდებულება. ეს თავისთავად ხელს უშლიდა დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლის მექანიზმის ეფექტურ ფუნქციონირებას. პრაქტიკამ ცხადყო, რომ კერძო პირებს, ვალდებულების არ არსებობის გათვალისწინებით, ნაკლებად უჩნდებოდათ სურვილი სახალხო დამცველთან თანამშრომლობის, ინფორმაციის მიწოდებისა და რეკომენდაციის განხილვის. მაგალითად, 2014 წლის ნოემბრიდან 2018 წლის 31 აგვისტომდე პერიოდში სახალხო დამცველმა კერძო პირების მიმართ სულ 24 რეკომენდაცია გასცა, საიდანაც 16 რეკომენდაციაზე პასუხი საერთოდ არ მიუღია. (<http://liberali.ge/news/view/44911/sakhalkho-damtsvelis-mandati-kerdzo-sektorshi-diskriminatsiis-saqmeebze-gadzlierda--ombudsmeni> [10.09.19])

არსებულ პრობლემაზე ფართოდ საუბრობდა სახალხო დამცველი საპარლამენტო ანგარიშებსა და გამოსვლებში. მიმდინარე წელს, კანონმდებლობაში შესული ცვლილებების თანახმად, ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს, ასევე, კერძო სამართლის სხვა სუბიექტებს დაეკისრათ შემოწმებისათვის აუცილებელი ყველა სახის ცნობისა და დოკუმენტის 10 დღის ვადაში მიწოდების ვალდებულება. ამასთანავე, ზემოაღნიშნულ პირებს, მოთხოვნის შემთხვევაში, დაევალოთ გამოსაკვლევ საკითხზე წერილობითი ახსნა-განმარტების წარდგენა. საქართველოს სახალხო დამცველის რეკომენდაციების ან წინადადებების მიღების შემთხვევაში კი, - მათი განხილვისა და 20 დღის ვადაში განხილვის შედეგების წერილობითი ცნობის ვალდებულება.

კანონმდებლობაში ასახული ეს ცვლილება მეტად დაეხმარება სახალხო დამცველს, უფრო ეფექტურად დაიცვას თანასწორობის უფლება ყველა სუბიექტის მიმართ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე.

თავი II. სასამართლო, როგორც რეკომენდაციების აღსრულების უზრუნველყოფის საშუალება

თანასწორობის უფლების დამრღვევი შეიძლება იყოს სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანო, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანო და თანამდებობის პირი, ასევე, ფიზიკურ პირი, იურიდიულ პირი, სხვა ორგანიზაციულ წარმონაქმნი, პირთა გაერთიანება იურიდიული პირის შეუქმნელად ან მეწარმე სუბიექტი. გაცემული რეკომენდაციით, სახალხო დამცველი სთავაზობს დისკრიმინაციის აღმოსაფხვრასა და დარღვეული უფლების აღსადგენად შესაბამისი ღონისძიებების განხორციელებას. (სახალხო დამცველის შესახებ ორგანული კანონის 20¹ მუხლი).

რეკომენდაციის შეუსრულებლობის ან პასუხის გაუცემლობის შემთხვევაში, საქართველოს სახალხო დამცველი უფლებამოსილია, თანასწორობის უზრუნველყოფის საკითხებზე ზედამხედველობის ფუნქციის შესრულების ფარგლებში, როგორც მოსარჩელემ, მიმართოს სასამართლოს და მოითხოვოს მის მიერ გაცემული რეკომენდაციის შესრულება. (სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 363² -ე მუხლის პირველი პრიმა და მეოთხე ნაწილები, ასევე, სახალხო დამცველის შესახებ ორგანული კანონის მე-14¹ მუხლის მეორე პუნქტის თ¹ ქვეპუნქტი). კერძო პირების მიმართ მსგავსი მექანიზმის განხორციელებას კანონმდებლობა მიმდინარე წლის 3 მაისამდე არ იცნობდა. მანამდე არსებული რეგულაციებით, სახალხო დამცველს სასამართლოზე მიმართვა ზემოაღნიშნული მოთხოვნით მხოლოდ საჯარო სექტორის მიმართ შეეძლო. დღეის მდგომარეობით, სარჩელით მიმართვის უფლება აქვს როგორც საჯარო დაწესებულების, ასევე იურიდიული პირის, სხვა ორგანიზაციული წარმონაქმნის, პირთა გაერთიანების იურიდიული პირის შეუქმნელად ან მეწარმე სუბიექტის მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ სახალხო დამცველი წარმოადგენს თანასწორობის უფლების დაცვის სამართლებრივ მექანიზმს ნებისმიერ სფეროში, მათ შორის, ფიზიკური პირების მხრიდან განხორციელებული დისკრიმინაციის შემთხვევაში, მას არ აქვს უფლება, ზემოაღნიშნული გარემოებების არსებობისას შეიტანოს სარჩელი ფიზიკური პირების წინააღმდეგ.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, არსებული ნორმატიული რეგულირება განსაზღვრავს დიფერენცირებულ დამოკიდებულებას ერთნაირი მდგომარეობის მიმართ. განსხვავებული რეაგირების მანდატი აქვს სახალხო დამცველს იმ პირის დასაცავად, ვისი უფლებაც დაარღვია ფიზიკურმა პირმა, შედარებით, რომლის თანასწორობის უფლებაც დაარღვია ნებისმიერმა ზემოაღნიშნულმა სუბიექტმა. საკონსტიტუციო სასამართლო განმარტავს, „თანასწორობის ძირითადი უფლება სხვა კონსტიტუციური უფლებებისგან იმით განსხვავდება, რომ ის არ იცავს ცხოვრების რომელიმე განსაზღვრულ სფეროს. თანასწორობის პრინციპი მოითხოვს თანაბარ მოპყრობას ადამიანის უფლებებითა და კანონიერი ინტერესებით დაცულ ყველა სფეროში.“ (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 27 დეკემბრის #1/1/493 გადაწყვეტილება საქმეზე მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებები „ახალი მემარჯვენეები“ და „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II. 3.4.)

შესაბამისად, საჭიროა კანონმდებლობაში ცვლილებების განხორციელება, რომლის საფუძველზეც სახალხო დამცველს ექნება ფიზიკური პირების წინააღმდეგ სასამართლოსთვის მიმართვის შესაძლებლობა, მის მიერ გაცემული რეკომენდაციების აღსრულების მიზნით.

2.1 სასამართლო პრაქტიკა

სასამართლოს მეშვეობით რეკომენდაციის შესრულების მექანიზმი სახალხო დამცველს მხოლოდ ერთ შემთხვევაში აქვს გამოყენებული. განხილული საქმის არსი მდგომარეობდა შემდეგში:

2014 წლის 26 ივნისს ქობულეთში, ლერმონტოვის ქუჩა N13-ში მდებარე უძრავი ნივთის მესაკუთრესა და ქობულეთის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე წყალგაყვანილობის სისტემაზე პასუხისმგებელ შპს „ქობულეთის წყალს“ (რომლის 100%-იან წილს ფლობს ქობულეთის მუნიციპალიტეტი) შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც ზემოაღნიშნულ მისამართზე წყალგაყვანილობის სისტემაზე მიერთება და აბონენტად რეგისტრაცია უნდა განხორციელებულიყო. 2014 წლის 1 აგვისტოს, მესაკუთრემ არსებული ქონება იჯარით გადასცა ააიპ „ქართველ მუსლიმთა ურთიერთობას“. მუსლიმი თემი გეგმავდა მის მფლობელობაში არსებულ შენობაში ბავშვთა სასწავლო პანსიონის გახსნას. მოსახლეობის პროტესტის გამო, ზემოაღნიშნულმა კომპანიამ, შენობის წყალგაყვანილობის სისტემაზე მიერთება ვერ მოახერხა.

განცხადება სახალხო დამცველის აპარატში შემოვიდა 2016 წლის 27 ივლისს. საქმის შესწავლის შედეგად გამოიკვეთა, რომ პრობლემა კვლავ მოუგვარებელი იყო. 2016 წლის 19 სექტემბერს სახალხო დამცველმა შპს „ქობულეთის წყალს“ და ქობულეთის მუნიციპალიტეტის გამგეობის მხრიდან ააიპ „ქართველ მუსლიმთა ურთიერთობის“ მიმართ რელიგიური ნიშნით პირდაპირი დისკრიმინაცია დაადგინა. რეკომენდაციის საფუძველზე, ადრესატებს დაევალით წყალარინების სისტემაზე მიერთება, ადგილობრივი მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლების უზრუნველყოფა და მუნიციპალიტეტში მცხოვრები რელიგიური ჯგუფების თანასწორობის უფლების დაცვა. მიუხედავად სახალხო დამცველის რეკომენდაციისა და შემდგომი არაერთი შეხსენებისა, ადრესატებმა რეაგირება არ განახორციელეს.

2017 წლის 27 ოქტომბერს სახალხო დამცველმა გამოიყენა კანონმდებლობით მისთვის მინიჭებული უფლებამოსილება და მიმართა ბათუმის საქალაქო სასამართლოს ქობულეთის მუნიციპალიტეტის მერიისა და შპს „ქობულეთის წყლის“ მიმართ. სახალხო დამცველის საჩივარი დაკმაყოფილდა, თუმცა, ქობულეთის მუნიციპალიტეტის მერიამ პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილება გაასაჩივრა. ქუთაისის სააპელაციო სასამართლომ, 2019 წლის 10 ივლისის გადაწყვეტილებით, პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილება დატოვა ძალაში. მიუხედავად იმისა, რომ სახეზეა სასამართლოს ორი ინსტანციის გადაწყვეტილება, დარღვეული უფლება აღდგენილი არ არის, დაზარალებულს კვლავ არ მიეწოდება წყალი. (ქალაქ ბათუმის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2018 წლის 12 ოქტომბრის #3-743/17 გადაწყვეტილება და ქალაქ ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს 2019 წლის 10 ივლისის განჩინება #3/ბ-18-19).

სასამართლოში საქმის შესვლიდან გასულია ორ წელზე მეტი და საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანამდე ეს ვადა, სავარაუდოდ, კიდევ გაიზრდება. საქმეების განხილვის გაჭიანურების პრობლემა არ წარმოადგენს სიახლეს ქართულ რეალობაში. თავად იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს ანგარიშის თანახმად, მათთან შესული საჩივრების 90% ეხება მოსამართლეთა მხრიდან საქმეთა განხილვის საპროცესო ვადების დარღვევას, რასაც უმეტესწილად მოსამართლეების გადატვირთულობა იწვევს (იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს სამუშაო ანგარიში, 2013 ივნისი-2017 მაისი, გვ.27) ამასთანავე, ამ პრობლემაზე საუბრობს სახალხო

დამცველიც (სახალხო დამცველის 2016 წლის 20 იანვრის რეკომენდაცია „თბილისის საქალაქო სასამართლოში სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ საქმეთა გაჭიანურების გარეშე განხილვის უზრუნველყოფის თაობაზე“). ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით, საქმის გონივრულ ვადაში განხილვა სასამართლო სასამართლოს უფლების ერთ-ერთ კომპონენტია. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს, არაერთ გადაწყვეტილებაში აქვს აღნიშნული, რომ საქმეთა გადატვირთულობის მიზეზით საქმის განხილვის გაჭიანურება სასამართლოს უფლების დარღვევას წარმოადგენს (იხ. BUCHHOLZ v. GERMANY 1981, 6 May 1981, ZIMMERMANN AND STEINER v. SWITZERLAND, 13 July, 1983 და სხვა). ამ პრობლემის გადაწყვეტის ერთ-ერთ გზად, ევროპის საბჭო არაერთ რეზოლუციასა და რეკომენდაციაში მიუთითებს, რომ სასამართლო საქმეების შემცირების მიზნით, საჭიროა დავების გადაწყვეტის ალტერნატიული გზების მოძიება. (ევროპის მოსამართლეთა საკონსულტაციო საბჭო (CCJE), დასკვნა #6 (2004) პ.5) დისკრიმინაციის საქმეებზე დავის გადაწყვეტის ალტერნატიულ გზად შეიძლება განვიხილოთ სახალხო დამცველი. მიუხედავად იმისა, რომ მის გადაწყვეტილებას არ აქვს სავალდებულო ხასიათი, როგორც კონსტიტუციური ორგანო, საქმის შესწავლის ეტაპზე იწვევს მხარეებს, ატარებს ზეპირ მოსმენას, ითხოვს და აანალიზებს საქმესთან დაკავშირებულ ყველა დოკუმენტაციას/ინფორმაციას. საქმის მორიგებით დაუმთავრებლობის შემთხვევაში, აგზავნის რეკომენდაციებს და შეუსრულებლობის შემთხვევაში, სათანადო მტკიცებულებებთან ერთობლივად, მიმართავს სასამართლოს. თუმცა, ზემოაღნიშნული პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ შედეგის მისაღწევად არსებული მექანიზმი მაინც ნაკლებად ეფექტურია: 1. მიუხედავად დავის განხილვის ალტერნატიული მექანიზმის არსებობისა, რეკომენდაციას მაინც არ აქვს სავალდებულო ძალა, რაც ხელს უშლის შედეგის დადგომას; 2. სასამართლოში საქმის განხილვა საკმაოდ დიდხანს ჭიანურდება, რაც აფერხებს უფლების დროულ აღდგენას.

შესაბამისად, გონივრული იქნება ამ მიმართულებით სათანადო რეაგირების განხორციელება, რეკომენდაციისთვის შესრულების სავალდებულო ხასიათის მინიჭებით (მხოლოდ თანასწორობაზე ზედამხედველობის მანდატში) ან სახალხო დამცველის მიერ უკვე განხილულ საქმეებზე სასამართლოში საქმის განხილვის ვადების შემცირებით.

დასკვნა/რეკომენდაციები

თანასწორობის არსებობა თანასწორობის უფლების დაცვის ეფექტური მექანიზმებისა და მოიაზრებს. სწორედ ამ მიზნით შეიქმნა „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ საქართველოს კანონი. მართალია, ამ ნორმატიული აქტით განისაზღვრა თანასწორობის უზრუნველყოფაზე ზედამხედველობის განმახორციელებელი პირი, თუმცა მექანიზმის მეტი ეფექტურობისთვის საჭიროა თემაში ასახული რეკომენდაციების გათვალისწინება:

1. თანასწორობის საქმეებზე გაცემული რეკომენდაციებისთვის სავალდებულო ძალის მინიჭება ან სახალხო დამცველის მიერ, რეკომენდაციის აღსრულების მოთხოვნით მიმართვის შემთხვევაში, სასამართლოში საქმის განხილვის ვადების შემცირება;
2. სახალხო დამცველის უფლებამოსილების გაზრდა, რომლის საფუძველზეც შესაძლებელი იქნება სასამართლოსთვის მიმართვა ფიზიკური პირების მიმართ გამოცემული რეკომენდაციების აღსრულების მოთხოვნითაც.

ბიბლიოგრაფია

საქართველოს კონსტიტუცია, 1995 (2019 წლის 10 ოქტომბრის მდგომარეობით)

საქართველოს კანონი „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, 2014 (2019 წლის 10 ოქტომბრის მდგომარეობით)

საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს სახალხო დამცველის შესახებ“, 1999 (2019 წლის 10 ოქტომბრის მდგომარეობით)

საქართველოს კანონი „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“ 1997 (2019 წლის 10 ოქტომბრის მდგომარეობით)

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, 1950

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, 1948

პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 1966

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, 1966

საერთაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ, 1965

იუნესკოს კონვენცია განათლების დარგში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, 1960;

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლება თადაცვის კონვენცია, 1950

კონვენცია შრომის და დასაქმების სფეროში დისკრიმინაციის შესახებ, 1958

კონვენცია წამებისა და სხვა სახის სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობის და დასჯის წინააღმდეგ, 1984

ევროპის სოციალური ქარტია, 1996

აფრიკის ქარტია ადამიანთა და ხალხთა უფლებების შესახებ, 1981

ქალთა დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის კონვენცია, 1979

კონვენცია ბავშვთა უფლებების შესახებ, 1989

ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთი მხრივ, ევროკავშირის და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებსა და მეორე მხრივ, საქართველოს შორის, 2014 ხელ: <http://www.parliament.ge/ge/gavigot-meti-evrokavshirtan-asocirebis-shetanxmehis-shesaxeb/associationagreement> [11.09.2019]

სტრასბურგი, 2004 წლის 24 ნოემბერი, ევროპის მოსამართლეთა საკონსულტაციო საბჭო (CCJE), დასკვნა #6

ევროპარლამენტის P7_TA-PROV (2011) 0514 რეზოლუცია. ხელ: <http://humanrights.ge/index.php?a=main&pid=14142&lang=geo> [08.09.2019]

REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL First Progress Report on the implementation by Georgia of the Action Plan on Visa Liberalization, Brussels, 15.11.2013 COM (2013) 808 final, ხელ: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131115_1st_progress_report_on_the_implementation_by_georgia_of_the_apvl_en.pdf [11.11.2019]

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin;

ევროკავშირის დასაქმების სფეროში თანასწორობის შესახებ დირექტივა, 2008

ჯეფრი ჯოუელი, კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტის ადამიანის უფლებებთან და სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული საკითხების შეფასება, USAID, EAST WEST MANAGEMENT INSTITUTE, 2017

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 27 დეკემბრის #1/1/493 გადაწყვეტილება საქმეზე მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანებები „ახალი მემარჯვენეები“ და „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ

ქალაქ ბათუმის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის 2018 წლის 12 ოქტომბრის გადაწყვეტილება #3-743/17

ქალაქ ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს 2019 წლის 10 ივლისის განჩინება #3/ბ-18-19

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1981 წლის 6 მაისის გადაწყვეტილება BUCHHOLZ v. GERMANY 1981

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1983 წლის 13 ივლისის გადაწყვეტილება ZIMMERMANN AND STEINER v. SWITZERLAND, 13 July

საქართველოს სახალხო დამცველის 2018 წლის სპეციალური ანგარიში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ ბრძოლის, მისი თავიდან აცილებისა და თანასწორობის მდგომარეობის შესახებ,

საქართველოს სახალხო დამცველის 2018 წლის საპარლამენტო ანგარიში

2016 წლის 19 სექტემბრის საქართველოს სახალხო დამცველის რეკომენდაცია რელიგიის ნიშნით დისკრიმინაციის დადგენის შესახებ, ხელ: <http://ombudsman.ge/geo/190308042216rekomendatsiebi/pirdapiri-diskriminacia-relegiuri-nishnit> (04.11.2019)

საქართველოს სახალხო დამცველის 2016 წლის 20 იანვრის რეკომენდაცია „თბილისის საქალაქო სასამართლოში სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ საქმეთა გაჭიანურების გარეშე განხილვის უზრუნველყოფის თაობაზე“

<http://www.legislationline.org/topics/topic/84> [23.09.2019]

<http://legislationline.org/topics/topic/84> [16.10.2019]

<http://liberali.ge/news/view/44911/sakhalkho-damtsvelis-mandati-kerdzo-seqtorshi-diskriminatsiis-saqmeebze-gadzlierda--ombudsmeni> [09.10.19]

იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს სამუშაო ანგარიში, 2013 ივნისი-2017 მაისი

„გაუპატიურების შემადგენლობის“ ქართული მოდელის ცვლილებისთვის

Tamar Gegelia

Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

წინამდებარე საკონფერენციო კვლევის საგანი საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით (შემდგომში სსკ) გათვალისწინებული გაუპატიურების შემადგენლობის (მუხ.137) კრიტიკული ანალიზია შედარებით-სამართლებრივი მეთოდის გამოყენებით. თანამედროვე ქართული სისხლის სამართალი დღემდე განიცდის პატრიარქალური კულტურის გავლენას რისი ერთ-ერთი გამოხატულებაცაა გაუპატიურების არაყოველთაოდ მოცველი შემადგენლობა, რის გამოც სრულფასოვნად არაა დაცული ქალის სექსუალური ავტონომია. გაუპატიურების დამაფუძნებელ ნიშანს ისტორიულად ძალადობა ხოლო დაზარალებულის მხრიდან ფიზიკური წინააღმდეგობის გაწევა წარმოადგენდა, რაც დღემდე შენარჩუნებულია არა ერთ ქვეყანაში, მათ შორის, საქართველოშიც (რამდენიმე ძალზე ვიწრო შემთხვევის გარდა). ტრადიციული მიდგომა თანამედროვე ქართული სასამართლო პრაქტიკითაც მხარდაჭერილია. წინამდებარე ნაშრომის თანხმად, დაზარალებულის მხრიდან წინააღმდეგობის გაუწევლობა არ უნდა გამორიცხავდეს გაუპატიურებას. დაზარალებულმა წინააღმდეგობა შესაძლოა ვერ გასწიოს შიშის, მოულოდნელობის ანდა სხვა მიზეზით, და აქ გადამწყვეტი კვალიფიკაციისას მისი მხრიდან სქესობრივ კავშირზე თანხმობის მიუცემლობა უნდა იყოს. სქესობრივ კავშირსა და გაუპატიურებას შორის წითელი ხაზი სქესობრივ კავშირზე თანხმობის არ არსებობით უნდა აიხსნებოდეს. თანხმობის მნიშვნელობა დღემდე სრულფასოვნად არ არის გააზრებული ქართულ სისხლის სამართალში და სწორედ ეს განაპირობებს კვლევის მნიშვნელობას, თემის აქტუალობასთან ერთად. გაუპატიურების აღნიშნული ცნება მხარდაჭერილია საერთაშორისო სამართლით, მათ შორის, ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის პრევენციისა და აღკვეთის შესახებ ევროპის საბჭოს კონვენციით (შემდგომში სტამბოლის კონვენცია). ამერიკის შეერთებული შტატებსა და ევროპაში დაწყებულია გაუპატიურების გადააზრების და შეცვლის პროცესი. აშშ-ს რამდენიმე შტატში (მაგალითად, ნებრასკა, ვერმონტი, ნიუ ჯერსი) გაუპატიურება თანხმობის ელემენტით განისაზღვრა, ისევე როგორც ევროპის არა ერთ ქვეყანაში (დიდი ბრიტანეთი, შვედეთი, გერმანია), ასევე უნდა მოხდეს საქართველოშიც, რომელიც სტამბოლის კონვენციის ხელმომწერი ქვეყანაა და მნიშვნელოვანია ქართული სისხლის სამართლის ევროპეიზაციისთვის. საერთაშორისო სამართლით გაუპატიურების ახალი მოდელის მხარდაჭერა (მათ შორის, ევროპული სასამართლოს პრეცედენტი. M.C. ბულგარეთი წინააღმდეგ), გაუპატიურების ტრადიციული, დრომოჭული მოდელის შეცვლის აუცილებლობით იყო ნაკარნახევი, რასაც კიდევ ერთხელ ნათელყოფს წინამდებარე ნაშრომი მრავალი პრაქტიკული მაგალითის დემონსტრირებითა (ქართული და უცხოური) და მათი სამართლებრივი ანალიზის მეშვეობით.

საკვანძო სიტყვები: სექსუალური ავტონომია; კრიმინალიზაცია; თანამედროვე სისხლის სამართალი; გაუპატიურება; არა ნიშნავს არას.

To the Changes of Old Georgian Rape Law

Abstract

The subject of the instant conference paper is a critical analysis of the definition of rape which is foreseen in article 137 of Georgian criminal code. Modern Georgian criminal law still suffers from the influence of patriarchal culture, one of the expressions of which is the inadequate definition of rape, which does not fully protect women's sexual autonomy. Historically the founding element of rape has been violence and the utmost resistance by the victim, which is still preserved in some of the jurisdictions including Georgia (with the exception of some very narrow cases). The traditional interpretation of rape is supported by Georgian criminal law practice as well. According to the instant topic lack of resistance by the victim should not exclude rape since the victim might not resist because of fear, surprise or some other reasons. Decisive on qualification should be whether he or she consent to sex. The red line between sexual intercourse and rape should be explained by the lack of consent to sex. The meaning of the consent has not been conceptualized in Georgian criminal law

and for this reason, the instant paper is not only actual but also very important. The up noted modern definition of rape is supported by international law including the Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence (hereafter Istanbul convention). In the united states as well as in Europe the rationalizing and changing process with regard to rape law has begun. In some of the American states (e.g. Nebraska, Vermont, New Jersey) rape defined with the element of consent as well as in some European countries (e.g. Great Brittan, Germany, Sweden). It should also happen in Georgia, which is a signatory to the Istanbul Convention and important for the Europeanization of Georgian criminal law. Support of modernization of rape law by international law was conditioned by new challenges and societal needs since the archaic definition of rape could not cover all dangerous actions which will be demonstrated in the instant paper with the use of the comparative method.

Key words: sexual autonomy; criminalization; modern criminal law; no means no.

ლიტერატურული მიმოხილვა

კვლევის მიზნებისთვის ნაშრომში გამოყენებულია ქართული და უცხოური ლიტერატურა რომელიც კვლევაში დასმულ პრობლემებს უკეთ წარმოაჩენს. ქართული სისხლის სამართლის დოქტრინის ანალოგისთვის ნაშრომში გამოყენებულია ქართული იურიდიული ლიტერატურა რომელიც გაუპატიურების შემადგენლობის ტრადიციული მოდელის მხარდამჭერია. აქვე აღსანიშნავია, რომ სექსუალურ დანაშაულებთან დაკავშირებით ქართული ლიტერატურა მწირია. ქართველ ავტორებს შორის არიან გაუპატიურების დამაფუძნებელი ნიშნების ვიწროდ (თ.წერეთელი, ნ.თოდუა) და შედარებით ფართოდ (ბ.ჯიშყარიანი, ო. გამყრელიძე) განმარტების მხარდამჭერები. რაც შეეხება კვლევისთვის საინტერესო სხვა ქვეყნების (გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, აშშ) კანონმდებლობას, მათ სისხლის სამართლის დოქტრინასა და პრაქტიკას, რომელიც წინამდებარე კვლევაში არის გამოყენებული, მდგომარეობა სრულიად საპირისპიროა. გაუპატიურების დელიქტის მოდიფიცირების აუცილებლობასთან დაკავშირებით წლების განმავლობაში შექიმნა უამრავი სტატია, მონოგრაფია და სახელმძღვანელო, რომლებიც გამოჩენილ მეცნიერებს ეკუთვნის, რომელთა შორის აღსანიშნავია შემდეგი ავტორები: ტატანა პორნლე, სტივენ შულჰაფერი, ენდრიუ ეშვორსი და სხვები. მათი ნაშრომები დამოწმებულია ნაშრომში რათა საკითხით დაინტერესებულ ადამიანებს ნათელი წარმოედგინა შექქმნათ.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე კვლევის მიზნებისთვის ნაშრომში გამოყენებულია აშშ-ს, დიდი ბრიტანეთისა და გერმანიის მოდელები. ჩამოთვლილ ქვეყნებში საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებული თანხმობის ცნებით განსაზღვრული გაუპატიურების შემადგენლობაა აღიარებული. მათი მიდგომების და გამოცდილების ანალიზი მნიშვნელოვანია კვლევაში დასმული პრობლემის წარმოსაჩენად, რადგან ამ პრობლემებზე ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში არ საუბრობენ.

შესავალი

კვლევის მიზანი გაუპატიურების შემადგენლობის მოძველებული მოდელის კრიტიკაა, რომელიც დღემდე შენარჩუნებულია ქართულ კანონმდებლობაში. წინამდებარე ნაშრომი არის ამ დანაშაულის გადაზრების პირველი მცდელობა. ნაშრომში განხილულია ძველი მოდელის ნაკლოვანება დაიცვას სექსუალური ავტონომია იძულების ყველა ფორმისგან. ქართული სასამართლო პრაქტიკის კვლევამ აჩვენა, რომ ქმედების გაუპატიურებად შეფასებისთვის კვლავ აუცილებელ კრიტერიუმს წარმოადგენს იმის დადგენა ჰქონდა თუ არა ადგილი ძალადობას დაზარალებულის მიმართ და იცავდა თუ არა ეს უკანასკნელი თავს მოძალადისგან. მსოფლიოს მასშტაბით აღნიშნული მიდგომა გაკრიტიკებულია და დაწყებულია გაუპატიურების შემადგენლობის მოდერნიზაციის პროცესი, რაც ბევრ ქვეყანაში კანონმდებლობის შეცვლით დაგვირგვინდა. აღსანიშნავია, რომ ევროპაში გაუპატიურების შემადგენლობის განახლების პროცესს ხელს უწყობს ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და პრევენციის შესახებ კონვენცია (შემდგომში სტამბოლის კონვენცია) და ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლოს პრეცედენტი (M.C. ბულგარეთის წინააღმდეგ). გაუპატიურების ახლებურად გაგება ნიშნავს მის განსაზღვრას არა ძალადობით არამედ სქესობრივ კავშირში მონაწილის თანხმობის არ არსებობით. სწორედ ამ მოდელის მხარდამჭერია წინამდებარე კვლევა.

წინამდებარე ნაშრომი შედგება სამი თავისგან, დასკვნისგან და ბიბლიოგრაფიისგან.

თავი 1. გაუპატიურების დასჯადობის მოკლე ისტორიული ექსკურსი

გაუპატიურების შემადგენლობა საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ იცვლებოდა. ამ დანაშაულის მსხვერპლი ძირითადად ქალია, ხოლო მისი ჩამდენი - მამაკაცი, რაზეც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ჩატარებული სტატისტიკები მოწმობენ (თანასწორობა ახლა, 2019, გვ. 9).

გაუპატიურების დასჯადობის ახლებურად გაგების პროცესი გასული საუკუნის 50-იანი წლების ბოლოს დაიწყო, შემდეგ 70-იან წლებში ახალი ძალით განახლდა აშშ-ში, რაც მოგვიანებით მთელ დასავლურ სამყაროში გაგრძელდა. აღნიშნული მეორე ტალღის ფემინისტების მოძრაობას უკავშირდება (Schulhofer, 1992, pp. 36-37). კამპანიების დაგეგმვის ერთ-ერთი მიზეზი კი გაუპატიურების განმსაზღვრელი მოძველებული კანონმდებლობა იყო, რომელიც ვერ უზრუნველყოფდა სექსუალური ავტონომიის სრულფასოვნად დაცვას, აღნიშნულის საულისტრაციოდ კი ფემინისტები არა ერთ საქმეს უთითებდნენ. აღნიშნულ კამპანიების დამსახურებად მიიჩნევენ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებას სექსუალურობასა და ძალადობის ფორმებთან დაკავშირებით (Rape, Feminism, and the War on Crime, 2009, p. 591). 21-ე საუკუნეში ეს ფუნქცია Slutwalk (მეძავეების მარში) (Tuerkheimer, Slutwalking in the Shadow of the Law, 2014) მოძრაობამ და #metoo კამპანიამ შეასრულეს (Hörnle T., MeToo - Implications for Criminal Law?, 2018, pp. 116,123).

გაუპატიურების ამკრძალავი ძველი კანონმდებლობა მორალისტური იყო, ის არ იცავდა ქალებს რომელთაც თავისუფალი სექსუალური ცხოვრება ჰქონდათ (Tracy, Fromson, Long, & Whitman, 2013, p. 3). ქალთან დაკავშირებით არსებულმა სტერეოტიპულმა დამოკიდებულებამ, „მეძავესა“ და „წმინდანის“ დიქტომიამ ასახვა გაუპატიურების დელიქტზე კპოვეს. ძველი მიდგომით ქალს შეუპოვრად უნდა ებრძოლა ღირსების დასაცავად, თავიც კი უნდა შეეწირა ამისთვის (Whittaker v. State, 1880), წინააღმდეგ შემთხვევაში ის დაკარგავდა „წმინდანის“ სტატუსს (Gruber, 2009, p. 589). შეიძლება ითქვას, რომ ამ დანაშაულის სახელწოდება - გაუპატიურებაც, იმ ძველი დროიდან და მიდგომებიდან მომდინარეობს, რომ მსხვერპლი ამ დროს პატივყარილი და შერცხვენილია. კარგი იქნება თუკი ნორმის შინაარსთან ერთად სათაურიც განახლდება და შეიცვალა სახელწოდებით - სექსუალური ძალადობა სხვის სხეულში შეღწევით.

აღსანიშნავია, რომ დისკრიმინაციული კანონმდებლობა მე-20 საუკუნისთვისაც არ იყო უცხო, რომელიც დღემდე არის ფესვგადმული. მიუხედავად იმისა, რომ 21-ე საუკუნეში ბევრი სწორი ნაბიჯი გადაიდგა კანონმდებლობის დასახვეწად მსოფლიო მასშტაბით, ის ჯერ კიდევ ირეკლავს ანაქრონისტულ მიდგომებს. გაუპატიურების ძველი მოდელი არ იცავდა ქალს ქმრის მხრიდან სექსუალური ძალადობისგან, ამდენად ცოლ-ქმრული ურთიერთობა იმუნიტეტი იყო კაცისთვის (Lippman, 2010, p. 325). აღნიშნული დისკრიმინაციული და არქაული ნორმა, მიუხედავად ამაზე დიდი ხნით ადრე საუბრისა და პროტესტისა, მაგალითად აშშ-ში, მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში 40 შტატს კვლავ შენარჩუნებული ჰქონდა (Lippman, 2010, p. 325), ხოლო ინგლისში, მხოლოდ 1990-იან წლებში გაუქმდა ის (SW and CR v United Kingdom, 1995). თანამედროვე სამართლით გაუპატიურება როგორც ოჯახში ძალადობის ფორმა, დამამძიმებელ გარემოებას წარმოადგენს (მაგალითად, ქართული სსკ მუხ.11¹). აქვე უნდა აღინიშნოს გაუპატიურების შემადგენლობა ქართული კანონმდებლობის მიხედვით, კანონმდებლობის აღსრულების მანკიერი პრაქტიკა რასაც გასულ საუკუნეში ჰქონდა ადგილი და ნაწილობრივ დღემდე არის შემორჩენილი. ქართული სისხლის სამართლით ქალის მოტაცება ცოლად მოყვანის მიზნით თავისუფლების უკანონო აღკვეთის პრივილეგიებული ნორმა იყო, გარდა ამისა გაუპატიურება კერძო-საჯარო დევნის საქმეს განეკუთვნებოდა და შესაძლებელი იყო მხარეთა მორიგებით დაგვირგვინებულიყო და არავინ დასჯილიყო ჩადენილი სოციალურად მეტად საშიში ქმედებისთვის. პრაქტიკულად კი ძალიან გავრცელებული იყო ქალის მოტაცება და გაუპატიურება, შემდეგ კი ცოლად მოყვანა. აღნიშნული ორი ნორმა კი მოძალადის სასარგებლოდ გამოიყენებოდა. აღნიშნული დღევანდელი გადმოსახედით დაუშვებელია. მიდგომების შეცვლა სწორედ საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებამ, ადამიანის უფლებებზე წარმოდგენის შეცვლამ განაპირობა. მიუხედავად იმისა, რომ გაუპატიურება და სხვა სქესობრივი დანაშაულები 2010 წლიდან მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობით საჯარო დევნას დაექვემდებარა, სხვადასხვა კვლევების მიხედვით, ნორმის აღსრულების პრაქტიკა კვლავ მოძალადის მხარდამჭერია (თანასწორობა ახლა, 2019).

თავი 2. გაუპატიურების შემადგენლობის ქართული მოდელი

გაუპატიურების დელიქტის მოდიფიცირება ქართულ სისხლის სამართალში 2017 წლის ივნისის ცვლილებით დაიწყო. ცვლილებამდე ქართული კანონმდებლობა გაუპატიურების დეფინიციაში მორალისტურ შეფასებებს შეიცავდა, რაც ძველი კანონმდებლობის გადმონაშთი იყო. ძველი მოდელი ადგენდა სქესობრივი კავშირის რომელი ფორმა იყო „ბუნებრივი“ და რომელი „გაუკუღმართებული“. ამ მიდგომის გამო იყო, რომ ვაგინალური ძალადობრივი პენეტრაცია ისჯებოდა გაუპატიურების მუხლით (მუხლი 137), ხოლო სხვა ფორმით პენეტრაციის შემთხვევები (ორალური, ანალური ან თუნდაც

ვაგინალური მაგრამ როდესაც პენეტრაცია არა პენისით არამედ სხეულის სხვა ნაწილით ან საგნით ხდებოდა) სსკ-ის 138-ე მუხლით. აღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილებით საქართველოს კანონმდებლობა ნაწილობრივ მოვიდა შესაბამისობაში სტამბოლის კონვენციის 36-ე მუხლთან.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში სექსუალურ დანაშაულებს XXII თავი ეთმობა, რომლის სახელწოდებაც - დანაშაული სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ - არის, რაც იმაზე მიუთითებს რომ ქართული კანონმდებლობით დაცული სიკეთე სექსუალური ავტონომიაა.

პიროვნების სექსუალური თავისუფლება ფუნდამენტური უფლებაა, მისი ხელმყოფი ქმედება კი მძიმე დანაშაული. გაუპატიურებით ადამიანის სხეულის თვითნებური გამოყენება და მამასადამე ადამიანის გასაგნება ხდება, რაც პირდაპირ ლახავს ასევე ადამიანის ღირსებას (Hörnle t. , 2018, p. 237). ჯ. გარდნერისა და ს. შუტის განმარტებით, გაუპატიურების სიმძიმე იმაში გამოიხატება, რომ ამ დროს ადამიანის გამოყენება და ამ თვალსაზრისით მისი ობიექტივიზირება ხდება (Shute, 2002, p. 205).

გაუპატიურების ქართული საკანონმდებლო განსაზღვრება ასეთია: „ [...] პირის სხეულში ნებისმიერი ფორმით სექსუალური ხასიათის შეღწევა სხეულის ნებისმიერი ნაწილის ან ნებისმიერი საგნის გამოყენებით, ჩადენილი ძალადობით, ძალადობის მუქარით ან დაზარალებულის უმწყობის გამოყენებით.“ (მუხ.137).

ტრადიციულ და უკვე მოძველებულ მიდგომადაა მიჩნეული გაუპატიურების დასჯადობის ისეთი მოდელი რომელიც გაუპატიურების დამაფუძნებელ ნიშნად აღიარებს ძალადობას და დაზარალებულის მხრიდან წინააღმდეგობის გაწევის დადგენას მოითხოვს. ფორმალურად ქართული მოდელი, ამ უკანასკნელ მოთხოვნას არ შეიცავს თუმცა სამოსამართლო ინტერპრეტაციებით ის განაგრძობს არსებობას. ქართული მოდელის მიხედვით, დაშვებულ და აკრძალულ სქესობრივ კავშირს შორის ზღვარის გასავლელად თანხმობის არ არსებობა არაა საკმარისი, ის დაზარალებულის მიმართ გამოყენებული ძალადობას ან მუქარის დადგენას მოითხოვს. ძალადობა არ არის საჭირო მხოლოდ ვიწრო შემთხვევებში, როდესაც დაზარალებულს ფიზიკური ან ფსიქიკური პრობლემების გამო წინააღმდეგობის გაწევის უნარი არ შესწევს, დანარჩენ შემთხვევაში, პროკურატურამ უნდა ამტკიცოს დაზარალებულის წინააღმდეგობის დასაძლევად გამოყენებული ძალადობა და მისი მუქარა. ძალადობა ქართული სისხლის სამართლის დოქტრინაში განიმარტება როგორც დაზარალებულის სხეულზე ფიზიკური ზემოქმედება რაც მსხვერპლის წინააღმდეგობის დათრგუნვის საშუალებაა (თოდუა ნონა, 2019, გვ. 235). ამიტომაც, დაზარალებულს აკისრებენ წინააღმდეგობის გაწევის ვალდებულებას (გამყრელიძე, 2008, გვ. 11). ძალადობის საილუსტრაციოდ კი ცემას (გამყრელიძე, 2008), გათოკვას, ხელებისა და ფეხების გადაგრეხას (თოდუა ნონა, 2019) უთითებენ (წერეთელი თ., 1980, გვ. 93). უფრო ახალ იურიდიულ ლიტერატურაში ძალადობის შედარებით ფართო ინტერპრეტაციას მიმართავენ. ასეთია, დაზარალებულზე სისტემატური ძალადობით შექმნილი ფონი რა დროსაც ძალადობის კვლავ გაგრძელების მოლოდინის და დასწავლილი უმწყობის გამო მსხვერპლის მხრიდან წინააღმდეგობის გაწევა აღარაა მოსალოდნელი (ჯიშვარიანი, 2016, გვ. 156-157) თუმცა ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში ასეთი საქმეები არ მოიძებნა. ძალადობის მსგავსად ვიწროდ განიმარტება გაუპატიურების მეორე ხერხიც, კერძოდ მუქარა (თოდუა ნონა, 2019, გვ. 235). აღსანიშნავია, რომ ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში მხოლოდ მუქარით ჩადენილი გაუპატიურების საქმეები არ მოიძებნა (ასეთივე მიგნებაა სხვა ქართულ კვლევაშიც. იხ. გენდერი და სამართალი. საქართველოს კანონმდებლობის გენდერული ანალიზი., 2016, გვ. 43). საქმეთა უმეტესობაში მუქარა მხოლოდ ძალადობასთან ერთად იყო გამოყენებული. მიუხედავად იმისა, რომ კანონი (მუხ. 137) იძლევა ძალადობის ფართოდ გაგების საშუალებას, გაუპატიურების შემადგენლობა ტრადიციულად ვიწროდ განიმარტება ქართული სასამართლო პრაქტიკითა და სისხლის სამართლის დოქტრინით. ქართულ სისხლის სამართლის დოგმატიკაში საერთოდ არ საუბრობენ ისეთ საქმეებზე სადაც კლასიკური გაგებით ძალადობა არაა გამოყენებული, კერძოდ როდესაც დაზარალებულის სხეულში შეღწევა მოტყუების ხერხით ხდება. მაგალითად როგორ გადაწყდება საქმე სადაც გინეკოლოგმა პაციენტის ვაგინაში ხელით შეაღწია სექსუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მიზნით? ან საქმე სადაც ერთმა პირმა სხვა ადამიანად გაასალა თავი და ასე დაამყარა სქესობრივი კავშირი დაზარალებულთან? აღნიშნული ქმედება გაუპატიურებაა ამერიკისა და ინგლისის სისხლის სამართლით (Mullen, 2018 , pp. 1035-1036) . შეფასდება თუ არა გაუპატიურებად საქმე სადაც იზოლირებულ ადგილას მყოფი დაზარალებული შიშისგან წინააღმდეგობას საერთოდ არ გაუწევს მოძალადეს? ჩამოთვლილი შემთხვევების გაუპატიურებად შეფასება პრობლემას არ წარმოადგენს იმ ქვეყნების იურისდიქციაში სადაც ის არა ძალადობით არამედ თანხმობის არ არსებობით განისაზღვრება.

ქმედების გაუპატიურებად შეფასებისთვის, რომ ამსრულებლის მხრიდან ძალადობის ხოლო დაზარალებულისგან წინააღმდეგობის გაწევის დადგენა აუცილებელი ამაზე არა მხოლოდ დოქტრინალური მსჯელობები, არამედ ქართული თანამედროვე სამოსამართლო ინტერპრეტაციებიც მიუთითებს, რომელთაგან რამდენიმეს გამოვყოფთ მეტი სიცხადისთვის.

რუსთავის საქალაქო სასამართლოს 2015 წლის საქმე (რუსთავის საქალაქო სასამართლოს განაჩენი, 2015)

გადაწყვეტილების მიხედვით: „... ძალმომრეობა ქალის მიმართ უპირველეს ყოვლისა ნიშნავს ფიზიკურ ძალადობას, ესე იგი ქალთან სქესობრივი კავშირის დაჭერას მისი წინააღმდეგობის ფიზიკურად დაძლევის-შეზღუდვის, ცემის, სხეულის დაზიანების და სხვა საშუალებით, რასაც ... [მოძალადის] მხრიდან [მსხვერპლის] მიმართ ჰქონდა ადგილი [...]. ქალის წინააღმდეგობა უნდა იყოს ნამდვილი და შეუპოვარი და არა მოჩვენებითი, თვალთმაქცური [...]“. მსგავსი სამოსამართლო განმარტებისთვის იხ. (ზუგდიდის რაიონულ სასამართლოს განაჩენი, 2019).

აღსანიშნავია, რომ მოსამართლე გაუპატიურების დახასიათებას ახდენს 1980 წლის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს მიხედვით, ერთი ერთზე იმეორებს დასახელებულ წიგნში გაკეთებულ ავტორისეულ შეფასებას, რომ ქმედების გაუპატიურებად შეფასებისთვის ქალის მხრიდან მოძალადის მიმართ „შეუპოვარი“ და „არა თვალთმაქცური“ ფიზიკური წინააღმდეგობის გაწევა აუცილებელი (წერეთელი თ., 1980, გვ. 93). თავის მხრივ, 1980 წლის სახელმძღვანელო სსრკ 1960 წლის სსკ-ის კომენტარია, ყოველივე აღნიშნული კი მოსამართლეთა განგრძობადი სწავლების, ცოდნის მუდმივი განახლების არ ქონაზე მიუთითებს და იმაზე, რომ გაუპატიურების დელიქტი კვლავ არქაულია ქართულ სისხლის სამართალში

ამ თვალსაზრისით ასევე ყურადღებას იმსახურებს საქმე (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატა, 2004) საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკიდან: 16 წელს მიუღწეველი გოგო მოიტაცეს მისთვის უცნობმა ადამიანებმა, ერთ-ერთს მისი ცოლად მოყვანა სურდა. წაიყვანეს ქალაქისგან მოშორებით, დაზარალებულისთვის სრულიად უცხო ადგილას. შემდეგ მასთან ერთ-ერთმა (ვისაც ცოლად მოყვანა სურდა მისი) დაამყარა სქესობრივი კავშირი. პირი დაისაჯა თავისუფლების უკანონო აღკვეთისა (მუხ. 143) და გაცილებით მსუბუქი დანაშაულისთვის ვიდრე გაუპატიურებაა, კერძოდ, ნებაყოფლობით სქესობრივი კავშირი 16 წელს მიუღწეველთან (მუხ.140), მაშინ როცა გარემო ფაქტორები, ის რომ ბავშვზე იძალადეს, იძულებით გადაადგილეს, წაიყვანეს უცხო ადგილას, მისთვის სრულიად უცხო ადამიანებმა, იმაზე მიუთითებდა, რომ ნების დამთრგუნველი გარემო იყო. სასამართლომ რატომღაც ბავშვის თანხმობაში თავისუფალი ნება დაინახა (დაზარალებული 137-ე მუხლზე გადაკვალიფიცირებას მოითხოვდა და მიუთითებდა მიკერძოებულ გამოძიებაზე) ფაქტების შემოწმებისა და გაანალიზების გარეშე. ასეთი მიდგომით, ბავშვი თანხმობის ასაკს მიღწეული, რომ ყოფილიყო სექსუალური დანაშაულისთვის საერთოდ არ დაისჯებოდა მოძალადე. ყოველივე აღნიშნული გაუპატიურების ქართული მოდელის გაუმართლებლად ვიწრო საზღვრებზე მიუთითებს.

გაუპატიურების მესამე ალტერნატიული ხერხი კი დაზარალებულის უმწეობის გამოყენებაა. უმწეობა ქართულ სისხლის სამართლის დოგმატიკაში ისტორიულად ვიწროდ განიმარტებოდა და ახლაც ასეა. ის გულისხმობს დაზარალებულის ისეთ ფიზიკურ ან ფსიქიკურ მდგომარეობას როდესაც მას შეზღუდული აქვს წინააღმდეგობის გაწევის უნარი (თოდუა ნონა, 2019, გვ. 237). სისხლის სამართლის დოქტრინაში უმწეობად მიჩნეული მდგომარეობის ჩამონათვალი (გამყრელიძე, 2008, გვ. 15) ემთხვევა უმწეობის სამოსამართლო ინტერპრეტაციებს. საქართველოს საერთო სასამართლოების პრაქტიკით უმწეობად შეფასდა დაზარალებულის დამამშვიდებელი აბების მიღებით გამოწვეული ფიზიკური სისუსტე (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 2009), დაზარალებულის ფიზიკური დავრდომილობა გამოწვეული შიმშილით და დაღლილობით (საქართველოს უზენაესი სასამართლო, 2004), უმწეობა გამოწვეული ძილით (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 2018), მცირეწლოვნებით (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 2017), ფსიქიკური აშლილობით (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 2003).

გაუპატიურების ამ სამი ფორმით განსაზღვრა ვერ მოიცავს ისეთ შემთხვევებს როდესაც დაზარალებული მოკლებულია წინააღმდეგობის გაწევის შესაძლებლობას შიშის, მოულოდნელობის, დაბნეულობის ან ნების დამთრგუნველი სხვა ისეთი ფაქტორის გამო რომელიც ვერ ჯდება ტრადიციული გაგებით ძალადობის, მუქარის ან უმწეობის საზღვრებში, რის გამოც დაუსჯელი რჩება სქესობრივი კავშირის ისეთი შემთხვევები რომელზეც პირის თანხმობა არ არსებობდა.

თავი 3. თანხმობით განსაზღვრული მოდელები

სქესობრივ კავშირზე თანხმობის არ არსებობა გაუპატიურების დამაფუძნებელი ის ობიექტური ნიშანია რომელზეც სამწუხაროდ ქართულ სისხლის სამართლის დოგმატიკაში ძალიან ცოტას თუ საუბრობენ მაშინ როცა დასავლეთის ქვეყნებში ის ცხარე დისკუსიების საგანია დღემდე. წინამდებარე ნაშრომი პირველი მცდელობაა ქართველი მკითხველისთვის მეტი სინათლე მოჰფინოს თუ რა ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს სქესობრივ კავშირზე თანხმობას დაშვებულ და აკრძალულ ქმედებას შორის ზღვარის გასაწვლად. ამ საკითხის წინ წამოწევა ძალზე მნიშვნელოვანია ქართული კონტექსტისთვის რამდენადაც ევროპულმა სასამართლომ ჯერ კიდევ 2003 წელს განმარტა თანხმობაზე დაფუძნებული გაუპატიურების მნიშვნელობა სექსუალური ავტონომიის სრულად დაცვის თვალსაზრისით და ასევე აღსანიშნავია 2011 წლის სტამბოლის კონვენცია, რომლის ხელმომწერი ქვეყანა საქართველოცაა, გაუპატიურების დეფინიციის თანხობით განსაზღვრის მხარდამჭერია.

სქესობრივი კავშირი გაუპატიურება მაშინაა როდესაც სხვის სხეულში შეღწევა სხვა მონაწილის თანხმობის გარეშე ხდება. თანხმობა სქესობრივ კავშირზე, რომელიც გაუპატიურების შემადგენლობას გამორიცხავს, უნდა იყოს ნამდვილი, ადამიანის თავისუფალი ნებით მოცული (M.C. v. Bulgaria. პარ. 163., 2003) და არა ძალდატანების, შიშის და სხვა სახის მაიძულებელი, ნების დამთრგუნველი ფაქტორებით განპირობებული. გამოძიების ორგანოს და სასამართლოს მხრიდან სწორედ სენსიტიური კონტექსტის, გარემო-ფაქტორების შემოწმება არის უმნიშვნელოვანესი როდესაც დაზარალებული აცხადებს, რომ ის გაუპატიურეს თუმცა ძალადობის კვალი მის სხეულზე არ არსებობს.

ამერიკის რამდენიმე შტატის კანონმდებლობით ძალადობა კვლავაც შენარჩუნებულია გაუპატიურების actus reus ელემენტად თუმცა მათ შემადგენლობას ალტერნატივად დაზარალებულის უმწუბობის გამოყენება დაემატა (Tuerkheimer, Rape On and Off Campus, 2015, pp. 17-21). შტატების ნაწილიში კი გაუპატიურება თანხმობის ელემენტით განისაზღვრა თუმცა მათ შორისაც არის განსხვავებები (თანხმობაზე დაფუძნებული გაუპატიურების მოდელის ანალიზისთვის იხ. (Tuerkheimer, Rape On and Off Campus, 2015, p. 15) 74-ე სქოლიო; ასევე იხ. (Weisberg, 2017, p. 147). სამოდელოდ გაუპატიურების დასჯადობის 3 შტატის (ვისკონსინი, ვერმონტი და ნიუ ჯერსი) საკანონმდებლო განსაზღვრება მიიჩნევა (Tuerkheimer, Affirmative Consent, 2016, p. 451), რომელიც თანხმობის მოდელს (Yes means yes) აღიარებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სქესობრივ აქტში მონაწილე ორივე პირის მხრიდან საჭიროა თავისუფალი თანხმობა სექსზე (სიტყვით ან ქმედებით) ხოლო ასეთის არ არსებობის შემთხვევაში აქტი გაუპატიურებაა.

თანხმობის მოდელით სექსუალური ავტონომიის დაცვის ყოვლისმომცველობის საილუსტრაციოდ გამოდგება ორი საქმე, ვერმონტისა (State v. Hammond, 2012) და ნიუ ჯერსის (State v. Benitez, 2010) სასამართლო პრაქტიკიდან, სადაც სასამართლომ გაუპატიურება დაადგინა მიუხედავად იმისა, რომ დაზარალებულის მხრიდან ადგილი არ ჰქონია აშკარა უარს (კომუნიკაციის ან რაიმე ჟესტის ფორმით), რადგან პენეტრაცია ძალიან მოულოდნელად მოხდა.

გაუპატიურება და სხვა სექსუალური დანაშაულები ინგლისსა და უელსში 2003 წლის სპეციალური კანონით - სექსუალური დანაშაულების აქტით განისაზღვრება (Sexual offences act), რომელთა დამაფუძნებელი ობიექტური ნიშანი სქესობრივ აქტზე დაზარალებულის თანხმობის არ არსებობაა (არა ნიშნავს არას - მოდელის ანალიზისთვის იხ. (Hörnle T., MeToo - Implications for Criminal Law?, 2018, p. 130). თანხმობის შეფასება ერთ-ერთი ყველაზე რთული საკითხია ქმედების გაუპატიურებად კვალიფიკაციისას (Ashworth, 2009, p. 331), რომლის დასადგენად მრავალი აზრია გამოთქმული ინგლისის სისხლის სამართლის დოქტრინაში (Kyd, Elliott, & Walters, 2017, p. 923). თანხმობის არსი კანონის 74-ე მუხლით განისაზღვრა და ის მაშინ არის სახეზე თუ ის ადამიანის არჩევანით გაკეთდა, ემყარება ადამიანის თავისუფალ ნებას და შესაძლებლობას თავად გააკეთოს ეს არჩევანი (Ashworth, 2009, pp. 337-340).

აღსანიშნავია გაუპატიურების დასჯადობის გერმანული მოდელიც (გერმანიის სისხლის სამართლის კანონის პარ. 177) რომელიც 2017 წლის საკანონმდებლო ცვლილებით სრულად მოდიფიცირდა, თანხმობის არ არსებობის ელემენტით განისაზღვრა და ამით შესაბამისობაში მოვიდა სტამბოლის კონვენციასთან (Hörnle T., The New German Law on Sexual Assault and Sexual Harassment, 2017, pp. 1314-1316). აღსანიშნავია, რომ ცვლილებამდე, ჯერ კიდევ 1997 წლის რეფორმით, გაუპატიურების დასჯადობის გერმანული მოდელი ქმედებათა იმაზე მეტ სპექტრს ფარავდა ვიდრე ქართული კანონმდებლობა დღეს. მაგალითად, გაუპატიურებად ფასდებოდა სქესობრივი კავშირი თუ მასზე თანხმობა დაზარალებულის ნების დამთრგუნველი მდგომარეობის შექმნით ანდა მისი მანიპულირებით (დაზარალებული მოძალადესთან ერთად მარტო არის დაუსახლებელ ადგილას და სიტუაციაზე კონტროლი მთლიანად მოძალადის ხელშია) იყო მიღწეული (Dubber D. M., 2014, pp. 609-610).

ზემოთ აღნიშნული საქმეები დღეს მოქმედი ქართული სსკ-ის 137-ე მუხლით გაუპატიურების შემადგენლობის მიღმა და პირი გამართლდება (ან რიგ შემთხვევაში უფრო მუხუქი მუხლით დაისჯება), ამიტომ მნიშვნელოვანია სსკ-ის 137-ე მუხლის სტამბოლის კონვენციასთან შესაბამისობაში მოყვანა.

დასკვნა

ქართული სისხლის სამართლის დოგმატიკისა და სასამართლო პრაქტიკის ანალიზმა აჩვენა გაუპატიურების არსებული მოდელის ნაკლოვანება, რაც აუცილებლად შესაცვლელია სექსუალური თავისუფლების სრულფასოვანი დაცვისთვის. ძალადობით დაფუძნებული გაუპატიურების შემადგენლობა მოძველებულია, ის ვერ პასუხობს ისეთ შემთხვევებს როდესაც დაზარალებული მოძალადეს წინააღმდეგობას ვერ უწევს შიშის, დაბნეულობის ან სხვა მიზეზით რომელიც გაუპატიურების ტრადიციულ განსაზღვრებაში ვერ თავსდება. ამდენად, ქართული სისხლის სამართლის საერთაშორისო სამართალთან უნიფიკაციისთვის აუცილებელია გაუპატიურება განისაზღვროს თანხმობის ელემენტით, სადაც ზღვარი დამზებულ და აკრძალულ ქმედებას შორის გაივლება სწორედ სქესობრივ კავშირზე თანხმობის არსებობით.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Ashworth, A. (2009). *Principles of Criminal Law*. New York : oxford university press.
- Dubber D. M., H. T. (2014). *Criminal law, a comparative approach*. Oxford: Oxford university press.
- Gruber, A. (2009). Rape, Feminism, and the War on Crime. *Washington Law Review* Vol. 84., pp. 581-658.
- Hörnle, T. (2017). The New German Law on Sexual Assault and Sexual Harassment. *German Law Journal* Vol. 18 n. 06., pp. 1310-1330.
- Hörnle, T. (2018). MeToo - Implications for Criminal Law? *Bergmen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*. Vol. 6. Issue 2., pp. 115-135.
- Hörnle, t. (2018). Rape as non-consensual sex. In M. A. Peter Schaber Peter, *The Routledge Handbook of the Ethics of Consent* (pp. 235-246). London: Routledge.
- Kyd, S., Elliott, T., & Walters, M. A. (2017). *Clarkson & Keating: Criminal Law: Text and Materials*. London: Sweet & Maxwell.
- Lippman, M. (2010). *Contemporary Criminal Law: Concepts, cases, and controversies*. California: SAGE.
- M.C. v. Bulgaria., 39272/98 (ECHR 2003).
- MacKinnon, C. A. (2016). Rape Redefined. *Harvard Law & Policy Review* 10.
- Mullen, M. (2018). Rape by Fraud: Eluding Washington Rape Statutes. *Seattle University Law Review* 41, pp. 1035-1052.
- Schulhofer, S. (1992). Taking Sexual Autonomy Seriously: Rape Law and beyond, *Law and Philosophy* Vol. 11. N. 1/2. *Philosophical Issues in Rape Law*, pp. 35-94.
- Shute, J. G. (2002). the wrongness of rape. In H. J., *oxford essays in jurisprudence* (pp. 193-217). Oxford: Oxford university press.
- State v. Benitez, A-1102-90T4, 2010 WL 4811893 (N.J. App. court November 29, 2010).
- State v. Hammond, 54 A.3d 151 (Vermont state court 2012).
- SW and CR v United Kingdom, 21 EHRR363 (European court of human rights 1995).
- Tenzer, L. (2019). #MeToo, Statutory Rape Laws, and the Persistence of Gender Stereotypes. *Utah Law Review*. 117, pp. 116-158.
- Tracy, C. E., Fromson, T. L., Long, J. G., & Whitman, C. (2013). Rape and sexual assault in the legal system. Washington. Washington: Women's Law Project.
- Tuerkheimer, D. (2014). Slutwalking in the Shadow of the Law. *Minnesota law review*. 98, pp. 1453-1511.
- Tuerkheimer, D. (2015). Rape On and Off Campus. *Emory Law Journal* Vol. 65:1, pp. 2-45.
- Tuerkheimer, D. (2016). Affirmative Consent. *Ohio State Journal of Criminal Law*. 13., pp. 441-468.

Weisberg, R. (2017). Sexual Offenses. In E. Luna, *Reforming Criminal Justice. Vol. 1, Introduction and Criminalization* (pp. 139-167). Phoenix: Arizona State University.

Whittaker v. State, 7 N.W. 431, 431, 433 (wisconsin court 1880).

ნაცვლიშვილი, ა. და დეკანოსიძე თ. (2016). გენდერი და სამართალი. საქართველოს კანონმდებლობის გენდერული ანალიზი. ა. დ. ნაცვლიშვილი-ში, სისხლის სამართლის გენდერული ანალიზი. (გვ. 27-45). თბილისი: PHR.

გამყრელიძე, ო. (2008). დანაშაულის ადამიანის წინააღმდეგ. თბილისი: მერიდიანი.

თანასწორობა ახლა. (2019). *Equality Now*. დაბრკოლებები მართლმსაჯულებაში: რატომ ვერ იცავს ევრაზიის ქვეყნების კანონმდებლობა სექსუალური ძალადობის მსხვერპლებს. თანასწორობა ახლა. მოპოვებული [equalityknow: http://www.equalitynow.org](http://www.equalitynow.org).-დან

თოდუა ნონა, მ. გ. (2019). *სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, წიგნი 1*. თბილისი: მერიდიანი.

რუსთავის საქალაქო სასამართლოს განაჩენი , საჯარო ინფორმაცია N433/გ (რუსთავის საქალაქო სასამართლო თებერვალი 2015).

საქართველოს უზენაესი სასამართლო, 2კ-54კოლ.-04. (საქართველოს უზენაესი სასამართლო აპრილი 22 , 2004).

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 1401აპ-08. (საქართველოს უზენაესი სასამართლო მარტი 17, 2009).

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 2კ-50აპ.-17. (საქართველოს უზენაესი სასამართლოს აპრილი 5 , 2017).

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განაჩენი, 2კ-197აპ.-18. (საქართველოს უზენაესი სასამართლო სექტემბერი 11, 2018).

წერეთელი თ., მ. მ. (1980). დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ. თბილისი: მეცნიერება.

ჯიშვარიანი, ბ. (2016). *სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი. დანაშაულის ადამიანის წინააღმდეგ* . თბილისი : იურისტების სამყარო.

აინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების სამართლებრივი ასპექტები

Tamar Shudra

International Black Sea University, Georgia

აბსტრაქტი

არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დაცვა „დიდი მონაცემების“ ეპოქაში ახალი და მნიშვნელოვანი გამოწვევაა. მათი მხრიდან საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებთან (მობილური ტელეფონები, გაჯეტები, ინტერნეტთან დაკავშირებული სათამაშოები, აპლიკაციები და სხვ.) ყოველდღიური შემხებლობის პირობებში, იზრდება არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების უკანონო დამუშავების რისკებიც. ტექნოლოგიების განვითარების სისწრაფის გათვალისწინებით, რთულდება პერსონალური მონაცემების უკანონო შეგროვებისა და გამოყენების სამომავლო ფორმებისა და მაშტაბების განსაზღვრა, რაც თავის მხრივ, აქტუალურს ხდის ამ მიმართულებით ეფექტური სამართლებრივი მოწესრიგების არსებობის საჭიროებას. კვლევა მიზნად ისახავს საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებთან მიმართებით, არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დაცულობის ჭრილში, შეაფასოს „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ ახალი კანონის პროექტი. კვლევისას გამოყენებულია შედარებითსამართლებრივი კვლევის მეთოდი ევროპის მონაცემთა დაცვის ზოგად რეგულაციასთან (General Data Protection Regulation - GDPR) მიმართებით, გაანალიზებულია კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა, როგორც არასრულწლოვნის პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივი საფუძველი, ასევე წარმოჩენილია ის სამართლებრივი და ტექნიკური გამოწვევები, რომლებიც შესაძლოა გამოიკვეთოს საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: პერსონალური მონაცემები, არასრულწლოვანი, თანხმობა, კანონიერი წარმომადგენელი, საინფორმაციო - საკომუნიკაციო ტექნოლოგიები

Legal Aspects of Proceeding of Children's Personal Data via Information and Communication Technologies

Abstract

One of the newest and most important challenges of the age of Big Data is the protection of children's personal data. Due to the daily usage of information and communication technologies (smartphones, gadgets, internet-connected toys, applications, etc.) by children, the risk of unfair processing of their personal data is rapidly increasing. In view of acceleration of technological development, determination of future forms and scales of unfair proceeding of personal data becomes difficult. Consequently, the necessity of the existence of effective legal regulation becomes actual. The paper aims to evaluate the level of protection of children's personal data in respect of the usage of information and communication technologies, especially in terms of a new bill on Personal Data Protection. Research is based on comparative method with respect to General Data Protection Regulation – GDPR. Consent of a legal representative, as a ground of personal data proceeding of an child is analyzed, as well as some legal and technical challenges, coming to light while usage of information and communication technologies by a child, are presented.

Keywords: Personal data, child, consent of legal representative, information and communication technologies.

1. შესავალი

„თუ თქვენ არ იხდით პროდუქტისათვის, მაშინ თქვენ ყოფილხართ პროდუქტი“¹⁷

პერსონალური მონაცემი თანამედროვე ეპოქის ახალი ვალუტაა. მისი მონეტარული ღირებულება მზარდია და მრავალი კომპანიისათვის მნიშვნელოვან აქტივს წარმოადგენს.¹⁸

დღევანდელ ეპოქაში პერსონალური მონაცემი ნავთობსაც კი შეედრება - ის ღირებულია, თუმცა გადამუშავების გარეშე გამოუსადეგარი.¹⁹

სწორედ ამ „ნავთობის“ მოპოვებაზე ორიენტირებული კომპანიების „ობიექტებს“ წარმოვადგენთ ჩვენ და ჩვენი არასრულწლოვანი შვილები, რომელთა პრივატულობის საკითხი ხშირ შემთხვევაში კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას. როგორც სამართლიანობის, მომხმარებელთა უფლებებისა და გენდერული თანასწორობის საკითხებში ევროკომისარმა²⁰ განაცხადა, „პრივატულობა უფრო მეტია ვიდრე ფუფუნება, ის საჭიროებაა“.²¹ თუმცა, ტექნოლოგიურ შესაძლებლობების განვითარებასთან ერთად, პრივატულობის დაცულობის ხარისხი უფრო და უფრო მცირდება. ამ მოცემულობის პარალელურად კი არასრულწლოვანთა მხრიდან საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენების ამპლიტუდა საკმაოდ მაღალია,²² ხოლო სტატისტიკა კი შეიძლება ითქვას საგანგაშოც.²³

პრობლემის აქტუალობას ასევე ამძაფრებს ის ფაქტორებიც რომ: ა) თანამედროვე ტექნოლოგიების პირობებში, საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებისა და არასრულწლოვანთა მონაცემების შემხებლობის „ქვედა ზღვარი“ ნულს მიუახლოვდა - მშობლების სოციალური ქსელები, ბავშვების სმარტფონები და ტაბლეტები, ინტერნეტთან დაკავშირებული ნივთები (სათამაშოები, მცირეწლოვან ბავშვთა საკონტროლო კამერები, ჭკვიანი საათები და ა.შ.) საშუალებას იძლევა უზომოდ დიდი მოცულობით შევაგროვოთ პერსონალური მონაცემები ბავშვის დაბადების პირველივე დღეებიდან, რაც თავის მხრივ მონაცემებით თაღლითობისა და პროფილირების რისკის ჯგუფში „0+“ ასაკობრივი კატეგორიის მონაცემთა სუბიექტებიც შეჰყავს და ბ) პერსონალური მონაცემების დაცვის კუთხით, განსაკუთრებით კი საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ჭრილში, საზოგადოების ცნობიერება (და არა მხოლოდ საქართველოს მასშტაბით) საკმაოდ დაბალია. მოზარდებმა (და არა მხოლოდ მათ), ნაკლებად იციან რომ Facebook-ზე მათი „like“-ები შესაძლოა გამოყენებული იყოს მათი პროფილირებისა და მიზნობრივი მარკეტინგის განხორციელების მიზნებისათვის.²⁴ ევროკომისარის მირ

¹⁷ Nairn A., Carr J., Lilliu B., When Free Isn't, European NGO Alliance for Child Safety Online (eNACSO), Rome, April 2016, 13. ხელმისაწვდომია: < <https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=949420> >.

¹⁸ Schwartz P. M., Property, Privacy, and Personal Data, 117 Harv. L. Rev. 2056 (2004), 2056. ხელმისაწვდომია: < <https://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/2150/> >.

¹⁹ პირველად 2006 წელს მონაცემთა მეცნიერებისა და მომხმარებელზე ორიენტირებული ბიზნეს სტრატეგიის სფეროში მოღვაწე ბრიტანელმა მათემატიკოსმა, კლივ ჰამბმა მონაცემები ნავთობს შეადარა. დეტალებისათვის იხ: Joshua N., Why Do People Still Think Data is the New Oil? Center for Data Innovation, January 16, 2018. ხელმისაწვდომია: < <https://www.datainnovation.org/2018/01/why-do-people-still-think-data-is-the-new-oil/> >.

²⁰ ვერა ჯოუროვა (Věra Jourová), ჩეხი პოლიტიკოსი და იურისტი, 2014 წლის ოქტომბრიდან ევროპის კომისარი. დაწვრილებით იხ.: < https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/jourova_en >.

²¹ „Privacy is much more than just a luxury. It is a necessity.“ შემდგომი მითითებით, Livingstone S., Children: A Special Case for Privacy?, InterMEDIA, International Institute of Communications, July 2018, Vol 4,6 Issue 2, 18. ხელმისაწვდომია: < <http://www.iicom.org/images/iic/intermedia/july-2018/im-july2018-childrenspecialcaseforprivacy.pdf> >.

²² მსოფლიოს მასშტაბით, ყოველი სამი ინტერნეტ მომხმარებელიდან ერთი არასრულწლოვანია (Macenaite M., Kosta E., Consent for Processing Children's Personal Data in the EU: Following in US Footsteps?, Tilburg Institute for Law, Technology and Society (TILT), Tilburg University, Tilburg, Netherlands, 146. ხელმისაწვდომია: < <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13600834.2017.1321096> >, ხოლო ევროპის კავშირის მასშტაბით, ყოველი ხუთი ინტერნეტ მომხმარებელიდან ერთი ბავშვია (Nairn A., Carr J., Lilliu B., დასახელებული ნაშრომი, 61).

²³ 2018 წელს გაერთიანებული სამეფოს ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დაცვის საკითხებზე მომუშავე კომისიონის ოფისმა (< <https://ico.org.uk/> >) გამოქვეყნა კვლევა ბავშვთა პერსონალური მონაცემთა დაცვასთან დაკავშირებით. კვლევაში მოცემული სტატისტიკის მიხედვით, 11-16 ასაკობრივი ჯგუფის ბავშვები, დღეში 26 -ჯერ აქვეყნებენ სტატუსებს სოციალურ მედიაში, რაც ნიშნავს რომ, 18 წლის ასაკში მათ 70 000 -ჯერ ექნებათ გამოქვეყნებული სტატუსი; 13 წლის ასაკისათვის მშობლებს საშუალოდ 1 300 ფოტო ექნებათ გაზიარებული სოციალურ მედიაში; ძალიან ბევრი პატარა ასაკის ბავშვი იყენებს ინტერნეტთან დაკავშირებულ სათამაშოებს, რომელიც აგროვებს მათ პირად ინფორმაციას; 2017 წელს 2 მილიონი მესიჯი, რომელიც მშობლებმა და ბავშვებმა გაცვალეს ერთმანეთში, ინტერნეტთან დაკავშირებული სათამაშოების მეშვეობით, იპოვეს ონლაინ სივრცეში დაუცველი. დეტალური ინფორმაცია იხ.: Children's Commissioner's Report Calls on Internet Giants and Toy Manufacturers to be Transparent About Collection of Children's Data, ნოემბერი, 2018. ხელმისაწვდომია: < <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/2018/11/08/childrens-commissioners-report-calls-on-internet-giants-and-toy-manufacturers-to-be-transparent-about-collection-of-childrens-data/> >.

²⁴ Macenaite M., Kosta E., დასახელებული ნაშრომი, 188.

2012 წელს ჩატარებული გავლენის შეფასების შედეგებმა²⁵ დაადგინა, რომ ინდივიდებმა ხშირად არ იციან და ვერ აკონტროლებენ რა ემართებათ მათ პერსონალურ მონაცემებს, შესაბამისად, არაეფექტურად იყენებენ მათ უფლებებს.²⁶ კომპიუტერული უსაფრთხოების კომპანიის (McAfee)²⁷ მიერ 2019 წელს ჩატარებული კვლევით,²⁸ მსოფლიო მასშტაბით 40%-ზე მეტ პირს აქვს დაკარგული კონტროლი საკუთარ პერსონალურ მონაცემებზე, ხოლო მშობელთა 1/3 ვერ აცნობიერებს ონლაინ რისკებს და არ იცის რა უნდა აუხსნას საკუთარ შვილს ამ ჭრილში. ამდენად, ამ მიმართულებით საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია, რამდენადაც საზოგადოება არის სწორედ მონაცემთა დაცვის კანონმდებლობის მთავარი ბენეფიციარი.²⁹ არასრულწლოვნები კი საზოგადოების ყველაზე „სათუთი“ ფენაა, რომელთა უფლებრივი სტატუსი, ყველა საკანონმდებლო სიბრტყეში განსაკუთრებული მოწესრიგების საგანია.

წინამდებარე ნაშრომის ფარგლებში განხილული იქნება ბავშვთა (არასრულწლოვანთა) პერსონალურ მონაცემთა დაცვის საკითხები საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ჭრილში. რამდენადაც, ბავშვის უფლებების შესახებ კონვენციის³⁰ მიხედვით, „ბავშვად ითვლება ყოველი ადამიანი სანამ 18 წლის ასაკს მიაღწევდეს“³¹ (ხოლო აღნიშნული პირები დედამიწის მოსახლეობის ერთ-მესამედს შეადგენენ),³² წინამდებარე ნაშრომის მიზნებისათვის, თანამაბარმნიშვნელოვანად არის გამოყენებული ტერმინები „ბავშვი“ და „არასრულწლოვანი“.

განვითარების ფსიქოლოგია ადასტურებს, რომ ინტერნეტ სივრცეში მოზარდები შესაძლოა უფრო აქტიურები და რისკის ჯგუფში მოხვედრის მაღალ ალბათობაში იყვნენ.³³ მათ ნაკლებად შესწევთ უნარი შეაფასონ საშიში სიტუაცია და ვირტუალური ქმედებების შორსმიმავალი შედეგების შესახებ ინფორმაციის ნაკლებობის გამო ადვილად მოტყუვდნენ.³⁴ სწორედ აღნიშნული ფაქტორით არის გამოწვეული ევროპის კავშირის მასშტაბით ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დაცვაზე ორიენტირებული ინიციატივების განხორციელება.³⁵ მით უფრო რომ, ინტერნეტ სივრცეში ბავშვთა

²⁵ (Impact assessment 2012).

²⁶ McDermott Y., Conceptualizing the Right to Data Protection in an Era of Big Data, Big Data & Society January-June 2017: 1–7, 3.

ხელმისაწვდომია:

<https://www.researchgate.net/publication/315449761_Conceptualising_the_right_to_data_protection_in_an_era_of_Big_Data/citation/download>.

²⁷ <https://www.mcafee.com/en-us/index.html>

²⁸ ხელმისაწვდომია: https://medium.com/@the_manifest/data-privacy-concerns-an-overview-for-2019-2ccea79aa6f8

²⁹ “Public awareness matters, not just because of its potential to trigger action by policymakers but because the public is a key stakeholder in the regulation of personal data.” ციტირებულია: Livingstone S., დასახელებული ნაშრომი, 18.

³⁰ UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC), რატიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ 02/07/1994, ვებგვერდი, 25/05/2000. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge>>.

³¹ კონვენციის პირველი მუხლი. (ტერმინი „ბავშვის“ ანალოგიურ განმარტებას იძლევა 29-ე სამუშაო ჯგუფი (შემდგომში “WP29”) პერსონალური მონაცემების დაცვის მიზნებისათვის იხ. WP 29, Opinion 2/2009 on the Protection of Children's Personal Data (General Guidelines and the Special Case of Schools), Adopted on 11 February 2009, 3. ხელმისაწვდომია:

<<https://www.garanteprivacy.it/documents/10160/10704/1619292.pdf/1ab4d295-c2b9-405f-a2df-1e0f7ec9cfd1?version=1.0>> WP29

წარმოადგენს ევროპარლამენტისა და საბჭოს 1995 წლის 24 ოქტომბრის პერსონალურ მონაცემთა დაცვასა და ასეთი ტიპის მონაცემთა თავისუფალ გადაადგილებასთან მიმართებით ინდივიდების დაცვის თაობაზე 95/46/EC დირექტივის 29-ე მუხლის საფუძველზე შექმნილ დამოუკიდებელ სამუშაო ჯგუფს, რომელიც 2018 წლის 25 მაისამდე (მონაცემთა დაცვის ევროპული რეგულაციის ამოქმედებამდე) გამოსცემდა მოსაზრებებს, რჩევებს აძლევდა ევროპის საბჭოს და ახდენდა დირექტივით მოწესრიგებული ცალკეული საკითხების განმარტებას. მონაცემთა დაცვის ევროპული რეგულაციის ამოქმედების შემდეგ, WP29 ჩაანაცვლა მონაცემთა დაცვის საბჭომ (European Data Protection Board - EDPB), რომელმაც თავის მხრივ გაანახლა WP29-ს ზოგიერთი მოსაზრება.

³² Communication from The Commission Towards An EU Strategy On The Rights Of The Child Brussels, 4.7.2006 COM (2006) 367 Final, 2. ხელმისაწვდომია: <https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/towards-eu-strategy-rights-child_en>.

³³ Macenaite M., Kosta E., დასახელებული ნაშრომი, 147.

³⁴ იქვე.

³⁵ ბავშვთა მიმართ პერსონალური მონაცემების დამუშავების საკითხების დეტალიზაციისათვის, 2018 წელს გადამუშავდა 29-ე სამუშაო ჯგუფის რეკომენდაციები თანხმობაზე (WP 29, Guidelines on Consent under Regulation 2016/679, as last revised and adopted on 10 April 2018, 23–27. ხელმისაწვდომია: <http://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=48849>; 2017 წელს 29-ე სამუშაო ჯგუფის რეკომენდაციებს ავტომატური გადაწყვეტილების მიღებისა და პროფილირების შესახებ დაემატა ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების ჭრილში საკითხები (WP251 Guidelines on Automated Individual Decision-Making and Profiling for the Purposes of Regulation 2016/679, As last Revised and adopted on 5 April 2017. ხელმისაწვდომია: http://ec.europa.eu/newsroom/article29/document.cfm?doc_id=49826>; 2017 წლის დეკემბერში გაერთიანებული სამეფოს საინფორმაციო კომისიონერმა (ICO) გამოსცა დოკუმენტი, რომელიც უშუალოდ ფოკუსირებულია ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების საკითხებზე (Information Commissioner's Office, Consultation: Children and the GDPR guidance. ხელმისაწვდომია: <<https://ico.org.uk/media/about-the-ico/consultations/2172913/children-and-the-gdpr-consultation-guidance-20171221.pdf>>;, ევროპის კავშირის მასშტაბით, ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების

პერსონალური მონაცემების დაუცველობის კუთხით, საკითხის პრობლემატურობა მსოფლიო მასშტაბებს აღწევს.³⁶

წინამდებარე ნაშრომში განხილული იქნება ეროვნულ კანონმდებლობაში არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების სამართლებრივი ასპექტები საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გზით დამუშავების კონტექსტში. კერძოდ, გაანალიზებულია 2019 წელს მაისში საქართველოს პარლამენტის წევრების³⁷ ინიციატივით პარლამენტში წარდგენილი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტით³⁸ (შემდგომში „კანონპროექტი“) შემოთავაზებული მოწესრიგება³⁹ და შეფასებულია მისი როგორც პრაქტიკული, ასევე სამართლებრივი ასპექტები. შედარებით სამართლებრივ მეთოდზე დაფუძნებით, კანონპროექტით განსაზღვრული მოწესრიგება შედარებულია ევროპის კავშირის მასშტაბით პერსონალური მონაცემების დაცვის საკითხების მარეგულირებელ მონაცემთა დაცვის ევროპულ რეგულაციასთან⁴⁰ (შემდგომში „რეგულაცია“).

ნაშრომში წარმოჩენილია არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების ნაწილში კანონპროექტით განსაზღვრული მოწესრიგების ძლიერი და სუსტი მხარეები, შეფასებულია არასრულწლოვანის პერსონალური მონაცემების მისი კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საფუძველზე დამუშავებისას წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების შესაძლო რისკები, შეფასებულია კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროების მიმართება კანონპროექტით განსაზღვრული ასაკობრივი ზღვრის - 14 წელზე ნაკლები არასრულწლოვანის პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას და გამოკვეთილია კანონპროექტით განსაზღვრული მოწესრიგების სუსტი მხარეები, შემოთავაზებულია მათი გამოსწორების გზები და საშუალებები.

2. საკანონმდებლო მოწესრიგება

საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, დაცულია პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის ხელშეუხებლობა ყველა პირისათვის,⁴¹ კონვენცია ბავშვის უფლებების შესახებ ასევე განამტკიცებს ბავშვის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებას.⁴² ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარების პირობებში, პირადი ცხოვრების, პირადი სივრცისა და კომუნიკაციის ცნებები გასცდა „რეალური“ ცხოვრების ფარგლებს და პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის დაცვის საჭიროება ვირტუალურ სივრცეშიც გახდა აქტუალური. ამ მიმართულებით საინტერესო განმარტება გააკეთა

მიმართულებით განხორციელებულ აქტივობებზე დამატებით იხილეთ *Macenaite M., Kosta E.*, დასახელებული ნაშრომი, 147, 194.

³⁶ 2019 წლის სექტემბერში, აშშ-ს ფედერალურმა სავაჭრო კომისიამ კომპანია „Google“-ის საკუთრებაში არსებული ვიდეო საიტი - „Youtube“ დააჯარიმა 170 მილიონი აშშ დოლარით მშობლის თანხმობის გარეშე „Youtube“-ის მიერ ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების გამო. დაწვრილებით იხ. <<https://www.ftc.gov/enforcement/cases-proceedings/172-3083/google-llc-youtube-llc>>., ხოლო 2019 წლის თებერვალში, აშშ-ს ფედერალურმა სავაჭრო კომისიამ ჩინური კომპანია „TikTok“ (მოზარდთა ვიდეოების გამავრცელებელი პლატფორმა) დაჯარიმა 5.7 მილიონი აშშ დოლარით 13 წელს ქვევით მყოფ პირთა პერსონალური მონაცემების უკანონოდ დამუშავების გამო. დაწვრილებით იხ. <<https://edition.cnn.com/2019/02/28/tech/tiktok-ftc-fine-children/index.html>>.

³⁷ სოფიო კილაძე, რატი იონათამიშვილი, ცოტნე ზურაბიანი, ვანო ზარდიაშვილი, ირაკლი ბერაია, ანრი ოხანაშვილი.

³⁸ რეგ # 07-3/353/9, თარიღი 22.05.2019. ხელმისაწვდომია: <<https://info.parliament.ge/#law-drafting>>.

³⁹ 2019 წლის ნოემბრის მდგომარეობით, კანონპროექტი ინიცირების სტადიაზე. იგი არცერთ მოსმენაზე გასული არ არის.

⁴⁰ General Data Protection Regulation (GDPR). ქართულენოვანი ტექსტი ხელმისაწვდომია: <<https://personaldata.ge/ka/legislation>>. მართალია, რეგულაციის მოქმედების სფერო ძირითადად შემოიფარგლება მხოლოდ ევროკავშირის წევრი ქვეყნებით (არაწევრ ქვეყნებზე რეგულაციის გავრცელების შესახებ იხ. რეგულაციის მე-3 მუხლის 3.2 პუნქტი), თუმცა საქართველოს მიერ 2014 წელს პარაფირებული ასოცირების შესახებ შეთანხმების მე-14 მუხლის შესაბამისად, საქართველომ იკისრა ვალდებულება უზრუნველყოს პერსონალურ მონაცემთა მაღალ დონეზე დაცვა ევროკავშირის, ევროპის საბჭოსა და საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტებისა და სტანდარტების შესაბამისად (შეთანხმების ქართულენოვანი ტექსტი ხელმისაწვდომია: <<http://www.mfa.gov.ge/Association-Agreement.aspx>>. ასოცირების შესახებ შეთანხმების მე-14 მუხლი მითითებას ახდენს, ევროპარლამენტისა და საბჭოს 1995 წლის 24 ოქტომბრის პერსონალურ მონაცემთა დაცვასა და ასეთი ტიპის მონაცემთა თავისუფალ გადაადგილებასთან მიმართებით ინდივიდების დაცვის თაობაზე 95/46/EC დირექტივით გათვალისწინებულ დაცვის სტანდარტებზე, თუმცა 2016 წელს მიღებულმა მონაცემთა დაცვის ევროპულმა რეგულაციამ ჩაანაცვლა 95/46/EC დირექტივა და დირექტივაზე მითითება ჩაითვალია როგორც რეგულაციაზე მითითება (მე-9 თავის, მე-2 პუნქტი).

⁴¹ საქართველოს კონსტიტუციის მე-15 მუხლი. საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>>.

⁴² „1. არც ერთი ბავშვი არ შეიძლება იყოს მისი პირადი ცხოვრების, ოჯახური ცხოვრების, საცხოვრებლის ხელშეუხებლობის ან კორესპონდენციის საიდუმლოების უფლების განხორციელებაში ნებისმიერი ან უკანონო ჩარევის ან მისი ღირსებისა და რეპუტაციის შელახვის ობიექტი. 2. ბავშვს უფლება აქვს კანონით იყოს დაცული ასეთი ჩარევისაგან ან ხელყოფისაგან“. კონვენციის მე-16 მუხლი. რატიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის 2000 წლის 23 თებერვალის #156 დადგენილებით. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1399901?publication=0>>.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ ერთ-ერთ საქმეზე.⁴³ სასამართლოს განმარტებით, „ინტერნეტი თანამედროვე დემოკრატიული საზოგადოების განვითარებისათვის ძალიან დიდია და ყოველდღიურად მზარდი. ის ადამიანთა კომუნიკაციის, მოსაზრებების გაცვლის, გაზიარების ძალზე ეფექტური და მოსახერხებელი საშუალებაა.“⁴⁴ „ინტერნეტი არის ერთ-ერთი შესაძლებლობა ასეთი საჯარო ან კერძო ურთიერთობებისთვის. ამიტომ, თუ არ იქნება ინფორმაციის დაცულობის და პირთა ანონიმურობის დაცვის შესაბამისი გარანტია, ეს კითხვის ქვეშ დააყენებს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობას, ამასთან, დააბრკოლებს, გაართულებს ამ გზით კომუნიკაციას ნებისმიერ სფეროში. რაც, საბოლოო ჯამში, ხელს შეუშლის დემოკრატიული პროცესების განვითარებას“.⁴⁵

ეროვნულ დონეზე მოქმედი „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი⁴⁶ ცალკე არ გამოყოფს არასრულწლოვნების პერსონალურ მონაცემთა რეგულირების სამართლებრივ საკითხებს. არასრულწლოვანთა მონაცემები, სრულწლოვან პირთა მონაცემების მსგავსად, საერთო დამუშავების პრინციპებსა და საფუძვლებს ექვემდებარება. კანონპროექტით განსაზღვრულია სპეციალური ნორმა (კანონპროექტის მე-7 მუხლი) არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემთა დაცვის სამართლებრივი მოწესრიგების შესახებ. ამ მიმართულებით, კანონპროექტი ფუძნება რეგულაციას, რომელიც ცალკე გამოყოფს არასრულწლოვნებს, როგორც „პერსონალური მონაცემების დაცვის განსაკუთრებული უფლებით მოსარგებლე პირებს“⁴⁷ და მათი პერსონალური მონაცემების დაცვისათვის დამუშავების „მაღალ სტანდარტებს“ აწესებს. ერთ-ერთი ასეთი „მაღალი სტანდარტის“ გამოხატულებაა თანხმობის საფუძველზე მონაცემების დამუშავებისას, არასრულწლოვნის კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროება. კერძოდ, რეგულაციის მე-8 მუხლის მიხედვით, ელექტრონული მომსახურების შეთავაზებისას,⁴⁸ არასრულწლოვნის მონაცემთა დამუშავება დასაშვებია მისი თანხმობით, თუ არასრულწლოვანს შეუსრულდა 16 წელი (წევრი ქვეყნის კანონმდებლობით, შესაძლოა დადგინდეს ნაკლები ასაკი, თუმცა არანაკლებ 13-სა) ხოლო ნაკლები ასაკის პირთან მიმართებით მისი კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობით.⁴⁹

ზღვრული ასაკის ნაწილში კანონპროექტი სრულად ემთხვევა რეგულაციის მოწესრიგებას (კანონპროექტი ზღვრულ ასაკად 14 წელს ადგენს).⁵⁰ თუმცა, რეგულაციისგან განსხვავებით, რომელიც ზღვრულ ასაკს მხოლოდ ელექტრონული მომსახურებისათვის ადგენს, კანონპროექტით დადგენილი ზღვრული ასაკი ეხება არასრულწლოვანის თანხმობის საფუძველზე მონაცემთა დამუშავების ყველა (მათ შორის არა ელექტრონულ) ასპექტს. ამ მხრივ, ქართველი კანონმდებელი გვერდს უვლის ევროპული რეგულაციის „სუსტ წერტილს“ - არაელექტრონული მომსახურებისათვის არასრულწლოვანის თანხმობის ზღვრული

⁴³ საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე თამარ ჩუგოშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/2/519, 24 ოქტომბერი, 2012. ხელმისაწვდომია: <<http://constcourt.ge/ge/legal-acts/judgments/saqartvelos-axalgazrda-iurista-asociacia-da-saqartvelos-moqalake-tamar-chugoshvili-saqartvelos-parlamentis-winaagmddeg-703.page>>.

⁴⁴ გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილის მე-5 პუნქტი.

⁴⁵ გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილის მე-6 პუნქტი.

⁴⁶ კებგვერდი, 16/01/2012. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/document/view/1561437?publication=20>>.

⁴⁷ "Children merit specific protection with regard to their personal data", recital 38.

⁴⁸ რეგულაციის 4(25) მუხლის მიხედვით, ელექტრონული მომსახურება განიმარტება ელექტრონული ვაჭრობის დირექტივის (EU) 2015/1535 1.1 მუხლის „ბ“ პუნქტის შესაბამისად და გულისხმობს, ანაზღაურების სანაცვლოდ, დისტანციურად, ელექტრონული საშუალებებით გაწეულ მომსახურებას. „...any service normally provided for remuneration, at a distance, by electronic means and at the individual request of a recipient of services.“

⁴⁹ 2019 წელს მონაცემთა დაცვის ევროპული რეგულაციის 97-ე მუხლის შესაბამისად, ევროპის კავშირის წევრმა ქვეყნებმა მოაზრდეს ანგარიშები რეგულაციის შეფასებისა და გადახედვის შესახებ. საფრანგეთისა და ჰოლანდიის შეფასებით, მიზანშეწონილია თანხმობისათვის განისაზღვროს ერთიანი ასაკი, რადგანაც ქვეყნების მიხედვით სხვადასხვა ასაკი ნორმის იმპლემენტაციის პრობლემას ქმნის. დეტალურად იხ. GDPR in the Eyes of the Member States, October 16, 2019. ხელმისაწვდომია: <https://iapp.org/news/a/gdpr-in-the-eyes-of-the-member-states/?fbclid=IwAR3xxqDuRfKA3qL1O7CFM_KNBmc0zFtYsoziA3QyzkUqiOVjC_8sookFpSU>.

⁵⁰ ევროპის მასშტაბით სხვა ქვეყნების საკანონმდებლო დონეზე განსაზღვრული ზღვრული ასაკის შესახებ დეტალური სქემა იხ: <<https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=3017751#targetText=The%20general%20rule%20provides%20for,which%20the%20data%20is%20processed>>.

ასაკის არარსებობის ნაწილში.⁵¹ თუმცა მეორეს მხრივ, შესაძლოა პერსონალური მონაცემთა დამუშავების კუთხით გარკვეული დაბრკოლებები შექმნას.⁵²

ევროპული რეგულაციის მიხედვით,⁵³ არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას, განსაკუთრებული დაცვა უნდა შეეხოს არასრულწლოვნების პერსონალური მონაცემების გამოყენებას მარკეტინგის მიზნებისთვის ან პიროვნების ან მომხმარებლის პროფილის შექმნას.⁵⁴ ქვევითი მარკეტინგის⁵⁵ არასრულწლოვანზე უარყოფითი გავლენის არსებობის გამო, რეგულაციის მიხედვით, დამუშავებელი მაქსიმალურად უნდა შეეცადოს, რომ პროფილირება არ გამოიყენოს არასრულწლოვანის პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას.⁵⁶ ეროვნული კანონპროექტი ამგვარ დათქმას არ შეიცავს და შემოიფარგლება მხოლოდ ზოგადი ჩანაწერით მონაცემთა დამუშავებისას არასრულწლოვანთა საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინების შესახებ.⁵⁷ შედეგად, პროფილირების შემზღუდველი ჩანაწერის არარსებობის პირობებში, ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად, არასრულწლოვნები შესაძლოა პროფილირების მაღალი რისკის ქვეშ მოხვდნენ, მით უფრო რომ ეროვნულ დონეზე ამ მიმართულებით ქვეყნის კოდექსები,⁵⁸ რეკომენდაციები და გზამკვლევები არ არის შემუშავებული.⁵⁹

3. თანხმობა, როგორც ინტერნეტ სივრცეში პერსონალურ მონაცემთა დამუშავების სამართლებრივი საფუძველი

ინტერნეტ სივრცეში მონაცემთა დამუშავებისას, დამუშავების საფუძვლებიდან ძირითადი და ყველაზე ხშირად გამოყენებადი საფუძველია მონაცემთა სუბიექტის თანხმობა.⁶⁰ მით უფრო რომ, გაერთიანებული ერების ბავშვთა საერთაშორისო დანმარების ფონდი (UNICEF)⁶¹ ხაზგასმით აღნიშნავს რომ, „შესაძლოა არსებობდეს მონაცემთა დამუშავების სხვა საფუძვლებიც,⁶² თუმცა, ბავშვთა უფლებების დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარე, თავისუფალი და ინფორმირებული თანხმობა ყველაზე შესაბამისია (საფუძველია)“.⁶³

⁵¹ აღსანიშნავია, რომ რეგულაციის სამუშაო რედაქცია არ განასხვავებდა ზღვრულ ასაკს ელექტრონული და არა ელექტრონული მომსახურებისათვის, არამედ აწესებდა ერთიან ზღვარს (18 წელს) მონაცემთა სუბიექტის თანხმობის საფუძველზე პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას. ამ ასაკის ქვევით მყოფ ყველა მონაცემთა სუბიექტს ესაჭიროებოდა კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა, თანხმობის საფუძველზე პერსონალური მონაცემების სამუშაოებისთვის. იხ. *M. Macenaitė M., Kosta E.*, დასახელებული ნაშრომი, 160.

⁵² დაწვრილებით იხ. თავი 3.3.

⁵³ დეკლარაციული ნაწილის 38-ე და 71 პუნქტები.

⁵⁴ პროფილირება ნიშნავს პერსონალური მონაცემების ნებისმიერი ავტომატური ფორმით დამუშავებას, რომელიც მოიცავს პერსონალური მონაცემების გამოყენებას ფიზიკურ პირთან დაკავშირებული გარკვეული პიროვნული მახასიათებლების შესაფასებლად. კერძოდ, იმ მახასიათებლების ანალიზსა და პროგნოზირებას, რომლებიც შეეხება ფიზიკური პირის მიერ სამუშაოს შესრულების ხარისხს, ეკონომიკურ მდგომარეობასთან, ჯანმრთელობას, პირად უპირატესობებს, ინტერესებს, სანდობას, ქცევას, ადგილმდებარეობას ან გადაადგილებას - რეგულაციის მე-4 მუხლის მე-4 პუნქტი. მსგავსი განმარტება მოცემული ასევე კანონპროექტშიც (იხ. მე-3 მუხლის „d“ ქვეპუნქტი).

⁵⁵ Behavioural Advertising.

⁵⁶ რეგულაციის დეკლარაციული ნაწილის 71-ე პუნქტი და 22-ე მუხლი. დაწვრილებით იხ. ასევე

WP20, Guidelines on Automated Individual Decision-making and Profiling for the Purposes of Regulation 2016/679, 28-29; *Macenaitė M., Kosta E.*, დასახელებული ნაშრომი, 188.

⁵⁷ „არასრულწლოვანი პირის მონაცემთა დამუშავებისას მონაცემთა დამუშავებელი ვალდებულია გაითვალისწინოს და დაიცვას არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესები.“ კანონპროექტის მე-7 მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁵⁸ რეგულაციის მე-40 მუხლით განსაზღვრულია დამუშავების სხვადასხვა სექტორების სპეციფიკური ხასიათის და მიკრო, მცირე და საშუალო საწარმოების საჭიროებების გათვალისწინებით, სხვადასხვა კატეგორიის მონაცემთა დამუშავების ან უფლებამოსილი პირის წარმომადგენელი ასოციაციები და სხვა ორგანოების მიერ ქვეყნის კოდექსების შემუშავების შესაძლებლობა.

⁵⁹ ამ მიმართულებით ქვეყნის კოდექსის მაგალითია ევროპული პირდაპირი მარკეტინგის ფედერაციის FEDMA

(www.fedma.org) მიერ შემუშავებული ქვეყნის კოდექსი (<http://www.oecd.org/sti/ieconomy/2091875.pdf>), რომელიც პირდაპირი მარკეტინგის მიზნით პერსონალური მონაცემების დამუშავების ზოგად საკითხებთან ერთად, ასევე აწესრიგებს ბავშვთა მიმართ განხორციელებული პირდაპირი მარკეტინგის საკითხებს (იხ. კოდექსის 6.2 და 6.8 პუნქტები).

⁶⁰ „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის „ა“ პუნქტი. პერსონალური მონაცემების დამუშავების სამართლებრივი საფუძვლების ამომწურავი ჩამონათვალია განსაზღვრულია პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ საქართველოს კანონის მე-5 და მე-6 მუხლებით.

⁶¹ United Nations International Children's Emergency Fund - <https://www.unicef.org/>.

⁶² მაგ. მონაცემთა დამუშავების ან მესამე პირის კანონიერი ინტერესი, რომელიც აღემატება მონაცემთა სუბიექტის უფლებებისა და თავისუფლების დაცვის ინტერესს (პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ კანონის მე-5 მუხლის „ე“ ქვეპუნქტი, რეგულაციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტი).

⁶³ „Although other legal bases for data processing may exist, obtaining free and informed consent is the approach most consistent with children's rights.“ UNICEF (2018). *Livingstone S.*, დასახელებული ნაშრომი, 22.

ინტერნეტ-სივრცეში არასრულწლოვანის პერსონალური მონაცემების დამუშავების საფუძვლად თანხმობის გამოყენების შემთხვევაში, კანონპროექტი განსაზღვრავს არასრულწლოვანის ზღვრულ ასაკს, რომელის ქვემოთაც მისი თანხმობა არავალიდური, ხოლო დამუშავება უკანონოა.⁶⁴ თუმცა, ამ მიმართულებით არსებობს გარკვეული სამართლებრივი გამოწვევები, რომლებიც ართულებს (ზოგჯერ კი შეუძლებელს ხდის) თანხმობის საფუძველზე არასრულწლოვანის პერსონალური მონაცემების დამუშავებას.

3.1 კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა, როგორც არასრულწლოვანის პირადი განვითარებისა და სოციალური ინტეგრაციის შეზღუდვა

„ბავშვის უფლებების შესახებ“ კონვენციის მიხედვით, „ბავშვს უფლება აქვს თავისუფლად გამოხატოს თავისი აზრი; ეს უფლება შეიცავს ნებისმიერი სახის ინფორმაციისა და იდეის მოძიების, მიღების და გადაცემის თავისუფლებას საზღვრების მიუხედავად, ზეპირი, წერილობითი ან ბეჭდვითი ფორმით, ხელოვნების ნაწარმოების ფორმით ან ბავშვის არჩევანის შესაბამისად სხვა საშუალებების დახმარებით.“⁶⁵ კონვენციის მიხედვით, „ბავშვების მიმართ ყველა მოქმედებაში უპირველესი ყურადღება ეთმობა ბავშვის საუკეთესო ინტერესების უზრუნველყოფას,⁶⁶ ასევე ბავშვის განათლება გამიზნული უნდა იყოს იმისათვის, რათა ბავშვის პიროვნება, ნიჭი და გონებრივი და ფიზიკური შესაძლებლობები რაც შეიძლება სრული მოცულობით განვითარდეს.“⁶⁷ ბავშვის უფლებათა კოდექსის⁶⁸ მიხედვით, „ბავშვს უფლება აქვს, ჰქონდეს პირადი სივრცე, აწარმოოს პირადი მიმოწერა,⁶⁹ ასევე ბავშვს უფლება აქვს, თავისუფლად მოიძიოს, მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია სხვადასხვა საშუალებითა და ფორმით,⁷⁰ „ბავშვს აქვს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებისა და ინტერნეტის ხელმისაწვდომობის და ინტერნეტით თავისუფლად სარგებლობის უფლება“.⁷¹

შესაბამისად, თანამედროვე ტექნოლოგიების პირობებში, როცა ბავშვის ყველა კომუნიკაცია და ქმედება აღირიცხება და კონტროლდება, ბავშვის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა მისი საუკეთესო ინტერესების შესაბამისად უნდა იყოს გაგებული, ხოლო აღნიშნული შესაძლებლობას უნდა იძლეოდეს ბავშვის სრული შესაძლებლობით განვითარებისა.⁷² ავტორთა გარკვეული ნაწილი მიიჩნევს, რომ არსებობს საშიშროება იმისა, რომ კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროებამ გარკვეულწილად შეზღუდოს „ბავშვის სრული შესაძლებლობით განვითარება“.⁷³ როგორც ბელგიის მონაცემთა დაცვის ინსპექტორმა აღნიშნა, მშობლის თანხმობა არ უნდა იყოს მშობლის მიერ ბავშვის ინტერესების გადაფარვის მექანიზმი, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა არსებობს სერიოზული რისკი, რომ ბავშვი ვერ შეაფასებს შესაძლო შედეგებს ან მისი {ბავშვის} გულუბრყვილობა ბოროტად იქნება გამოყენებული“⁷⁴. აღნიშნული არგუმენტი შესაძლოა გაამყაროს ასევე იმ ფაქტმა, რომ თანამედროვე ეპოქაში საინფორმაციო ტექნოლოგიები სოციალური ფუნქციის მატარებელიცაა. შესაბამისად, მშობლის სურვილიდან გამომდინარე, კონკრეტულ საინფორმაციო ტექნოლოგიაზე წვდომის შეზღუდვამ შესაძლოა უარყოფითი გავლენა მოახდინოს ბავშვის სოციალურ ინტეგრაციაზე, მით უფრო რომ ზოგიერთ ონლაინ სერვისს არ აქვს ალტერნატივა.⁷⁵ თუმცა მეორეს მხრივ, მშობლის თანხმობას საჭიროების არარსებობის პირობებში, ზოგიერთი საკომუნიკაციო ტექნოლოგიის გავლენა არასრულწლოვანზე შესაძლოა ფატალური შედეგით დასრულდეს.⁷⁶ შედეგად, არასრულწლოვანის გარშემო სოციალური ვაკუუმის გარღვევისა და ბოულინგის

⁶⁴ არავალიდურ თანხმობაზე იხილეთ ასევე WP 29, Guidelines on Consent under Regulation 2016/679, 25.

⁶⁵ კონვენციის მე-13 მუხლი.

⁶⁶ იქვე, მე-3 მუხლის პირველი პუნქტი.

⁶⁷ იქვე, 29-ე მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი.

⁶⁸ ვებგვერდი, 27/09/2019. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=0>>.

⁶⁹ მე-9 მუხლის მე-2 ნაწილი.

⁷⁰ მე-14 მუხლის მე-2 ნაწილი.

⁷¹ მე-14 მუხლის მე-3 ნაწილი.

⁷² ბავშვის უფლებების შესახებ გაეროს კონვენციის მე-16 და 29-ე მუხლები.

⁷³ Nairn A., Carr J., Lilliu B., დასახელებული ნაშრომი, 44; Lee S. J., A Child's Voice vs. a Parent's Control: Resolving a Tension Between the Convention on the Rights of the Child and U.S. Law, Vol, 117, Columbia law review. ხელმისაწვდომია: <<https://columbialawreview.org/content/a-childs-voice-vs-a-parents-control-resolving-a-tension-between-the-convention-on-the-rights-of-the-child-and-u-s-law/>>.

⁷⁴ Macenaite M., Kosta E., დასახელებული ნაშრომი, 187.

⁷⁵ Nairn A., Carr J., Lilliu B., დასახელებული ნაშრომი, 45.

⁷⁶ ამის ერთ-ერთი მაგალითია 2013 წელს შექმნილი არასრულწლოვან პირთა ჯგუფზე ორიენტირებული, მსოფლიო მასშტაბით გავრცელებული ონლაინ თამაში „ლურჯი ვეშაპი“ (Blue Whale Challenge), რომელის 50 ეტაპიანი დავალების ბოლო დავალება მოზარდის თვითმკვლელობაა. არაოფიციალური სტატისტიკით თამაშის მსხვერპლი 100 -ზე მეტი პირი

თავიდან აცილების მიზნით, კანონიერი წარმომადგენლის მიერ თანხმობის გაცემისას, გონივრული ბალანსი უნდა იყოს შენარჩუნებული არასრულწლოვნის განვითარებისა და სოციალური ინტეგრაციისათვის საჭირო საინფორმაციო/საკომუნიკაციო ტექნოლოგიასა და რეალურად საფრთხის შემცველ საინფორმაციო/საკომუნიკაციო ტექნოლოგიას შორის.

3.2 თანხმობის „ნამდვილობა“

თანხმობის საფუძველზე მონაცემთა დამუშავების კანონიერების წინაპირობები დაცულია, თუ თანხმობა: ა) გამოხატავს მონაცემთა სუბიექტის სურვილს - ნებაყოფლობითია, ბ) კონკრეტულია, გ) ინფორმირებულია და დ) გამოთხოვადია.⁷⁷ თუმცა, ონლაინ სივრცეში მოქმედი წამყვანი კომპანიების უმეტესი ნაწილი მომხმარებლისაგან ელექტრონული მომსახურების სანაცვლოდ სავალდებულო წესით ითხოვს თანხმობას. შესაბამისად პრინციპი - „ყველაფერი“ ან „არაფერი“ ნებაყოფლობითი თანხმობის გამომრიცხავი ფაქტორია.⁷⁸ ხშირ შემთხვევაში, არასრულწლოვანს/კანონიერ წარმომადგენელს არ აქვს მონაცემთა დამუშავების შესახებ გადაწყვეტილების მიღების რეალური შესაძლებლობა - კონკრეტულ მომსახურებაზე დროული წვდომა მისთვის უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი პერსონალური მონაცემების დაცულობა.⁷⁹ ამდენად, როცა თავად თანხმობა არ არის „ნამდვილი“, დატვირთვას კარგავს თანხმობის გაცემაზე უფლებამოსილი პირის სამართლებრივი სტატუსიც. შესაბამისად, ეროვნული კანონმდებლობასა და/ან სასამართლო პრაქტიკაში სწორად უნდა დაინერგოს თანხმობის „ნამდვილობის“ მიმართ მოქმედი კრიტერიუმები, რაც თავის მხრივ გააძლიერებს თანხმობის გამცემი სუბიექტის სამართლებრივ სტატუსს.

3.3 კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროების შეფასება მონაცემთა დამუშავების სხვადასხვა კონტექსტისათვის

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, კანონპროექტის მიხედვით, თანხმობის საფუძველზე არასრულწლოვნის მონაცემთა დამუშავების მიზნებისათვის, ასაკობრივი ზღვარი არის 14 წელი. ევროპის ქვეყნების მიხედვით, ეს ზღვარი მერყეობს 13-დან 16 წლამდე.⁸⁰ ამასთან, ზაზგასასმელია ორი ფაქტორი: პირველი - ევროპის წევრ ქვეყნებს კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობისათვის საჭირო ასაკობრივი ზღვარი განსაზღვრული აქვთ, როდესაც არასრულწლოვნის პერსონალური მონაცემები მუშავდება თანხმობის საფუძველზე ელექტრონული მომსახურების შეთავაზების ფარგლებში, რაც ელექტრონული მომსახურების პირობებში არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების მიმართ არსებული რისკით არის განპირობებული. ეროვნული კანონპროექტით განსაზღვრული ასაკობრივი ზღვარი - 14 წელი არ არის დაკავშირებული მხოლოდ ელექტრონული მომსახურების პირობებში თანხმობის საფუძველზე პერსონალური მონაცემების დამუშავებასთან და ვრცელდება ყველა (მათ შორის არა ელექტრონულ) სფეროზე. მეორე - ევროპული რეგულაცია ადგენს გამონაკლისებს - განსაზღვრავს სფეროებს (არასრულწლოვანისათვის პრევენციული და საკონსულტაციო მომსახურების პირდაპირ შეთავაზება), როდესაც კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა არ არის საჭირო.⁸¹ ამ გამონაკლისის უმთავრესი დანიშნულება სწორედ კანონიერი წარმომადგენლის მავნე ქმედებებისაგან არასრულწლოვანთა დაცვა (მაგ. ოჯახური ძალადობა) და კანონიერი წარმომადგენლისათვის კანონმდებლობით მინიჭებული „თანხმობის ბერკეტის“ არამართლზომიერი გამოყენების თავიდან აცილებაა.⁸²

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან ჰყავს. იხ. Rossow A., Cyberbullying Taken To A Whole New Level: Enter The 'Blue Whale Challenge', Feb 28, 2018. ხელმისაწვდომია: <<https://www.forbes.com/sites/andrewrossow/2018/02/28/cyberbullying-taken-to-a-whole-new-level-enter-the-blue-whale-challenge/#41cf9b9d2673>>.

⁷⁷ WP 29, Guidelines on Consent under Regulation 2016/679, 5.

⁷⁸ Livingstone S., დასახელებული ნაშრომი, 22.

⁷⁹ Livingstone S., Privacy, Data Protection and the Evolving Capacity of the Child: What the Evidence Tells Us, November, 2018, Media Policy Project Blog. ხელმისაწვდომია: <<https://blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2018/11/08/privacy-data-protection-and-the-evolving-capacity-of-the-child-what-the-evidence-tells-us/>>.

⁸⁰ Milkaitė I., Lievens E., The GDPR Child's Age of Consent for Data Processing Across the EU – One Year Later (July 2019). ხელმისაწვდომია: <<https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=3017751>>.

⁸¹ რეგულაციის პრეამბულის 38-ე ნაწილი „მშობლის პასუხისმგებლობის მქონე პირის თანხმობა არ არის საჭირო არასრულწლოვნებისთვის პრევენციული ან საკონსულტაციო მომსახურების პირდაპირ შეთავაზების შემთხვევაში“.

⁸² ანალოგიური მიდგომა აქვს აშშ-ს ფედერალური სავაჭრო კომისიის 1998 წლის აქტს ბავშვთა ონლაინ პრივატულობის დაცვის შესახებ აქტს - COPPA, (1303-ე სექციის მე-2 ნაწილი). ხელმისაწვდომია: <<http://www.coppa.org/>>. აღსანიშნავია რომ, ევროპული რეგულაციის პროექტზე მუშაობის პერიოდში ევროპული პარლამენტის იურიდიული მომსახურების

შესაბამისად, კანონპროექტით განსაზღვრული მოწესრიგების პირობებში, დამუშავებული იძულებული გახდება არასრულწლოვანის კანონიერ წარმომადგენელს მოსთხოვოს თანხმობა ყველა, მათ შორის ნაკლებად რისკის შემცველ და „ყოველდღიურ“ საქმიანობას მიკუთვნებული დამუშავების პროცესში (მაგ. მოსწავლის ფოტოს განთავსება სკოლის ვებ-გვერდზე, მოსწავლის ბარათის დაბეჭდვა). ამ პირობებში კანონიერი წარმომადგენლის მიერ თანხმობის გაცემას შესაძლოა ა) „რუტინული“ დატვირთვა მიეცეს და დაკარგოს ის რეალური ფუნქცია, რა მიზნითაც მოხდა მისი გათვალისწინება ევროპულ რეგულაციაში - ონლაინ სივრცეში ბავშვთა უსაფრთხოების დაცვა, ბ) „თანხმობის ბერკეტის“ დამუშავების ყველა მიმართულების ჭრილში კანონიერი წარმომადგენლისათვის გადაცემამ გარკვეულწილად შეზღუდოს ბავშვის პიროვნული განვითარება⁸³ და გ) კანონიერ წარმომადგენელს მისცეს საშუალება ბოროტად გამოიყენოს მისი წარმომადგენლობითი უფლებამოსილება, რამეთუ კანონიერ წარმომადგენლად ყოფნის სტატუსი, აპრიორი არ გულისხმობს, რომ მისი ყველა ქმედება ბავშვის საუკეთესო ინტერესებზეა ორიენტირებული.⁸⁴

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ფიქსირებული ასაკის განსაზღვრა არ არის მართებული მიდგომა ყველა ტიპის დამუშავებისათვის - ასაკის განსაზღვრა უნდა მოხდეს ჩარევის სფეროებიდან, ბავშვის მომწიფების ხარისხიდან და მონაცემთა დამუშავების კომპლექსურობიდან გამომდინარე. ამ არგუმენტს ამყარებს აგრეთვე ის ფაქტი რომ, სოციალური კვლევების მიხედვით, ბავშვებს აქვთ „პრივატულობის“ აღქმის განსხვავებული შესაძლებლობები და განსხვავებული მოთხოვნილებები, რომლებიც კონკრეტული ასაკობრივი მარჯით არ იზომება. ამდენად, კოგნიტური მომწიფების დონის განსაზღვრისათვის, რთულია კონკრეტული ასაკობრივი ჯგუფის განსაზღვრა - ნებისმიერი ასაკობრივი ჯგუფი მოიცავს განსხვავებული საჭიროებებისა და მსოფლმხედველობის მქონე ბავშვებს. ამდენად, არ არსებობს უნიფიცირებული ასაკობრივი ხაზი, რომლის ზევიტაც ახალი მსოფლმხედველობა ყალიბდება. შესაბამისად, როგორც ეს ბავშვთა უფლებების დაცვის კონვენციითა განსაზღვრული, ბავშვებს უნდა მოვუპოვოთ როგორც ინდივიდებს, მათი კონკრეტული საჭიროებების, გაგებისა და გარემოებების შესაბამისად.⁸⁵ ანალოგიურ შეფასებას აკეთებს 29-ე სამუშაო ჯგუფი,⁸⁶ რომლის მიხედვითაც, მონაცემთა დამუშავებისას გათვალისწინებული უნდა იყოს ბავშვის საუკეთესო ინტერესები და ასაკობრივი მომწიფების პროპორციული დაცვა.⁸⁷

ამდენად, თუ ელექტრონული მომსახურების პირობებში 14 წელი გონივრული ასაკია,⁸⁸ ანალოგიურ ასაკობრივ ზღვარს ცალსახად ვერ დავადგენთ ბავშვთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების ყველა მიმართულებაზე, რადგანაც ბავშვის ინტერესები ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის დამოუკიდებლად უნდა შეფასდეს. შესაბამისად, მიზანმიმართულია სხვადასხვა საკანონმდებლო აქტებში გათვალისწინებული იქნეს სპეციალური ნორმები, რომელიც შესაბამისი აქტის მოქმედების სფეროს მიზნებისათვის დააწესებს ზოგადი ნორმისაგან (14 წელი) განსხვავებულ ასაკობრივ ზღვარს. ასევე, საჭიროა განისაზღვროს ცალკეული სფეროები, რომლებიც საერთოდ გათავისუფლებს კანონიერი

(*European Parliament's Committee on Legal Affairs*) და შიდა ბაზრისა და მომხმარებელთა დაცვის კომიტეტებმა (*European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection (IMCO)*) დააყენეს ინიციატივა გამონაკლისის სახით, სოციალურ საკითხებთან ერთად, ასევე გაწერილიყო სამედიცინო საკითხები, რომელთა დამუშავებისათვის საჭირო არ იქნებოდა კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობა.

⁸³ მაგალითად, 8 წლის ბავშვს, რომ გამოუგზავნონ უფასო საგანმანათლებლო შინაარსის გაზეთი სახლში, ასევე მისი (არასრულწლოვანის) თანხმობის საფუძველზე მონაწილეობა მიაღებინონ გაზეთის გაუმჯობესებისაკენ მიმართულ გამოკითხვაში არ საჭიროებს კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობას.

⁸⁴ ამის მაგალითს წარმოადგენს საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში 2019 წლის სექტემბერში შესული ცვლილებები (ვებგვერდი, 27/09/2019, 5013-ლ) რომლებიც, მანამდე არსებული მოწესრიგებიდან განსხვავებით, კანონიერ წარმომადგენელს აღარ ანიჭებს ბავშვის საკუთრებაში არსებული მოძრავი და უძრავი ქონების უპირობო განკარგვის უფლებას, ასევე განამტკიცებს ბავშვის მიერ კანონიერი წარმომადგენლის მიერ უფლების ბოროტად გამოყენებისგან დაცვის უფლებას. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4603341?publication=0>>.

⁸⁵ *Livingstone S., Privacy, Data Protection and the Evolving Capacity of the Child: What the Evidence Tells Us.*

⁸⁶ WP 29-ის განმარტებასთან დაკავშირებით, იხ. სქოლიო 15.

⁸⁷ WP29, Opinion 01/2012 on the Data Protection Reform Proposals, Adopted on 23 March 2012, 13. ხელმისაწვდომია: <https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp191_en.pdf>.

⁸⁸ ამ მიმართულებით საინტერესოა "The Parenting for a Digital Future" პროექტის ფარგლებში, გაერთიანებულ სამეფოში ჩატარებული კვლევა, როდესაც მშობლებს ეკითხებოდნენ რა ასაკიდან მიაჩნდათ მათი შვილი შესაბამისად განვითარებული, რომ დამოუკიდებლად მიიღოს გადაწყვეტილებები ვებ-გვერდებთან და აპლიკაციებთან მიმართებით. საშუალო პასუხი იყო 13 წელი, თუმცა ყველაზე ხშირი - 16. ამასთან, პატარა ასაკის არასრულწლოვანთა კანონიერი წარმომადგენლები მიიჩნევდნენ 13 წელს მისაღებად, ხოლო თინეიჯერების - 15 წელს. ამასთან, ის მშობლები, რომლებიც მეტად ერკვეოდნენ ელექტრონული სისტემებში (მაგ. ქმნიდნენ ვებ-გვერდებს, ახორციელებდნენ პროგრამირებას), ასახელებდნენ თანხმობისათვის უფრო მაღალ ასაკს. იხ. *Livingstone S., Children: A Special Case for Privacy?*, 22.

წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროებისაგან არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას.

3. 4 არასრულწლოვნის ასაკის შესახებ ინფორმაციის მიღებისა და კანონიერი წარმომადგენლის მიერ გაცემული თანხმობის ნამდვილობის შემოწმების ბერკეტები

კანონპროექტით განსაზღვრული მოწესრიგების ამოქმედების შედეგად, ორგანიზაციებს, რომლებიც იყენებენ საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებს, დასჭირდებათ მომხმარებლის ასაკის შესახებ ინფორმაციის მიღება, რათა განსაზღვრონ, თანხმობის საფუძველზე პერსონალური მონაცემების დამუშავების მიზნებისათვის არსებობს თუ არა კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის მოპოვების საჭიროება. ასაკის ვერიფიკაციის კომპონენტი ცალსახად არ არის საჭირო, როცა მომსახურება თავისი შინაარსით ორიენტირებულია პატარა ბავშვებზე (მაგ. 14 წლის ქვემოთ არსებულ ასაკობრივ კატეგორიაზე), თუმცა თინეიჯერებისა და შერეულ აუდიტორიაზე გამიზნულ მომსახურებებს უნდა ჰქონდეთ მსგავსი ბერკეტი.

კანონპროექტის მიხედვით, „მონაცემთა დამმუშავებელი ვალდებულია მიიღოს გონივრული და ადეკვატური ზომა 14 წლამდე ასაკის არასრულწლოვანი პირის მშობლის ან სხვა კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის არსებობის დასადასტურებლად.“⁸⁹ ანალოგიურ ჩანაწერს შეიცავს ევროპული რეგულაციის მე-8 მუხლიც.⁹⁰ თუმცა სადავო შესაძლოა გახდეს „გონივრული და ადეკვატური ზომის“ შეფასების საკითხი. საკამათო შესაძლოა იყოს რა მასშტაბისა და რა დონის ღონისძიებები უნდა მიიღოს დამმუშავებელმა ამ მიმართულებით, რათა მისი ქმედება შეფასდეს როგორც „გონივრული და ადეკვატური ზომა“. ამასთან, „გონივრულობა და ადეკვატურობა“ უნდა შეფასდეს ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის ცალ-ცალკე, რაც თავის მხრივ დამოკიდებული იქნება დამუშავების მიზანზე, მონაცემთა კატეგორიაზე და დამუშავებასთან დაკავშირებულ რისკებზე.⁹¹ მსოფლიო მასშტაბით ამ მიმართულებით არსებობს სხვადასხვა მაგალითები: როცა პერსონალური მონაცემების დამუშავება ხდება მხოლოდ შიდა მიზნებით, შესაძლებელია გამოყენებული იყოს ელექტრონული-ფოსტის პლუს მეთოდი ('email plus').⁹² მაღალი რიკის შემცველი მონაცემების დამუშავება შესაძლოა უკვე მოითხოვდეს მშობლისათვის შესაბამისი ფორმის გაგზავნას შევსებისა და ხელმოწერილი სახით უკან დაბრუნებას, ან საკრედიტო ბარათით ვერიფიკაციას, კანონიერი წარმომადგენლობის დამადასტურებელი ოფიციალური დოკუმენტის წარდგენას,⁹³ კანონიერი წარმომადგენლისათვის არასრულწლოვანთან დაკავშირებით ინფორმაციის ცოდნაზე დაფუძნებული კითხვების დასმას (ცოდნაზე დაფუძნებული აუთენტიფიკაცია)⁹⁴ და ა.შ. თანხმობის ნამდვილობის შემოწმების ამომწურავი ნუსხის განსაზღვრა შეუძლებელია. ამ მიმართულებით საინტერესო პრაქტიკა შეიმუშავა აშშ-ს ფედერალურმა სავაჭრო კომისიამ, რომელიც მოწონებას უკეთებს სხვადასხვა იურიდიული პირების მიერ დანერგილ „თანხმობის ვერიფიკაციის“ სისტემებს.⁹⁵

⁸⁹ კანონპროექტის მე-7 მუხლის პირველი პუნქტი.

⁹⁰ „არსებული ტექნოლოგიების გათვალისწინებით, მონაცემთა დამმუშავებელმა უნდა მიიღოს გონივრული ზომები, რათა დაადგინოს, არის თუ არა თანხმობა გაცემული ან ნებადართული მშობლის უფლების მქონე პირის მიერ.“ მე-8 მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁹¹ WP29, Opinion 15/2011 on the Definition of Consent, WP 187', 13 July 2011, 28.

⁹² კანონიერი წარმომადგენელს ეგზავნება ელ-ფოსტა, სადაც ეცნობება არასრულწლოვნის მიერ საინფორმაციო/საკომუნიკაციო სერვისით სარგებლობის სურვილი, ორგანიზაციის მონაცემთა დაცვის პოლიტიკა და განმარტება ანგარიშის შექმნის წესი. კანონიერი წარმომადგენლის მიერ ანგარიშის შექმნისა და არასრულწლოვნის მიერ ამ ანგარიშით სარგებლობის შემდეგ, კანონიერი წარმომადგენელი განმეორებით იღებს ელ-ფოსტას მის მიერ ანგარიშის შექმნის ფაქტის დადასტურების შესახებ. ამ გზით თავიდან არის არიდებული არასრულწლოვნების მიერ მათი კანონიერი წარმომადგენლების ელ-ფოსტით არაკეთილსინდისიერად სარგებლობის შესაძლებლობა. დაწვრილებით იხ: Brian Pontarelli B., 7 Ways to be more COPPA Compliant, Online Community, March 7, 2013. ხელმისაწვდომია: <<https://cleanspeak.com/blog/2013/03/07/7-ways-to-be-more-coppa-compliant>>.

⁹³ Macenaite M., From Universal Towards Child-specific Protection of the Right to Privacy Online: Dilemmas in the EU General Data Protection Regulation, New Media & Society, Vol 19, Issue 5, 2017, 772 – 774. ხელმისაწვდომია: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1461444816686327?journalCode=nmsa>>.

⁹⁴ Knowledge-based authentication ("KBA"). ამ სისტემას საქართველოში აქტიურად იყენებენ კომერციული ბანკები კლიენტის იდენტიფიკაციისათვის, სატელეფონო გზით საბანკო მომსახურების გაწევისას.

⁹⁵ 2019 წლის ნოემბრის მდგომარეობით კომისიას მოწონებული აქვს ორი და უარყოფილი ოთხი იურიდიული პირის შეთავაზება. დაწვრილებით იხ.: <<https://www.ftc.gov/tips-advice/business-center/privacy-and-security/verifiable-parental-consent-childrens-online-privacy-rule>>.

5. დასკვნა

ეროვნულ დონეზე კანონპროექტით განსაზღვრული მოწესრიგების ამოქმედების პირობებში, არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დაცვის მიზნით, მიზანშეწონილი იქნება შემდეგი სამართლებრივი და ტექნიკური ღონისძიებების განხორციელება:

1. ცალკე აპლიკაციის შექმნა ბავშვებისათვის⁹⁶ - ევროპაში და ამერიკაში ჩატარებულმა კვლევებმა დაასკვნა, რომ იმ ვებ-გვერდების უმეტესობა, რომლებსაც მოზარდები იყენებენ (WhatsApp, Instagram, YouTube, Facebook and Google search) ძირითადად არ არის გამიზნული არასრულწლოვნებზე.⁹⁷ შესაბამისად მოზარდები საინფორმაციო სისტემის პირობებში იღებენ მოზრდილთა ექვივალენტურ მოპყრობას და სრულწლოვანი პირების იდენტური რისკების წინაშე დგანან. ბავშვებისათვის შექმნილი ცალკე აპლიკაცია დამუშავებულს საშუალებას მისცემს შექმნის ეტაპზე (Privacy by Design)⁹⁸ უზრუნველყოს მონაცემთა დაცვის მაღალი სტანდარტების დანერგვა, რათა დამუშავების პროცესში გაითვალისწინოს არასრულწლოვანთა საუკეთესო ინტერესები.
2. ქვევის კოდექსები და გზამკვლევები - საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ჭრილში პერსონალური მონაცემების დაცვის საკითხების საინფორმაციო ტექნოლოგიებთან მაღალი ხარისხით შემხებლობის პირობებში, შესაბამისი უფლებამოსილი სტრუქტურების მიერ, არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავების მარეგულირებელი ქვევის კოდექსებისა და გზამკვლევების შემოღება შექმნის ამ მიმართულებით უსაფრთხოების დაცვის მაღალ სტანდარტს. მით უფრო რომ, სამართლებრივი აქტისაგან განსხვავებით, რომელიც თავისი ბუნებით ზოგადია (რაც თავის მხრივ, ხშირად იწვევს სასამართლო ხელისუფლების მიერ ნორმის განმარტების საჭიროებას), ქვევის კოდექსებსა და გზამკვლევებს შეუძლიათ კონკრეტული მაგალითებისა და სქემების/ნახაზების გამოყენებით ნათელი გახადონ, დააკონკრეტონ სამართლებრივი აქტით მოწესრიგებული საკითხი.⁹⁹
3. სპეციალური ნორმებით არასრულწლოვნის თანხმობის ასაკის განსაზღვრა დამუშავების კონკრეტულ სფეროებში - კანონპროექტის მიხედვით, თანხმობის საფუძველზე არასრულწლოვნის პერსონალური მონაცემების დამუშავების ასაკობრივი ზღვარი 14 წლიდან იწყება. თუმცა დამუშავების სხვადასხვა სფეროების მიმართ არასრულწლოვანის მომწიფების ხარისხი „ზედა ზღვარს“ სხვადასხვა დროს აღწევს. ამ მიზნით, სხვადასხვა საკანონმდებლო აქტებში გათვალისწინებული უნდა იქნეს სპეციალური ნორმები, რომელიც შესაბამისი აქტის მოქმედების სფეროს მიზნებისათვის, დააწესებს კანონპროექტით განსაზღვრული ზოგადი ნორმისაგან (14 წელი) განსხვავებულ ასაკობრივ ზღვარს.
4. კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროებისაგან არასრულწლოვანთა პერსონალური მონაცემების დამუშავებისას ზოგიერთი სფეროს გამორიცხვა - კანონპროექტის მოქმედი რედაქცია, ევროპული რეგულაციისგან განსხვავებით გამონაკლისის სახით, ცალკე არ გამოყოფს სფეროებს, რომელშიც ბავშვის პერსონალური მონაცემები მუშავდება კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის გარეშე. კანონიერი წარმომადგენლის მიერ თავისი წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების თავიდან აცილების მიზნით, განსაკუთრებით კი საქართველოში ბავშვებზე ძალადობის სურათის ამსახველი სტატისტიკური მონაცემების გათვალისწინებით,¹⁰⁰ კანონიერი წარმომადგენლის თანხმობის საჭიროება ყველა ტიპის დამუშავებაზე უპირობოდ არ უნდა გავრცელდეს.

⁹⁶ ამ მიმართულებით მუშაობა მიმდინარეობს - Youtube-მა შექმნა აპლიკაცია youtube kids, ხოლო Facebook-მა განაცხადა რომ საბავშვო მესენჯერზე დაიწყებდა მუშაობას. იხ. Johnson S., Apr 12, 2018, The Bargain at the Heart of the Kid Internet, ხელმისაწვდომია: <<https://www.theatlantic.com/family/archive/2018/04/child-data-privacy/557840/>>.

⁹⁷ აღნიშნული ვებ-გვერდების უმეტესობის მონაცემთა დაცვის პოლიტიკის დოკუმენტში მითითებულია, რომ არ არის გამიზნული 13 წლის ქვევით მყოფი პირებისათვის, თუმცა პრაქტიკულად სწორედ ამ ასაკობრივი ჯგუფის პირები არიან მათი აქტიური მომხმარებლები. დაწვრილებით იხ.: Macenaitė M., Kosta E., დასახელებული ნაშრომი, 172, 174.

⁹⁸ მონაცემთა დაცვის სტანდარტების გათვალისწინება ახალი პროდუქტის ან მომსახურების შექმნის პროცესში. დაწვრილებით იხ. რეგულაციის 25-ე მუხლი.

⁹⁹ ამ მიმართულებით ერთ-ერთი წინგადადგმული ნაბიჯია „ბავშვის უფლებათა კოდექსის“ გარდამავალი დებულებებით (99-ე მუხლის მეხუთე ნაწილი) განსაზღვრული ვალდებულება, რომლის შესაბამისადაც, საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნულ კომისიას დაევალოს 2020 წლის 1 მარტამდე საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნულმა კომისიამ შეიმუშაოს და დაამტკიცოს „ბავშვებისათვის საფრთხის შემცველი ინფორმაციის ინტერნეტში განთავსების მოწესრიგების შესახებ“ დებულება.

¹⁰⁰ დეტალებისათვის იხ.: „ბავშვთა მიმართ ძალადობა საქართველოში“, გაეროს ბავშვთა ფონდი 2013. ხელმისაწვდომია: <<https://www.unicef.org/georgia/media/2066/file/pdf>>.

გამოყენებული ლიტერატურა:

სამეცნიერო სტატიები

1. Lee S. J., A Child's Voice vs. A Parent's Control: Resolving A Tension Between the Convention on The Rights of The Child and U.S. Law, Vol, 117, Columbia law review. ხელმისაწვდომია: <<https://columbialawreview.org/content/a-childs-voice-vs-a-parents-control-resolving-a-tension-between-the-convention-on-the-rights-of-the-child-and-u-s-law/>>.
2. Livingstone S., Children: A Special Case for Privacy?, InterMEDIA, International Institute of Communications, July 2018, Vol 4,6 Issue 2, 18. ხელმისაწვდომია: <<http://www.iicom.org/images/iic/intermedia/july-2018/im-july2018-childrenspecialcaseforprivacy.pdf>>.
3. Macenaite M., From Universal Towards Child-specific Protection of the Right to Privacy Online: Dilemmas in the EU General Data Protection Regulation, New Media & Society, Vol 19, Issue 5, 2017, 772 – 774. ხელმისაწვდომია: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1461444816686327?journalCode=nmsa>>.
4. Macenaite M., Kosta E., Consent for Processing Children's Personal Data in the EU: Following in US Footsteps? Tilburg Institute for Law, Technology and Society (TILT), Tilburg University, Tilburg, Netherlands, 146. ხელმისაწვდომია: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13600834.2017.1321096>>
5. McDermott Y., Conceptualizing the Right to Data Protection in an Era of Big Data, Big Data & Society January-June 2017: 1–7. 3. ხელმისაწვდომია: <https://www.researchgate.net/publication/315449761_Conceptualising_the_right_to_data_protection_in_an_era_of_Big_Data/citation/download>.
6. Schwartz P. M., Property, Privacy, and Personal Data, 117 Harv. L. Rev. 2056 (2004). 2056. ხელმისაწვდომია: <<https://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/2150/>>.

კვლევები

1. Children's Commissioner's Report Calls on Internet Giants and Toy Manufacturers to be Transparent About Collection of Children's Data, 8 November 2018. ხელმისაწვდომია: <<https://www.childrenscommissioner.gov.uk/2018/11/08/childrens-commissioners-report-calls-on-internet-giants-and-toy-manufacturers-to-be-transparent-about-collection-of-childrens-data/>>.
2. Nairn A., Carr J., Lilliu B., When Free Isn't, European NGO Alliance for Child Safety Online (eNACSO), Rome, April 2016, 13. ხელმისაწვდომია: <<https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=949420>>.
3. GDPR in the Eyes of the Member States, October 16, 2019. ხელმისაწვდომია: <https://iapp.org/news/a/gdpr-in-the-eyes-of-the-member-states/?fbclid=IwAR3xxqDuRfKA3qL1O7CFM_KNBmc0zFtYsozIA3QyzkUqiOVjC_8sooKFpSU>.
4. Milkaite I., Lievens E., The GDPR Child's Age of Consent for Data Processing Across the EU – One Year Later (July 2019). ხელმისაწვდომია: <<https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?articleId=3017751>>
5. „ბავშვთა მიმართ ძალადობა საქართველოში“, გაეროს ბავშვთა ფონდი 2013. ხელმისაწვდომია: <<https://www.unicef.org/georgia/media/2066/file/pdf>>.

ოფიციალური გამკვლევები, ქვევის კოდექსები

1. WP 29, Opinion 2/2009 on the Protection of Children's Personal Data (General Guidelines and the Special Case of Schools), Adopted on 11 February 2009, 3. ხელმისაწვდომია: <<https://www.garanteprivacy.it/documents/10160/10704/1619292.pdf/1ab4d295-c2b9-405f-a2df-1e0f7ec9cf1?version=1.0>>.
2. WP29, Opinion 01/2012 on the Data Protection Reform Proposals, Adopted on 23 March 2012, 13. ხელმისაწვდომია: <https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp191_en.pdf>.
3. WP251, Guidelines on Automated Individual Decision-Making and Profiling for the Purposes of Regulation 2016/679, As last Revised and adopted on 5 April 2017. ხელმისაწვდომია: http://ec.europa.eu/newsroom/article29/document.cfm?doc_id=49826.

4. WP 29, Guidelines on Consent under Regulation 2016/679, as last revised and adopted on 10 April 2018. ხელმისაწვდომია: <http://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=48849>.
5. Communication From The Commission Towards An EU Strategy On The Rights Of The Child Brussels, 4.7.2006 COM(2006) 367 Final, 2. ხელმისაწვდომია: <https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/towards-eu-strategy-rights-child_en>.
6. Information Commissioner's Office, Consultation: Children and the GDPR guidance. ხელმისაწვდომია: <<https://ico.org.uk/media/about-the-ico/consultations/2172913/children-and-the-gdpr-consultation-guidance-20171221.pdf>>
7. ევროპული პირდაპირი მარკეტინგის ფედერაციის (FEDMA) ქცევის კოდექსი. ხელმისაწვდომია: <<http://www.oecd.org/sti/ieconomy/2091875.pdf>>.

საკანონმდებლო და საერთაშორისო აქტები:

1. ასოცირების შესახებ შეთანხმება. ხელმისაწვდომია: <<http://www.mfa.gov.ge/Association-Agreement.aspx>>.
2. აშშ-ს ბავშვთა ონლაინ პრივატულობის დაცვის შესახებ აქტი 1998. ხელმისაწვდომია: <<http://www.coppa.org/>>.
3. ბავშვის უფლებათა კოდექსი, ვებგვერდი, 27/09/2019. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4613854?publication=0>>.
4. ბავშვთა უფლებების შესახებ კონვენცია, რატიფიცირებულია საქართველოს პარლამენტის მიერ 02/07/1994, ვებგვერდი, 25/05/2000. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge>>.
5. მონაცემთა დაცვის ევროპული რეგულაცია (General Data protection Regulation (GDPR). ქართულენოვანი ტექსტი ხელმისაწვდომია: <<https://personaldata.ge/ka/legislation>>.
6. „პერსონალურ მონაცემთა დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის ვებგვერდი, 16/01/2012. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/document/view/1561437?publication=20>>.
7. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995. ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=35>>.
8. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში 2019 წლის სექტემბერში შესული ცვლილებები (ვებგვერდი, 27/09/2019, 5013-ლ). ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4603341?publication=0>>.

სასამართლოს პრაქტიკა

1. საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე თამარ ჩუგოშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/2/519, 24 ოქტომბერი, 2012. ხელმისაწვდომია: <<http://constcourt.ge/ge/legal-acts/judgments/saqartvelos-axalgazrda-iuristta-asociacia-da-saqartvelos-moqalaqe-tamar-chugoshvili-saqartvelos-parlamentis-winaagmddeg-703.page>>.

სხვა წყაროები:

1. *Brian Pontarelli B.*, 7 Ways to be More COPPA Compliant, Online Community, March 7, 2013. ხელმისაწვდომია: <<https://cleanspeak.com/blog/2013/03/07/7-ways-to-be-more-coppa-compliant>>.
2. *Joshua N.*, Why Do People Still Think Data Is the New Oil? Center for Data Innovation, January 16, 2018. ხელმისაწვდომია: <<https://www.datainnovation.org/2018/01/why-do-people-still-think-data-is-the-new-oil/>>.
3. *Johnson S.*, Apr 12, 2018, The Bargain at the Heart of the Kid Internet. ხელმისაწვდომია: <<https://www.theatlantic.com/family/archive/2018/04/child-data-privacy/557840/>>.
4. *Rossow A.*, Cyberbullying Taken To A Whole New Level: Enter The 'Blue Whale Challenge', Feb 28, 2018. ხელმისაწვდომია: <<https://www.forbes.com/sites/andrewrossow/2018/02/28/cyberbullying-taken-to-a-whole-new-level-enter-the-blue-whale-challenge/#41cf9b9d2673>>.
5. *Livingstone S.*, Privacy, Data Protection and the Evolving Capacity of the Child: What the Evidence Tells Us, November, 2018, Media Policy Project Blog. ხელმისაწვდომია: <<https://blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2018/11/08/privacy-data-protection-and-the-evolving-capacity-of-the-child-what-the-evidence-tells-us/>>.

ვებ-გვერდები:

1. <https://ec.europa.eu>
2. <https://edition.cnn.com>
3. <https://ftc.gov>
4. <https://matsne.gov.ge>
5. <https://mcafee.com>
6. <https://medium.com>
7. <https://unicef.org/>

მულტიმედია მონაცემები მონაცემთა ბაზებში

Nugzar Amilakhvari,

George Amilakhvari

Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), Georgia

Lily Petriashvili

Dimitri Kakhniashvili

Georgian Technical University (GTU), Georgia

აბსტრაქტი

ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროცესების განვითარება ყოველდღიურად აღწერს ბუნებაში მიმდინარე მოვლენებს, რაც იწვევს დიდი მოცულობის ინფორმაციის გენერირებას. მონაცემთა ბაზები დგება ახალი გამოწვევების წინაშე - საჭირო ხდება ბლოკებად წარმოდგენილი მრავალფეროვანი მედიის წყაროს, ფართო სპექტრის ფორმატის მონაცემთა დამახსოვრება/დამუშავება. აღნიშნული საკითხის გადაჭრის ერთ-ერთი ეფექტური საშუალებაა მულტიმედია მონაცემთა ბაზები (მმბ), რომელთა გამოყენება ჯერ კიდევ 90-ან წლებიდან დაიწყო გერმანელმა მეცნიერებმა. მულტიმედია მონაცემების ეფექტურ შენახვასა და მართვას ახორციელებენ მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემები (მმბმს). ესეთი სისტემების განვითარება და მათი ამოცანების გადაჭრა წარმოადგენს დღევანდელ ინფორმაციული ტექნოლოგიების ერთერთ პრიორიტეტულ ამოცანას.

საკვანძო სიტყვები: მულტიმედია მონაცემები, მედია მონაცემები, აუდიო მონაცემები, ვიდეო მონაცემები, გრაფიკული მონაცემები, მრავალგანზომილებიანი მონაცემები, მონაცემთა ბაზა, მონაცემთა მართვა, მონაცემთა შენახვა, მონაცემთა შეკუმშვა.

Multimedia Data in Databases

Abstract

The development of technical and technological processes describes daily developments in nature that result in the generation of large amounts of information. Databases face new challenges - it requires the storage/processing of a wide variety of formats, blocks of diverse media sources. One effective way to address this issue is multimedia databases (MDB), which have been used by German scientists since the 90s or so. Multimedia Database Management Systems (MDMS) carry out effective storage and management of multimedia data. Developing such systems and solving their problems is one of the priority tasks of today's information technology.

Keywords: Multimedia data, media data, audio data, video data, graphic data, multidimensional data, database, data management, data storage, data compression.

I. შესავალი

მულტიმედია მონაცემების შექმნა და რედაქტირება შესაძლებელია მულტიმედია პროგრამული უზრუნველყოფის გამოყენებით, ხოლო მათი შენახვა და ანალიზი ხორციელდება მონაცემთა ბაზებში, რომელთა ერთერთი პირველი წარმომადგენელია რელაციური მონაცემთა ბაზები. მათში მედია მონაცემის შესანახად გამოიყენება შემდეგი მონაცემთა ტიპები:

1. BLOB (Binary Large Object) - ბინარული დიდი ობიექტი;
2. CLOB (Character Large Object) - ტექსტური დიდი ობიექტი;
3. NCLOB (National Character Large Object) - ეროვნული ტექსტური დიდი ობიექტი;
4. BFILE (Binary FILE) - მონაცემთა ბაზის გარეთ განთავსებული ბინარული ფაილი.

მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემების მინიმალური მოთხოვნები:

1. მხარს დაუჭიროს:
 - მულტიმედია მონაცემების ტიპებს (სურათები, აუდიო, ვიდეო და სხვ.);
 - დიდი მოცულობის მონაცემებთან მუშაობისა და შენახვის მაღალწარმოებად სისტემას.
2. შეძლოს განახორციელოს:
 - მუშაობა დიდი რაოდენობის მულტიმედია ობიექტებთან;
 - მონაცემთა გრძელვადიანი შენახვა;
 - მონაცემთა ტრანზაქციები;
 - მონაცემებზე ოპერაციების პარალელური მართვა;
 - მონაცემთა აღდგენა მტყუნებისას;
 - მაღალი დონის დეკლარაციული კონსტრუქციების მოთხოვნების წარმოება მონაცემებზე;
 - ვერსიფიკაცია;
 - მთლიანობის შეზღუდვები;
 - მონაცემთა უსაფრთხოება და დაცვა;
 - ინფორმაციის როგორც ზუსტი, ასევე სავარაუდო ძიება;
 - ძიება შინაარსით;
 - შედეგების რანჟირება.

მულტიმედია ინფორმაციის ორგანიზებისას გამოიყენება სამი მეთოდი:

1. ავტონომიური - განცალკევებული შენახვა, საკუთარი მონაცემთა სტრუქტურა, ყოველ მედია ტიპისათვის საკუთარი ალგორითმი და ინდექსირება, გაერთიანებისათვის გამოიყენება სპეციალური მეთოდები, რთული ურთიერთქმედება, ძალიან სწრაფი და ადვილი დაკავშირება;
2. ერთგვაროვანი - ერთი აბსტრაქტული სტრუქტურა, სხვადასხვა მედია ტიპებისათვის საერთო მონაცემთა სტრუქტურა, ალგორითმები და ინდექსირება, გამოიყენება როგორც სტანდარტულ რელაციურ, ასევე ობიექტ-ორიენტირებულ მონაცემთა სტრუქტურებში;
3. ჰიბრიდული - 1 და 2 ერთად: არსებული სისტემები მიერთებულია და გამოიყენება როგორც არის, ხოლო ახალი მედია მონაცემები წარედგინება ერთგვაროვანი გადაწყვეტილებით.

II. ლიტერატურული მიმოხილვა

რაც შეეხება ლიტერატურას მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემებზე - იგი ძალიან მწირია და, ძირითადად, მოგვევლინება აზიური ქვეყნების ავტორებისაგან: B. Prabhakaran, Guojun Lu, B. Thuraisingham, Kingsley C. Nwosu, S. Sumathi და სხვები. ამიტომაც არის საჭირო ამ მიმართულების ცნობიერების ამაღლება და პრაქტიკული რეალიზაცია.

III. მეთოდოლოგია

მულტიმედია მონაცემები შედგებიან ერთი ან რამდენიმე მულტიმედია მონაცემთა ტიპებისაგან:

- ტექსტები;
- სურათები: ფერი, შავი და თეთრი, ფოტომასალა, რუკა და ნახატები;
- გრაფიკული საგნები: ჩვეულებრივი ნახატები, ესკიზები და ილუსტრაციები, ან 3D ობიექტები;
- ანიმაციები: სურათები ან გრაფიკული საგნები;
- ვიდეოები: სურათების თანმიმდევრობა;
- აუდიოები: ხმის ჩამწერის მიერ წარმოქმნილი;
- კომპოზიციური მულტიმედია: ჩამოყალიბებულია ზემო ჩამოთვლილ ტიპების ორ ან მეტ ერთობლიობით (მაგალითად აუდიოს და ვიდეოს ტექსტის ანოტაციასთან ერთად).

ცნობილია შემდეგი მულტიმედია მონაცემი:

- მედია მონაცემი: ფაქტიური მონაცემი, რომელიც წარმოადგენს ობიექტს;
- მულტიმედია ფორმატის მონაცემი: ინფორმაცია მულტიმედია მონაცემის ფორმატზე, მისი მოძიების, დამუშავებისა და კოდირების შემდგომ;
- საკვანძო სიტყვების მედია მონაცემი: მედია მონაცემის გენერირების საკვანძო სიტყვების აღწერა;
- მულტიმედია ობიექტების მონაცემი: მონაცემი, რომელიც დამოკიდებულია შემცველობაზე (მაგალითად, შეიცავს ინფორმაციას ფერების განაწილებაზე, ტექსტურებზე, გამოსახულებაზე არსებულ ფორმებზე და სხვა).

ბოლო სამი ტიპი აღწერს მედია მონაცემის რამდენიმე ასპექტს და მათ ეწოდებათ მეტამონაცემები. საკვანძო სიტყვების მედია მონაცემი და მულტიმედია ობიექტების მონაცემი გამოიყენება ძიების ინდექსირებისათვის, ხოლო მულტიმედია ფორმატის მონაცემი მოძიებული ინფორმაციის გამოსახულების წარმოდგენისათვის.

მულტიმედია მონაცემთა ტიპები იყოფიან სამ კატეგორიად:

1. სტატიკური მედია (დამოუკიდებელი დროით, ანუ გამოსახულებები და ხელწერა);
2. დინამიური მულტიმედია (დროზე დამოკიდებული, ანუ ვიდეო და აუდიო);
3. სივრცითი მედია (ანუ 3D თამაშები, კომპიუტერული პროგრამები ნახატისთვის - CAD და სხვა).

ყველა პირველადი მედია ფაილი ინახება ნულებისა და ერთების ორობით სტრიქონებში და კოდირებულია ფაილის ტიპის მიხედვით.

მულტიმედიის მონაცემებს დამატებით გააჩნიათ სპეციფიკური მოთხოვნები:

- ზოგიერთ ტიპს (მაგალითად, ვიდეოს ან აუდიოს) გააჩნია დროებითი მოთხოვნები, რაც შეიძლება საჭირო იქნეს მათი შენახვის, მანიპულირებისა და პრეზენტაციისთვის;
- მონაცემთა სხვადასხვა ტიპები, შესაძლოა, წყაროებიდან უნდა იქნეს წარმოდგენილი კონკრეტულ დროის მომენტში;
- შესაძლოა სურათებს, გრაფიკასა და ვიდეო მონაცემებს გააჩნდეთ შინაარსობრივი შეზღუდვები;
- ჩარჩოს მქონე გამოსახულების ან ვიდეოს ინდივიდუალურ ობიექტებს აქვთ ერთმანეთთან სივრცითი ურთიერთობები, რომლებიც ქმნიან გარკვეულ შეზღუდვებს მონაცემთა ბაზაში ობიექტების ძებნისას;
- მონაცემთა ზომის შემცირება/შეკუმშვა (მაგალითად, 1024*728 პიქსელის ზომის და 24 ბიტის პიქსელის რეზოლუციით გამოსახულების შესანახად საჭიროა დაახლოებით 2 მბ მეხსიერება, ხოლო თუ შეიკუმშება 20:1 თანაფარდობით, ზომა შემცირდება 0,1 MB-მდე. ასევე 10-წუთიანი ვიდეო სურათის თანმიმდევრობა სიჩქარით 30 ჩარჩო წამში, საჭიროა დაახლოებით 38,000 მბ მეხსიერება, რაც შეკუმშვისას კოეფიციენტით 100:1 შემცირდება 380 მბ-ზე).

მულტიმედია ინფორმაციის მოპოვებისთვის გარკვეულ პრობლემებს წარმოქმნის მხოლოდ წარდგენა სურათების სახით ან სურათების თანმიმდევრობით და თანმხლები ტექსტური აღწერილობა ან მასთან დაკავშირებული უზარმაზარი ინფორმაცია, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს სირთულეები მომხმარებლებისთვის ზუსტი მოთხოვნის გაკეთებისას. მულტიმედია ინფორმაციის მოპოვებისას მომხმარებლებს სჭირდებათ რამდენიმე სიგნალი (მაგალითად, ფორმა, ფერი და ტექსტურა), რომელიც მულტიმედია შინაარსის შესაბამისია. ასევე აღსანიშნავია, რომ მულტიმედია ტიპის ინფორმაციასთან მუშაობა (მაგალითად, ვიდეოს მონაცემებთან) საჭიროებს ხანგრძლივ დროს მისი დროში გაწელილობის გამო.

მულტიმედია მონაცემთა ბაზა არის დაკავშირებული მულტიმედია მონაცემთა ერთობლიობა.

საყოველთაოდ ცნობილი მედია მონაცემის შენახვა/დამუშავების გარდა მულტიმედია მონაცემთა ბაზის გამოყენება უკვე მიმდინარეობს ხელოვნური ინტელექტის სისტემებშიც, როგორცაა: ავტორიზაციის მონაცემთა ბაზა (ბადურის სკანირება) წარმოადგენს მონაცემების 1:1 შედარებას; საიდენტიფიკაციო მონაცემთა ბაზა არის მრავალჯერადი შედარება (პაროლები და პერსონალური საიდენტიფიკაციო ნომრები); ბიომეტრიის მონაცემთა ბაზა (პირის ავტომატური გადამოწმება მათი ქცევითი ან ფიზიოლოგიური პროფილის ალგორითმების საფუძველზე).

ტრადიციული მონაცემებისაგან განსხვავებით მულტიმედია მონაცემთა ბაზაში გამოყენებული სხვადასხვა ტიპის მონაცემებს ესაჭიროებათ განსხვავებული სპეციალური მეთოდები ოპტიმალურად შენახვის, წვდომის, ინდექსირების, მოძიების და შესაბამისი ინტერფეისი მათი წარმოდგენისთვის.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით საჭირო გახდა მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემის შემოტანა, რომელიც უზრუნველყოფს სათანადო გარემოს მულტიმედია მონაცემთა ბაზის ინფორმაციის გამოყენებისა და მართვისათვის. ასეთი სისტემები მხარს უჭერენ, ასევე, ტრადიციულ მონაცემთა ტიპებსაც და მათ დამუშავების ფუნქციებსაც, როგორცაა მონაცემთა ბაზის განსაზღვრა და შექმნა, მონაცემთა მოპოვება, მონაცემთა წვდომა და ორგანიზაცია, მონაცემთა დამოუკიდებლობა, კონფიდენციალურობა, ინტეგრაცია, მთლიანობის კონტროლი, ვერსიების კონტროლი და სხვა.

მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემა უზრუნველყოფს მულტიმედია მონაცემთა ბაზაში მულტიმედია მონაცემთა ელემენტების შექმნას, შენახვას, წვდომას, მოძიებასა და მართვას.

მაგრამ მულტიმედია მონაცემთა ბაზების დამუშავების სისტემები მულტიმედია ინფორმაციის ბუნებიდან გამომდინარე, ქმნიან დამატებით მოთხოვნებს ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად. მულტიმედია მონაცემთა ბაზების დამუშავების სისტემების მიზნები შეიძლება აღიწეროს შემდეგნაირად:

- **ინტეგრაცია.** უზრუნველყოფს მონაცემების ელემენტებზე წვდომას სხვადასხვა პროგრამული უზრუნველყოფიდან გამოძახების დროს;
- **მონაცემთა დამოუკიდებლობა.** მონაცემთა ბაზის გამიჯვნა და მართვის ფუნქციების განსაზღვრა საპალიკაციო პროგრამებიდან გამოძახებისას;
- **კონკურენციის კონტროლი.** უზრუნველყოფს მულტიმედია მონაცემთა ბაზის თანამიმდევრულობას წესების მიხედვით, რაც გულისხმობს შესრულების გარიგებას მიღებული ფორმის დაცვით;
- **გამძლეობა.** მონაცემთა ობიექტების უნარი შენარჩუნდეს (გადარჩეს) სხვადასხვა ტრანზაქციების განხორციელებისას;
- **კონფიდენციალურობა.** ზღუდავს შენახული მონაცემების უნებართვო წვდომასა და მოდიფიკაციას;
- **მთლიანობის კონტროლი.** უზრუნველყოფს მონაცემთა ბაზაში მონაცემთა კავშირებს, რომლებიც ზღუდავენ პროცესებს, რომლებმაც შეიძლება გამოიწვიოს ინფორმაციის დაზიანება და დაკარგვაც კი;
- **აღდგენა.** საჭირო მეთოდები იმის უზრუნველსაყოფად, რომ ოპერაციების შედეგად მიღებული შედეგები არ გამოიწვევს მტყუნების აღმოფხვრის შეუძლებლობას;
- **მოთხოვნის მხარდაჭერა.** უზრუნველყოფს, რომ მოთხოვნის მექანიზმები შეეფერება მულტიმედია მონაცემებს;
- **ვერსიის კონტროლი.** მონაცემთა სხვადასხვა ვერსიის ორგანიზება და მართვა, რაც შეიძლება საჭირო იყოს მოთხოვნების განხორციელებისას.

მულტიმედია მონაცემთა ბაზაში კონკურენტუნარიანობისთვის შესაბამისი წესების დადგენა წარმოადგენს რთულ ამოცანას. ტრადიციულ მონაცემთა ბაზაში ერთეულად განისაზღვრება ერთი ჩანაწერი ან ცხრილი, ხოლო მულტიმედიის მონაცემთა ბაზაში ჩვეულებრივ გამოიყენება ერთი ობიექტი (ან კომპოზიციური ობიექტი), რომელსაც შეუძლია შექმნას პარალელიზმის ერთეული. ტრადიციულ მონაცემთა ბაზებში მულტიმედია მონაცემების შენახვა (BLOBs ტიპებში) ვერ ახორციელებს მულტიმედია შინაარსის მოსახერხებელ მოძიებას. ეს იმიტომ ხდება, რომ რელაციური მონაცემთა ბაზა ვერ ცნობს ორობით კოდში ჩაწერის მონაცემის შიდა სტრუქტურას და, შესაბამისად, მულტიმედია მონაცემების შიდა კომპონენტების ამოღება შეუძლებელია. რელაციური მონაცემთა ბაზები ამუშავებენ ინფორმაციას მთლიანობაში და ვერ აკეთებენ შინაგანი სტრუქტურის გაცნობიერებას. მულტიმედია მონაცემების ეფექტურად განლაგების მიზნით, გამოიყენება ობიექტ-ორიენტირებული მონაცემთა ბაზა ან ობიექტ-რელაციური მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემა, რომლის მაგალითებია UniSQL, ODB-II და Illustra. არარელაციურ მონაცემთა ბაზებს შედარებით ცუდად აქვთ მონაცემთა ინდექსირება, კლასიფიცირება და მოძიება. შედარებით ეს საკითხები კარგად მუშაობს, როდესაც ხორციელდება მონაცემთა აღწერა (სანიშნეებით) და რანჟირება სოციალურ ქსელებში (ანუ ძებნა ხორციელდება მეტა-მონაცემების ძებნის მეთოდებით - ტეგებით). ამ შემთხვევაში შესაძლებელია მოიძებნოს გამოსახულება აღწერილობის ტექსტის საფუძველზე. ასევე ხორციელდება მედია ინფორმაციის მოძიება სქემატურ რეჟიმში (ანუ გამოსახულების მოძიება სხვა იდენტური გამოსახულებების გამოყენებით), რომელსაც პარადიგმატული რეჟიმი ეწოდება. ზემოხსენებულ მეთოდების გამოყენებისას ვერ ხორციელდება სივრცეებისა და ტექსტურების ერთიანი აღწერილობების სწორად განსაზღვრა (მაგალითად, სამგანზომილებიანი ობიექტების სივრცითი ურთიერთობები და სხვა).

მულტიმედია მონაცემთა უზარმაზარი მოცულობა და მუდმივი დამუშავება წარმოქმნის ბევრ სირთულეებს განხორციელებისას. ეს სირთულეები გაათმაგებულია თუ სისტემას ესაჭიროება მულტიმედია მეტა-მონაცემების (და შესაძლოა კომპოზიციური მულტიმედია ობიექტების) შენახვა და დამუშავება, ამიტომ მულტიმედია მონაცემთა ბაზების მართვის სისტემები ორიენტირებულნი არიან მონაცემთა კლასიფიკაციის განხორციელებაზე და მხოლოდ ძირითად (ინერტულ) მონაცემებს შენახვაზე, ხოლო გარდამავალი მონაცემები გამოიყენება მხოლოდ პროგრამის ან მოთხოვნის შესრულებისას.

მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემაში მოთხოვნა მოიცავს ბევრ ერთმანეთზე დამოკიდებულ ატრიბუტს, რომლებიც საკვანძო სიტყვების შინაარსზე ორიენტირებულ და, ძირითადად, ინტერაქტიული ხასიათისაა. მძიმს უზრუნველყოფს წვდომის უფლებების მქონე პერსონალის ვერსიების ეფექტურად ორგანიზებას. ხელმისაწვდომმა საცავმა შეიძლება შეზღუდოს ზონებზე წვდომა, ვერსიის მენეჯმენტი

შეიძლება შეიცავდეს არა მარტო ცალკეული ობიექტების ვერსიებს, არამედ კომპლექსური ობიექტების ვერსიებსაც, რომლებიც ქმნიან მულტიმედია მონაცემთა ბაზას.

მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემაში ასევე მნიშვნელოვანია ახალი სპეციალური ფუნქციების მხარდაჭერა, რომელიც მოიცავს ობიექტის კომპოზიციას და გამოსახვას, მულტიმედია მონაცემების უზარმაზარი მოცულობის მართვას, ეფექტური შენახვის მენეჯმენტს, ინფორმაციის მოძიებას და სივრცითი და დროებითი მონაცემთა ობიექტების გამოყენებას.

IV. შედეგები

მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემა უნდა აკმაყოფილებდეს სპეციალურ მოთხოვნებს, რომლებიც დაიყოფიან შემდეგ ფართო კატეგორიებზე:

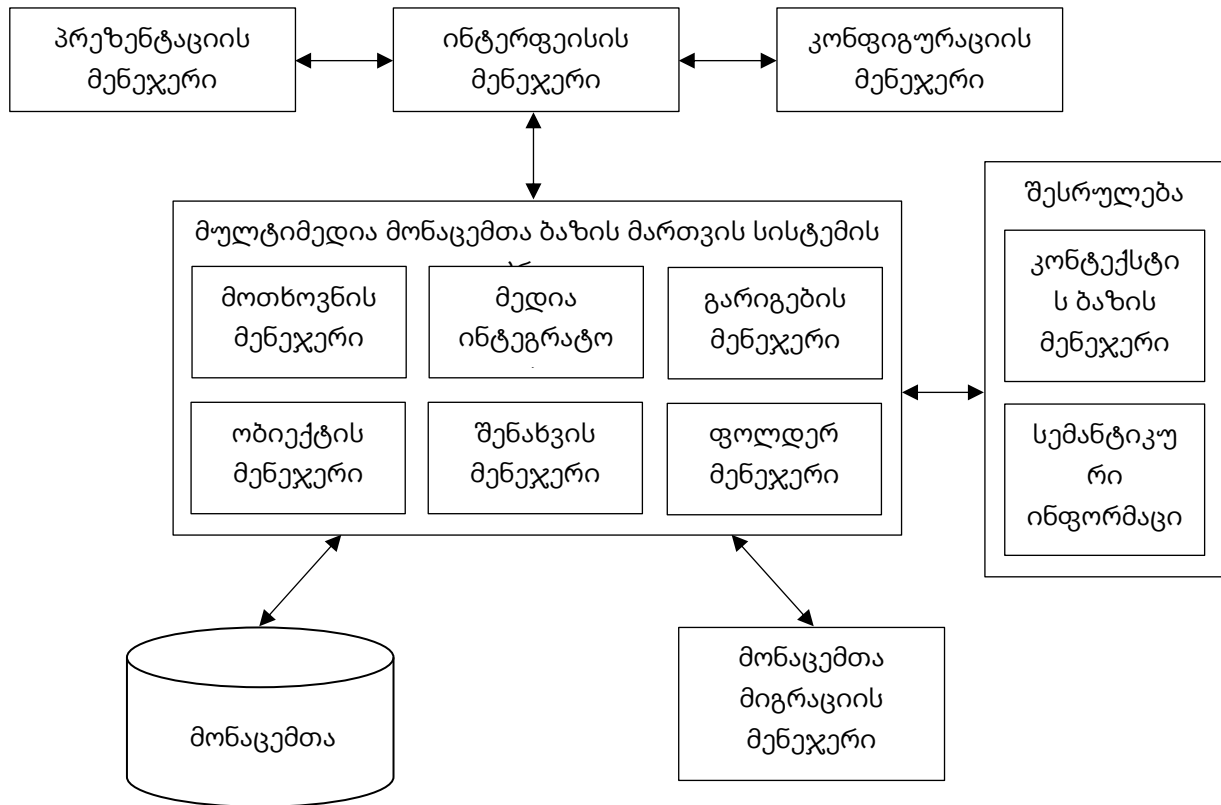
- ტრადიციული მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემის შესაძლებლობები;
- უზარმაზარი მოცულობის შენახვის მართვა;
- ინფორმაციის მოძიების შესაძლებლობა;
- მედიის ინტეგრაცია, კომპოზიციის და წარმოდგენა;
- მულტიმედია შეკითხვის მხარდაჭერა;
- მულტიმედია ინტერფეისი და ინტერაქტულობა;
- შესრულებადობა.

V. დასკვნა

მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემის სრულყოფილად ფუნქციონირებისათვის საჭიროა შემდეგი საკითხების გადაჭრა:

- როგორ უნდა შეიქმნას მულტიმედია მონაცემთა ბაზის სისტემა რამდენიმე დომენის შემთხვევაში?
- რა დონის დეტალიზაცია არის საჭირო ინფორმაციის დეკომპოზიციის, შენახვისა და მართვისთვის?
- მონაცემთა ერთეულებზე რომელი ძირითადი მეთოდები და სტრუქტურები შეიძლება იქნეს გამოყენებული და გამოსახული?
- თუ იცით მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მონაცემთა შემადგენლობა, როგორ შეიძლება საიმედოდ და ეფექტურად დავამუშაოთ მოთხოვნები, რომლებიც მხარს უჭერენ მრავალფეროვან ობიექტის ტიპებს?
- როგორ გაითვალისწინებს მოთხოვნათა ენა მულტიმედია მონაცემების სხვადასხვა მახასიათებლებსა და მორფოლოგიებს?
- როგორი გამოსახვის ინფრასტრუქტურა უნდა გააჩნდეს მულტიმედია სისტემას მრავალფეროვანი მოთხოვნებისა და გამოსახვის მეთოდებისთვის სხვადასხვა მულტიმედია მონაცემების წარდგენისას?
- როგორ შეიძლება გაკეთდეს მონაცემთა წარდგენის სინქრონიზება განსხვავებული მულტიმედია მონაცემების დროებითი და სივრცითი მოთხოვნების მხარდასაჭერად?
- როგორ იქნეს გათვალისწინებული სხვადასხვა მონაცემთა მატარებლის მოთხოვნები მულტიმედია მონაცემთა მოდიფიცირებისას და განახლებისას? რა დონის დეტალიზაცია ხორციელდება ამ განახლებისას?

სურათი 1-ზე მოყვანილია მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის სისტემის მაღალი დონის არქიტექტურის ნიმუში, რომელიც ითვალისწინებს ზემოთქმულ გარკვეულ მოთხოვნებს. ეს კონფიგურაცია მოიცავს ტრადიციული მონაცემთა ბაზების მართვის სისტემების მართვის მოდულებსაც და, ასევე, ზოგიერთ მოდულს, რომლებიც სპეციალურად არის გამოყენებული მულტიმედია მონაცემების მართვისათვის (მედია ინტეგრატორი, ობიექტის მენეჯერი).

სურათი 1. მაღალი დონის არქიტექტურა მულტიმედია მონაცემთა ბაზის მართვის

VI. გამოყენებული ლიტერატურა

- [1] Prabhakaran. B. (2012). Multimedia Database Management Systems. Springer Science & Business Media <https://www.e-bookdownloadfree.com/ebook/multimedia-database-management-systems>
- [2] Kingsley C. Nwosu (2012). Multimedia Database Systems. Multimedia Database Systems <https://www.e-bookdownloadfree.com/ebook/multimedia-database-management-systems>
- [3] Subrahmanian. V.S. (2012). Multimedia Database Systems. Springer Science & Business Media <https://www.e-bookdownloadfree.com/ebook/multimedia-database-management-systems>
- [4] Yu, C., Williams, A., Lin, C. F., & Yu, W. C. (2008). Planning effective multimedia instruction. In Terry T. Kidd & Holim Song (Eds.), Instructional systems and technology (Vol. 1, pp. 216-231). Hershey, PA: Information Science Reference.
- [5] Thuraishingham, B. (2004). Managing and mining multimedia database. International Journal on Artificial Intelligence Tools, 13(3), 739-759.
- [6] Petkovic, M. & Jonker, W. (2004). Integrated use of different content derivation techniques within a multimedia database management system. Journal of Visual communication & Image Representation, 15, 303-329.
- [7] Shih, T.K., Change, S., Tsai, J., Ma, J., & Huang, R. (2003). Supporting well-engineered web documentation development – A multimedia software engineering approach toward virtual university courseware design. Annals of Software Engineering, 12, 139-165.
- [8] Kalipsiz, O. (2000). Multimedia databases. Proceedings of IEEE International Conference, 111-115. Retrieved May4, 2009, from <http://ieeexplore.ieee.org.proxy.library.msstate.edu/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=859745&isnumber=18614>
- [9] Candan, K.S., Lemar, E. & Subrahmanian, V.S. (2000). View management in multimedia databases. The VLDB Journal, 9, 131-153.

- [10] Johnson, R.B. (1999). Internet multimedia databases. Multimedia Databases and MPEG-7 (Ref. No. 1999/056), IEE Colloquium on January 29, 1999, 1/1 - 1/7. Retrieved June 1, 2009 from <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=755821&isnumber=16371>
- [11] Ozsu, M.T. (1999). Issues in multimedia database management. Database Engineering and Applications, International Symposium Proceedings, 2-4 Aug., 452 – 459.
- [12] Yoshitaka, A. & Ichikawa, T. (1999). A survey on content-based retrieval for multimedia databases. IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering, 11(1), 81-93. The International Journal of Multimedia & Its Applications (IJMA) Vol.3, No.1, February 2011
- [13] Aygun, S., Yazici, A., & Arica, N. (1998). Conceptual data modeling of multimedia database applications. Proceedings of Multi-Media Database Management Systems, 182 – 189. Retrieved May25, 2009, from <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=709781&isnumber=15353>
- [14] Adjero, D.A. & Nwosu, K.C. (1997). Multimedia database management: Requirements and issues. Multimedia, IEEE, 4(3), 24-33. Retrieved May 25, 2009, from <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=621580&isnumber=13526>
- [15] Grosky, W.I. (1997). Managing multimedia database: Information in database systems. Communications of the ACM, 40(12), 73-80.
- [16] Donald Adjero & Kingsley C. Nwosu (1997). Multimedia Database Management - Requirements and Issues. IEEE Multimedia, 4(3), 24-33.
- [17] Wu, J. (1997). Content-based indexing of multimedia databases. IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering, 9(6), 978-989.

ტერორიზმი-საქართველოს წინაშე არსებული საფრთხეები და გამოწვევები

Nino Lomidze

Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

საქართველოსთვის რელიგიური ექსტრემიზმიდან მომდინარე საფრთხეების იდენტიფიცირება. ტერორიზმი დღევანდელი მსოფლიოსთვის მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს. ძალადობის ეს ფორმა ყველა ეპოქაში არსებობდა, თუმცა XXI საუკუნეში განსაკუთრებულად მასშტაბური ხასიათი შეიძინა. დღეს ძირითადი ტერორისტული აქტები რელიგიური ნიშნის საფარქვეშ ხორციელდება. ბოლო პერიოდში საქართველოშიც მოიკიდა ფეხი რადიკალურმა ისლამმა. მოცემული ნაშრომი ეხება ისლამის რადიკალიზაციას და რელიგიური ექსტრემიზმის საფრთხეს საქართველოში. კვლევის მიზანია დაადგინოს რა საფრთხეების და გამოწვევების წინაშე დგას საქართველო ტერორიზმის მხრივ. ნაშრომი მიზნად ისახავს რელიგიური უმცირესობების წინაშე არსებული პრობლემების იდენტიფიცირებას და იმ პოლიტიკის შეფასებას, რომელსაც სახელმწიფო ატარებს ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების მიმართ. წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს მცდელობას გააანალიზოს რადიკალიზაციის გამომწვევი ფაქტორები საქართველოში და დაადგინოს კავშირი ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების ინტეგრაციის პრობლემასა და რელიგიურ ექსტრემიზმს შორის.

საკვანძო სიტყვები: ტერორიზმი, რელიგიური ექსტრემიზმი, საქართველო

Terrorism-Threats and Challenges Facing Georgia

Abstract

The purpose of the research Identification of threats from religious extremism for Georgia. Terrorism is a major problem for the world today. Today terrorist acts are carried out on religious grounds. Such an example may be Islam. This form of violence has always existed but In the 21st century It has become global problem. Major terrorist acts are carried on religious grounds today. The number of followers of radical Islam has also increased in Georgia. This paper is about with the radicalization of Islam and the threat of religious extremism in Georgia. The purpose of the study is to identify the threats and challenges Georgia faces in terms of terrorism. That's why that my research is about this issue. I will try to use all sorts of resources throughout the course of the process which will allow me to study this issue in more depth. I will use both primary and secondary sources: reports, research, statutory acts, academic sources, direct and in-depth interviews with experts and minorities, etc. At the end of the article I will give you some recommendations. Globalization has somewhat helped terrorism. Free movement, simplification of communication has had many negative effects besides public good, as it is often the terrorist organizations that use it. Georgia's geopolitical location, visa liberalization may make our country a target for terrorism. One of the main purposes of terrorist acts is to scare people. Therefore, organizing terrorist acts in Georgia is not profitable since they will require approximately the same human resources as any large scale terrorist attack, the results will not be as resonant. Georgia can be used as a transit country. Therefore, first of all, the Georgian authorities should take care of the integration of the Muslim population in order to avoid threats. Interviewing ethnic minorities is a very difficult task. There is a separate problem with receiving information from state agencies, which significantly impedes the research process. In this regard there are very few academic papers. So in my paper I will try to fill this gap. This paper might interest who research ethnic and religious minorities in Georgia and the possible dangers of radicalization and terrorism.

Key words: Georgia; Terrorism; Religious extremism; Radicalism.

სტრუქტურა/მეთოდოლოგია – თემის მიმდინარეობის პროცესში გამოყენებულ იქნა ყველა სახის რესურსი: ანგარიშები, სტატიები, კვლევები, პირდაპირი სიღრმისეული ინტერვიუები და ა.შ., რამაც საშუალება მომცა სიღრმისეულად შემესწავლა აღნიშნული საკითხი. ნაშრომის ბოლოს კი მოცემულ იქნება გარკვეული სახის რეკომენდაციები.

დასკვნები – გლობალიზაციის პირობებში ტერორიზმის საფრთხე კიდევ უფრო მასშტაბური გახდა. თავისუფალმა გადაადგილებამ, კომუნიკაციის გამარტივებამ საზოგადო სიკეთეების გარდა ბევრი უარყოფითი შედეგიც მოიტანა, რადგან ხშირად ამ სიკეთეებით სწორედ ტერორისტული ორგანიზაციები სარგებლობენ. საქართველოს გეოპოლიტიკურმა მდებარეობამ, ვიზალიბერალიზაციამ შესაძლოა ჩვენი ქვეყანა ტერორიზმის სამიზნედ აქციოს. ტერორისტული აქტების ერთ-ერთი მთავარი მიზანია შიშის და დაუცველობის განცდის დანერგვა მსოფლიო საზოგადოებაში. ამიტომ, შესაძლოა საქართველოში ტერაქტების დაგეგმვა აზრს მოკლებულია, რადგან დაახლოებით იგივე ადამიანური რესურსი დასჭირდება, რაც ნებისმიერ დიდი მასშტაბის ტერაქტის დროს, თუმცა შედეგი ისეთი რეზონანსული არ იქნება. უფრო დიდი შანსია საქართველო ტერორიზმის სატრანზიტო ქვეყნად იქნას გამოყენებული. ეს კი საკმარისი იქნება, რომ სერიოზული საფრთხე შეექმნას საქართველოს ევროპულ მომავალს.

აქედან გამომდინარე, საქართველოს ხელისუფლებამ პირველ რიგში უნდა იზრუნოს მუსლიმი მოსახლეობის ინტეგრაციაზე, რათა თავიდან ავიცილოთ მოსალოდნელი საფრთხეები.

კვლევის ხარვეზები – ეთნიკური უმცირესობებისგან ინტერვიუების აღება საკმაოდ დიდ სირთულეს წარმოადგენს. ცალკე პრობლემაა სუს-იდან და სხვა ძალოვანი სტრუქტურებიდან ინფორმაციის მიღება, რაც კვლევის პროცესს საგრძნობლად აფერხებს.

სიახლე/ღირებულება – ლიტერატურის გაცნობის პროცესში აღმოჩნდა, რომ საქართველოში აღნიშნული მიმართულებით აკადემიური ნაშრომების სერიოზული სიმწირეა. ამიტომ ჩემი ნაშრომით შევეცდები წვლილი შევიტანო და გარკვეულწილად შევავსო ეს ნაკლოვანება. კვლევა გამოადგება ყველა იმ პირს, ვინც დაინტერესებულია ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების მდგომარეობით და რადიკალიზაციისა და ტერორიზმის შესაძლო საფრთხეების ანალიზით საქართველოში.

საკვანძო სიტყვები: ტერორიზმი, რადიკალიზმი, ექსტრემიზმი, რეკრუტირება, ინტეგრაციის პრობლემა.

შესავალი

ტერორიზმი დღევანდელი მსოფლიოსთვის მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს. ძალადობის ეს ფორმა ყველა ეპოქაში არსებობდა, მაგრამ XXI საუკუნეში განსაკუთრებულად მასშტაბური ხასიათი შეიძინა. ტერორიზმი ყველა ეპოქაში არსებობდა სხვადასხვა ფორმით, თუმცა დღეს ძირითადი ტერორისტული აქტები რელიგიური ნიშნის საფარქვეშ ხორციელდება. რელიგიის არსის მიუხედავად, რომელიც შეიძლება აბსოლუტურად მშვიდობისმოყველი იყოს მის მიმდევართა უმეტესობისთვის, ნებისმიერ რელიგიაში თუ იდეოლოგიაში შეიძლება გაჩნდეს ექსტრემიზმის ნიშნები. არასწორმა ინტერპრეტაციამ შესაძლოა მშვიდობისმოყველი რელიგია პირიქით დიდი აგრესიის წყაროდ აქციოს. ასეთ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ისლამიც. ისლამი, ისევე როგორც ყველა რელიგია, პირდაპირ არ ქადაგებს აგრესიას, მაგრამ ისლამის ზოგიერთი ინტერპრეტაცია ხშირად მიმართულია რადიკალური ქმედებებისაკენ.

ბოლო პერიოდში საქართველოშიც მოიკიდა ფეხი რადიკალურმა ისლამმა. ამ ეტაპისთვის საქართველოში სტაბილური სიტუაციაა და აშკარა საფრთხეებიც არ ჩანს, მაგრამ მომავალში რა შედეგების მომტანი იქნება რადიკალური ისლამის მომხრეების ზრდა ქვეყნისთვის, ჯერ კიდევ დასადგენია. შესაძლოა ამ დრომდე საქართველო არასდროს გამხდარა პირდაპირი აგრესიის ან მუქარის მსხვერპლი ისლამური სამყაროს მხრიდან, ამ დრომდე საქართველოს ტერიტორიაზე არ მომხდარა ტერორისტული აქტები, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მომავალში ამისგან დაზღვეულები ვართ. საჭიროა მოვახდინოთ პრობლემის იდენტიფიცირება და შემდეგ სწორი ანალიზი. კვლევის მიზანია დავადგინო რა საფრთხეების და გამოწვევების წინაშე დგას საქართველო ტერორიზმის მხრივ.

წინამდებარე ნაშრომით შევეცდები პასუხი გავცე ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ კითხვას და დავადგინო თუ რამდენად დგას ისლამის რადიკალიზაციის საფრთხე საქართველოში. ნაშრომი მიზნად ისახავს რელიგიური უმცირესობების წინაშე არსებული პრობლემების იდენტიფიცირებას და იმ პოლიტიკის შეფასებას, რომელსაც სახელმწიფო ატარებს ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ უმცირესობების უფლებები კანონით დაცულია ჩვენს ქვეყანაში, ბოლო პერიოდში აშკარად მომრავლდა მათ მიმართ დისკრიმინაციისა და შეუწყნარებლობის ფაქტები. აღნიშნული ფაქტები

კი უარყოფითად მოქმედებს და უფსკრულს აჩენს „უმრავლესობასა“ და „უმცირესობას“ შორის. უმცირესობების მიმართ განხორციელებულმა არასწორმა პოლიტიკამ კი შესაძლოა მათ რადიკალიზაციამდე მიგვიყვანოს.

რაც შეეხება კვლევის აქტუალურობას, ლიტერატურის გაცნობის პროცესში აღმოჩნდა, რომ საქართველოში აღნიშნული მიმართულებით სერიოზული სახის აკადემიური კვლევა არ ჩატარებულა. არსებობს რამდენიმე მნიშვნელოვანი პოლიტიკური სახის დოკუმენტი: „დაეში და საქართველოს წინაშე არსებული გამოწვევები“ (კაპანაძე და გოგუაძე 2015) და „ისლამური სახელმწიფოს პროპაგანდა და საქართველოს მოქალაქეთა გადაბირების მეთოდები“ (გოგუაძე 2017), თუმცა აკადემიური ნაშრომების მხრივ სერიოზული სიმწირეა. ამიტომ ჩემი ნაშრომით შევეცდები მცირე წვლილი შევიტანო და გარკვეულწილად შევავსო ის ნაკლოვანება, რომელიც არსებობს სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ მიმართულებით. კვლევა გამოადგება ყველა იმ პირს, ვინც დაინტერესებულია ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების მდგომარეობით და რადიკალიზაციისა და ტერორიზმის შესაძლო საფრთხეების ანალიზით საქართველოში.

1. კვლევის მეთოდოლოგია და ლიტერატურის მიმოხილვა

საკვლევი დოკუმენტი აღწერილი ხასიათისაა. კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა როგორც პირველადი, ისე მეორადი წყაროების დამუშავების შედეგად მიღებული ინფორმაცია: ანგარიშები, სხვადასხვა ექსპერტებისა და პოლიტოლოგების სტატიები და ინტერვიუები, არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ ჩატარებული კვლევები, აგრეთვე პირდაპირი სიღრმისეული ინტერვიუები...

სანამ უშუალოდ რადიკალიზაციისა და რეკრუტირების მექანიზმებზე გავამახვილებდე ყურადღებას, საჭიროა კვლევის საწყის ეტაპზე მოვახდინო ტერორიზმის, რადიკალიზაციის და რეკრუტირების ზუსტი დეფინიცია და აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებული ლიტერატურის მიმოხილვა და ანალიზი.

პირველ რიგში თქვენს ყურადღებას შევაჩერებ ტერორიზმის დეფინიციის პრობლემაზე. რა არის ტერორიზმი? დღეს ამ ტერმინის ზუსტ განმარტებაზე შეთანხმება არ არის მიღწეული. ყველა სხვადასხვანაირად განმარტავს, თუმცა ძირითადი არსი მაინც ერთია: ძალადობის გზით აიძულო სხვა გაატაროს შენი ინტერესები. ყველაზე ცნობილი და აღიარებული განმარტება ეკუთვნის ბრიუს ჰოფმანს: ტერორიზმი არის „პოლიტიკური ცვლილებების მიზნით ძალადობით ან ძალადობის მუქარის საშუალებით შიშის მიზანმიმართული შექმნა და გამოყენება“ (არტი და ჯერვისი 2011, 201-202).

საქართველოს კანონმდებლობით ტერორიზმი განმარტებულია შემდეგნაირად „ტერორიზმი–ძალადობა ან ძალადობის გამოყენების მუქარა, მიმართული ფიზიკური ან იურიდიული პირების წინააღმდეგ, შენობა-ნაგებობების, სატრანსპორტო საშუალებების, კომუნიკაციების და სხვა მატერიალური ობიექტების განადგურება-დაზიანება ან მათი განადგურება-დაზიანების მუქარა იარაღის, ასაფეთქებელი მასალების, ბირთვული, ქიმიური, ბიოლოგიური თუ სხვა, ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიში ნივთიერების გამოყენებით ან ადამიანის გატაცებითა თუ მძევლად აყვანით, რათა ხელისუფლება ანდა მისი რომელიმე ორგანო ან საერთაშორისო ორგანიზაცია იძულებული გახდეს, განახორციელოს გარკვეული ქმედება ან თავი შეიკავოს გარკვეული ქმედების განხორციელებისაგან, რომელიც ტერორისტების მართლსაწინააღმდეგო ინტერესებში შედის“ (საქართველოს კანონი ტერორიზმთან ბრძოლის შესახებ, მუხლი 1).

რაც შეეხება რადიკალიზაციას, რადიკალიზმი ეს არის პროცესების ფოკუსირება, რომელის მეშვეობითაც ფიზიკური ძალადობა პოლიტიკურ ძალადობაში გადაიზრდება მორალური შეზღუდვების გარეშე (Schmid 2011, 217). საკუთრივ ისლამურ რადიკალიზაციას, მას ომარ აშირი შემდეგნაირად ხსნის: ისლამური რადიკალიზაცია არის იდეოლოგიური ან/და ქცევითი ტრანსფორმაციები, რაც იწვევს დემოკრატიული პრინციპების უარყოფას და მიმართულია ძალადობის გამოყენებისკენ პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად (Understanding Radicalisation Review of Literature 2016, 39).

რადიკალიზაციას კი თავის მხრივ რეკრუტირების მექანიზმები უდევს საფუძვლად. რეკრუტირება ეს არის პოტენციური წევრის გამოვლენა და მოზიდვა, შემდგომში მათი გამოყენების მიზნით.

ზოგადად ტერორიზმის მნიშვნელობასა და მის ტრანსფორმაციაზე საინტერესო მოსაზრებას გვთავაზობენ ჯოზეფ ნაი და რობერტ კიოჰინი ნაშრომი „ძალა და ურთიერთდამოკიდებულება“, რომელიც ტერორიზმის ახლებურ გააზრებას გვთავაზობს. „უსაფრთხოების დილემამ“ ავტორების აზრით განსხვავებული ხასიათი შეიძინა. ძალის მონოპოლია არა მხოლოდ სახელმწიფოს ხელშია, არამედ არასახელმწიფოებრივმა აქტორებმა, ტერორისტულმა ორგანიზაციებმაც შეძლეს ძალის მობილიზება. 9/11-მა შექმნა ძალის

ასიმეტრიული განაწილება, რამაც დაამხვრია სახელმწიფოთა მონოპოლია ძალაზე და შეცვალა საერთაშორისო სისტემა. რაც ტერორისტული ორგანიზაციების მნიშვნელობასა და მათ როლს კიდევ უფრო უკეთ წარმოაჩენს.

როგორც ვხედავთ ტერორიზმი ძალიან აქტუალური თემაა და საქართველოც ვერ აუვლის გვერდს ამ საკითხს. შესაძლოა საქართველოში ისე მძაფრად არ იგრძნობა ეს საფრთხეები, როგორც დასავლურ ქვეყნებში, მაგრამ ეს არ ნიშნავს რომ საფრთხის წინაშე არ ვდგავართ.

მოგეხსენებათ, საქართველო ეთნიკური და რელიგიური თვალსაზრისით საკმაოდ ჭრელი ქვეყანაა. გარდა ქრისტიანებისა აქ მრავლად არიან წარმოდგენილები იუდეველები, მუსლიმები, კათოლიკეები... აღსანიშნავია, რომ საქართველო ყოველთვის გამოირჩეოდა ტოლერანტობითა და შემწყნარებლობით. თუმცა ბოლო პერიოდში ე.წ. „ისლამური ტერორიზმის“ გაღვივებამ მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილში აღმფოთება გამოიწვია, რამაც რელიგიური ნიშნით დაპირისპირებამდე მიგვიყვანა (რელიგიური ტოლერანტიზმი საქართველოში 2013).

ისლამის გავრცელებას საქართველოში საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს. ჯერ კიდევ VII საუკუნეში გამოჩნდნენ არაბი დამპყრობლები, რომელთა გავლენით პირველად გავრცელდა ისლამი საქართველოში, სამხრეთ საქართველოში კი (აჭარა, ტაო-კლარჯეთი და სამცხე-ჯავახეთი) ისლამის ინტენსიური გავრცელება XVI-XVII საუკუნეებში განხორციელდა. ამავე პერიოდში დამკვიდრდა ისლამი აფხაზეთშიც. გავრცელდა და ფეხი მოიკიდა ისლამის, როგორც სუნიტურმა, ისე შიიტურმა მოძღვრებამ, ხოლო აჭარის ყოფნამ ოტომანთა იმპერიის შემადგენლობაში თითქმის სრულად შეცვალა ამ რეგიონის რელიგიური კომპოზიცია.

საქართველოში ისლამის სამი სახეობაა გავრცელებული:

სუნიტური-ძირითადად აჭარის რეგიონში;

შიიტური-ქვემო ქართლის რეგიონში;

სალაფიზმი-ე.წ. ვაჰაბიზმი-პანკისის ხეობაში-სუნიტური ისლამის ულტრაკონსერვატიული განხრა.

საქართველოში სტატისტიკური მონაცემების თანახმად სულ 9.9% (433 784) მუსლიმი ცხოვრობს (2002 წლის საქართველოს მოსახლეობის აღწერა).

მიუხედავად იმისა, რომ ისლამს საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს საქართველოში, მუსლიმი მოსახლეობა ნაკლებად ინტეგრირებულია საზოგადოებაში, დაბალი განათლების და ინტეგრაციის არარსებობის პირობებში კი შესაძლებელია მათი რადიკალიზაცია მარტივად განხორციელდეს. ეთნიკურ და რელიგიურ უმცირესობებს მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის გარდა აქვს განათლების, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის, იდენტობის პრობლემა. ცალკე პრობლემას წარმოადგენს ქსენოფობია. ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობები არ არიან წარმოდგენილები სახელმწიფოს მმართველ პოზიციებზე, რაც სახელმწიფოს მიმართ მათ ნდობას ამცირებს. მკვეთრად შესამჩნევია მართლმადიდებელი ეკლესიის დომინანტური მდგომარეობა. ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილი კი უკმაყოფილებას იწვევს და შესაძლოა რადიკალიზაციისა და ექსტრემიზმისკენ უბიძგოს.

ბოლო წლებში დაპირისპირებამ ეთნიკურ და რელიგიურ ნიადაგზე სისტემატიური ხასიათი მიიღო. 2007-2015წწ. 14 ასეთი ფაქტი დაფიქსირდა. ნიგზიანი, წინწყარო, სამთაწყარო, ჭელა, მოხე, ქობულეთი... მომრავლებული ინციდენტები მოწმობს, რომ მდგომარეობა ამ კუთხით საკმაოდ მძიმეა.

ყოველივე ეს კი ქვეყნის არასათანადო პოლიტიკის შედეგია, რადგან არ ან ვერ უწყობს ხელს ეთნიკურ და რელიგიურ უმცირესობებს ინტეგრაციაში. საზოგადოების ნაწილი კი, რომელსაც ინტეგრაციის პრობლემა აქვს, უფრო მეტადაა მიდრეკილი ძალადობისკენ. მით უმეტეს იმ ფონზე, როდესაც რადიკალური ისლამი, ვაჰაბიზმი საკმაოდ პოპულარულია არა მარტო მთელს მსოფლიოში, არამედ საქართველოშიც.

2. ერაყისა და სირიის ისლამური სახელმწიფო-ISIS და მისგან მომდინარე საფრთხეები საქართველოსთვის

2001 წლის 11 სექტემბრის შემდეგ ახალი ეტაპი დაიწყო ტერორიზმის ისტორიაში და საჭირო გახდა ცივილიზებურ სახელმწიფოებს გადაეხედათ თავისი უსაფრთხოების სისტემისთვის. ალ-ქაიდას წარმატებული ოპერაციის შემდეგ ტერორიზმმა უფრო გლობალური სახე მიიღო. ტერორიზმის აღმავლობამ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა ვესტფალიის სისტემა, როგორც სახელმწიფოს შიდა საქებში

ჩაურევლობის კუთხით, აგრეთვე ძალის გამოყენების მხრივაც. რადგან თუ ამ დრომდე ძალის მონოპოლია სახელმწიფოს საკუთრებას წარმოადგენდა, უკვე აშკარა გახდა, რომ ძალის მობილიზება ტერორისტული ორგანიზაციების ხელშიცაა შესაძლებელი და სახელმწიფომ შეიძლება ითქვას ძალის მონოპოლიაზე დაკარგა უფლება. გარდა ამისა, 11 სექტემბრის შემდეგ, პირველად ისტორიაში, აშშ-მ ჩრ. ატლანტიკური ხელშეკრულების (NATO) მე-5 მუხლი, ამოქმედდა არა რომელიმე სახელმწიფოს, არამედ ტერორისტული ორგანიზაციის წინააღმდეგ. დღევანდელი მსოფლიოსთვის კი უდიდეს საფრთხეს წარმოადგენს ერაყისა და სირიის ისლამური სახელმწიფო-ISIS.

ISIS ის ორგანიზაციაა, რომელიც განსაკუთრებული და გამორჩეულია ყველა სხვა აქამდე არსებული ტერორისტული დაჯგუფებისაგან. მისი ასეთი წარმატება განაპირობა რამდენიმე მნიშვნელოვანმა ფაქტორმა: ძლიერმა მართვის მექანიზმმა (ხელმძღვანელობა), რესურსების ეფექტიანად გამოყენებამ, ხელსაყრელმა გარემო-პირობებმა და მძლავრმა იდეოლოგიურმა პროპაგანდამ. ისლამური სახელმწიფო განსაკუთრებით კარგად იყენებს ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ რესურსს.

ერაყისა და სირიის ისლამური სახელმწიფო-ISIS (შეიქმნა 2006წ. და 2014წ. 29 ივნისიდან ოფიციალურად მოიხსენიება როგორც „ისლამური სახელმწიფო“), რომლის ხელმძღვანელი იყო აბუ ბაქრ ალ-ბაღდადი (ლიკვიდირებულ იქნა 2017 წლის 10 ივნისს ქ. რაქას საჰაერო იერიშის შედეგად) წარმოადგენს მთელი ცივილიზებული სამყაროსთვის დიდ თავის ტკივილს. ISIS-ს გლობალური მიზნები გააჩნია და თავისი გავლენის სფეროებიც უკვე მონიშნული აქვს. ISIS-ს გაცხადებით „ჯიჰადამდე“ ისინი ჯორჯ ბუშმა და აშშ-მ მიიყვანა, მაშინ როდესაც 2003წ. ერაყში შეიჭრა.

მართალია საქართველო არ წარმოადგენს ისლამური სამყაროს პირდაპირი ინტერესის ობიექტს, მაგრამ შესაძლოა გამოყენებულ იქნას სხვა მოტივით.

ჯერ კიდევ 90-იან წლებში გამოქვეყნდა რუკა, რომელიც ისლამური ხალიფატის შექმნას აანონსებდა და საქართველო და კავკასია ჯერ კიდევ მაშინ იყო მოხსენიებული ხალიფატის ნაწილად.

მას შემდეგ, რაც ISIS-მ კავკასიაში ახალი პროვინციის-„კავკასიის ვილაიეთის“ (შეიქმნა 2015წ. 24 ივნისს-ხელმძღვანელი აბუ მუჰამად ალ-კადარი, იგივე რუსტამ ალესდეროვი) შექმნა გამოცხადდა, ეს ფაქტი განსაკუთრებით ყურადსაღებია საქართველოსთვის, რადგან მსგავსი ტერორისტული ორგანიზაციის ჩვენს უშუალო სამეზობლოში გამოჩენა შესაძლოა დიდი საფრთხის შემცველი იყოს ჩვენი ქვეყნისთვის. მით უმეტეს, რომ საქართველო „კავკასიის ვილაიეთის“ გავლენის სფეროდ მოიაზრება. ახლად შექმნილმა ვილაიეთმა თავის დამკვიდრების მიზნით საჭიროა გადადგას გარკვეული ნაბიჯები, რათა აქტუალობა არ დაკარგოს. ეს კი შესაძლოა ტერორისტული აქტების განხორციელებაში გამოიხატოს.

ისლამურმა სახალიფომ მოგვიანებით „გურჯისტანის ვილაიეთის“ დაარსებაც დააანონსა, რომელმაც ჩრ. კავკასიასთან სატრანზიტო კომუნიკაციის ფუნქცია უნდა შეასრულოს (Prime Time 2015).

რა შედეგები შეიძლება მოიტანოს საქართველოსთვის აღნიშნული ვილაიეთების დაარსებამ?

კავკასიაში ზოგადი ფონის გამწვავება „კავკასიის ვილაიეთის“ გამოცხადების შემდეგ;

„კავკასიის ვილაიეთის“ თვითდამკვიდრების საჭიროება, რაც შესაძლოა ტერორისტული აქტების განხორციელებაში გამოიხატოს;

ჩრ. კავკასიაში ექსტრემისტების/ტერორისტების მიერ დამატებითი ადამიანური და ფინანსური რესურსების მობილიზების საჭიროება, რისთვისაც შესაძლოა გამოყენებულ იქნას საქართველო;

უცხოელი ტერორისტი მებრძოლების მიერ საქართველოს ტერიტორიის შესაძლო გამოყენება სატრანზიტო დანიშნულებით.

ყოველივე ამას ემატება რუსეთის ფედერაციის მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან ეფექტური კონტროლის განხორციელების პრობლემა, რაც ზრდის რისკებს ჩვენი ქვეყნისთვის (ფარჯიანი 2016).

აღსანიშნავია, რომ საქართველოდან დაახლოებით 100-ზე მეტი ადამიანია ISIS-ში წასული (Country Reports on Terrorism 2014), რაც არც თუ ისე მცირე რიცხვია. მათი რეკრუტირება და გადინება ძირითადად პანკისის ხეობიდან და აჭარის მაღალმთიანი რეგიონიდან ხორციელდება.

ამ ყველაფერს ხელს უწყობს ის გარემოება, რომ რეგიონში არ არსებობს სხვა პერსპექტივა. ახალგაზრდები ვერ ახერხებენ საკუთარი თავის რეალიზებას. სამაგიეროდ არსებობს ინტერნეტი, რომლის საშუალებითაც საკმაოდ მარტივია მათი რეკრუტირება. სხვადასხვა სოციალური ქსელები, ვებ-გვერდები რეკრუტირების საკმაოდ მნიშვნელოვანი წყაროა. ტერორისტული ორგანიზაციები აქტიურად გამოიყენებენ facebook-ს, twitter-ს, ინტერნეტ ფორუმებსა და სხვა სოციალურ პლატფორმებს.

რეკრუტირების ადგილს შესაძლოა წარმოადგენდეს სასულიერო სასწავლებლები, ე.წ. „მედრესები“ და არაბულ ქვეყნებში განათლების მიღების შესაძლებლობა შესაძლოა ყოველივე ამას უწყობდეს ხელს.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ISIS-ში წასულთა შორის არიან არასრულწლოვნებიც. საინტერესოა ქართული მხარე სათანადოდ რატომ ვერ აკონტროლებს საზღვარს და როგორ ახერხებენ არასრულწლოვანი მოქალაქეები ქვეყნის დატოვებას მშობლის თანხმობის გარეშე.

ISIS-ში 2012-2017 წწ. „ისლამური სახელმწიფოს“ დროშის ქვეშ მებრძოლი უკვე 26 საქართველოს მოქალაქეა დაღუპული, რა საკმაოდ დიდი რიცხვია ჩვენსაირი პატარა ქვეყნისთვის (წულაძე 2016).

გარდა ამისა, როგორც ამერიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მიერ ტერორიზმის შესახებ გამოქვეყნებულ ანგარიშშია ნათქვამი, საქართველო გამოყენებულია ტრანზიტულ ქვეყნად და ჩრ. კავკასიიდან საქართველოს გავლით ახერხებენ ექსტრემისტები სირიაში და ერაყში გადასვლას.

პანკისის ხეობა წლების განმავლობაში ითვლებოდა დესტაბილიზაციის წყაროდ და ტერორიზმის თავშესაფრად რეგიონში. აშშ-ს სახელმწიფო დეპარტამენტის ყოველწლიურ ანგარიშში ტერორიზმის შესახებ პანკისის ყოველთვის მოხსენიებული იყო როგორც ქვეყნის მთავარი საფრთხე და ტერორიზმის ძირითადი წყარო, სადაც წლების განმავლობაში ჩეჩენი ბოევიკების მომზადება ხდებოდა. წვრთნისა და აღჭურვის პროგრამა (GTEP) 2002წ. სწორედ პანკისიდან მომავალი საფრთხეების გასაწეიტრალეზად და ხეობაზე საქართველოს ხელისუფლების კონტროლის აღსადგენად შეიქმნა. პანკისის ხეობა წლების განმავლობაში იყო რუსეთის მანიპულირების საგანიც, რადგან რუსეთი საქართველოს ხელისუფლებას ხეობაში ჩეჩენი ბოევიკების მომზადებაში ადანაშაულებდა და თითქმის სწორედ ამ მიზეზით სისტემატიურად არღვევდა საქართველოს საჰაერო სივრცეს. ვითარება ამ ეტაპისთვის საკმაოდ შეცვლილია და საქართველოს ხელისუფლება ხეობაზე კონტროლს ახორციელებს, მაგრამ პრობლემები მაინც ბევრია. სირიაში წასულ ექსტრემისტების უმეტესობა სწორედ პანკისის ხეობიდანაა. დღეს მდგომარეობა ასეთი მწვავე აღარ არის, სამაგიეროდ პანკისიდან სხვა ტიპის საფრთხეებმა იმატა, რაც რადიკალიზაციაში და ექსტრემიზმში შეიძლება გამოიხატოს.

გარდა პანკისის ხეობისა, ბოლო პერიოდში „ისლამურ სახელმწიფოში“ წამსვლელთა რიცხვმა აჭარაში და გურიაშიც იმატა, რაც საფრთხეების კიდევ უფრო მეტად ზრდის.

3. პანკისის ხეობა და სალაფიზმის გავრცელება

ვაჰაბიზმი სუნიტური ისლამის ერთ-ერთი განშტოებაა, რომელიც XVIII საუკუნის შუა ხანებში ჩამოყალიბდა არაბეთის ნახევარ-კუნძულზე, ნეჯდის პროვინციაში. მისი ფუძემდებელია აბდ ალ-ვაჰაბი (1703-1792წწ.).

პირველად ვაჰაბიზმის მიმდევრები პანკისის ხეობაში 1990-იანი წლებიდან გამოჩნდნენ, ჩეჩნეთიდან ლტოლვილი მოსახლეობის გამოჩენის პარალელურად. ხეობაში შეიქმნა ე.წ. „ჯამაათი“, სადაც გაერთიანებულები იყვნენ როგორც ეთნიკური ქისტები და ოსები, ასევე ქართველები. „ჯამაათში“ გაერთიანების მოტივი არა მხოლოდ რელიგიური, არამედ ხშირად მატერიალური იყო.

ვაჰაბიტური იდეოლოგიის გავრცელებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა რუსეთ-ჩეჩნეთის ომებმაც. დღესაც არ შეცვლილა ამ მხრივ მდგომარეობა ხეობაში. ადგილობრივი ქისტები ვერ ახერხებენ იდენტიფიცირებას ქართულ სახელმწიფოსთან.

ფაქტი ერთია, რომ პანკისის ხეობაში რადიკალური ისლამის მიმდევრების რიცხვი დღითიდღე მატულობს და რის გამო ხდება ეს, სასწავლებლების არსებობის თუ სხვა გამომწვევი ფაქტორების გამო, დასადგენია.

ამ დრომდე საქართველო არასდროს გამხდარა პირდაპირი აგრესიის ან მუქარის მსხვერპლი ისლამური სამყაროს მხრიდან. რელიგიური დაპირისპირების პირველი გამოხატულება იყო 2015წ. 23 ნოემბერს 4 ქართველი ახალგაზრდის მიმართვა და საქართველოს წინააღმდეგ ჯიჰადის გამოცხადება.

რა საფრთხეები შეიძლება გამოიწვიოს რადიკალურმა ისლამმა საქართველოში?

პირველი, რადიკალიზმის შემთხვევაში არსებობს საფრთხე, რომ დაუპირისპირდნენ სახელმწიფოს, მოითხოვონ ავტონომია, რაც დესტაბილიზაციას გამოიწვევს ქვეყანაში. განსაკუთრებით საფრთხის შემცველია ეს ფაქტი, თუ ჩაერევა სხვა სახელმწიფო (ირანი, თურქეთი, აზერბაიჯანი). მეორე და მნიშვნელოვანი საფრთხე რაც შეიძლება გაჩნდეს, ეს არის პირდაპირი ტერორისტული აქტები ისლამური

სახელმწიფოს მხრიდან საქართველოს ტერიტორიაზე. საინტერესოა რამდენად დგას საქართველო ამ გამოწვევების წინაშე?

ალბათ უფრო ნაკლები შანსია მათ ავტონომია მოითხოვონ და ცალკე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება მოახდინონ, რადგან საკმაოდ მცირე რაოდენობას წარმოადგენენ, მაგრამ თავის დამკვიდრების მიზნით არაა გამორიცხული ტერორისტული აქტები განახორციელონ.

აღსანიშნავია, რომ სირიაში წასულმა ახალგაზრდებმა საკმაოდ დიდ წარმატებას მიაღწიეს და მნიშვნელოვანი თანამდებობებიც დაიკავეს. თარხან ბათირაშვილი, იგივე ომარ-ალ-შიშანი ისლამური სახელმწიფოს ჩრ. სექტორის ერაყსა და სირიაში მეზობელი რადიკალური ისლამისტების მეთაური და ე.წ. სამხედრო მინისტრი იყო და ამის გამო დიდი პოპულარობით სარგებლობდა პანკისის ხეობაში.

ფაქტია, რომ ISIS-ში წასულთა მოტივაცია განსხვავებულია, მაგრამ ძირითადი მოტივი მაინც მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა და ეთნიკური უმცირესობების მიმართ საზოგადოებისა და ხელისუფლების მხრიდან არასწორი დამოკიდებულებაა. სწორედ ამ ერთგვარი წყენისა და მომავალი რევანშისტვის მიდიან სირიაში. თუმცა, როგორც ექსპერტი მ. არეშიძე ამბობს, ISIS-ში წასულთა მოტივაცია ძირითადად იდეოლოგიურია და ეკონომიკური დაინტერესება მეორეხარისხოვანია (გადაცემა „თეორემა“ 2014). ასეა თუ ისე, ისლამისტურ სახელმწიფოში წასულთა რიცხვი დღითიდღე იზრდება და გეოგრაფიული არეალი დღითიდღე ფართოვდება.

საქართველოდან ISIS-ში წასულთა საკმაოდ დიდი მაჩვენებელი ძალიან ცუდად მოქმედებს ქვეყნის პრესტიჟზე. გარდა ამისა, სირიაში წასული თანამემამულეები ხშირად ახალგაზრდებისთვის მისაბამები არიან. დადგენილია, რომ სირიაში თურქეთის გავლით ხვდებიან, გასარკვევია, რამდენად კონტროლდება საზღვარი და რამდენად არის შესაძლებელი პრევენციული ღონისძიებების გატარება ამ ფაქტების თავიდან ასარიდებლად.

კიდევ ერთ და ძალზე საყურადღებო ფაქტს წარმოადგენს სირიიდან დაბრუნებული ახალგაზრდები და მათგან მომავალი საფრთხეები. ისინი არაა გამორიცხული ცდილობდნენ სხვების რეკრუტირებას და ერთგვარ გავლენის აგენტებად მოგვევლინონ მომავალში.

მას შემდეგ, რაც ISIS პოზიციები შესუსტდა, შესაძლოა ითქვას, რომ მისი არსებობის უკანასკნელ წუთებს ითვლის, საქართველოში რადიკალიზაციის და რეკრუტირებულთა რაოდენობამაც იკლო. გაჩნდა იმის ილუზია, რომ ტერორიზმი საქართველოსთვის მნიშვნელოვან საფრთხეს აღარ წარმოადგენდა, მაგრამ ბოლო პერიოდში აშკარა გააქტიურება იგრძნობა. 2017 წლის 21 ნოემბერს ბერი გაბრიელ სალოსის ქუჩაზე ჩატარდა ფართომასშტაბიანი სპეცოპერაცია, რომელიც 22 საათი მიმდინარეობდა. სპეცოპერაციის დროს ლიკვიდირებულ იქნა სამი, ხოლო დაკავებულ იქნა ერთი-ტერორიზმში ექვმიტანილი პირი. ლიკვიდირებულთა შორის იმყოფებოდა წითელი ცირკულარით ძეხნილი ტერორისტი-ანმედ ჩატავეი, რომელიც თურქეთში განხორციელებულ ტერაქტებში იყო ბრალდებული. ცოტა მოგვიანებით, საკუთარ სახლში ლიკვიდირებულ იქნა ტერორიზმში ბრალდებული 19 წლის თემირლან მაჩალიკაშვილი. როგორც სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახური აცხადებს, აღნიშნული დაჯგუფება საქართველოს ტერიტორიაზე ტერაქტებს გეგმავდა, მათი ინფორმაციით კი ერთ-ერთი სამიზნე შესაძლოა საქართველოში უცხო ქვეყნის საელჩოები და წარმომადგენლობები ყოფილიყო. ეს ფაქტი ასეა თუ არა, დაჯგუფებამ შედეგს მიაღწია, ტერორიზმის მთავარი დანიშნულება ხომ საზოგადოებაში შიშის დათესვაა და გეგმავდნენ თუ არა ისინი ტერორისტულ აქტებს, ამას მნიშვნელობა არ აქვს, ფაქტია რომ მოსახლეობაში შიში და პანიკა დათესეს. ტერორიზმის მთავარი მიზანი „ხალხის მხრიდან სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ ეჭვის დათესვა და ნდობის შერყევა“ (ნ. ხარშილაძე, გადაცემა „არჩევანი“), ამ მიზნის მიღწევა კი მათ ნამდვილად შეძლეს. გარდა ამისა, როგორც აღვნიშნე, ISIS-მ ისე დაკარგა პოზიციები, არა გამორიცხული საქართველოშიც კი უღირდეს მცირე მასშტაბის ტერაქტის დაგეგმვა პოზიციების გამყარების მიზნით. ამასთანავე სატრანზიტო დერეფნად საქართველოს გამოყენება ძალიან აქტუალურია. საქართველო კარგი დერეფანია როგორც თურქეთში, აგრეთვე რუსეთში გასასვლელად და ამ მხრივ კიდევ უფრო დიდი რისკების წინაშე ვდგავართ. გაბრიელ სალოსის ქუჩაზე ჩატარებული სპეცოპერაციის მასალებიდან ირკვევა, რომ აღნიშნული დაჯგუფება სწორედ რუსეთში აპირებდა გადასვლას და მის წინააღმდეგ „საღვთო ომის-ჯიჰადის“ წარმოებას გეგმავდა (გადაცემა „პირველები“ 2018). არ არის გამორიცხული ეს ფაქტი რუსეთმა სათავისოდ გამოიყენოს.

ზემოთ აღნიშნულმა სპეცოპერაციამ გამოავლინა ქართული სამართალდამცავი სისტემის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ხარვეზი. მიუხედავად იმისა, რომ სპეცოპერაციის შედეგი გარკვეულწილად დამაკმაყოფილებელია, რადგან თავიდან იქნა აცილებული მშვიდობიანი მოსახლეობის მსხვერპლი,

უამრავი კითხვა მაინც პასუხგაუცემელია: როგორ მოქმედებდა ტერორისტული ჯგუფი ისე, რომ სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახური ამის შესახებ ინფორმირებული არ იყო, როგორ გადმოკვეთეს საზღვარი წითელი ცირკულარით ძებნილმა საერთაშორისო ტერორიზმში ბრალდებულმა პირებმა, სად შეიძინეს იარაღი, რა იყო მათი მთავარი მიზანი, იყვნენ თუ არა ისინი საერთაშორისო ტერორისტული ქსელის ნაწილი, თუ მხოლოდ ლოკალურ დაჯგუფებას წარმოადგენდნენ და ა.შ. სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურმა გამოავლინა სტრატეგიულ დონეზე კოორდინაციის სერიოზული პრობლემა, მედიასთან არასწორი კომუნიკაციის გამო კი მოსახლეობაში დანერგა შიში და პანიკა, ხელი შეუწყო შეთქმულების თეორიების გაჩენას, რამაც კიდევ უფრო მეტად შეარყია მთავრობის იმიჯი. ფაქტია, რომ ამ ინციდენტმა რისკები უფრო მეტად გაზარდა და სახელმწიფო დიდი გამოწვევების წინაშე დააყენა (Tbilisi counter-terrorist operation 2017).

4. დასკვნა

გლობალიზაციის პირობებში ტერორიზმის საფრთხე კიდევ უფრო მასშტაბური გახდა. თავისუფალმა გადაადგილებამ, კომუნიკაციის გამარტივებამ საზოგადო სიკეთეების გარდა ბევრი უარყოფითი შედეგიც მოიტანა, რადგან ხშირად ამ სიკეთეებით სწორედ ტერორისტული ორგანიზაციები სარგებლობენ. საქართველოს გეოპოლიტიკურმა მდებარეობამ, ვიზალიზერალიზაციამ შესაძლოა ჩვენი ქვეყანა ტერორიზმის სამიზნედ აქციოს. ტერორისტული აქტების ერთ-ერთი მთავარი მიზანია შიშის და დაუცველობის განცდის დანერგვა მსოფლიო საზოგადოებაში. ამიტომ, შესაძლოა საქართველოში ტერაქტების დაგეგმვა აზრს მოკლებულია, რადგან დაახლოებით იგივე ადამიანური რესურსი დასჭირდება, რაც ნებისმიერ დიდი მასშტაბის ტერაქტის დროს, თუმცა შედეგი ისეთი რეზონანსული არ იქნება. საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე რეგიონში მიმდინარე პროცესები პირდაპირ გავლენას ახდენდა მის შიდა პოლიტიკურ თუ უსაფრთხოების საკითხებზე. დასავლური და აღმოსავლური დერეფნის ფუნქცია, გარდა დადებითი შედეგებისა, ხშირად საფრთხის შემცველიც იყო, რადგან მისი გამოყენება ყოველთვის სასიკეთო მიზნით არ ხდებოდა. ეს საფრთხე დღესაც არსებობს და შესაძლოა საქართველო გამოყენებულ იქნეს სატრანზიტო დერეფნად „ისლამური სახელმწიფოს“ მხრიდან და როგორც აღმოსავლეთმცოდნე ზ. ბატიაშვილი აღნიშნავს საქართველო შესაძლოა იქცეს „მებრძოლების და იდეების ექსპორტიორად სირიაში“ (ბატიაშვილი, 10.12.2018). ეს კი საკმარისი იქნება, რომ სერიოზული საფრთხე შეექმნას საქართველოს ევროპულ მომავალს.

შესაძლოა ტერორიზმის მხრივ საქართველოში საფრთხე ისე მწვავედ არ დგას, როგორც ევროპის ქვეყნებში, თუმცა ფაქტია, რომ ტერორიზმი ისეთივე სენია საქართველოსთვის, როგორც მთელი მსოფლიოსთვის. მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა და არასათანადო სოციალური ფონი მძლავრ იდეოლოგიურ მოტივთან ერთად ეთნიკურ და რელიგიურ უმცირესობებს უბიძგებს რადიკალიზაციისკენ. რადიკალიზაციის გამოვლენა კი შესაძლოა ISIS-ში წასვლაში და იქიდან ბრძოლაში, ან საქართველოს ტერიტორიაზე ტერორისტული აქტების განხორციელებაში გამოიხატოს.

ფაქტია, რომ სახელმწიფო არასათანადო პოლიტიკას ატარებს ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობების მიმართ, მათ არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებს ყველა ასპექტში: განათლების, საკულტო ნაგებობების მშენებლობის ნებართვის, დაფინანსების, ინტეგრაციის მხრივ. მოსახლეობაში კი პროტესტი ნელ-ნელა გროვდება და ფაქტიც სახეზეა. შეიძლება სხვადასხვა ტიპის შედეგი მივიღოთ. ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესება, თან „ურჯულოების“ წინააღმდეგ ბრძოლა ღვთის სახელით, ორმაგი მოტივაციაა. შესაძლოა რადიკალიზაციის ფაქტები არც ისე ბევრია და ISIS-ში წასულთა რაოდენობა-100 მებრძოლი შემაშფოთებლად დიდი რიცხვი არ არის, მაგრამ ასე ვერ ვიტყვით. ჩვენნაირი პატარა ქვეყნისთვის ეს არც ისე ცოტაა. მით უმეტეს, რომ ოკუპირებული ტერიტორიების კონტროლი საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან არ ხდება. თუმცა უფრო საშიში რადიკალიზაცია სხვა კუთხითაა. უფრო დიდი შანსია საქართველო ტერორიზმის სატრანზიტო ქვეყნად იქნას გამოყენებული.

მართალია, საქართველოში მუსლიმები მხოლოდ მოსახლეობის 9.9% წარმოადგენენ და ეს არ არის ის რაოდენობა, რომ საქართველო გახდეს იგივე ISIS-სთვის ძირითადი მომმარაგებელი ქვეყანა, თუმცა ეს საკმარისი იქნება, რომ სერიოზული საფრთხე შეექმნას საქართველოს ევროპულ მომავალს. გარდა ამისა, პანკისის ხეობის არსებობა მოწყვლადს ხდის საქართველოს რუსეთის აგრესიისთვის.

კავკასიის რეგიონში „ისლამური სახელმწიფოს“ პოპულარობამ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა საქართველოს უსაფრთხოება. ქვეყანა რამდენიმე მნიშვნელოვანი გამოწვევის წინაშე დადგა: საქართველო ისლამური სახელმწიფოს მხრიდან შესაძლოა გამოყენებულ იქნას შემდეგი მიზნებით: ტერიტორიის

გამოყენება ტრანზიტული დანიშნულებით ჩრდილო კავკასიის, შუა აზიის, თურქეთის და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების მიმართულებით; ქართული საბანკო და სხვა ფინანსური ინსტრუმენტების მეშვეობით ფულადი სახსრების მოძრაობა ტერორისტული საქმიანობის უზრუნველსაყოფად; თავშესაფრების, მარშრუტების ქსელის შექმნა, ქვეყანაში არსებული ლიბერალური სავიზო პოლიტიკის გამოყენება, დივერსიები სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე მილსადენებზე (საქართველოს წინაშე არსებული საფრთხეებისა და გამოწვევების ანალიზი 2018, 11-12).

მიუხედავად იმისა, რომ „ისლამური სახელმწიფო“ კარგავს ტერიტორიებს, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ სუსტდება. შესაძლოა აღნიშნული ფაქტი უფრო მეტად იყოს საფრთხის შემცველი, რადგან ჯიჰადისტები შესაძლოა გაიფანტონ მთელს მსოფლიოში და უფრო მეტი საფრთხე შექმნან, ვიდრე ერთ კონკრეტულ ადგილზე განთავსებულებმა (ბატიაშვილი, 10.12.2018). „ისლამურ სახელმწიფოში“ მიმდინარე პროცესები კი შესაძლოა პირდაპირ აისახოს საქართველოზე. „ისლამური სახელმწიფოდან“ მებრძოლები თურქეთში გადასვლის შემდეგ ეძებენ გამოსაზამთრებელ ტერიტორიებს და როგორც ჩატაევის შემთხვევაში ვნახეთ, ასეთ ადგილად ამორჩეული იყო საქართველო. ამიტომ არ არის გამორიცხული მომავალშიც საქართველო შეირჩეს ამ მიზნით.

აქედან გამომდინარე, ჩემი აზრით, საქართველოს ხელისუფლებამ პირველ რიგში უნდა იზრუნოს მუსლიმი მოსახლეობის ინტეგრაციაზე, უნდა კონტროლდებოდეს თუ რა განათლებას იღებენ ისინი თავიანთ სასწავლებლებში. სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს ქრისტიანების და მუსლიმების მშვიდობიან თანაცხოვრებას და მუსლიმთა უფრო ღრმა ინტეგრაციას ქართულ საზოგადოებაში რათა თავიდან ავიცილოთ მოსალოდნელი საფრთხეები. საგარეო პოლიტიკის კუთხით კი უნდა გააძლიეროს დასავლურ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა და მეზობელ ქვეყნებთან აქტიური თანამშრომლობით ხელი შეუშალოს რადიკალიზაციის ფაქტებს საქართველოში.

ლიტერატურა:

არტი რობერტ და ჯერვისი რობერტ. საერთაშორისო პოლიტიკა, მუდმივი ცნებები და თანამედროვე საკითხები, ჰოფმანი ბრიუს, „რა არის ტერორიზმი“, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2011.

ბატიაშვილი, ზურაბ. სალექციო კურსი „ახლო აღმოსავლეთი და თურქეთი.“ საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი (GFSIS). თბილისი, 10.12.2018. გოგუაძე, გიორგი. ისლამური სახელმწიფოს პროპაგანდა და საქართველოს მოქალაქეთა გადაბირების მეთოდები. საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი (GFSIS), 2017წ.

გოგუაძე გიორგი, კაპანაძე სერგი. დაეში და საქართველოს წინაშე არსებული გამოწვევები. საქართველოს რეფორმების ასოციაცია (GRASS), პოლიტიკური დოკუმენტი, ნოემბერი, 2015წ.

„ისლამურმა ხალიფატმა საქართველო მონიშნა“, „Prime Time“, 2015. Internet. Available from <http://primetime.ge/> (28-01-2018).

რელიგიური ტოლერანტიზმი საქართველოში. 2013. Internet. Available from [http://intermedia.ge/სტატია/25318-რელიგიური-ტოლერანტიზმი-საქართველოში-კვლევითი-ნაშრომი/94-\(28-01-2018\).](http://intermedia.ge/სტატია/25318-რელიგიური-ტოლერანტიზმი-საქართველოში-კვლევითი-ნაშრომი/94-(28-01-2018).)

საქართველოს კანონი ტერორიზმთან ბრძოლის შესახებ. თბილისი, 2007. Internet. Available from [http://police.ge/files/pdf/sakanonmdeblo%20baza/21.Law_on_Terrorism.pdf-\(28-01-2018\).](http://police.ge/files/pdf/sakanonmdeblo%20baza/21.Law_on_Terrorism.pdf-(28-01-2018).)

„საქართველოს წინაშე არსებული საფრთხეებისა და გამოწვევების ანალიზი.“ საქართველოს სტრატეგიული ანალიზის ცენტრი (GSAC), თბილისი, 2018.

ტელეკომპანია „ტაბულა“, გადაცემა „თეორემა“, „ისლამური სახელმწიფო, პანკისი და საქართველოს შეთავაზება“, 2014 წლის 30 სექტემბერი. Internet. Available from [https://www.youtube.com/watch?v=7O5Ucss9cv0-\(28-01-2018\).](https://www.youtube.com/watch?v=7O5Ucss9cv0-(28-01-2018).)

წულაძე, ზაზა. „26-ე მსხვერპლი: სკოლიდან გაპარული ომალოელი ისლამისტი“, „ამერიკის ხმა“, 2016 წლის 14 სექტემბერი, Internet. Available from [https://www.amerikiskhma.com/a/georgian-islamist-militant-killed-in-al-raqqah/3635639.html-\(28-01-2018\).](https://www.amerikiskhma.com/a/georgian-islamist-militant-killed-in-al-raqqah/3635639.html-(28-01-2018).)

Country Reports on Terrorism 2014, United States Department of State Publication Bureau of Counterterrorism Released June 2015.

- Parjiani, Zurab. "Political Islam in Georgia and the Treat of Radicalization." International Student Management Office, National Defense University, fort McNair, Washington, D.C. 20319-5062.
- Schmid, A., The Routledge Handbook on Terrorism Research, London and New York: Routledge, 2011.
- Tbilisi Counter-Terrorist Operation. სტრატეგიული ანალიზის ცენტრი (GSAC), ანალიტიკური ბიულეტენი, 2017 წლის დეკემბერი.
- Understanding Radicalisation Review of Literarure, Center for the Study of Democracy, 2016.

სწავლება. გასვლები საზღვარგარეთ. კარიერა (საგანმანათლებლო ტურიზმი)

Gulnara Diasamidze

International Black Sea University, Georgia

Khatuna Tabatadze

Georgian Technical University, Georgia

აბსტრაქტი

სტატიაში წარმოდგენილია არგუმენტები, რომელნიც განაპირობებენ საგანმანათლებლო ტურიზმის განვითარებას. ასევე მოცემულია თანამედროვე ცნებები საგანმანათლებლო მოგზაურობის. განხილულია საგანმანათლებლო ტურების ძირითადი ცნებები. ნაჩვენებია კავშირი განათლებით და შემეცნებითი ტურებისა. მოყვანილია არგუმენტები ამ სახის ტურიზმის სარგებელზე ადამიანისთვის. გარდა ამისა, სტატიაში ცალკეა გამოყოფილი საგანმანათლებლო ტურიზმის ძირითადი პრინციპები და მიზნები.

საკვანძო სიტყვები: ტურიზმი, ინდივიდუალური ტური, ტურიზმის სახეობები, საგანმანათლებლო ტურიზმი, საგანმანათლებლო ტურიზმის მიზნები, შემეცნებითი ტურიზმი, განათლება საზღვარგარეთ, მოტივაცია მოგზაურობისთვის, განათლების არაფორმალური სახე.

Exercise. Excursions abroad. Career. (Educational tourism)

Abstract

The arguments justifying the need for the development of educational tourism are presented. The modern concepts of educational travel are given. The basic concepts of educational tours are considered. Traced the relationship of educational and cognitive tours. Arguments about the benefits of educational tourism for people are given. The article highlights the basic principles and goals of educational tourism.

Key words: tourism, individual tour, types of tourism, educational tourism, education abroad, travel motivation, educational tourism goals, informal type of education, cognitive tourism.

შეუძლებელია კაცობრიობის წარმოდგენა მოგზაურობის გარეშე. თანამედროვე სამყაროში ჭარბობს მოგზაურობა განათლების განხრით. საგანმანათლებლო ტურიზმის სფერო მოიცავს ყველა სახის სწავლებას და განათლებას, რომელიც ხორციელდება არა მუდმივ საცხოვრებელ ადგილზე. საგანმანათლებლო ტურიზმის წყალობით ადამიანს შეუძლია ახალი ცოდნისა და სასარგებლო გამოცდილების მიღება. იგი დაგეგმილი მიზნის შედეგად ღებულობს დიპლომს ან კვალიფიკაციას იმაღლებს. ასევე ადამიანებს ეძლევათ საშუალება გაცილებით პატივისცემით მოექცნენ ერთმანეთს ანუ პატივი სცენ და შეაფასონ ყველა ქვეყანა. თანამედროვე ადამიანის საქციელი მკაცრად მოტივირებულია იმ სურვილით, რომ ცხოვრებაში რაღაცას მიაღწიოს და თითოეულ ინდივიდმა საკუთარი უპირატესობანი დაიკმაყოფილოს.

მატიუხინა გვთავაზობს საგანმანათლებლო ტურიზმის შემდეგ მიმართულებებს:

ენობრივი ცენტრები;

სტაჟირება საზღვარგარეთ;

საბავშვო არდადეგები;

დამატებით საგანმანათლებლო - კვალიფიკაციის ასამაღლებელი კურსები;

უმალესი განათლება - უნივერსიტეტებში განათლების მიღება;

უნივერსიტეტისთვის მზადება.

მაშასადამე, ეს დიდად მოტივირებული მოგზაურობაა. ქვეყანა ღებულობს შემოსავალს საგანმანათლებლო ტურიზმიდან, იქმნება ახალი სამუშაო ადგილები, რაც გახლავთ საშუალება საზოგადოების განვითარების.

მოგზაურობა ყოველთვის ატარებდა მიზნობრივ ხასიათს, ხშირად მოიცავდა რამდენიმე მიზანს. გამგზავრების მიზნიდან განისაზღვრება ტურიზმის სახეობის კლასიფიკაცია: რეკრეაციული, სამკურნალო - გამაჯანსაღებელი, შემეცნებითი, საქმიანი, სპორტული, ეთნიკური, რელიგიური, ტრანზიტული, საგანმანათლებლო.

ცნება „საგანმანათლებლო ტურიზმი“ მიღებულია ისეთი ცნებებიდან, როგორცაა „შემეცნებითი“, „კულტურული“, „კულტურულ-შემეცნებითი“, „საექსკურსიო-შემეცნებითი“ ტურიზმი. აი ასე ჟღერს „საგანმანათლებლო ტურიზმი“ რუსი მეცნიერების განმარტებაში: - „ტურისტული მოგზაურობები, ექსკურსიები განათლების მიზნით, ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილება და სხვა ინტერესები (И. Зорин, В. Квартальнов, გვ. 368). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გახლავთ გარკვეული სეგმენტი, რომლისთვისაც მოგზაურობის მთავარ მიზანს - განათლების მიღება წარმოადგენს. ამ სეგმენტს მკვლევარი მიაკუთვნებს სასკოლო ექსკურსიებს, ენობრივ სკოლებში და უნივერსიტეტებში სწავლებას.

საერთაშორისო რეკომენდაციების თანახმად ტურიზმის სტატისტიკაში, რომელიც შემუშავებულია მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციების მიერ, გამგზავრებები „განათლებისა და პროფესიული მომზადების“ მიზნით დაკავშირებულია ისეთი შემოქმედების ძირითად სახეობებთან, როგორიცაა მცირეხნიან კურსებზე დასწრება, გარკვეული პროგრამების გავლა (ფორმალურისა ან არაფორმალურის) ან გარკვეული უნარების გამომუშავება ფორმალური კურსების მეშვეობით. ამასთანავე ცნება „ტურიზმი“ მიეკუთვნება მოგზაურთა ქმედებას, რომელნიც ასრულებენ მოგზაურობას რომელიმე ძირითად დანიშნულების ადგილზე, რომელიც მდებარეობს მათი ძირითადი გარემოს მიღმა, ერთ წელზე ნაკლები ვადით ნებისმიერი მთავარი მიზნით გარდა დასაქმების მიზნისა საწარმოში, რომელიც.

ა. ლებედევი თავის სტატიაში „საგანმანათლებლო ტურიზმი, როგორც ეკონომიკური კატეგორია“ აღნიშნავს, რომ ყველა ავტორის მიერ ტერმინ „საგანმანათლებლო ტურიზმის“ დეფინიცია ცალსახად განიმარტება, მომხმარებელთა თვალსაზრისით არ უნდა მოხდეს ტურისტული პროდუქტის წარმოების სტადია. ავტორი ცდილობს ფორმულირების მიცემას და განმარტავს საგანმანათლებლო ტურიზმს, როგორც ეკონომიკურ კატეგორიას : ურთიერთობათა სისტემას, რომელიც წარმოებასთან კავშირშია, განაწილებასთან, გადაცვლა და მოხმარებასთან საგანმანათლებლო ტურისტული პროდუქტის, სახალხო და მსოფლიო მეურნეობის ფარგლებში. ამასთანავე ლებედევი საგანმანათლებლო ტურისტულ პროდუქტად მიიჩნევს მატერიალურ და არამატერიალურ სიკეთეებს, რომელნიც აუცილებელია მოგზაურთა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისთვის ცოდნის, უნარ-ჩვევების ათვისებისთვის არარეგულარული გადაადგილებისას მთავარი მიზნით „განათლება (ფორმალური ან არაფორმალური)“ ერთ წელიწადზე ნაკლებ დროში (Лебедев, გვ. 3).

85 %-ზე მეტი მოგზაური უარს აცხადებს ტურისტის წოდებაზე და მოგზაურობებში ეძებენ არასტანდარტულ ტურისტულ გართობებს და საექსკურსიო მარშრუტებს, განსხვავებულს იმისგან თუ რასაც ტურ - ოპერატორი სთავაზობს. ისინი ცდილობენ ქვეყნის შიგნიდან დანახვას, ადგილობრივი მაცხოვრებლების თვალთახედვიდან, შეიგრძნონ ახალი სოციალური და კულტურული პირობები, ასევე შეათავსონ დასვენება და სწავლება ან შეინარჩუნონ უკვე არსებული ენის დონე. ასეთ მოგზაურთა 57% ასაკი შეადგენს 20-25 წელს, მაგრამ ამ ბოლო წლებში ასეთი ხალხის ასაკობრივი კატეგორია იზრდება 25-35 წლამდე და ზემოთ. ყველაზე პოპულარული გახდა საგანმანათლებლო ტურიზმის შემდეგი სახეობები - სასწავლო მოგზაურობა უცხოური ენის შესწავლის მიზნით ან ამა თუ იმ საგანმანათლებლო თუ სპეციალური საგნის შესწავლა; გასაცნობი მგზავრობა დაწესებულებებსა, ორგანიზაციებში და საწარმოებში; სამეცნიერო და სასწავლო სტაჟირებები ორგანიზაციებსა და საწარმოებში; აგრეთვე მონაწილეობა სემინარებში, კონფერენციებში, კონგრესებში, სხდომებზე, შემოქმედებით მასტერ-კლასებზე, რომელთა მიზანსაც წარმოადგენს გამოცდილების გაზიარება და ახალი მნიშვნელოვანი პროფესიული ინფორმაციის მიღება; საექსკურსიო-გასაცნობი მოგზაურობა სხვადასხვა ქალაქებში, ბუნებრივ ზონებში და ქვეყნებში. ტურები უცხოური ენის შესწავლით ძალზედ პოპულარულია სხვადასხვა ასაკის კლიენტებისთვის - როგორც ბავშვებისთვის ასევე მათი მშობლებისთვის. როგორც ცნობილია, ასეთ ტურებს ყიდულობენ რათა შეიმსუბუქონ ენის შესწავლა, უფროსი მეწარმეები, რომელნიც დაინტერესებულნი არიან ბიზნეს-ენით შესწავლით რათა აწარმოონ სხვადასხვაგვარი მოლაპარაკებები.

ენობრივი პროგრამები გათვლილია 5 წლის ასაკის ბავშვებისთვის. თუმცა ამ ასაკის ბავშვთა გამგზავრება არ ხდება, 10-17 წლის მოსწავლეებს მშობლები უფრო ხშირად ამგზავრებენ სასწავლებლად.

მაშასადამე, საგანმანათლებლო ტურიზმი - ტურისტული გამგზავრებაა, რომელშიც პირველ ადგილზეა საგანმანათლებლო მიზნები, ხოლო დასვენება მეორეხარისხოვანია. საგანმანათლებლო ტურიზმი საინოვაციო მეთოდია. საგანმანათლებლო მოგზაურობა ინტერაქტიული მეთოდია. ეს გახლავთ ტურისტული მოგზაურობა, რომელშიც ტურისტი ათანხმებს დასვენებას შესწავლასთან ერთად. საგანმანათლებლო ტურიზმის სფერო მოიცავს ყველა სახის შესწავლას და განათლებას, რომელიც ხორციელდება არა მუდმივ საცხოვრებელ ადგილას. აქ გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ ტურიზმის სხვადასხვა სახეობებიდან, „საგანმანათლებლო ტურიზმი“ არის საგანმანათლებლო შედეგის მოლოდინში, როგორც აუცილებელი პირობის ამ მოგზაურობის და გამგზავრების.

საგანმანათლებლო ტურიზმის ფორმებს წარმოადგენენ ექსკურსიები, ლაშქრობები, ბანაკები, სამეცნიერო და სასწავლო სტაჟირებები საწარმოებში, მონაწილეობა სემინარებში, კონფერენციებში, კონგრესებში, ასევე ხელოვნების კონკურსებში და ფესტივალებში.

მაშასადამე, საგანმანათლებლო ტურიზმი დღესდღეობით განიხილება, როგორც ბავშვთა აღზრდის მხატვრულ მიზანთა რეალიზაცია, როგორც მიღებული ცოდნისა და შთაბეჭდილებების ღრმა გააზრება. რაც საბოლოოდ გვაძლევს არა მხოლოდ კულტურისა და ხელოვნების აღქმის საშუალებას, არამედ გვაძლევს საშუალებას ემოციურ-შეგრძნებით რეფლექსიის გამოხატვის.

საგანმანათლებლო ტურიზმი არ თმობს თავის პოზიციებს, თუმცა, რა თქმა უნდა როგორც ყველგან, საგანმანათლებლო ტურიზმში არის თავისი სიძნელებები (სეზონურობა, სავიზო პრობლემები და სხვა) (გ. დიასამიძე, ხ.ტაბატაძე, გვ. 186).

ტურისტული გადაადგილებები ჯერ კიდევ ძველ დროში გაჩნდა. ადამიანთა გადაადგილების მოტივს წარმოადგენდა ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა ვაჭრობა, შემეცნების ათვისება, აღმოჩენები, სწავლება, რელიგია და უბრალოდ დასვენება. ახლანდელ დროში ტურიზმი იქცა საერთაშორისო მასშტაბის მასობრივ-სოციალურ მოვლენად. იგი ასევე თანამედროვე ადამიანის დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს.

ლიტერატურა:

1. И.В.Зорин, В.А.Квартальнов. Энциклопедия туризма. М., Финансы и статистика. 2003.
2. А.Р.Лебедев. «Образовательный туризм как экономическая категория». Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы, №6, 2012.
3. Г.Диасамидзе, Х.Табатадзе. Деловой русский язык. Тбилиси, 2013.

შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (ILO) უსაფრთხოების სტანდარტები და მათი იმპლემენტაციის საჭიროება ქართულ კანონმდებლობაში

Tatia Uberi

Irakli Shamatava

Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

შრომის თავისუფლება ადამიანის სასიცოცხლო ინტერესებს უკავშირდება და მოიცავს მოქალაქეთა უფლებას მიიღონ გარანტირებული სამუშაო, რის გამოც შრომითი უფლების უზრუნველყოფის საშუალება სოციალური სახელმწიფოს მთავარ ქვაკუთხედად მოიაზრება. შრომის კოდექსში ასახულია სოციალური პარტნიორობის პრინციპი, რომლის საფუძველს შეადგენს ტრიპარტიზმი, დამსაქმებელი, დასაქმებული და სახელმწიფო უწყების წარმომადგენლობათა თანასწორუფლებიანი თანამშრომლობა შრომითი ურთიერთობების საკითხებთან დაკავშირებით. შრომითი უფლებების ეფექტური დაცვა აქტუალურია ეროვნულ, თუ საერთაშორისო-სამართლებრივ ჭრილში. ასოცირების ხელშეკრულების ძალაში შესვლით, საქართველოში შრომის უსაფრთხოების ნორმების მოდერნიზაცია სავალდებულოა, რაც „დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, ნაყოფიერი დასაქმებისა და ღირსეული შრომის დამკვიდრებასთან, როგორც გლობალიზაციის მართვის ძირითადი ელემენტისა, მეორე მხრივ, ვაჭრობის ხელშეწყობასთან“. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შემდგომში — ILO) კონსტიტუცია არის სადამფუძნებლო ტექსტი, რომელიც წარმოადგენს ორგანიზაციის მიერ მიღებულ სტანდარტთა საფუძველს. სახელმწიფოები, რომელთაც მოახდინეს ILO-ს კონვენციათა რატიფიცირება, ვალდებული არიან მისი შინაარსის შესრულებაზე. ორგანიზაციაში შემუშავებულია 40-ზე მეტი სტანდარტი, დარგობრივი პრაქტიკის ინსტრუქციები, რომელიც ეხება შრომის დაცვის პრევენციული კულტურის დანერგვას, მის ტექნიკურ მხარდაჭერას, შესაბამისი ნორმების შემუშავებას, სრულყოფასა და პოპულარიზაციას. საგულისხმოა, რომ ILO-ს კონვენციებიდან საქართველოში რატიფიცირებულია 18, რომელთაგან არც ერთი ეხება შრომის უსაფრთხოებასა და ჰიგიენას. სტრუქტურულად, სტატია შედგება აბსტრაქტის, პარაგრაფების, ქვეპარაგრაფის, დასკვნისა და ბიბლიოგრაფიისაგან. სტატიაში განხილულია ILO-ს უსაფრთხოების სტანდარტები, მათი ქართულ კანონმდებლობაში იმპლემენტაცია, ჯანსაღი სამუშაო გარემოს მონიტორინგი, საქართველოს შრომის კოდექსის (შემდგომში — სშკ) 35-ე მუხლის მიმოხილვა მომიჯნავე კანონმდებლობებთან მიმართებით (საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი და საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი (შემდგომში — სასკ)).

საკვანძო სიტყვები: შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, ILO, სტანდარტები, უსაფრთხოება, ჯანსაღი სამუშაო გარემო, შრომის ჰიგიენა, შრომის ინსპექცია, ინსპექტირება, სტატისტიკა, დეპარტამენტი.

International Labor Standards on Safety and Health of International Labor Organization (ILO) and their central role in the implementation of Georgian Legislation

Abstract

Freedom of labor and other social rights are the fundamental principles of human interest. The right to work implicates the right of citizens to receive guaranteed, protected work environment. The Labor Code of Georgia outlines the principals of social partnership, which is based on basic principles of government, equality between employers and employees and state agencies in labor relations. Effective protection of labor rights is a crucial issue, both in national and international level. Since, the entry into force the Association Agreement, Georgia has been committed to renovating labor safety regulations. According to Annex 30 of the Association Agreement, the state should ensure employment and social policy closer to European, in order to satisfy ILO standards (International Labor Organization). International Labor Organization has ascertained more than 40 standards on safety and health and has adopted guidelines. In 2003, the ILO acquired a Plan on Safety and Hygiene standards, which includes the preventative measures of labor safety, for the development, improvement and promotion of relevant norms, as well as technical support. It should be mentioned that, 18 of, ILO Conventions have been ratified in Georgia, but none of them concerns safety and hygiene issues. The article consists:

Introduction/paragraphs/conclusion/bibliography. Discusses on: ILO safety standards, their implementation in Georgian legislation; Necessity of monitoring on working environment (statistics on workplace casualties), review of Article 35 of the Labor Code of Georgia with related legislation (Review of Articles 170, 240 and 42 of the Code of Administrative Offenses of Georgia).

Keywords: International Labor Organization, Standards, Safety, Healthy Working Environment, Labor, Health, Labor Inspection, Inspection, Statistics, Department, ILO.

ILO-ს უსაფრთხოების სტანდარტები და მათი იმპლემენტაციის საჭიროება ქართულ კანონმდებლობაში შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ ILO-ს სტანდარტები წარმოადგენს მნიშვნელოვან ინსტრუმენტებს მთავრობის, დამსაქმებლებისა და დასაქმებულების ხელში, საიმისოდ, რომ მიაღწიონ შრომის მაქსიმალურ უსაფრთხოებას. შრომით-სამართლებრივ ურთიერთობებში უსაფრთხოების სტანდარტიზაცია აუცილებელია, ამ მხრივ, ასოცირების ხელშეკრულებამ არათუ დღის წესრიგში დააყენა შრომითი კანონმდებლობის ევროპულ კანონმდებლობასთან მოდერნიზაციის პროცესი, არამედ დააჩქარა კიდევ ეს პროცესები. „ქვეყანამ უნდა მოახდინოს იმ სტანდარტების ინტეგრირება კანონმდებლობაში და აღსრულება, რაც შრომის სამართლის ასპექტებთან დაკავშირებით გაწერილია შეთანხმებაში“.¹⁰¹

ILO-ს წესდება განსაზღვრავს პრინციპებს,¹⁰² რომლითაც სავალდებულოა დასაქმებულთა დაცვა ავადმყოფობის, დაავადებისა და ტრავმებისაგან. სტატისტიკურად, ყოველწლიურად ორ მილიონზე მეტი ადამიანი იღუპება, რაც მთლიანი შიდა პროდუქტის 4%-ს შეადგენს და გამოწვეულია საწარმოო ტრავმებიდან. უბედური შემთხვევების აცილება, უმეტესწილად, შესაძლებელია შრომის ინსპექტირების დანერგვით, ანგარიშგებითა და ჯანსაღი პრევენციით.

ქვეყანაში არსებული ვითარების გათვალისწინებით, აუცილებელია ILO-ს №155-ე,¹⁰³ №161-ე¹⁰⁴ და №187-ე¹⁰⁵ კონვენციების რატიფიცირება, რომლებიც აყალიბებს შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის დაცვის ფუნდამენტურ პრინციპებს.

შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ ILO-ს №155-ე კონვენცია განსაზღვრავს შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის თანმიმდევრული ეროვნული პოლიტიკის დამტკიცებას, ასევე მთავრობის მიერ მისაღებ და სამრეწველო საწარმოებში გასატარებელ ზომებს, რომელთა მიზანია შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის ხელშეწყობა და სამუშაო პირობების გაუმჯობესება.

შრომის ჰიგიენის სამსახურის შესახებ №161 კონვენცია ითვალისწინებს საწარმოთა დონეზე შრომის ჰიგიენის სამსახურების ჩამოყალიბებას, რომელთაც უნდა შეეძლოთ პრევენციული ღონისძიებების გატარება. სამსახურის უშუალო მოვალეობაა რჩევების მიცემა დამსაქმებულების, დასაქმებულებისა და საწარმოში მათი წარმომადგენლებისათვის — უსაფრთხო და ჯანსაღი სამუშაო გარემოს შენარჩუნებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე.^{106/107}

შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის ხელშეწყობი ჩარჩო-სისტემის შესახებ ILO-ს № 187-ე კონვენცია ორიენტირებულია, ეროვნულ დონეზე, ხელი შეუწყოს შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის

¹⁰¹ ქარდავა ე., შრომის სამართლის განვითარება ევროინტეგრაციული პროცესების ფონზე, თსუ-ს სამართლის ჟურნალი, № 1, თბ., 2016, 149-160. «https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty-law-public/samartlis%20Jurnal%20_%202016.1.pdf» [08.09.2019].

¹⁰² იხ ვრცლად, Larion A.P., Regulation Of International Labour Organization On Forced Labour., European Journal Of Law and Public Administration., 4(1), 5-11. «<https://heinonline.org/HOL/PrintRequest?collection=journals&handle=hein.journals/ejlp4&div=3&print=section&format=PDF&searchable&submit=Print%2FDownload&id=2>» [10.08.2019].

¹⁰³ «https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=normlexpub:12100:0::no::p12100_instrument_id:312300» [20.08.2019].

¹⁰⁴ «https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C161» [20.08.2019].

¹⁰⁵ C185 - Seafarers' Identity Documents Convention (Revised), 2003 (No. 185) Convention revising the Seafarers' Identity Documents Convention, 1958 (Entry into force: 09 Feb 2005) Adoption: Geneva, 91st ILC session (19 Jun 2003) - Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). Convention may be denounced: 09 Feb 2025 - 09 Feb 2026. «https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312330:NO» [20.08.2019].

¹⁰⁶ იხ. თამაშის წესები, მოკლე შესავალი შრომის საერთაშორისო ნორმებში, გადასინჯული რედაქცია, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2009, 55. «http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_226313.pdf» [14.08.2019].

¹⁰⁷ International Labour Organization's, International Labour Standards on Occupational Safety and Health «<http://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/occupational-safety-and-health/lang-en/index.htm>» [12.08.2019].

პრევენციული კულტურის ჩამოყალიბებას.¹⁰⁸ სწორედ ამიტომ, მნიშვნელოვანია საქართველოში ამ კონვენციის რატიფიცირება. დოკუმენტის ხელმოწერით, შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ არსებული დანაწესების ფართო აღიარება მოხდება.

კონვენციებში სამ ძირითადი საფეხურია წარმოდგენილი, რომლითაც სახელმწიფოები ქმნიან დასაქმებულთათვის უსაფრთხო გარემოს: ა) შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ არსებული კონვენციების ფართო აღიარება; ბ) ეროვნული პოლიტიკის დამტკიცება და, ქვეყანაში არსებული პირობების გათვალისწინებით, შესაბამისი ნორმების შემუშავება; გ) სამსახურების საწარმოების დონეზე ჩამოყალიბება, რომლებიც ნორმების შესრულების მონიტორინგს უზრუნველყოფენ.

შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის დაცვის ფუნდამენტური პრინციპების ზოგადი სამოქმედო გეგმების გარდა, ILO გვთავაზობს ათობით კონვენციასა და ინსტრუქციას სხვადასხვა სამუშაო დარგში, რომლებიც იძლევა სახელმძღვანელო მითითებებს ცალკეულ სექტორებში შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის კუთხით (მაგ. მშენებლობა, შახტები, ფოლადის ინდუსტრია, სოფლის მეურნეობა, გემთმშენებლობა და ა.შ.).

შრომით-სამართლებრივი ურთიერთობის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ეროვნული კანონმდებლობა უფლების დაცვის სხვადასხვა მექანიზმებს ითვალისწინებს, როგორიცაა: სასამართლო, სახალხო დამცველი, მედიაცია, არბიტრაჟი და შრომის ინსპექციის სამსახური.

ახალი საკანონმდებლო რეგულაციები საქართველოში

2013 წლის ივლისში, ILO-ს სტანდარტის შესაბამისად, პარლამენტის მიერ მიღებულია ახალი სშკ, რომლის მიზანია სამუშაო გარემოს უსაფრთხოების გაუმჯობესება და ისეთი მექანიზმებისა და ინსტიტუტების შექმნა, რომელთაც ექნებათ ადეკვატური პირობები სამუშაო პირობების შესამოწმებლად.

ჩვენი სახელმწიფო, პრინციპების დონეზე, იზიარებს კონვენციის შინაარსს, მაგრამ მისი განხორციელება აქტიურად არ ხდება დამსაქმებლის ან დასაქმებულის მხრიდან. აღნიშნულ გარემოებას თან ახლავს მთელი რიგი სოციალური და ეკონომიკური საკითხების მოგვარება, კერძოდ, დამსაქმებელი, ხარჯების დაზოგვის გამო, შესაძლოა უარს ამბობდეს მის შესრულებაზე. დღევანდელი რეალობის გათვალისწინებით, ხშირია შემთხვევები, როდესაც დასაქმებულები უზრუნველყოფილნი არიან უსაფრთხოების ინდივიდუალური დაცვის საშუალებებით, თუმცა ისინი მაინც არ იყენებენ დაცვის მსგავსი მექანიზმებს, როგორიცაა უსაფრთხოების თოკით მუშაობა, რადგან სამუშაო პროცესს მოუხერხებელს და დისკომფორტულს ხდის. სამწუხაროდ, ადმინისტრაცია არ ავალდებულებს და არც ცდილობს მკაცრი მონიტორინგი განხორციელებას, რაც საწარმოო ტრავმებისა და უბედური შემთხვევების განმავლობაში ხდება.

ევროპული კავშირის 89/391/EEC დირექტივის თანახმად,¹⁰⁹ სამუშაო ადგილზე ჯანმრთელობის დაცვისა და შრომის უსაფრთხოების მინიმალური მოთხოვნები ეხება ყველა ბიზნეს სექტორსა და დასაქმებულს. უბედური შემთხვევის აღკვეთისა და ჯანმრთელობის დაზღვევა გამოყენებულ უნდა იქნეს დამოუკიდებელი მომსახურების ხელშეკრულების საფუძველზე, თუ სამუშაო სრულდება უწყვეტად.¹¹⁰ პროფკავშირების წარმომადგენლის განცხადებით, ადმინისტრაცია ვალდებულია, აამოქმედოს ბერკეტები, როგორიცაა, ინდივიდუალური დაცვის საშუალებების გამოყენებლობის შემთხვევაში ხელფასის დაქვითვა.¹¹¹

საქართველოს კანონში „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ მე-3 მუხლით განისაზღვრა, „შრომის უსაფრთხოება“ — როგორც, დასაქმებულისა და სამუშაო სივრცეში მყოფი სხვა პირების სიცოცხლის, ჯანმრთელობისა და ფუნქციური შესაძლებლობების, სამუშაოს უარყოფითი ასპექტებისაგან დაცვის სისტემა, რომელიც ჯანსაღი და უსაფრთხო საქმიანობის პირობებს ქმნის და მოიცავს სამართლებრივ,

¹⁰⁸ იხ. თამაშის წესები, მოკლე შესავალი შრომის საერთაშორისო ნორმებში, გადასინჯული რედაქცია, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2009, 54. «http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_226313.pdf» [20.08.2019].

¹⁰⁹ ევროპარლამენტის და საბჭოს 2002 წლის 25 ივნისის 2002/44/EC დირექტივა «<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3623256>» [20.08.2019].

¹¹⁰ ბაჩინი ფ., შრომის პირობების დაცვა — უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული ვალდებულებების სახელშეკრულებო (და ექსტრა-სახელშეკრულებო) ხასიათი. საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარები, თბ. 2016, 263-264.

¹¹¹ ქაჯაია/ფერაძე/აროშვილი., შრომის პირობები და უსაფრთხოება სამშენებლო სექტორში – ფორმალური და არაფორმალური დასაქმების პირობებში, მომზადებულია სოლიდარობის ცენტრისთვის, 2018.

«<http://european.ge/shromis-pirobebi-da-usaftrxoeba-samsheneblo-seqtorsshi/>» [20.08.2019].

სოციალურ-ეკონომიკურ, ორგანიზაციულ-ტექნიკურ, სანიტარულ-ჰიგიენურ, სამკურნალო-პროფილაქტიკურ, სარეაბილიტაციო და სხვა ღონისძიებებს. აღნიშნულ კანონში გაწერილია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა დამსაქმებლისა და დასაქმებულების უფლება-ვალდებულებანი, შრომის უსაფრთხოების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკა და ზედამხედველობის განმახორციელებელი უწყებები, ასევე პასუხისმგებლობის საკითხი შრომის უსაფრთხოების, ჯანსაღი სამუშაო პროცესის უზრუნველყოფის განუხორციელებლობის შემთხვევებში.

იმის განსასაზღვრად, თუ რომელი პრევენციული ზომა უნდა იქნეს გამოყენებული, შეფასებისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული არა ის გარემოება, სხვადასხვა საწარმოო სექტორის სამეცნიერო და ტექნოლოგიური ცოდნის ნაწილს წარმოადგენს თუ არა კონკრეტული ზომა, არამედ ის, მოცემულია თუ არა იგი ინდუსტრიული წარმოების მომწესრიგებელ სტანდარტებში და, შესაბამისად, გათვალისწინებულია თუ არა პირდაპირ კანონმდებლობით.¹¹²

2.1. საქართველოს შრომის კოდექსის უთრთიერთიმართება მომიჯნავე კანონმდებლობებთან

სამოქალაქო და ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის გარდა, შრომის უსაფრთხოების დაცვის გარანტიას წარმოადგენს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც შრომის უსაფრთხოების წესების დარღვევისთვის განსაზღვრავს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას. კერძოდ, სსკ-ის 170-ე მუხლით დადგენილია სახდელი შრომის დაცვის წესის დარღვევისთვის, რაც გულისხმობს უსაფრთხოების ტექნიკის ან შრომის დაცვის სხვა წესის დარღვევას, რამაც გამოიწვია ჯანმრთელობის ნაკლებად მძიმე ან მძიმე დაზიანება. დანაშაულის ობიექტური შემადგენლობა გამოიხატება უსაფრთხოების ტექნიკის ან შრომის დაცვის სხვა წესის დარღვევაში. მუხლის დისპოზიცია ბლანკეტურია, ამიტომ, პირის ქმედებაში ამ მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის ამოსაცნობად საჭიროა დადგინდეს, რომელი კონკრეტული დანაშაული იქნა დარღვეული (რაც გათვალისწინებულია შესაბამისი კანონქვემდებარე აქტებითა და ტექნიკური რეგლამენტებით). „დანაშაულის სუბიექტის დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ მას ეკისრება ვალდებულება დაიცვას აღნიშნული წესები თავისი სამსახურებრივი მდგომარეობის ძალით ან სპეციალური განკარგულების საფუძველზე“.¹¹³ სსკ-ის 170-ე მუხლს დამამძიმებელი გარემოებებსაც შეიცავს, იგივე ქმედება, რამაც გამოიწვია ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა (მე-2 ნაწილი) ან ორი ან მეტი ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა (მე-3 ნაწილი); ამ მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულისგან სისხლისსამართლებრივი დაცვის ობიექტია არამარტო ადამიანის ჯანმრთელობა, არამედ სიცოცხლე. რაც შეეხება სსკ-ის 240-ე მუხლს, იგი აწესებს პასუხისმგებლობას სამთო, სამშენებლო ან სხვა სამუშაოს წარმოებისას უსაფრთხოების წესების დარღვევისთვის, რამაც გამოიწვია ჯანმრთელობის ნაკლებად მძიმე ან მძიმე დაზიანება.

სსკ-ის 114 42-ე მუხლი შრომის კანონმდებლობისა და შრომის დაცვის წესების დარღვევას ეხება. მუხლის დისპოზიციით: საწარმოს, დაწესებულების, ორგანიზაციის (მიუხედავად მისი საკუთრებისა და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისა) თანამდებობის პირის მიერ შრომის კანონმდებლობისა და შრომის დაცვის წესების დარღვევა, – გამოიწვევს დაჯარიმებას შრომის ანაზღაურების ას მინიმალურ ოდენობამდე. იგივე ქმედება, ჩადენილი ადმინისტრაციული სახდელის დადებიდან ერთი წლის განმავლობაში, გამოიწვევს დაჯარიმებას შრომის ანაზღაურების ორას მინიმალურ ოდენობამდე. შრომის დაცვის წესების დარღვევისათვის ამ მუხლით განსაზღვრული პასუხისმგებლობა არ ვრცელდება „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებულ მომეტებული საფრთხის შემცველ მძიმე, მავნე და საშიშპირობებიან სამუშაოებზე, აღნიშნული წესი მოქმედებს 2018 წლის 1 აგვისტოდან.

შრომის უსაფრთხოების და ჯანსაღი სამუშაო გარემოს მონიტორინგი - შრომის პირობების ინსპექტირების აუცილებლობა და სტატისტიკა საქართველოში

¹¹² ბაჩინი ფ., შრომის პირობების დაცვა — უსაფრთხოების ვალდებულების შინაარსი, საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარები, თბ. 2016. 266. შემდგომი მითითებით: Corte Cost., 25 July 1996, n. 312, v.marinos anotaciIT, La minimizzazione del rischio sui luoghi di lavoro nell'interpretazione della Corte costituzionale, in Riv. It. Dir. Lav., (1997), II, at 15; ასევე იხ., L. Spagnuolo Vigorita, Rilievi in tema di responsabilità del datore di lavoro, in Oss. Giur. Lav., (1996), at 849 ff.; A. Vallebona, Sicurezza del lavoro e certezza del diritto: fi nalmente ascende in campo la Corte costituzionale, in Mass. Giur. Lav., (1996), at 829 ff.; R. Guariniello, Obblighi e responsabilità delle imprese nella giurisprudenza penale, in Riv. Giur. Lav., (2001), II, at 532 ff.)

¹¹³ ლევკიშვილი მ., თოდუა ნ., მამულაშვილი გ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი., წიგნი I., თბ. 2016, 377.

¹¹⁴ საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი 15/12/1984.

2006-2015 წლებში საქართველოში არ არსებობდა შრომის ინსპექცია. 2006 წელს მოქმედი ინსპექცია გაუქმდა, რაც განპირობებული იყო ორგანოს უფუნქციობითა და მაშინდელი დერეგულაციის პოლიტიკით. ორგანო წარმოადგენდა ძველ, საბჭოთა რევიზიას და კორუფციის მაღალი მაჩვენებლით გამოირჩეოდა.

ბოლო წლებში, სამუშაო ადგილას მომხდარი უბედური შემთხვევებმა, დღის წესრიგში დააყენა შრომის ინსპექციის საჭიროება. საქართველოს ევროკავშირთან გაფორმებული ასოცირების შეთანხმების 30-ე დანართის მიხედვით, საქართველომ დასაქმებისა და სოციალური პოლიტიკის შესახებ კანონმდებლობა ევროპულთან უნდა დაახლოვოს, რისთვისაც ვადა შეთანხმების ძალაში შესვლიდან 3-დან 5 წლამდე განისაზღვრა.

საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანებით, 115 2015 წლიდან ფუნქციონირებს შრომის პირობების ინსპექტირების დეპარტამენტი, რომელსაც შესაბამისი მომართვის საფუძველზე შეეძლო ობიექტის ინსპექტირება, ხოლო დარღვევების აღმოჩენის შემთხვევაში – ორგანიზაციის ხელმძღვანელი პირისთვის წერილობითი რეკომენდაციის მიცემა.¹¹⁵ ინსპექტირება გახლდათ ნებაყოფლობითი და დეპარტამენტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, ძირითადად, სარეკომენდაციო ხასიათის, რის გამოც, შრომის ინსპექციის მუშაობა არაეფექტური გახლდათ. ინსპექტირების დეპარტამენტს, არსებული უფლებამოსილების ფარგლებში, არ შეეძლო დასაქმების ადგილზე, წინასწარი თანხმობის გარეშე, შესამოწმებლად შესვლა; მის მიერ გაცემული რეკომენდაციების აღსრულება კომპანიებისთვის არ ატარებდა სავალდებულო ხასიათს, შესაბამისად, აღნიშნული ორგანიზაცია ვერ უზრუნველყოფდა შრომითი უფლებების დარღვევის პრევენციასა და არსებულ დარღვევაზე შესაბამის რეაგირებას.

შრომის უსაფრთხოების წესების დაუცველობიდან გამომდინარე, საინტერესოა სტატისტიკური მონაცემების ანალიზიც.

საქართველოს საერთო სასამართლოებში შრომის უსაფრთხოების წესების დარღვევის შესახებ (სსკ 240-ე მუხლი) 2015-2017 წლებში 48 საქმე განიხილეს, საიდანაც 35 სისხლის სამართლის საქმე საპროცესო შეთანხმებით დასრულდა. პროცესუალური მიერ სამუშაო ადგილზე დაღუპულთა და დაშავებულთა სტატისტიკა ბევრად აღემატება სასამართლოში შესული საქმეების რაოდენობას. მათი ინფორმაციით, 2015 წელს, სამუშაო ადგილზე 42 ადამიანი დაიღუპა, 80 მძიმედ დაშავდა, ხოლო 2016-ში დაიღუპა 58 და მძიმედ დაშავდა – 84.

უზენაესი სასამართლოს მიერ გაცემული სტატისტიკური ინფორმაციით, საქართველოს საქალაქო/რაიონულ სასამართლოებში 2015 წელს 240-ე მუხლის მეორე ნაწილით შევიდა 12 საქმე, საიდანაც 9 საქმეზე – საპროცესო შეთანხმება გაფორმდა, ხოლო 2016 წელს სასამართლოებში დარეგისტრირდა 13 საქმე, საიდანაც 4-ზე საპროცესო შეთანხმება მიღწეული.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ინფორმაციით, 2017 წლის იანვარ-ივნისში წარმოებაში მომხდარი უბედური შემთხვევების შედეგად, საქართველოს მასშტაბით, 18 ადამიანი გარდაიცვალა, 34 – დაშავდა.

აღნიშნული სტატისტიკა სავალალოა და ცხადყოფს კონტროლის გამკაცრების საჭიროებას. რამდენადაც ასოცირების ხელშეკრულების შესრულების ვადები უფრო შემჭიდროვდა, 2019 წლის 1 სექტემბრიდან „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონში¹¹⁷ ცვლილებები და დამატებები განხორციელდა. შედეგად, ამოქმედდა ისეთი მუხლები, რომელებიც საქართველოს ტერიტორიაზე ბიზნესის სექტორის წარმომადგენელ კომპანიებს შრომის უსაფრთხოების მენეჯერის დაქირავების ვალდებულებას აკისრებს. დამსაქმებელი ვალდებულია შრომის უსაფრთხოების დასაცავად დანიშნოს ან მოიწვიოს სერტიფიცირებული სპეციალისტი. დამსაქმებელს, რომელსაც 20 ან ნაკლები დასაქმებული ჰყავს, შეუძლია პირადად შეასრულოს შრომის უსაფრთხოების სპეციალისტის პროფესიული მოვალეობები. ხოლო თუ დამსაქმებელს 20-დან 100-მდე დასაქმებული ჰყავს, მაშინ ვალდებულია ჰყავდეს

¹¹⁵ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2015 წლის 21 აპრილის ბრძანება №01-10/6, თბ.

¹¹⁶ იხ. ანალოგიური დანაწესი წიგნში, „პრაქტიკული სახელმძღვანელო შრომის უფლებისა და გარემოს დაცვის სფეროში“, 2015, 55. http://greenalt.org/wp-content/uploads/2015/05/პრაქტიკული_სახელმძღვანელო_შრომის_უფლებისა_და_გარემოს_დაცვის_სფეროში.pdf [10.09.2019].

¹¹⁷ საქართველოს კანონი „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ 19/02/2019.

არანაკლებ 1 შრომის უსაფრთხოების სპეციალისტი, ხოლო 100 ან მეტი დასაქმებულის ყოლის შემთხვევაში, არანაკლებ 2 შრომის უსაფრთხოების სერტიფიცირებული სპეციალისტი.

საქართველოს ორგანული კანონი „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ ძალაში შესვლის დღიდან ეკონომიკური საქმიანობის განმახორციელებელ ყველა ორგანიზაციაზე ვრცელდება, მათ შორის, საქართველოს ორგანული კანონით „საქართველოს შრომის კოდექსი“ და „საჯარო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონით მოწესრიგებულ შრომით ურთიერთობებზე.

დასკვნა

ქვეყანაში არსებული ვითარების გათვალისწინებით, ფაქტია, რომ აუცილებელ პირობას, წარმოადგენდა შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის №187, №155-ე და №161-ე კონვენციების რატიფიცირება. შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის ხელშეწყობი ჩარჩო-სისტემის შესახებ ILO-ს № 187-ე კონვენცია არეგულირებს, რომელიც სამწუხაროდ საქართველოს მიერ არ არის რატიფიცირებული. მაშინ, როდესაც დოკუმენტის ხელმოწერით, შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ არსებული დანაწესების ფართო აღიარება მოხდებოდა. კონვენცია ორიენტირებულია შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის სფეროში თანმიმდევრული ეროვნული პოლიტიკის შემუშავებასა და გატარებაზე, ასევე ჰიგიენის პრევენციული კულტურის ჩამოყალიბებაზე. საქართველოს შრომის კოდექსის მეშვეობით თავიდან სწორედ აღნიშნულს შეეხება. კანონი დამსაქმებელს აკისრებს ვალდებულებას, უზრუნველყოს დასაქმებული სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის მაქსიმალურად უსაფრთხო გარემოთი.

საერთაშორისო ხელშეკრულებები საქართველოს კანონმდებლობის განუყოფელი ნაწილია, ხოლო კონსტიტუციის მე-6 (II) მუხლი საერთაშორისო ნორმატიული აქტების უპირატეს ძალას ადგენს შიდასახელმწიფოებრივ ნორმატივებთან მიმართებით. შესაბამისად, წარმოუდგენელი უნდა იყოს სშკ-ის საკამათო ნორმების განმარტება მათ გარეშე; უფრო მეტიც, ნორმების შინაარსს შორის აშკარა წინააღმდეგობისას, საერთაშორისო აქტებით დადგენილ ნორმებს უპირატესობა ენიჭება და ადგილობრივის გამოყენება სრულად უნდა გამოირიცხოს.¹¹⁸

შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ ILO-ს №155-ე კონვენცია განსაზღვრავს შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის თანმიმდევრული ეროვნული პოლიტიკის დამტკიცებას, მთავრობის მიერ მისაღებ და სამრეწველო საწარმოებში გასატარებელ ზომებს, რომელთა მიზანია შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის ხელშეწყობა, სამუშაო პირობების გაუმჯობესება. ეს პოლიტიკა ქვეყანაში არსებული პირობებისა და პრაქტიკის გათვალისწინებით უნდა შემუშავდეს.

შრომის ჰიგიენის სამსახურის შესახებ №161 კონვენცია ითვალისწინებს საწარმოთა დონეზე შრომის ჰიგიენის სამსახურების ჩამოყალიბებას, რომელთაც უნდა შეეძლოთ პრევენციული ღონისძიებების გატარება. სამსახურის უშუალო მოვალეობაა რჩევების მიცემა დამსაქმებულების, დასაქმებულებისა და საწარმოში მათი წარმომადგენლებისათვის — უსაფრთხო და ჯანსაღი სამუშაო გარემოს შენარჩუნებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

განხილული კონვენციები გვთავაზობენ სამ ძირითად საფეხურს, რომელთა გავლითაც შეიძლება სახელმწიფომ შექმნას უსაფრთხო გარემო დასაქმებულთათვის; ეს საფეხურებია: შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის შესახებ არსებული კონვენციების ფართო აღიარება; შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის თანმიმდევრული ეროვნული პოლიტიკის დამტკიცება და შესაბამისი ნორმების შემუშავება ქვეყანაში არსებული პირობების გათვალისწინებით, შრომის უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის სამსახურების ჩამოყალიბება საწარმოების დონეზე, რომლებიც ადგილზე გააკონტროლებენ არსებული ნორმების შესრულებას.

საწარმოში მომხდარ უბედურ შემთხვევათა სტატისტიკა ადასტურებს, რომ შრომის კანონმდებლობა საქართველოში მოდერნიზაციასა და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებას საჭიროებდა. ამდენად, ILO-ს უსაფრთხოების სტანდარტები დროულად იმპლემენტირდა.

ამასთან, გარდა განხორციელებული ცვლილებებისა რომელიც 2019 წელს შევიდა ძალაში, მნიშვნელოვანია შრომის ინსპექციის დაკომპლექტება მოხდეს მაღალი კვალიფიკაციის მქონე კადრებით, რომელთაც

¹¹⁸ ზალიშვილი ვ., შრომითი ხელშეკრულების მოშლის ზოგიერთი მექანიზმი (სასამართლო პრაქტიკის მიმოხილვა), შრომის სამართალი, სტატიათა კრებული I, თბ. 2011, 13.

შეუზღუდავად, ნებისმიერ დროს შეეძლება კომპანიის შემოწმება, რათა ორგანოს საქმიანობა უფრო ეფექტური გახდეს.

ყველა ქვეყანაში არსებობს რისკი, რომ ინსპექტორმა შეიძლება რომელიმე კომპანიისთვის გარკვეული საშუალებით გამოწვევის დაუშვას. ასეთი შემთხვევების თავიდან აცილების ბერკეტად უმჯობესია შესამოწმებელ ტერიტორიაზე ინსპექტორთან ერთად პროფკავშირების წარმომადგენლის დაშვება, რაც შრომის ინსპექციის ქმედითობისა და გამჭვირვალობის მაღალ სტანდარტს დააწესებს.

დამსაქმებელმა (დასაქმებულებთან კომუნიკაციით) უნდა შექმნას და გააუმჯობესოს უსაფრთხოების წესები, უზრუნველყოს ტრენინგების ჩატარება დასაქმებულისთვის გასაგები ენითა და ლექსიკონით, მუდმივად მიაწოდოს ინფორმაცია საკუთარი შრომითი უფლებებისა და ვალდებულებების შესახებ. სწორედ ამ გზით არის შესაძლებელი საქართველოში გაუმჯობესდეს შრომითი უფლებების დაცვა და დაინერგოს შრომის უსაფრთხოების პრევენციული და ეფექტური სისტემა.

ბიბლიოგრაფია

ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთის მხრივ, საქართველოსა და მეორეს მხრივ, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის.
«<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2496959>» [16.08.2019].

ევროპარლამენტის და საბჭოს 2002 წლის 25 ივნისის 2002/44/EC დირექტივა
«<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3623256>» [20.08.2019].

საქართველოს ორგანული კანონი, შრომის კოდექსი 17/12/2010.

საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი 15/12/1984.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი 22/07/1999.

საქართველოს კანონი „პროფესიული კავშირების შესახებ“ 02/04/1997.

საქართველოს კანონი „საჯარო სამსახურის შესახებ“ 27/10/2015.

საქართველოს კანონი „შრომის უსაფრთხოების შესახებ“ 19/02/2019.

საქართველოს მთავრობის 2017 წლის 27 ოქტომბრის დადგენილება №477, „სიმაღლეზე მუშაობის უსაფრთხოების მოთხოვნების შესახებ ტექნიკური რეგლამენტის დამტკიცების თაობაზე, თბ.

საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2015 წლის 21 აპრილის ბრძანება №01-10/ნ, თბ.

ბაჩინი ფ., შრომის პირობების დაცვა — უსაფრთხოების ვალდებულების შინაარსი, საქართველოს შრომის კოდექსის კომენტარები, თბ. 2016, 263-264, 266.

ზაალიშვილი ვ., შრომითი ხელშეკრულების მოშლის ზოგიერთი მექანიზმი (სასამართლო პრაქტიკის მიმოხილვა), შრომის სამართალი, სტატიათა კრებული I, თბ. 2011, 13.

თამაშის წესები, მოკლე შესავალი შრომის საერთაშორისო ნორმებში, გადასინჯული რედაქცია, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, 2009, 54-55. «http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_226313.pdf» [14.08.2019].

ლეკვეიშვილი მ., თოდუა ნ., მამულაშვილი გ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი., წიგნი I., თბ. 2016, 377.

პრაქტიკული სახელმძღვანელო შრომის უფლებისა და გარემოს დაცვის სფეროში., 2015, 55.
«http://greenalt.org/wp-content/uploads/2015/05/პრაქტიკული_სახელმძღვანელო_შრომის_უფლებისა_და_გარემოს_დაცვის_სფეროში.pdf» [10.09.2019].

ტურავა/ჯიშვარიანი-თევდორაძე/ყვანია., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი. თბ, 2015, 377-378.

უტიაშვილი ნ., შრომის სამართლის სტატიათა კრებული., ტ III, 2014, 432.
«https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty_law/shromis%20sam.pdf» [09.09.2019].

ქარდავა ე., შრომის სამართლის განვითარება ევროინტეგრაციული პროცესების ფონზე, თსუ-ს სამართლის ჟურნალი, № 1, თბ., 2016, 149-160. «https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty-law-public/samartlis%20Jurnal%20_%202016.1.pdf» [08.09.2019].

ქაჯაია/ფერაძე/აროშვილი., შრომის პირობები და უსაფრთხოება სამშენებლო სექტორში – ფორმალური და არაფორმალური დასაქმების პირობებში, მომზადებულია სოლიდარობის ცენტრისთვის, 2018. «<http://european.ge/shromis-pirobebi-da-usaftrxoeba-samsheneblo-seqtorsshi/>» [20.08.2019].

შველიძე ზ., ბაქაძე ნ., თოდრია თ., საქართველოს შრომის სამართალი და საერთაშორისო შრომის სტანდარტები, სახელმძღვანელო მოსამართლეების, იურისტებისა და სამართლის პედაგოგებისათვის., 2017, 39, 69-70. «https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty-law/shromis%20sam.pdf» [10.09.2019].

ჯგერენაია ე., ქარდავა ე., შრომითი უფლებების დაცვა, როგორც ევროპული ინტეგრაციის პოლიტიკის ნაწილი – განვითარების პერსპექტივები ასოცირების შეთანხმების, ვიზის ლიბერალიზაციის სამოქმედო გეგმისა და სოციალური ქარტიის ფარგლებში., 2016 «<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/12875.pdf>» [10.09.2019].

C185 - Seafarers' Identity Documents Convention (Revised), 2003 (No. 185) Convention revising the Seafarers' Identity Documents Convention, 1958 (Entry into force: 09 Feb 2005) Adoption: Geneva, 91st ILC session (19 Jun 2003) - Status: Up-to-date instrument (Technical Convention). Convention may be denounced: 09 Feb 2025 – 09 Feb 2026. «https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312330:NO» [20.08.2019].

Corte Cost., 25 July 1996, n. 312, v.marinos anotaciiT, La minimizzazione del rischio sui luoghi di lavoro nell'interpretazione della Corte costituzionale, in Riv. It. Dir. Lav., (1997), II, ate 15;

International Labour Organization, Revision of the International Classification of Status in Employment (ICSE-93), 19th International Conference of Labour Statisticians, 2-11 October 2013. «http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/meetings-and-events/international-conference-of-labour-statisticians/19/WCMS_223924/lang--en/index.htm» [20.08.2019].

International Labour Organization's, International Labour Standards on Occupational Safety and Health «<http://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/occupational-safety-and-health/lang--en/index.htm>» [12.08.2019].

Larion A.P., Regulation Of International Labour Organization On Forced Labour., European Journal Of Law and Public Administration., 4(1), 5-11. «<https://heinonline.org/HOL/PrintRequest?collection=journals&handle=hein.journals/ejlp4&div=3&print=section&format=PDFsearchable&submit=Print%2FDownload&id=2>» [10.08.2019].

L. Spagnuolo Vigorita, Rilievi in tema di responsabilità del datore di lavoro, in Oss. Giur. Lav., (1996), at 849 ff.; A. Vallebona, Sicurezza del lavoro e certezza del diritto: fi nalmente ascende in campo la Corte costituzionale, in Mass. Giur. Lav., (1996), at 829 ff.; R. Guariniello, Obblighi e responsabilità delle imprese nella giurisprudenza penale, in Riv. Giur. Lav., (2001), II, at 532 ff.)

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 ოქტომბრის №2/2-389 გადაწყვეტილება საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე მაია ნათაძე და სხვები საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ.“

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 1997 წლის 28 თებერვლის გადაწყვეტილება №2/4-24 საქმეზე, „ლეონარდო დეკდარიანი საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ.“

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2014 წლის 28 ნოემბრის გადაწყვეტილება № ას-875-8372014.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2010 წლის 28 აპრილის განჩინება საქმეზე № ას-864-1150-09.

«https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=normlexpub:12100:0::no::p12100_instrument_id:312300»[20.08.2019].

«https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C161»[20.08.2019].

ლიბერალური საგადასახადო სისტემის შედეგები და სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმების სამართლებრივი რეგულირება

Georgi Loria

Caucasus University, Georgia

აბსტრაქტი

სტატია ეხება 2011 წლის პირველი იანვრიდან ამოქმედებული საგადასახადო კოდექსის საფუძველზე განხორციელებულ რეფორმებს, რომელთა ძირითადი მიზანია მცირე მეწარმეობისთვის ხელშეწყობა და ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება. კვლევის ყურადღების ცენტრში მოქცეულია სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმები, როგორც: მიკრო ბიზნესი, მცირე ბიზნესი და ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელი. სწორედ ეს რეგულაციები ეხება მცირე და რაც მთავარია, დამწყები ბიზნესის საქმიანობას. საკითხი აქტუალურია იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოს ეკონომიკა საჭიროებს იმგვარ ეფექტიანი ღონისძიებების გატარებას, რაც ბიძგს მისცემს საგადასახადო სამართლებრივ ურთიერთობებში ახალი სუბიექტების გამოჩენას. ეს კი გადასახადის გადამხდელთა რიცხვის ზრდას ნიშნავს და პირდაპირპროპორციულ დამოკიდებულებაშია ბიუჯეტის შემოსულობებთან. საგადასახადო კოდექსის XII თავით დადგენილ რეგულაციებზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული, თუ როგორ განვითარდება სამომავლოდ მცირე მეწარმეობა. უცხოურმა გამოცდილებამ და ევროპის ქვეყნების პრაქტიკაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ განვითარებული ეკონომიკის მქონე ყველა ქვეყანა ცდილობს, პირველ რიგში მცირე მეწარმეობას შეუწყოს ხელი და ამ დახმარებით მისცეს მათ შესაძლებლობა, რომ დროთა განმავლობაში გარდაიქმნან მსხვილ გადამხდელად. ნაშრომის მიზანია, დადგინდეს, რა შედეგები მიიღო სახელმწიფომ სპეციალური რეჟიმების შემოღებით და გაირკვეს, რამდენად ეფექტიანად გატარდა ეს სიახლეები პრაქტიკაში. კვლევის ჰიპოთეზა არის შემდეგი: ლიბერალური საგადასახადო პოლიტიკა დადებითად მოქმედებს გადასახადების გადახდასთან გადამხდელთა სოციალურ-ფსიქოლოგიურ დამოკიდებულებაზე და ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას. კვლევის განსახორციელებლად გამოყენებულია ანალიზის, სინთეზის, დედუქციური და ინდუქციური მეთოდები. განსახილველი საკითხი, რომელიც დარეგულირებულია საქართველოს საგადასახადო კოდექსის XII თავში, შედარებული და გაანალიზებულია ამ კოდექსის სხვა ნორმებთან და იმ კანონქვემდებარე აქტებთან, რომლებიც სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმებს ეხება. კვლევა ეხება 2011 წლიდან დღემდე მიღებულ შედეგებს და დასკვნები გაანალიზებული და ჩამოყალიბებულია პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე. ყურადღება დათმობილი აქვს გადასახადის გადამხდელთა კოგნიტურ პროცესებს და გადასახადების გადახდასთან და მათ დამალვასთან მათ ფსიქოლოგიურ დამოკიდებულებას. კვლევა ანალიზებს ლიბერალური და მკაცრი პოლიტიკისთვის დამახასიათებელ დადებით და უარყოფით მხარეებს, მათი გამოყენების წინაპირობებს და პრაქტიკაში დანერგვის შესაძლებლობებს. ნაშრომში საგადასახადო სისტემა წარმოჩენილია, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისთვის ხელშეწყობის აუცილებელი წინაპირობა. კვლევაში გამოთქმულია რეკომენდაციები, როგორ განხორციელდეს სწორი საგადასახადო პოლიტიკა და როგორ უნდა მოხდეს საგადასახადო სისტემაში არსებული რეგულაციების სწორად გამოყენება, რის შედეგადაც დროის მცირე მონაკვეთში შესაძლებელი იქნება ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის საგრძნობლად გაუმჯობესება.

საკვანძო სიტყვები: ლიბერალური საგადასახადო სისტემა, რეგულაციები, საქართველოს საგადასახადო კოდექსი

The consequences of liberal tax system and the legal regulation of special taxation regimes

Abstract

The article concerns with the reforms implemented on the basis the Tax Code, which came into force since 01 January, 2011, the aim of which are promoting small entrepreneurship and developing the country's economy. The research focuses on special taxation regimes, such as: Micro Business, Small Business and Fixed Taxpayer. Just these regulations apply to small and most importantly start-up businesses. The issue is urgent because the Georgian economy needs such effective

measures, which will give rise to the new entities in tax-legal relations. This implies an increase of the number of taxpayers and is directly proportional to the budget receipts. On the regulations set out in Chapter XII of the Tax Code is depending how will develop small entrepreneurship in the future. Foreign experience and observation of the practice of European countries have shown that all countries with developed economies are first of all trying to promote small entrepreneurship and this occasionally give opportunity to them to transform themselves into big tax payers. The purpose of this study is to determine what results were got the state by introducing special regimes and to find out how effectively these innovations have been implemented in practice. The research hypothesis is as follows: liberal tax policies have a positive effect on the socio-psychological attitudes of taxpayers and contribute to the development of the country's economy. The analysis, synthesis, deductive and induction methods are used to carry out the research. The issue under consideration regulated in Chapter XII of the Tax Code of Georgia, are compared and analyzed with other provisions of this Code and bylaws which are concerning to special taxation regimes. The study deals with the results from 2011 to present and the findings are analyzed and formulated on the basis of practice analysis. Attention is drawn to the cognitive processes of taxpayers and their psychological dependence on paying taxes and concealing them. The study analyzes the positive and negative sides characterized for tough policy, prerequisites for their use and opportunities for implementation in practice. In the study the tax system is presented as a necessary precondition for the country's economic development. The study provides recommendations on how to implement the correct tax policy and how to apply the tax regulations properly so that the economic situation of the country can be significantly improved in a short period of time.

Keywords: Liberal Tax System, Regulations, Tax Code of Georgia

საგადასახადო სისტემა სახელმწიფოს ერთ-ერთი აუცილებელი ნიშანია. გადასახადების შესაბამისად აკრეფილი თანხებით სახელმწიფო უზრუნველყოფს ბიუჯეტით გათვალისწინებულ გადასახდელებს და ასრულებს თავის ფუნქციებს. საგადასახადო სისტემის მოქმედება, მისი გამართულობა და ეფექტიანობა დამოკიდებულია იმ პოლიტიკაზე, რომელსაც საგადასახადო სფეროში ახორციელებს ხელისუფლება. საგადასახადო პოლიტიკის მიზანია იმ ურთულესი პრობლემის დარეგულირება, რომელიც გადამხდელთა კეთილსინდისიერი და კანონის შესაბამისი საქმიანობით მიღებული სიკეთის სახელმწიფოს სასარგებლოდ გასხვისებას გულისხმობს.

საკუთრება, რომლის ნაწილიც არის გადასახადი, ადამიანის იმანენტურ ნიშნადაც კი არის წარმოდგენილი (John Locke, 1967; Richard Ashcraft, 1987). თანაც, მიჩნეულია, რომ შრომა და ძალისხმევა, რომელსაც ადამიანი დებს საკუთრებაში, ზრდის მესაკუთრის უფლებებს მასზე (Nadler J., . Volume 14 (forthcoming 2018). P. 3). მესაკუთრეს აბსოლუტური უფლება გააჩნია და საკუთრების ან მისი ნაწილის გასხვისება მხოლოდ მესაკუთრის ნება-სურვილით უნდა ხდებოდეს. გადასახადი კი თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, როგორც მას საქართველოს საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს, არა ნებაყოფლობითი, არამედ იძულებითი ხასიათისაა (საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, სსმ, 54, 12/10/2010, მუხ. 6, ნაწილი პირველი) და მისი გადახდა პირის ვალდებულებას წარმოადგენს (როგავა ზ., 2018. გვ. 12 - 13). ამის გამო, რომ საგადასახადო პოლიტიკის ფორმირება მუდამ აქტუალური და პრობლემური საკითხია ყველა დროსა და სახელმწიფოში. დღეისათვის მრავალი ხელისუფლება მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ცდილობს დახვეწოს საკუთარი საგადასახადო სისტემა და სასურველი შედეგი ჯერ კიდევ მიუღწეველია (Owens J. 2013, P. 3 - 4). ეკონომიკური განვითარების და თანამშრომლობის ორგანიზაცია განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საგადასახადო პოლიტიკის სწორად წარმართვას: „საგადასახადო რეჟიმი ქვეყნის პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტია, რომელიც ინვესტიციებზე შესაძლებელია მოქმედებდეს როგორც ნეგატიურად, ასევე პოზიტიურად. ამიტომ პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა უნდა იზრუნონ, რომ საგადასახადო სისტემა მისაღებ საგადასახადო ტვირთს ითვალისწინებდეს “ ნათქვამია ეგთო-ს ჩარჩო-რეკომენდაციებში (Policy framework for investment user's toolkit. P. 2.).

ახალი საგადასახადო კოდექსის მიღების და მისი ძალაში შესვლის შედეგ საქართველოში რადიკალურად შეიცვალა საგადასახადო პოლიტიკა და გადასახადის გადამხდელსა და სახელმწიფოს შორის არსებული „ეგზისტენციალური კრიზისი“ სახელმწიფოს მხრიდან გადამხდელისადმი ნდობის გამოცხადებამ დაძლია. მკაცრი საგადასახადო პოლიტიკა, რომელიც დაშინების და ძალის დემონსტრირების ფონზე ხორციელდებოდა, ლიბერალურმა მიდგომებმა შეცვალა.

ნაშრომის მიზანია, დადგინდეს, სპეციალური რეჟიმების შემოღებით დამდგარი შედეგი და ასევე იმის გარკვევა, რამდენად ეფექტიანად გატარდა ეს სიახლეები პრაქტიკაში. კვლევის ჰიპოთეზა არის შემდეგი: ლიბერალური საგადასახადო პოლიტიკა დადებითად მოქმედებს გადასახადების გადახდასთან

გადამხდელთა სოციალურ-ფსიქოლოგიურ დამოკიდებულებაზე და ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას.

ნაშრომში კვლევის განსახორციელებლად გამოყენებულია ანალიზის, სინთეზის, დედუქციური და ინდუქციური მეთოდები. განსახილველი საკითხი, რომელიც დარეგულირებულია საქართველოს საგადასახადო კოდექსის XII თავში, შედარებული და გაანალიზებულია ამ კოდექსის სხვა ნორმებთან და იმ კანონქვემდებარე აქტებთან, რომლებიც სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმებს ეხება.

ახალი საგადასახადო კოდექსის ამოქმედებამ დაწერა ისეთი მნიშვნელოვანი სიახლეები, როგორიცაა: გაფრთხილება ჯარიმის ნაცვლად; საგადასახადო შეთანხმება; წინასწარი გადაწყვეტილება; კეთილსინდისიერების პრინციპი - GOOD FAITH (რაც იმას გულისხმობს, რომ კეთილსინდისიერი გადამხდელი, რომელიც პირველად ჩადის საგადასახადო სამართალდარღვევას და ეს დარღვევა მისი შეცდომით ან არცოდნითაა გამოწვეული და გადამხდელის ქმედების მიზანს არ წარმოადგენდა გადასახადის გადახდისგან თავის არიდება, შესაძლებელია გათავისუფლდეს საგადასახადო სანქციისგან). მარტო 2015 წელს სრულად/ნაწილობრივ გათავისუფლდა სანქციისგან დაახლოებით 1400 კეთილსინდისიერი გადამხდელი (ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიში, გვ.80.); მოგვიანებით დაინერგა კიდევ ერთი სასარგებლო სიახლე - შეხსენებითი კამპანია, რაც გულისხმობს ფიზიკური პირებისთვის ქონების გადასახადის დეკლარაციის წარდგენის და გადახდის შესახებ შეხსენებას საგადასახადო ორგანოების მხრიდან, რაც შემოსავლების სამსახურის 2018 წლის ანგარიშის თანახმად საკმაოდ წარმატებით განხორციელდა (ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახურის 2018 წლის ანგარიში, გვ. 115.) და კიდევ სხვა სახის სიახლეები, რომლებიც გადასახადის გადამხდელისთვის კომფორტული გარემოს შექმნას ითვალისწინებს.

ყველაზე მნიშვნელოვანი დათმობა სახელმწიფოს მხრიდან, რაც გამოიხატა ახალი სახის შეღავათების დადგენაში, შეეხო იმ მეწარმე ფიზიკურ პირებს, რომლებსაც შესაძლებლობა მიეცათ, ესარგებლათ დაბეგვრის შეღავათიანი რეჟიმით. კვლევაში განსაკუთრებული ყურადღება სწორედ ამ შეღავათის გამოყენებას ეხება, რომელიც განსაზღვრულია საქართველოს საგადასახადო კოდექსის XII თავით.

2011 წლიდან ამოქმედებული სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმები ვრცელდება გადამხდელთა 3 კატეგორიაზე, როგორიცაა მიკრო ბიზნესის, მცირე ბიზნესის და ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის სტატუსი. მათ შორის ყველაზე ეფექტიანი და დადებითი შედეგების მქონე აღმოჩნდა მცირე ბიზნესის სტატუსი, თუმცა საკითხის სრულყოფილად წარმოსადგენად აუცილებელია სამივე მათგანის გაანალიზება.

სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმების მიზანი იმაში მდგომარეობს, რომ დაეხმაროს მცირე და დამწყებ მეწარმეებს და ამით ხელი შეუწყოს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებას. მიკრო ბიზნესის სტატუსი საშემოსავლო გადასახადით დაბეგვრისგან ათავისუფლებს მხოლოდ იმ ფიზიკურ პირებს, რომლებიც დამოუკიდებლად, დაქირავებული შრომის გამოყენების გარეშე ეწევიან ეკონომიკურ საქმიანობას და რომელთა საერთო შემოსავლები კალენდარული წლის განმავლობაში 30.000 ლარს არ აღემატება (საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, მუხ. 84-ე, ნაწილი პირველი). ეს სამეწარმეო საქმიანობის განმახორციელებელ იმ სუბიექტებს ეხება, რომლებიც ან იწყებენ სამეწარმეო საქმიანობას და ან კიდევ ისეთ საქმიანობას ეწევიან, რომელსაც წელიწადში 30.000 ლარზე მეტი ბრუნვა პრაქტიკულად შეუძლებელია, რომ ჰქონდეს.

ის პირები, ვისაც ახლა შეუძლია, რომ ისარგებლოს მიკრო ბიზნესის სტატუსით, არც მანამდე იხდიდნენ რამეს ბიუჯეტის სასარგებლოდ. ამასთან, ასეთი მცირე შემოსავლების მქონე პირთა გაკონტროლებაში უფრო მეტი სახსრები ეხარჯება სახელმწიფოს, ვიდრე მათგან გადასახადების სახით ამოიღებს. საკითხის მრავალმხრივი გაშუქების გარეშე იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მიკრო ბიზნესის სტატუსს არანაირი შედეგი არ მოუტანია სახელმწიფოში. სინამდვილეში კი, ამ სიახლით სახელმწიფომ განსაკუთრებული მნიშვნელობის რეფორმა განახორციელა.

სპეციალური რეჟიმების ამოქმედებამდე მოსახლეობის ის ნაწილი, ვისაც საკუთარი შრომით შეეძლო დამატებითი შემოსავლების მოპოვება (ხშირ შემთხვევაში ასეთი საქმიანობა იყო ოჯახურ პირობებში კვების პროდუქტების დამზადება და მალაზიებში ჩაბარება), მალულად ეწეოდა ამ საქმიანობას და სახელმწიფოს უმაღლავდა გადასახადებს. მათი გაკონტროლება საკმაოდ რთული ამოცანა იყო, საგადასახადო ორგანოებს არ შეეძლოთ ამგვარი დამრღვევების გამოვლენა და შესაბამისად, საზოგადოებაში დამკვიდრდა სამართალდარღვევის ჩადენის და დაუსჯელობის სინდრომი. მას შემდეგ, რაც ძალაში შევიდა სპეციალური რეჟიმების მარეგულირებელი ნორმები და მიკრო ბიზნესის სტატუსის მქონე პირები სახელმწიფომ კანონით გათავისუფლა საგადასახადო ვალდებულებისგან, აქამდე

სამართალდამრღვევ ფიზიკურ პირებს მიეცათ შესაძლებლობა, მართლზომიერად განხორციელებიან ის საქმიანობა, რასაც მანამდე კანონის გვერდის ავლით აკეთებდნენ. სახელმწიფომ დანერგილი სიახლეებით შეძლო მოსახლეობაში მართლშეგნების ამაღლება და საგადასახადო სფეროში მართლწესრიგის გამყარება. მოქალაქეები დარწმუნდნენ, რომ საკუთარი შრომით ყოველგვარი დარღვევის გარეშე შეუძლიათ დამატებითი შემოსავლების მიღება და ამ საქმიანობაში სახელმწიფო არათუ ხელს შეუშლის, არამედ, პირიქით, გადასახადებისგან გაათავისუფლებს და დაეხმარება. მიკრო ბიზნესის სტატუსის შემოღებით საგადასახადო რეგულაციებმა შეძლო მოსახლეობაში ხელისუფლებისადმი ნდობის გამყარება, რაც სამართლებრივი სახელმწიფოს და დემოკრატიული სტანდარტების შესაბამისად მოქმედი მმართველობის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა.

ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის სტატუსის მიღება გადამხდელთა გარკვეულ კატეგორიას მოიცავს და მხოლოდ საქართველოს მთავრობის #415 დადგენილებით (საქართველოს მთავრობის # 415 დადგენილება) განსაზღვრული საქმიანობების განმახორციელებელ პირებს შეუძლიათ ამ სტატუსით სარგებლობა. საგადასახადო კოდექსის 95¹ მუხლის თანახმად, ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელი შეიძლება გახდეს პირი, რომელიც არ არის დღგ-ის გადამხდელი და ამასთან, ახორციელებს ფიქსირებული გადასახადით დასაბეგრ ერთ ან მეტ საქმიანობას. კანონმდებელმა ეს სტატუსი XII თავში შეიტანა, რომელიც სპეციალურ რეჟიმებს ეხება და ფიზიკურ პირთა საქმიანობას განსაზღვრავს. მომდევნო XIII თავში კი მოგების გადასახადზეა საუბარი, რომელიც მხოლოდ იურიდიული პირების ვალდებულებას ასახავს და ფიზიკურ პირებთან შეხება არ აქვს. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის სტატუსის მიღება მხოლოდ ფიზიკური პირებისთვისაა განსაზღვრული, მაგრამ ეს ასე არაა. იურიდიულ პირებსაც რომ შეუძლიათ ამ სტატუსის მიღება, ეს იკითხება საგადასახადო კოდექსის 95¹-ე მუხლში, სადაც კანონმდებელი მიუთითებს პირზე: „ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელი შეიძლება იყოს პირი“ (საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, მუხ. 95¹) და არ აკონკრეტებს, ეს პირი ფიზიკურია თუ იურიდიული. რადგან არ არის მითითება, ასეთ შემთხვევაში ფიზიკურ პირებთან ერთად იურიდიული პირებიც იგულისხმება.

ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის სტატუსი მომგებიანია გადამხდელისთვის, რადგან მიუხედავად შემოსავლების მოცულობისა, საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 95³ მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, სატარიფო განაკვეთი არ აჭარბებს 2000 ლარს ან დასაბეგრი საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლის 3%-ს. რაც ნებისმიერ შემთხვევაში უკეთესია, ვიდრე 15 ან 20 პროცენტის გადახდა. ამიტომაც, რომ დღეისათვის იმ საქმიანობების განმახორციელებელი პირები, ვისაც მთავრობის დადგენილების შესაბამისად შეუძლიათ მისი მოპოვება, ხელიდან არ უშვებენ ამ შესაძლებლობას.

სპეციალური რეჟიმებიდან ყველაზე კომფორტული და ამავე დროს ყველაზე ხშირად გამოყენებული სტატუსი არის მცირე ბიზნესი. განსაკუთრებული მოქნილობა მან 2018 წლის 1 ივლისიდან მოიპოვა, როდესაც ძალაში შევიდა საგადასახადო კოდექსში შეტანილი ცვლილებები (საქართველოს 2018 წლის 30 მაისის კანონი №2391). ამ ცვლილებების თანახმად, შეღავათიანი დაბეგვრის 100.000 ლარიანი ზღვარი 500.000 ლარამდე გაიზარდა. თუ 2018 წლის ივლისამდე 100.000 ლარის მქონე პირები 3 ან 5 პროცენტით იბეგრებოდნენ, 2018 წლის 1 ივლისიდან მათ მიეცათ საშუალება, 500.000 ლარამდე მიღებულ შემოსავალზე საერთო შემოსავლების მხოლოდ 1% გადაიხადონ. ამასთან, თუ წლის განმავლობაში რომელიმე თვეს დაფიქსირდა 500.000 ლარიანი ზღვარის გადაჭარბება, მაგ. 15 აგვისტოს დაფიქსირდა, რომ გადასახადის გადამხდელის შემოსავლებმა გადაჭარბა 500.000 ლარიან ზღვარს, ამ შემთხვევაში პირს 3%-ის გადახდა მოუწევს არა მთელი წლის განმავლობაში, არამედ იმ თვის დასაწყისიდან, როცა მოხდა გადაჭარბება, ე.ი. 1 აგვისტოდან. 1 აგვისტომდე პერიოდი კი კვლავ 1%-ით დაიბეგრება.

2018 წლის 1 ივლისიდან ამოქმედებულმა კანონმა დამატებით კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი შეღავათი დაუდგინა მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკურ პირებს. ეს შეღავათი შეეხო დამატებული ღირებულების გადასახადს. თუ ადრე მცირე ბიზნესის სტატუსი უუქმდებოდა პირს, რომელიც დღგ-ის გადამხდელად დარეგისტრირდებოდა, ახლა უკვე საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 92-ე მუხლის მიხედვით, მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკური პირი უფლებამოსილია, იყოს დღგ-ის გადამხდელიც. ეს კიდევ უფრო კომფორტულს ქმნის მცირე ბიზნესის საქმიანობას, რადგან მოეხსნათ დღგ-ის გადამხდელთან საქმიანი ურთიერთობის წარმოების პრობლემა. 2018 წლის ცვლილების ძალაში შესვლამდე დღგ-ის გადამხდელი სუბიექტები თავს არიდებდნენ მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე პირებთან ურთიერთობას, რადგან მათთან განხორციელებული ოპერაციების შესაბამისად დღგ-ის ჩათვლის უფლებით ვერ ისარგებლებდნენ. თანამედროვე რეგულაციებიდან გამომდინარე კი, რადგან მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე პირებს არ ეკრძალებათ დღგ-ის გადამხდელად დარეგისტრირება და

შესაძლებელია, რომ ისინიც იყვნენ დღგ-ის გადამხდელები, მათთან გაფორმებულ ოპერაციებზე კონტრაქტებს შეუძლიათ მიიღონ დღგ-ის ჩათვლა.

მცირე ბიზნესის სტატუსი, სანამ ზღვარი 100.000 ლარით განისაზღვრებოდა, ვერ უზრუნველყოფდა მის ძირითად ფუნქციას, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ სახელმწიფომ უნდა მისცეს საშუალება დამწყებ და მცირე მეწარმეებს, რომ დაბეგვრის შეღავათიანი პირობების გამოყენებით დააგროვონ კაპიტალი. მას შემდეგ, რაც მეწარმე შეძლებს კაპიტალის დაგროვებას, კიდევ უფრო გაზრდის საკუთარ ბიზნესს, უფრო მეტ შემოსავლებს მიიღებს და უკვე მსხვილ გადამხდელს აღარ დასჭირდება სახელმწიფოს მხრიდან დახმარება. თანამედროვე საქართველოს პირობებში, როდესაც ინფლაცია ყოველდღიურად აისახება ქვეყნის რეალობაში, სწორედ რომ დროული იყო მცირე ბიზნესისთვის დადგენილი ზღვარის გაზრდა. 500.000 ლარის ფარგლებში მიღებული შეღავათი მეწარმეს უკვე რეალურ შესაძლებლობას აძლევს, რომ დააგროვოს კაპიტალი და ამის ხარჯზე დროის საკმაოდ მცირე მონაკვეთში გახდეს მსხვილი გადამხდელი. საგადასახადო პოლიტიკა ამ შემთხვევაში ზამბარის პრინციპით მოქმედებს: თავდაპირველად, შეღავათების ფართოდ გამოყენების გამო ბიუჯეტს აკლდება გარკვეული თანხები, მაგრამ სამაგიეროდ, საგადასახადო დათმობებით მიღებული შედეგი მალე დგება, რაც დადებითად აისახება ბიუჯეტის შემოსულობებზე და ეკონომიკის ზრდას საგრძნობლად უწყობს ხელს. მსგავსი რეფორმა თავის დროზე გონივრულად განახორციელა ელბაზე გადასახლებულმა ნაპოლეონმა, რომელმაც სწრაფად აულო ალლო კუნძულზე არსებულ სიტუაციას და დაუდგინა საგადასახადო შეღავათები იმ სუბიექტებს, რომელთა საქმიანობაც მართალია მომგებიანი იყო, მაგრამ საჭიროებდა თავდაპირველ კაპიტალდაბანდებას, რის შესაძლებლობაც დაბეგვრის პირობებში კუნძულზე მცხოვრებ ღარიბ მოსახლეობას არ გააჩნდა.

2015 წელს საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალური გზით განვითარებას კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სიახლე დაემატა (საქართველოს 01.05.2015 კანონი #3581-III. მუხ. პირველი, ნაწილი მე-9). ესეც ფიზიკური პირების დაბეგვრას შეეხო. 81-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, საცხოვრებელი ფართობის საცხოვრებელი მიზნით გაქირავების შედეგად იმ ფიზიკური პირის მიერ მიღებული შემოსავალი, რომელიც გამოქვითვებს არ ახორციელებს, ნაცვლად 20%-ისა, იბეგრება 5%-ით. ამავე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, საცხოვრებელი ბინის ან სახლის (მასზე დამაგრებული მიწის ნაკვეთით) ან ავტოსატრანსპორტო საშუალების გაყიდვით მიღებული ნამეტი შემოსავალიც 5%-ით იბეგრება. ეს საკმაოდ გონივრულად გათვლილი სიახლეა საგადასახადო კანონმდებლობაში, რადგან ამ ნაბიჯით სახელმწიფომ უმტკივნეულოდ შეძლო დაკარგული თანხების მოზიდვა. 2015 წლამდე ფიზიკური პირები თავს არიდებდნენ საშემოსავლო გადასახადის გადახდას, რადგან მიაჩნდათ, რომ საკუთარი ბინის გაქირავებით მიღებული შემოსავლიდან მეხუთედის სახელმწიფოს სასარგებლოდ გაცემა უსამართლოა. მათ ერჩიათ, შეგუებოდნენ არაკეთილსინდისიერი მოქირავნის მხრიდან ქირის საფასურის გადაუხდელობას, კიდრე მიღებული თანხის მეხუთედი გადაეხადათ სახელმწიფოსთვის. შემოსავლების სამსახურის 2015–2016 წლების „საგადასახადო ვალდებულებების ნებაყოფლობით შესრულების სტრატეგია“, რომელიც გადამხდელთან იძულების ნაცვლად დარწმუნების და კეთილსინდისიერების პოლიტიკის გატარებას გულისხმობს, ეფექტიანი აღმოჩნდა. 5%-იანი სატარიფო განაკვეთი მისაღებად აღიქვა მოსახლეობამ და ქირავნობის ხელშეკრულებების ოფიციალურად გაფორმებაც დაიწყო.

2011 წლიდან დღემდე, სახელმწიფო შემოსავლების სამსახურის წინადადებების შესაბამისად ეტაპობრივად ახორციელებს საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაციას. რაც მარტო საქართველოს კანონმდებლობისთვის არაა დამახასიათებელი. განვითარებული მსოფლიო კარგა ხანია დარწმუნდა ლიბერალური პოლიტიკის უპირატესობაში. საგადასახადო დათმობებისკენ საქართველოს ხელისუფლებას ევროკავშირი და საერთაშორისო ორგანიზაციები, კონვენციები და შეთანხმებებიც მოუწოდებს. თანამედროვე საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობა ამ მოთხოვნათა და ევროკავშირთან და ევროპის ატომური ენერგიის გაერთიანებას და მათ წევრ სახელმწიფოებთან ასოცირების შეთანხმებასთან ჰარმონიზაციაში მოდის. დღეისათვის შემოსავლების სამსახურის განცხადებით, მისი უმთავრესი ღირებულებებია: პარტნიორობა და გამჭვირვალობა (შემოსავლების სტრატეგია 2017 – 2020). რაც იმას ნიშნავს, რომ გადასახადის გადამხდელსა და სახელმწიფოს შორის არა შიშზე და დაპირიპირებაზე დამყარებული, არამედ ჯანსაღი ურთიერთობაა.

საგადასახადო სამართლებრივი რეგულირება არ უნდა იყოს წარმოდგენილი სახელმწიფოს, როგორც სუვერენის ერთპიროვნული ნების აღსრულება. რეგულირება ცივილიზებულ სახელმწიფოში თანასწორუფლებიან მხარეთა შორის ურთიერთობების კანონის ფარგლებში მოქცევას მოიაზრებს და აქედან გამომდინარე, გარკვეულ დათმობებს გულისხმობს. საგადასახადო პოლიტიკის განხორციელებას მიზნების და მისწრაფებების (მაგ. ზრდის და სამართლიანობის) კომპრომისის უკავშირებენ (Brys, B. et al.

(2013), P.4). თანამედროვე მსოფლიოში სახელმწიფოები კონკურენციას უწევენ ერთმანეთს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვაში, რაც სასურველი საინვესტიციო გარემოს შექმნას გულისხმობს. ამგვარ ქმედებებს მრავალ სახელმწიფოში შედეგად მოჰყვა საგადასახადო ტარიფების შემცირება (Owens J., დასახ. ნაშრომი, P. 4.). შედეგი თითქმის მსგავსია ამგვარი პოლიტიკის პირობებში, დათმობა სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკის სტიმულირებას იწვევს. ჩინეთის ხელისუფლებამ 2010 წლიდან საგადასახადო პოლიტიკაში განხორციელებული რეფორმების შესაბამისად არაპირდაპირი გადასახადების შედარებით მაღალი ტარიფების ხარჯზე შეამცირა პირდაპირი გადასახადების სატარიფო განაკვეთები (Brys, B. et al. (2013), P.7 - 11).

საგადასახადო პოლიტიკაში ფიზიკურ პირთა დაბეგვრას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს აშშ-ს ხელისუფლება (Foertsch T., 2016.). 2017 წლიდან სხვადასხვა საგადასახადო შეღავათები დაწესდა ფიზიკური პირებისთვის. შეღავათები ძირითადად შეეხო მარტოხელა დედებს და იმ ფიზიკურ პირებს, რომლებსაც კმაყოფაზე ჰყავთ ერთი ან ერთზე მეტი პირი (Tax Support for Families under Current Law 2019 Law. 2019). აშშ -ის საგადასახადო სისტემა იმდენად დეტალურად ანალიზებს ფიზიკურ პირთა დაბეგვრის დეტალებს, რომ რასობრივ საკითხებსაც კი ექცევა ყურადღება (Chye-Ching Huang, Roderic, 2019.). მიუხედავად იმისა, რომ აშშ მკაცრი საგადასახადო პოლიტიკით ხასიათდება, ბოლო წლებში შესამჩნევ დათმობებზე მიდის ფიზიკურ პირთა დაბეგვრისას (Ackerman D., Cooper M., 2019.).

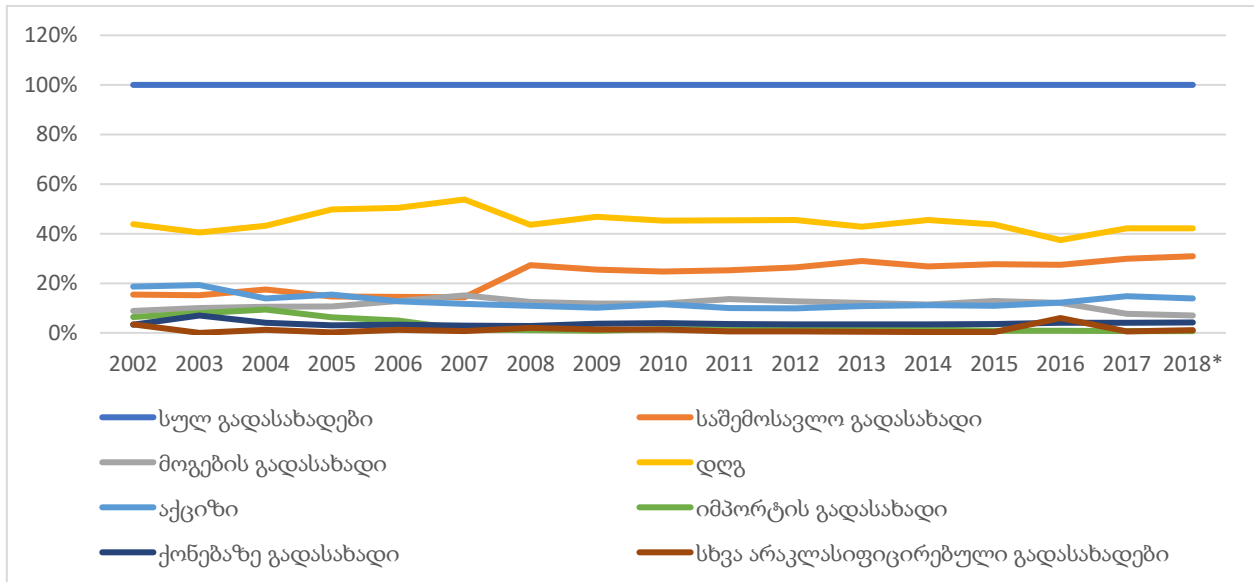
საქართველოს საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია მკაფიოდ აისახა სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებზე. 2015 წელს საგადასახადო შემოსულობები 2014 წელთან მიმართებაში გაიზარდა 770 მილიონით (შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიში, გვ. 86). 2016 წელს საგადასახადო შემოსულობები 2015 წელთან მიმართებაში გაიზარდა 775 მილიონით და საბიუჯეტო შემოსულობებმა 46 მილიონი ლარით გადააჭარბა წლიურ საგეგმო პარამეტრებს (შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიში, გვ. 86).

სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმების გამოყენება აქტიურად დაიწყო ფიზიკურმა პირებმა. შემოსავლების სამსახურის 2016 წლის ანგარიშის თანახმად, მარტო ამ ერთი წლის განმავლობაში, მიკრო ბიზნესის სტატუსი მიენიჭა 5172 პირს, მცირე ბიზნესის სტატუსი - 9043 პირს, ფიქსირებული გადასახადის გადამხდელის კი - 2324 პირს (შემოსავლების სამსახურის 2016 წლის ანგარიში). 2018 წლის 1 ივლისის ცვლილებამ კიდევ უფრო წაახალისა ფიზიკური პირები, რომ მიეღოთ მცირე ბიზნესის სტატუსი. შემოსავლების სამსახურის 2018 წლის ანგარიშის თანახმად, ამ წლის განმავლობაში მიკრო ბიზნესის სტატუსი მიენიჭა - 4 779 გადამხდელს; ფიქსირებული გადამხდელის სტატუსი - 2 772 სუბიექტს, ხოლო მცირე ბიზნესის სტატუსი - 15 665 ინდივიდუალურ მეწარმეს (შემოსავლების სამსახურის 2018 წლის ანგარიში, გვ. 36). ამ სტატისტიკის ანალიზიდან გამომდინარე, მკაფიოდ ჩანს, როგორი გავლენა იქონია სახელმწიფოს მხრიდან განხორციელებულმა დათმობებმა.

2016 წელი	სუბიექტთა რაოდენობა	2018 წელი	სუბიექტთა რაოდენობა
მიკრო ბიზნესი	5172	მიკრო ბიზნესი	4779
მცირე ბიზნესი	9043	მცირე ბიზნესი	15665
ფიქსირებული	2324	ფიქსირებული	2772

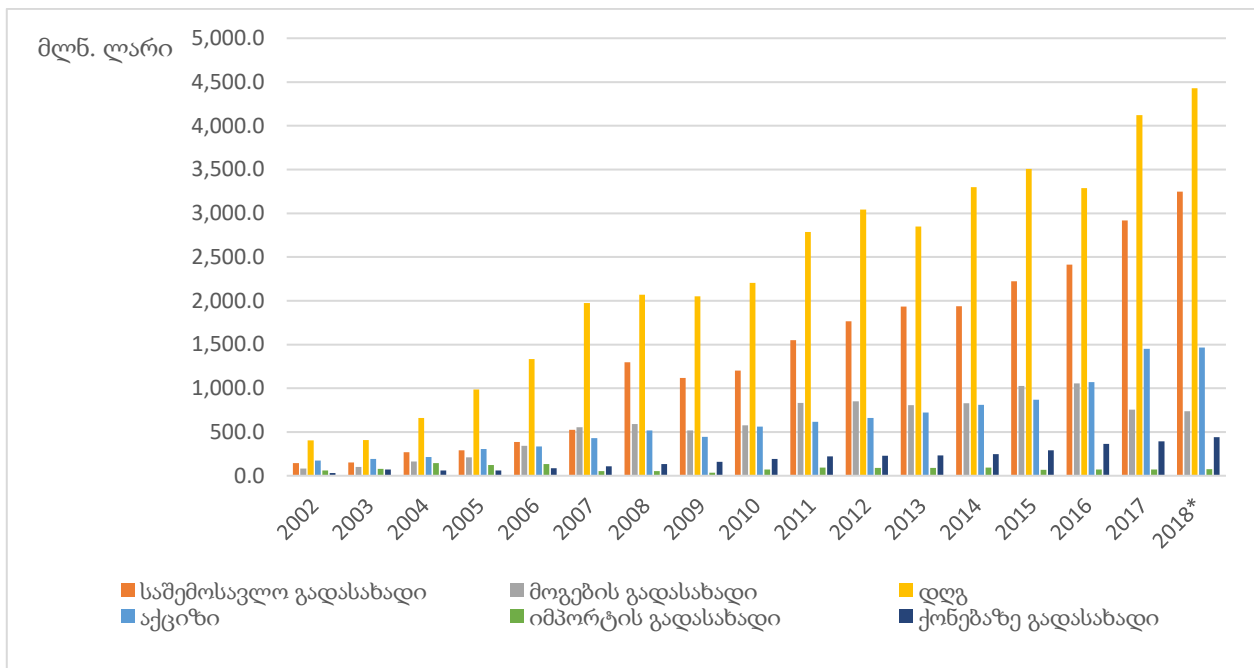
კაპიტალის დაგროვების შესაძლებლობამ საშუალება მისცა ფიზიკურ პირებს, მეტი შემოსავლები მიეღოთ, რის საფუძველზეც 2015 წელს ქონების გადასახადის გადამხდელ ფიზიკურ პირთა რაოდენობა 20.000-დან 24.000-მდე გაიზარდა (შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიში, გვ. 87). სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმების დადებითი გავლენა ბიუჯეტის შემოსულობებზე ფინანსთა სამინისტროს ანგარიშებიდან ნათლად ჩანს.

საქართველოში მოქმედი გადასახადების პროცენტული წილი მთლიან საგადასახადო შემოსავლებში 2002-2018 წლების განმავლობაში

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ანგარიშები, 2019.

საქართველოს საგადასახადო შემოსავლების დინამიკა 2002-2018 წლებში

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ანგარიშები, 2019.

საქართველოს უნივერსიტეტში ბიზნესის და ადმინისტრაციულ მეცნიერებათა სკოლაში ჩატარდა კვლევა საშემოსავლო გადასახადის ადმინისტრირების გაუმჯობესების გზების შესახებ (შარუმაშვილი მ. 2019) და სავსე კვლევის ანალიზის საფუძველზე, გამოკითხულთა პასუხების მიხედვით დადგინდა, რომ გამოკითხული 73 რესპოდენტიდან თითქმის 96% სარგებლობს მცირე ბიზნესის სტატუსით, გამოკითხულ მეწარმეთა 60 პროცენტს ეკონომიკური საქმიანობა დაწყებული აქვს 2011 წლიდან, 95,8 პროცენტს მინიჭებული მცირე ბიზნესის სტატუსი აღარ გაუუქმებია (შარუმაშვილი მ., 2019. გვ. 106 – 111.). დასახელებულმა კვლევამ კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტი გამოავლინა: გამოკითხულ მცირე მეწარმეთა 74.3 % აცხადებს, რომ სპეციალური რეჟიმით დაბეგვრის მიმზიდველობა იყო მათ მიერ ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელების მთავარი ფაქტორი (შარუმაშვილი მ., 2019. გვ. 106 – 111.). მეწარმეთა 66.7 პროცენტისთვის საკანონმდებლო ცვლილებების შესაბამისად გაიზარდა მიღებული შემოსავლები. აქედან

25 პროცენტისთვის გაიზარდა მნიშვნელოვნად, 41,7 პროცენტისთვის - უმნიშვნელოდ და 27,8 პროცენტისთვის დარჩა უცვლელი (შარუმაშვილი მ., 2019. გვ. 106 – 111.).

საშემოსავლო გადასახადის სახით ბიუჯეტში მიღებული თანხები თანდათან მატულობს. 2016 წლისთვის ბიუჯეტში საშემოსავლო გადასახადის სახით მიღებულმა თანხებმა ყველა გადასახადით მიღებული თანხის 24,8% შეადგინა, 2017 წელს - 28,1%, 2018 წელს - 29,7%, ხოლო 2019 წლის მხოლოდ 7 თვის მანძილზე - 33,3% (საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურა.).

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაციასთან პარალელურად საგადასახადო ორგანოები კონტროლის მექანიზმებს და სადამსჯელო ღონისძიებებსაც ახორციელებენ. თუ კეთილსინდისიერ გადამხდელს გარკვეული შეღავათები გააჩნია, მათ, ვინც გადასახადების დამალვას შეგნებულად ცდილობს, მკაცრად სჯიან, რომ მომავალში აღარ უღირდეთ იგივე ან სხვა საგადასახადო სამართალდარღვევის ჩადენა. საგადასახადო კონტროლის უფრო ეფექტურად განხორციელების დაგეგმვა მკაფიოდ ჩანს შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიშში (შემოსავლების სამსახურის ანგარიში 2015, გვ. 65 – 67.) და ცხადია, შემდგომი წლების ანგარიშებშიც. შეღავათები არსებობს მათთვის, ვინც იცავს კანონს და ასრულებს ან ცდილობს, რომ დაიცვას საგადასახადო კანონმდებლობის მოთხოვნები.

აღმოსავლეთ პარტნიორობა (EaP) მომავლის ძირითად გამოწვევებზე საუბრისას ყურადღებას ამახვილებს მცირე მეწარმეების ხელშეწყობაზე, უსაფრთხო და რაციონალურად მართულ გარემოზე, კვლევით და საგანმანათლებლო დაწესებულების ზრდაზე და საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომი და მომხმარებელზე ორიენტირებული სახელმწიფო სამსახურების შექმნაზე (EaP, მომავლის ძირითადი გამოწვევები, 2019). ამ მოთხოვნათა განხორციელება კი მხოლოდ ძლიერი სახელმწიფოს არსებობის პირობებშია შესაძლებელი.

დასკვნა

2011 წლიდან საგადასახადო კანონმდებლობაში განხორციელებული რეფორმების განხილვის და საგადასახადო პოლიტიკის გაშუქების საფუძველზე შესაძლებელია შედეგების გაანალიზება.

დათმობები საგადასახადო კანონმდებლობაში განხორციელა იმავე ხელისუფლებამ, რომელიც წლების წინ საკმაოდ ხისტი საგადასახადო პოლიტიკას ატარებდა. 2005 წლიდან გამკაცრებული საგადასახადო პოლიტიკა 2011 წლიდან რადიკალურად შეიცვალა და საგადასახადო ორგანო რეკეტის განმახორციელებელი საშიში სტუქტურიდან გარდაიქმნა გადამხდელთა კანონიერი მოთხოვნების და ინტერესების დამცველ სახელმწიფო ორგანოდ. იმ წლებში, როდესაც სახელმწიფო მკაცრ და ზოგჯერ საკმაოდ სასტიკ ღონისძიებებს მიმართავდა, ეს ღონისძიებები აღმოჩნდა ეფექტური. მას შემდეგ, რაც ხელისუფლებამ შეძლო საგადამხდელო ატმოსფეროს კანონის ფარგლებში მოქცევა და ყველა გადამხდელს დაანახა, რომ სახელმწიფო მმართველობის განმახორციელებელი ის აპარატია, რომელიც ყოველთვის მიიღებს იმას, რაც მას ეკუთვნის, შეარბილა პოლიტიკა. შედეგმა არ დააყოვნა და განხორციელებულმა რეფორმებმა დადებითი გავლენა მოახდინა ეკონომიკის განვითარებაზე.

საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია ყველაზე მეტად სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმებს და შესაბამისად, ფიზიკურ პირთა საშემოსავლო გადასახადს შეეხო. საშემოსავლო გადასახადის შესაბამისად აკრეფილი თანხები გაზრდილია, მაგრამ არა საგრძნობლად (ფინანსთა სამინისტროს ანგარიში 2019). თუმცა, საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაციის შედეგები, რომელიც ძირითადად საშემოსავლო გადასახადს შეეხო, სხვა გადასახადების მიხედვით აკრეფილ თანხებში იწყებს გამოვლენას. განხორციელებულმა რეფორმებმა სამეწარმეო საქმიანობის განმახორციელებელ პირებს მისცა კაპიტალის დაგროვების საშუალება. შესაბამისად, გაიზარდა მათი შემოსავლები და ქონება, რაც პირდაპირპროპორციულად მოქმედებს ქონების გადასახადზე. როგორც შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიშში ჩანს, ქონების გადასახადის გადამხდელთა რაოდენობა მარტო ამ ერთი წლის განმავლობაში 4000-ით გაიზარდა (შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიში, გვ. 87).

2018 წლის 1 ივლისის ცვლილებამ მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე პირებს მისცა დღგ-ის გადამხდელად დარეგისტრირების უფლება. შედეგად, დღგ-ის მიხედვით აკრეფილი თანხებიც გაიზარდა. სამომავლოდ კი, შესაძლებელია მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკურმა პირებმა კიდევ უფრო გააფართოონ ბიზნესი და მსხვილ გადამხდელებად დარეგისტრირდნენ. ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფო ბიუჯეტში

არამართო მეწარმე სუბიექტის მიერ გადახდილი გადასახადები შევა, არამედ მის მიერ დაქირავებულ პირთა დაბეგვრით ამოღებული თანხებიც.

როგორც შემოსავლების სამსახურის ანგარიშებიდან ირკვევა, სპეციალური რეჟიმების შესაბამისად დადგენილი შეღავათები დადებითად აისახა არამართო მიკრო, მცირე და ფიქსირებული გადამხდელის სტატუსის მქონე პირთა შემოსავლების ზრდაზე, არამედ საგადასახადო ადმინისტრირების რთულ პროცესებზეც.

სახელმწიფომ ამ რეგულაციების შემოღებით და მათი დახვეწით შეძლო შემდეგი შედეგების მიღება:

- საგადასახადო სფეროში მართლშეგნების ამაღლება ქვეყნის მოსახლეობაში;
- საგადასახადო სამართალდარღვევების შემცირება;
- მოსახლეობის წახალისება, რომ დაკავდნენ ბიზნესით;
- სპეციალური რეჟიმით განსაზღვრული სტატუსის მქონე პირთა კეთილდღეობის გაზრდა და ამის საფუძველზე მათი ქონების გადასახადის გადამხდელებად დარეგისტრირება;
- დღგ-ის გადამხდელთა რიცხვის გაზრდა.

საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაციით მიღებული შედეგები დადებითად აისახა ბიუჯეტის შემოსავლებზე და ცხადია, ეკონომიკის განვითარებაზეც. განხორციელებული საგადასახადო პოლიტიკის შეჯამების საფუძველზე შეიძლება იმ დასკვნის გამოტანა, რომ საგადასახადო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია ამართლებს მხოლოდ მაღალი მართლშეგნების და კულტურის მქონე საზოგადოებაში და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ხელისუფლება მმართველობის სადავებს კარგად ფლობს. ლიბერალური საგადასახადო პოლიტიკა მხოლოდ ძლიერი სახელმწიფოს და შეგნებული საზოგადოების არსებობის პირობებშია მისაღები.

ბიბლიოგრაფია

1. როგავა ზ., საგადასახადო სამართალი, წიგნი I, თბ. 2018. გვ. 12 - 13.
2. შარუმაშვილი მ., საშემოსავლო გადასახადის ადმინისტრირების გაუმჯობესების გზები და მისი როლი საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირებაში, სამაგისტრო ნაშრომი, თბ. 2019.
3. Brys, B. et al. (2013), "Tax Policy and Tax Reform in the People's Republic of China", OECD Taxation Working Papers, No. 18, OECD Publishing. < <http://dx.doi.org/10.1787/5k4014d1mnzw-en> >.
4. John Locke, *Two Tracts of Government*, Phillip Abrams (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1967;
5. Locke's *The Two Treatises of Civil Government*, Richard Ashcraft (ed.), London: Routledge, 1987.

ნორმატიული მასალა:

6. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, სსმ, 54, 12/10/2010, მუხ. 6, ნაწილი პირველი. <<https://matsne.gov.ge/document/view/1043717?publication=150>> [12.09.2019].
7. საქართველოს 2018 წლის 30 მაისის კანონი №2391 – ვებგვერდი, 12.06.2018წ. „საქართველოს საგადასახადო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4214617?publication=0#DOCUMENT:1;>>
8. საქართველოს 01.05.2015 კანონი #3581-III. ვებგვერდი, 15/05/2015. მუხ. პირველი, ნაწილი მე-9. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2836397?publication=0#DOCUMENT:1;>>
9. საქართველოს მთავრობის 29. 12. 2010 # 415 დადგენილება. სსმ, 172, 31/12/2010. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1164635?publication=0>> [12.09.2019]

ფინანსთა სამინისტროს და შემოსავლების სამსახურის ანგარიშები:

1. ფინანსთა სამინისტროს ანგარიში 2019, <<https://mof.ge/4776>> [11.09.2019].
2. ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახურის 2018 წლის ანგარიში. <https://www.rs.ge/common/get_doc.aspx?id=10601> [12.09.2019]

3. შემოსავლების სამსახურის 2016 წლის ანგარიში. < https://www.rs.ge/common/get_doc.aspx?id=10180> [11.09.2019].
4. შემოსავლების სამსახურის 2015 წლის ანგარიში, გვ. 86.
5. <https://www.rs.ge/common/get_doc.aspx?id=9892> [11.09.2019].
6. შემოსავლების სტრატეგია 2017 – 2020. <https://www.rs.ge/common/get_doc.aspx?id=10291> [11.09.2019].
7. საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურა. <<https://budgetmonitor.ge/ka/taxrevenues/tax>> [11.09.2019].

პერიოდული გამოცემები:

1. Ackerman D., Cooper M., *Tax Support for Families under Current Law*. Office of Tax Analysis Working Paper 119. May 2019.
2. Chye-Ching Huang, Roderick Taylor, *How the Federal Tax Code Can Better Advance Racial Equity*. July 25, 2019. <<https://www.cbpp.org/research/federal-tax/how-the-federal-tax-code-can-better-advance-racial-equity>> [11.09.2019];
3. Foertsch T., *Using a Reconciliation of NIPA Personal Income and IRS AGI to Analyze Tax Expenditures*. Office of Tax Analysis Working Paper 109 September 2016.
4. Leachman M., Mitchell M., Johnson N., and Williams E. *Advancing Racial Equity With State Tax Policy*. November 15, 2018. Center of Budget and Policy Priorities.
5. Nadler J., *The Social Psychology of Property: Looking Beyond Market Exchange*. Annual Review of Law and Social Science. Volume 14 (forthcoming 2018).
6. Owens J., *Tax Policy in the 21st Century: New Concepts for Old Problems*, Issue 2013/05 September 2013.
7. Policy framework for investment user's toolkit. Chapter 5. Tax Policy. P. 2. <<http://www.oecd.org/investment/toolkit/policyareas/41890309.pdf>> [12.09.2019]
8. *Tax Support for Families under Current Law 2019 Law*. Office of Tax Analysis Working Paper 119 May 2019. <<https://www.treasury.gov/resource-center/tax-policy/tax-analysis/Documents/WP-119.pdf>> [11.09.2019].
9. EaP, მომავლის ძირითადი გამოწვევები, <https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2019-05/Factsheet_EAP_10Years_2019_GE_0.pdf> [11.09.2019].

საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური არსი და საგადასახადო ურთიერთობები, როგორც სოციალური ფენომენი

Merab Mikelashvili

High School, Georgia

აბსტრაქტი

მიუხედავად იმისა რომ, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მიმდინარეობს საგადასახადო დაბეგვრის სხვადასხვა ასპექტების თეორიული განზოგადება, დღემდე მაინც არ არის ჩამოყალიბებული ერთიანი და სრულყოფილი კონცეფცია, რომელიც აღწერდა გადასახადის როგორც საჯარო ხელისუფლების ინსტრუმენტის სოციალურ როლსა და მნიშვნელობას საზოგადოების სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების განსხვავებული შემოსავლების დიფერენცირებისა და ნიველირების მიმართულებით. გადასახადის ფისკალური ფუნქციის პირველადობა ამრუდებს გადასახადის სხვა ფუნქციების განხორციელების იერარქიას და გადაწონის მის სოციალურ არსს. ეს უკანასკნელი კი აუცილებელია თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური წინააღმდეგობების გადასაწყვეტად. საგადასახადო დაბეგვრის პროცესი განხილული უნდა იქნეს როგორც ეკონომიკურ ურთიერთობათა სფეროს სოციალური პროცესი, რომელიც განპირობებულია ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორებით, რომელთა შორის გამოსაყოფია გადასახადის გადამხდელების საგადასახადო ცნობიერება, საგადასახადო ეთიკა, საგადასახადო კულტურა და საგადასახადო ქცევა.

საკვანძო სიტყვები: ფისკალური სოციოლოგია, გადასახადის სოციოლოგია, საგადასახადო სოლიდარობა, საგადასახადო ეთიკა, საგადასახადო კულტურა, საგადასახადო ქცევა, საგადასახადო ცნობიერება

Social Essence of Taxation and Tax Relationships as the Social Phenomena

Abstract

Despite the fact that theoretical generalization of taxation aspects is a long term process, there still hasn't been established one complete concept, which describes the social role and importance of taxes (as an instrument of public government) in different social groups, differentiating and leveling incomes. The primacy of fiscal function of taxes bends the hierarchy of implementing the other functions of taxes and overbalances its social essence, which is a very important thing in Georgia to solve the existing social-economic obstacles. Taxation process should be considered as a social process of economic relationships, which is derived from objective and subjective factors, from which the tax-consciousness, tax-ethics, tax-culture and tax-behavior are the ones to be highlighted.

Keywords: Fiscal Sociology, Taxation Sociology, Taxation Solidarity, Tax Ethics, Tax Culture, Tax behavior, Tax Consciousness.

შესავალი

გადასახადები წარმოადგენს საზოგადოებაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების მნიშვნელოვან რგოლს. თანამედროვე განვითარებულ ქვეყნებში საგადასახადო სისტემების ცვლილებები სრულ თანხმობაშია საზოგადოების კეთილდღეობის ზოგად დინამიკასთან. ეს უკანასკნელი კი მჭიდროდაა დაკავშირებული კეთილდღეობაში სულიერი და სოციალური მდგენელის მნიშვნელობის ზრდასთან. ამის მიღწევა ხდება საგადასახადო პოტენციალის საშუალებით ეკონომიკის ჰუმანიზაციის გზით, რომელიც ვლინდება საზოგადოებრივი რესურსების გადანაწილებით განათლების, კულტურის, მედიცინის მიმართულებით, ასევე ადამიანების მატერიალური, სულიერი და სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გზით.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ფისკალური სოციოლოგია, როგორც მეცნიერების ცალკეული დარგი, აზრს იძენს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ჩნდება განსხვავებები სოციოლოგიასა და ეკონომიკას შორის. ტრადიციული მეცნიერებები, რომლებიც სწავლობენ საგადასახადო დაბეგვრას, ძნელად ხსნიან იმ ფაქტს, რომ დიდი ხნის განმავლობაში ევროპაში საგადასახადო სისტემა არსებობდა საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის საფუძველზე. ჯერ კიდევ ალექსის დე ტოკვილი ნაშრომში „ძველი წესრიგი და რევოლუცია“ ხაზს უსვამდა საგადასახადო დაბეგვრის სისტემის სოციალურ ხასიათს. XVIII საუკუნეში ინგლისში საგადასახადო შეღავათებით სარგებლობდნენ ღარიბები, მაშინ როცა იმ დროს საფრანგეთში გადასახადისაგან განთავისუფლებული იყვნენ მდიდარი მოქალაქეები [1]. სამართლებრივი ნორმებისა და ეკონომიკური მაჩვენებლების მიღმა პრაქტიკულად შეუმჩნეველი რჩება ის ფაქტი, რომ საგადასახადო ურთიერთობები თავისი თავდაპირველი არსით წარმოადგენს სოციალურ ურთიერთობებს, ე.ი. ურთიერთობებს სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებსა და სახელმწიფოს შორის [2]. ამასთან ერთად, სხვადასხვა მკვლევარების მიერ ყურადღების კონცენტრაცია ხდება გადასახადის გადამხდელების ქცევაზე, საგადასახადო კულტურასა და ეთიკაზე. იმავდროულად კვლევების სხვა მიმართულებები განიხილავს საგადასახადო დაბეგვრის ეროვნულ პოლიტიკას, გადასახადის სოციალურ-პოლიტიკურ ფუნქციას, ბიუჯეტის ფორმირებასა და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებს.

ისტორიულად გამოყოფენ სახელმწიფოს სამეურნეო საქმიანობის სამეცნიერო ანალიზის ორ მთავარ მიმართულებას - კლასიკურ ტრადიციას, რომელიც ემყარება ფორმალურ ეკონომიკურ მიდგომასა და ალტერნატიულ კონტინენტალურ ტრადიციას, რომელიც თავის თავში შეიცავს უფრო ფართო პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებს [3].

კლასიკური ფინანსური მეცნიერება იწყება ხ. ვოლფის (1679-1754) სისტემებითა და ი. იუსტის (1717-1771) პრინციპებით. ი.იუსტი თვლიდა, რომ სახელმწიფოს ძალაუფლება შედგება მისი მოქალაქეების შესაძლებლობებისაგან, რომელშიც ის მოიაზრებდა მოქალაქეების უნარს, შექმნან ან მიაღწიონ რამეს. სახელმწიფომ, როგორც მეწარმემ, უნდა იპოვოს ახალი შესაძლებლობები და მისცეს მოქალაქეებს ამ შესაძლებლობებით სარგებლობის უფლება. სწორედ, ამ თვისების გამო, ი.იუსტი თვლიდა, რომ სახელმწიფო შესანიშნავად ეწეებოდა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებში.

მ. მიზრუჩი და ლ. ბრუსტერი თვლიან, რომ ფულის, ბანკებისა და ფინანსების შესწავლა, რომელიც სოციოლოგების მ. კებერისა და გ. ზიმელის მიერ იქნა დაწყებული, არ გაგრძელებულა მანამ, სანამ ტ. პარსონსი და ნ. სმელზერი არ ეცადნენ გაეაზრებინათ ეკონომიკის სოციოლოგია [4].

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ი. შუმპეტერი იკვლევდა საგადასახადო სისტემის კრიზისს. მისთვის გადასახადი წარმოადგენს სახელმწიფოს შექმნის მთავარ რესურსს. ამავე დროს კლასიკური სოციოლოგია თანამედროვე სახელმწიფოს სხნის როგორც რაციონალურ-სამართლებრივი ბიუროკრატიზაციის შედეგს. ი. გოლდშოდის აზრით, სახელმწიფოს ცხოვრება იწყება ომით, როცა ბატონს აღარ შეუძლია ომის ხარჯების დაფარვა გადასახადის განაკვეთის ზრდის გარეშე [5].

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ჩნდება ახალი დისციპლინა - ფინანსების სოციოლოგია. ფ. მანის აზრით, გადასახადის ფისკალური ფუნქცია გადადის სოციალური კონტროლის ფუნქციაში - სოციალური კონტროლის სამი ფორმა ხორციელდება გადასახადების საშუალებით: ადამიანის არასასურველი სოციალური ქცევის კორექცია, ეკონომიკური ძალაუფლების სანაცია და საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სოციალური არსის ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ ბრძოლა.

მ. ლერუა გვთავაზობს სახელმწიფოს ტიპოლოგიას, რომელიც ეფუძნება სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევის ხარისხს და მასში საგადასახადო დაბეგვრის დონეს [1].

„ლიბერალური სახელმწიფო“ გადასახადის მცირე განაკვეთებით არის XIX საუკუნის ევროპული სახელმწიფოებისათვის დამახასიათებელი მოდელი. ლიბერალური ტრადიცია განასახიერებს სურვილს, შეიზღუდოს სახელმწიფოს როლი პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზეზების გამო. თომას გობსი 1642 წელს ხაზს უსვამს სახელმწიფოს აბსოლუტურ უფლებას დაბეგვრის ქვეშევრდომები გადასახადებით, ამასთან, აუცილებლად მიიჩნევს ამ პროცესში თანაბარწილობისა და ზომიერების პრინციპების დაცვას, პირველ რიგში, ირიბი გადასახადების მეშვეობით.

„ბედოვლათი სახელმწიფო“ ხასიათდება საგადასახადო დაბეგვრის მაღალი დონით და სახელმწიფო ჩარევის დაბალი ხარისხით, მაგალითად შეიძლება მოვიტანოთ 90-იანი წლების

საქართველო, სადაც დაბალი იყო მოქალაქეების ნდობა სახელმწიფოსადმი, რაც საფუძვლად დაედო საგადასახადო ეთიკის სტანდარტების შემცირებას. „ბედოვლათ სახელმწიფოში“ არ არის არც რესურსები და არც ლეგიტიმურობა სახელმწიფო პროგრამების დასაფინანსებლად, ამასთან, პოლიტიკური ამოცანების შესრულება გართულებულია სოციალური ნდობის დაბალი დონის გამო.

„საგადასახადო სისტემის კრიზისი“ ხასიათდება საგადასახადო დაბეგვრის დაბალი დონით და სახელმწიფო ჩარევის მაღალი ხარისხით. ი. შუმპეტერის აზრით, სახელმწიფოს კრაზი საგადასახადო სისტემის კრიზისის გამო შეუძლებელია [6]. მ. ლერუას აზრით, საგადასახადო დაბეგვრასა და ხარჯებს შორის თანაფარდობა პოლიტიკური არჩევანის შედეგია, ხოლო კრიზისი გამოიყენება საგადასახადო პოლიტიკის ცვლილების დასაბუთების არგუმენტად.

„ინტერვენციული სახელმწიფოს“ პირობებში არსებობს სახელმწიფოს, გადასახადებისა და საზოგადოებრივ სიკეთეებს შორის ურთიერთდამოკიდებულებაში კომპრომისის რამდენიმე ფორმა. საგადასახადო კონსენსუსი ხორციელდება პირველ რიგში, საგადასახადო ტვირთის გადანაწილებით სოციალურ ჯგუფებს შორის და განისაზღვრება სოციალური ტრანსფერების მოცულობით. ემპირიულად არსებობს კავშირი შემოსავლის წყაროსა და სახელმწიფოს მომსახურების შინაარსს შორის - რეგრესული გადასახადები დაკავშირებულია ადამიანური განვითარების ინდექსისა და სოციალური ხარჯების ზრდასთან. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, როგორც წესი, გადასახადით იბეგრება შრომა, ვიდრე კაპიტალი.

სოციოლოგიაში მიღებულია სახელმწიფოების შემდეგი ტიპოლოგია:

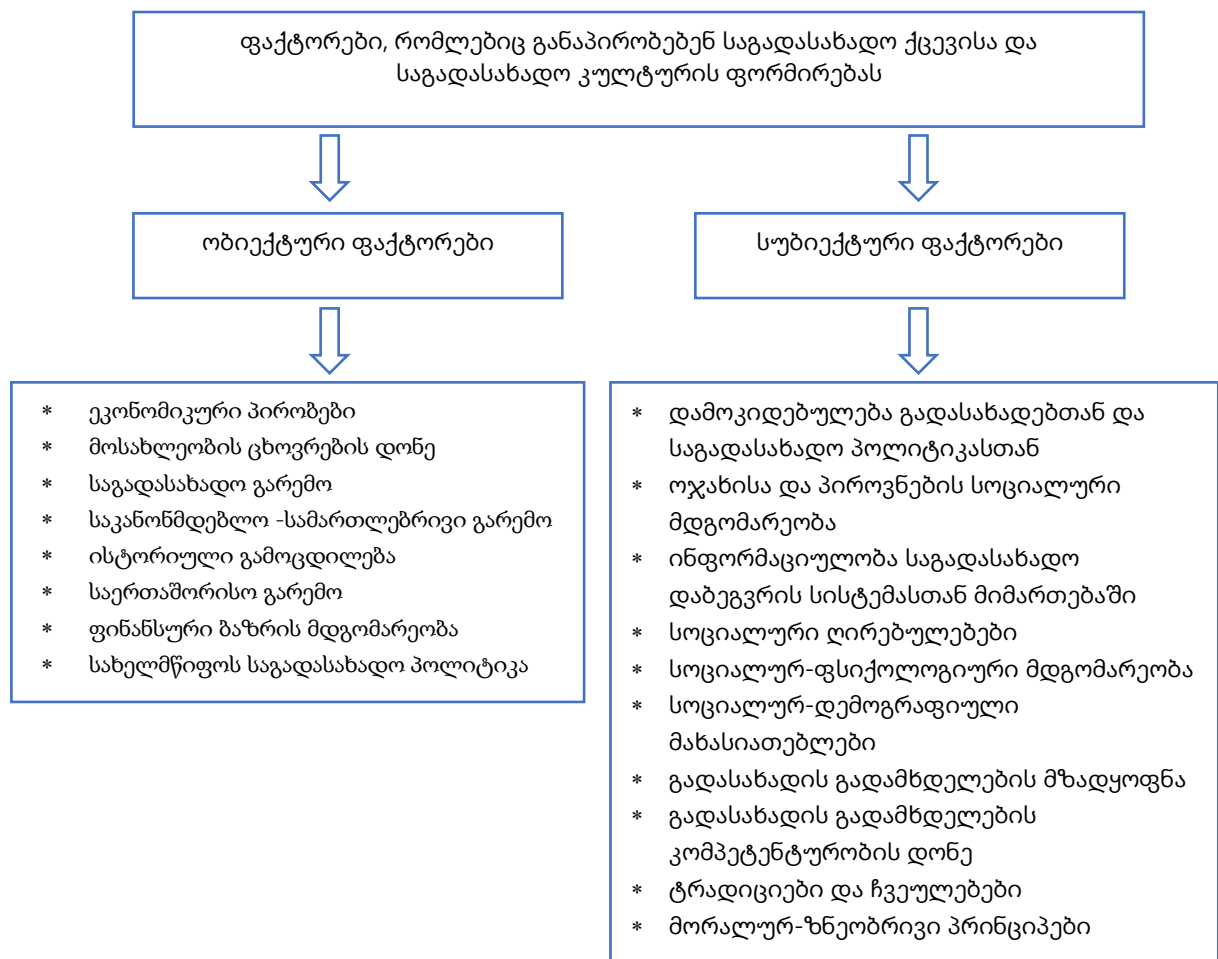
- **საყოველთაო კეთილდღეობის ლიბერალური სახელმწიფო**, რომელიც გადასახადების საშუალებით აფინანსებს საზოგადოების უღარიბესი ფენებისათვის განკუთვნილ ღონისძიებებს (ამერიკული მოდელი)
- **კეთილდღეობის სახელმწიფო** ფინანსდება დამსაქმებლებისა და მათი ეკონომიკური აქტიურობის ხარჯზე სოციალური ანარიცხების საფუძველზე (გერმანია, იტალია - ბისმარკული მოდელი)
- **საყოველთაო კეთილდღეობის უნივერსალური სახელმწიფო**, სადაც თითოეულს გააჩნია სოციალური დაცულობის მაღალი ხარისხი, რაც უზრუნველყოფილია მაღალი გადასახადების ხარჯზე (სკანდინავიური მოდელი)

მეთოდოლოგია

საგადასახადო სისტემა და საგადასახადო დაბეგვრა, როგორც სოციალური სისტემის სახე, სინონიმებს წარმოადგენენ: საგადასახადო სისტემა - სახელმწიფო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია; საგადასახადო დაბეგვრის სისტემა - უფრო ფართო ცნებაა, რამეთუ ასახავს გადასახადების, საგადასახადო დაბეგვრის ფორმებისა და მეთოდების, გადასახადების აკრეფისა და გამოყენების, გადასახადებზე მოქმედი სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორების, საგადასახადო დაბეგვრის პროცესში ადამიანური ფაქტორის ერთობლიობას.

საგადასახადო დაბეგვრის პრინციპებისადმი ეკონომიკური მიდგომის დროს გამოყოფენ ეთიკურ პრინციპებს, რომელიც თავის თავში შეიცავს სამართლიანობის პრინციპს.

საგადასახადო ქცევისა და საგადასახადო კულტურის ფორმირების ფაქტორები პირობითად ასე შეიძლება დაჯგუფდეს [7]:

ნახ. 1. საგადასახადო ქცევისა და საგადასახადო კულტურის ფორმირების განმაპირობებელი ფაქტორები

საგადასახადო დაბეგვრის პრინციპების მეცნიერული ანალიზი პირველად შოტლანდიელი ეკონომისტის ა. სმიტის მიერ XVII საუკუნეში იქნა ჩატარებული. თავის ნაშრომში „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ ის წერდა, რომ საგადასახადო დაბეგვრის ერთ-ერთი პრინციპია ის, რომ ყველა სახელმწიფოს მოსახლეობა ვალდებულია ფინანსურად უჭერდეს მხარს თავისი შესაძლებლობის ფარგლებში სახელმწიფოს - საუბარია იმ შემოსავლებზე, რომლებსაც ისინი იღებენ სახელმწიფოს მხრიდან მათი საქმიანობის ხელშეწყობისა და დაცულობის საფუძველზე. ა. სმიტის სწორედ ეს პრინციპი ატარებს სოციალურ (ან „ეთიკურ“) ხასიათს. მეცნიერის მიერ ფორმულირებული სხვა პრინციპები (განსაზღვრულობა, ეკონომიურობა, მოხერხებულობა) მიეკუთვნება საგადასახადო დაბეგვრის ორგანიზაციასა და ადმინისტრირების პროცესის ტექნიკას. გერმანელმა ეკონომისტმა ა. ვაგნერმა სრულყო ა. სმიტის მიერ ჩამოყალიბებული პრინციპები და გამოყო საგადასახადო დაბეგვრის ისეთი ეთიკური პრინციპები, როგორიცაა საყოველთაოობა, პროგრესულობა და თანაბარზომიერება.

საგადასახადო სუბიექტს ქმნის საგადასახადო სისტემის ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთმომქმედი სუბიექტების ერთობლიობა. ეს სუბიექტებია გადასახადები, ფული, ეკონომიკა, საზოგადოებრივი აზრი, სოციალური ორგანიზაციები, ბეჭდური და ციფრული მედია, სამთავრობო ორგანიზაციები, არამთავრობო ორგანიზაციები, გადასახადის გადამხდელები.

საგადასახადო დაბეგვრას აქვს სოციალური ხასიათი, რადგან იგი დაკავშირებულია საზოგადოების სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების სოციალურ მდგომარეობასთან, ეს კი მჭიდროდ უკავშირდება სახელმწიფოს სოციალურ პოლიტიკას და საზოგადოების სოციალურ სტრატეგიკაციას [8]. ამასთან ერთად, ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ გადასახადის სოციალური როლის ზრდის მიუხედავად, საგადასახადო რეფორმების პროცესში ტრადიციულად ძირითადი ყურადღება ექცევა ეკონომიკურ ასპექტებს და

ნაკლებად ხდება რეფორმის მოსალოდნელი შედეგების სოციალური არსის გააზრება. გადასახადების სოციალურ არსის მნიშვნელობის უგულვებელყოფა იწვევს გადასახადებისა და საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური სამართლიანობის პრინციპის დარღვევას, რაც თავის მხრივ, ამცირებს სოციალური ამოცანების გადასატრელად მიმართული საკანონმდებლო მექანიზმების ეფექტურობას.

გადასახადის სოციოლოგიური მახასიათებლებიდან შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი, კერძოდ:

გადასახადი, როგორც გადასახადის გადამხდელის რისკი

გადასახადის არ გადახდისაკენ გადასახადის გადამხდელს უბიძგებს, როგორც წესი, საგადასახადო ტვირთის მაღალი დონე, რომლის პირობებში გადასახადის გადამხდელის შემოსავლების გათვალისწინებით, ხშირად გადასახადის განაკვეთი არათანაბარზომიერია;

მკაცრი, რეპრესიული საგადასახადო პოლიტიკა, რომელიც ითვალისწინებს გადასახადის გადამხდელის ხშირ შემოწმებებს და ფინანსურ სანქციებს, როგორც საშუალებას დაარწმუნოს სუბიექტი არ ჩაიდინოს საგადასახადო სამართალდარღვევა;

გადასახადი, როგორც ნაწილობრივ კრიმინალური კატეგორია

გადასახადის გადახდა დაკავშირებულია „დანაშაულებრივ ეკონომიკასთან“ - ინდივიდი იწყებს მოქმედებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა დანაშაულის ჩადენის შედეგად მისაღები სარგებელი აჭარბებს შემოსავალს. აქედან გამომდინარეობს საგადასახადო დანაშაულის პრევენციის აუცილებლობა.

გადასახადი, როგორც საზოგადოებრივი სიკეთეების დაფინანსებაზე უარი

საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური პროცესის საფუძველში დევს ა. ლაფერის წინააღმდეგობა - „ძალიან მაღალი გადასახადი, ჰკლავს გადასახადს“ [3]. მიკროეკონომიკური პროცესების დონეზე ტიპიურია სოციალური წინააღმდეგობა საგადასახადო (მორალური) შეგნების ერთი მხრივ და მეორე მხრივ კონკრეტულ ფისკალურ ქცევას შორის. საგადასახადო სამართალდარღვევის გამოვლენა არ არის დაკავშირებული საგადასახადო შემოწმების ობიექტურ ალბათობასთან. როგორც ფრანგი სოციოლოგების კვლევები ცხადყოფენ, საგადასახადო კანონმდებლობის სფეროში დარღვევების ტენდენცია დამოკიდებულია გადასახადის არგადამხდელთა რაოდენობაზე. ინდივიდის, როგორც გადასახადის არ გადამხდელის გამოვლენა არ ახდენს გავლენას მასზე, როგორც საგადასახადო კანონმდებლობის დამრღვევზე, რადგან მათი მხრიდან გადასახადი განიხილება არა როგორც გადასახადი, არამედ როგორც გადასახადის გადამხდელის დანაკარგი.

გადასახადი, როგორც მორალური ან სოციალური ვალდებულება

მთლიანობაში მოსახლეობა (საზოგადოება) ძალიან ლიბერალურად აღიქვამს საგადასახადო სამართალდარღვევებს და შესაბამისად, გადასახადის არ გადამხდელზე მათი სოციალური ზეწოლა სუსტია.

გადასახადი, როგორც საგადასახადო კონფორმიზმი

იგი გამოიხატება მორალური კანონზომიერების გამოხატვის პროცესში - ინდივიდი თვლის გადასახადისაგან თავის არიდებას გაკიცხვის საფუძველად, მაგრამ იმავდროულად აგრძელებს გადასახადის არ გადახდას. გადასახადის გადამხდელის განსჯა გადასახადის გადახდასთან მიმართებაში, როგორც წესი, ეფუძნება ეკონომიკურ სარგებელს და რისკის სუბიექტურ შეფასებას.

გადასახადი, როგორც საგადასახადო მითი

უცხოელი სოციოლოგების კვლევების მიხედვით, გადასახადის გადამხდელთა უმრავლესობა თვლის, რომ გადასახადი ემსახურება მხოლოდ სახელმწიფოსთვის საჭირო ხარჯების ფინანსირებას და თვითონ მათ არაფერეს არ აძლევს. ასეთი მითიური წარმოდგენა ქმნის ისეთ საზოგადოებრივ ატმოსფეროს, რომელიც ხელს უწყობს გადასახადებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების საჯარო დაფიქსირებას. ამასთან, იქმნება სტერეოტიპული საზოგადოებრივი აზრი, რომელიც ამართლებს გადასახადის არ გადახდას. შედეგად, საგადასახადო მითები საფუძველს აძლევენ გადასახადის გადამხდელს, გაილაშქრონ გადასახადების წინააღმდეგ მაშინაც კი, როცა ამის მიზეზი არ არსებობს.

გადასახადი, როგორც კონფლიქტის მატარებელი

ეკონომიკის არცერთი სფერო არ არის უსეთი კონფლიქტოგენური, როგორც გადასახადები და საგადასახადო დაბეგვრა. საგადასახადო სისტემაში სახეზეა სახელმწიფოსა და სამეურნეო სუბიექტების ინტერესების წინააღმდეგობრივი ხასიათი, ასევე ადგილი აქვს კონფლიქტს საგადასახადო ორგანოებსა და გადასახადის გადამხდელს შორის. აქედან გამომდინარე, აქტუალურია გადასახადის გადამხდელთა საგადასახადო ქცევის, როგორც ეკონომიკური ქცევის

ფორმის კვლევა, ქცევისა, რომელიც ეფუძნება საგადასახადო დაბეგვრის სისტემას და წინააღმდეგობებს გადასახადის ინსტიტუტსა და გადასახადის გადამხდელთა ინტერესებს შორის. არსებულ კონფლიქტს საფუძვლად უდევს სოციალური წინააღმდეგობა, ერთი მხრივ, საზოგადოების ყველაზე ღარიბი ფენისა (რომელსაც არ სურს გადასახადის გადახდა მათი მწირი შემოსავლების და გადასახადების არასამართლიანი ბუნების გამო) და საზოგადოების ყველაზე შემოსავლიან ფენას შორის (რომლებსაც არ სურთ საკუთარი შემოსავლების ნაწილის გადაცემა სახელმწიფოსთვის გადასახადის ფორმით).

იმავედროულად საგადასახადო ტვირთის ზრდა ასტიმულირებს მეწარმეებისა და ცალკეული მოქალაქეების აქტიურობას გადასახადის თავის არიდების ახალი მეთოდების ძებნის მიმართულებით.

გადასახადი, როგორც სოციალური სამართლიანობის კრიტერიუმი

საგადასახადო დაბეგვრის სისტემაში სოციალური სამართლიანობის არ არსებობამ, კავშირის გაწყვეტამ სოციალურ პოლიტიკასა და საგადასახადო დაბეგვრის სოციალურ ასპექტებს შორის, გადასახადების ეკონომიკური ფუნქციების აბსოლუტიზაციამ მოსახლეობის დიდ ნაწილს შეუქმნა გამრუდებული წარმოდგენა საგადასახადო დაბეგვრის საფინანსო-ეკონომიკურ და სოციალურ მნიშვნელობაზე, და ხელი შეუწყო მათ დევიაციურ საგადასახადო ქცევას. ამ ყოველივეს შედეგია ბიუჯეტის დეფიციტი და შესაბამისად, სახელმწიფო ინსტიტუტების მხრიდან სოციალური დაცულობის პროგრამების რეალიზაცია.

გადასახადი, როგორც საგადასახადო სისტემის კლასიკური ელემენტი

საზოგადოების სოციალურ-კლასური სტრუქტურა საგადასახადო დაბეგვრის პროცესზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის გადახდისუნარიანობის მაჩვენებლებიდან გამომდინარე. რაც უფრო მეტია საზოგადოებაში დაბალი შემოსავლების მქონე სოციალური ჯგუფები, მით უფრო რთულად ეგუება საზოგადოება საგადასახადო ტვირთს, შესაბამისად, უფრო გამძაფრებულია საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური სამართლიანობის პრობლემა.

გადასახადი, როგორც საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის ანარეკლი

სოციალურ-დემოგრაფიული სტრუქტურა - გადასახადები არ არის დამოკიდებული სქესზე და განათლებაზე, მაგრამ დამოკიდებულია ასაკზე. საგადასახადო შეღავათებით სარგებლობენ არასრულწლოვნები და პენსიონერები.

სოციალურ-პროფესიონალური და ეროვნული სტრუქტურა - გადასახადები არ არის დამოკიდებული პროფესიის პრესტიჟულობაზე, პროფესიულ-თანამდებობრივ სტატუსზე, ეროვნულ და რელიგიურ კუთვნილებაზე და სხვა მსგავს კრიტერიუმებზე.

სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურა - გადახდისუნარიანობა, რომლის დონე, როგორც წესი, დამოკიდებულია კონკრეტული სოციალური ჯგუფის კუთვნილებაზე, გავლენას ახდენს გადასახადის გადამხდელის საგადასახადო ვალდებულების ოდენობაზე.

გადასახადი, როგორც სახელმწიფოს პოლიტიკის ამსახველი.

გადასახადი ატარებს პოლიტიკურ ხასიათს, რადგან საგადასახადო პოლიტიკის სოციალური და ეკონომიკური მნიშვნელობა დაკავშირებულია სახელმწიფოს შექმნასთან. გადასახადი წარმოადგენს სახელმწიფოს საგადასახადო პოლიტიკის ინსტრუმენტს; გადასახადს გააჩნია ლეგიტიმურობა, რომელიც განმტკიცებულია კანონმდებლობით; გადასახადის გადამხდელის ფისკალური შეგნება ემყარება გადასახადის პოლიტიკურ მართლმორწმუნეობას.

გადასახადის საყოველთაოდ ცნობილ ფუნქციებთან ერთად, გამოსაყოფია გადასახადის სოციოკულტურული ფუნქცია, რომლის მიხედვითაც აქცენტი კეთდება ადამიანის ზნეობრივ კულტურაზე, ჩნდება შესაძლებლობა გამოვლენილ იქნეს სოციალური სუბიექტების არსობრივი ღირებულებითი და ეთიკური მახასიათებლები, რომლებიც განპირობებულია ტრადიციებითა და კულტურით.

გადასახადის სოციალური ფუნქცია მდგომარეობს სოციალურად სამართლიანი საგადასახადო დაბეგვრის სისტემის შექმნაში, რომელიც უზრუნველყოფს იმ სოციალური ამოცანების გადაწყვეტას, რომლებიც საბაზრო თვითრეგულირების მიღმა მდებარეობენ. ამ ამოცანების გადაჭრა კი აუცილებელია საზოგადოების სოციალური ბალანსის უზრუნველსაყოფად.

მ. ლერუა თავის ცნობილ ნაშრომში „გადასახადის სოციოლოგია“ [10] განსაკუთრებით გამოყოფს სოციოლოგიურ წარმოდგენას გადასახადზე და აყალიბებს გადასახადის ხუთ სხვადასხვა სოციალურ ნაირსახეობას - გადასახადი კონტრიბუცია, გადასახადი გაცვლა, გადასახადი იძულება, გადასახადი ძღვენი და უმტკივნეულო გადასახადი.

გადასახადი კონტრიბუცია

მიმართულია გადასახადის გადამხდელის თანხმობის - გადაიხადოს გადასახადი პოლიტიკურ დასაბუთებულობაზე. ამ შემთხვევაში თვით გადასახადის გადამხდელი თვლის, რომ მის მიერ გადასახდელი თანხა ხელს უწყობს სოციალური ინსტიტუტების, პოლიტიკური პარტიების და მოძრაობების დაფინანსებას - ამასთან, იგი დარწმუნებულია, რომ გადასახადების საშუალებით ასეთი დაფინანსება სავსებით კანონიერია. როგორ აღნიშნავს შ. ლერუა „ისტორიულად პოლიტიკური რეჟიმის მხარდაჭერა ვლინდებოდა გადასახადების ნებაყოფლობით გადახდაში“. გადასახადი კონტრიბუცია - გადასახადების ისეთი სახეა, რომელიც აუცილებლად უნდა დაინერგოს საზოგადოებაში, რათა შემცირდეს გადასახადის სხვა არამიმზიდველი ფორმების გამო გამოწვეული ნეგატიური შედეგები.

გადასახადი გაცვლა

დაკავშირებულია გადასახადის ეკონომიკურ კონცენტრაციასთან, რომელშიც გადასახადი განიხილება როგორც ფასი, რომელსაც ინდივიდი იხდის იმ მომსახურებისთვის, რომელიც მან მიიღო საზოგადოებისგან. გადასახადის გადამხდელი მეტ-ნაკლებად გააზრებულად აღიქვამს გადასახადისგან თავის არიდების შეუძლებლობას. ასეთი აღქმის მიზეზები განსხვავებულია. გადასახადის გადამხდელი ასრულებს საგადასახადო ვალდებულებას, თუ თვლის, რომ თაღლითობის ან პროტესტის გზით გადასახადისგან თავის არიდება ძალიან სარისკოა. გადასახადის გადამხდელი, რომლისთვისაც სულერთია, საერთოდ არ ფიქრობს არსებული საგადასახადო სიტუაციის შეცვლაზე. კეთილსინდისიერი გადასახადის გადამხდელი აღიარებს გადასახადის დასაბუთებულ ხასიათს და პატიოსნად იხდის, რადგან თვლის ამ პროცესს საკუთარი ვალდებულების შესრულებად.

გადასახადი იძულება

ანვითარებს გადასახად-ვალდებულებას და მიჰყავართ გადასახად-ძღვენამდე, როცა გადასახადის გადამხდელი კვლავ უძღლებს საგადასახადო ტვირთს. თუ გადასახდელი მცირეა, მაშინ საუბარია გადასახად-ვალდებულებაზე; თუ გადასახადი დიდია, მაშინ გადასახად-ძღვენზე. საგადასახადო ტვირთის აღქმა დამოკიდებულია არა მარტო მის ფინანსურ შემადგენელზე, არამედ მისადმი ფსიქოლოგიურ დამოკიდებულებაზე;

გადასახადი ძღვენი (გამოსაღები)

ისტორიულად მომდინარეობს ძველი რომიდან - გამოსაღები არის გადასახადი, რომელსაც რომის მოქალაქეები იხდიდნენ, რათა შეენახათ ჯარი და დაეფინანსებინათ ომის ხარჯები. საბოლოოდ ამ საგადასახადო ტვირთის გადამისამართება ხდებოდა დაპყრობილ ქვეყნებზე, რათა არ გაეზარდათ რომის მოქალაქეების უკმაყოფილება;

უმტკივნეულო გადასახადი

გადასახადის სპეციფიკური სოციალური ნაირსახეობაა. ასეთ გადასახადად მღერუა თვლის იმ გადასახადებს, რომლის გადახდის შემდეგ გადასახადის გადამხდელი შედეგებს პირდაპირ ვერ აღიქვამს.

დასკვნა

საგადასახადო დაბეგვრის სისტემის წინაშე მდგარი ამოცანები იცვლება პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური პირობების ცვლილებასთან ერთად. სოციოლოგიური მიდგომა საგადასახადო სისტემას განიხილავს, როგორც ერთიან წარმონაქმნს, რომელიც აერთიანებს ადამიანებს და სოციალურ ერთობებს სოციალური კავშირების დახმარებით და სოციალური ნორმების საფუძველზე.

მთავარი ინსტიტუტი, რომელიც სახელმწიფოსა და საზოგადოების ურთიერთობას ხსნის საგადასახადო სფეროში, წარმოადგენს საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური მექანიზმი მისი მთავარი ამოცანაა მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება, ასევე საზოგადოებაში საგადასახადო პოლიტიკის მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულების ფორმირება. საგადასახადო დაბეგვრის სოციალური მექანიზმის გააზრების დროს საშუალება გვქვია გავარკვიოთ საგადასახადო დაბეგვრის სისტემის ფუნქციონირების საზოგადოებრივი და ეკონომიკური კანონზომიერება, აგრეთვე ამ ფუნქციონირების პროგნოზირებული და რეალური სოციალური შედეგები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <https://journals.openedition.org/socio-logos/2073>

2. Санина А.Г. Уклонение от уплаты налогов как проблема социального управления. М.;СПб., 2009.

3. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1536-7150.00151>
4. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1000207/mod_resource/content/1/%5BNeil_J._Smelser%2C_Richard_Swedberg%5D_The_Handbook_Economic%20sociology.pdf
5. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/155793/1/vol02-no02-a2.pdf>
6. <https://archive.org/details/diekrisedessteue00schu/page/n1>
7. https://studref.com/441082/sotsiologiya/ekonomicheskaya_sotsiologiya
8. https://en.wikipedia.org/wiki/Social_stratification
9. <https://pandia.ru/text/77/318/11775.php>
10. Леруа Марк Социология налога Sociologie de l'impôt М.Дело и Сервис,2006
11. Гидденс, Саттон: Основные понятия в социологии М. Издательский Дом ВШЭ, 2019
12. Бурдьё Пьер Социология социального пространства - СПб.: Алетейя; М.: Ин-т эксперим.социологии : Алетейя, 2018
13. Виктор Канке: Философия для экономистов –М; Омега-Л, 2014
14. Т. Ю. Кирилина СОЦИОЛОГИЯ МОРАЛИ – М; ДРОФА. 2014
15. Ежи Шацкий: История социологической мысли. Том 1- 2, М; Новое литературное обозрение, 2018
16. სტივ ბრიუსი, სოციოლოგია - ძალიან მოკლე შესავალი, თბილისი, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2019

ISBN 978-9941-8-2211-7

2, David Agmashenebeli Alley, 13th km.
Tbilisi, 0131, Georgia
Phone: + 995 32 259 50 05/06/09